L.R. 4-257
A.M. 551

278.

133

A SZÉKELY HATÁRŐRSÉG TÖRTÉNETE.

12.763

9-(1)
II 99
T 34

A SZÉKELY HATÁRŐRSÉG

TÖRTÉNETE.

IRTA

GRÓF TELEKI DOMOKOS.

A SZERZŐ HÁTRAHAGYOTT KÉZIRATÁBÓL KÖZZÉ TETTE

SZABÓ KÁROLY.

12.763

BUDAPEST, 1877.

FRANKLIN-TÁRSULAT BIZOMÁNYA.

25296

Franklin-Társulat nyomdája

AZ OLVASÓHOZ.

A mult év tavaszán gróf Teleki Domokos-tól, ki sulyos betegséggel küzdve életpályájának közelgető végét érezte, felszólitást vettem, hogy vállaljam el «A székely határőrség története» czimü munkájának közzétételét, melyről intézkedni utolsó napjainak is egyik legfőbb gondja volt, s mely iránt magának teljes megnyugvást ohajtott szerezni.

Ezen rám nézve megtisztelő bizalmat elfogadni, a megboldogultnak ez ügyben hozzám intézett utolsó akaratát teljesítni, már csak azon mély tiszteletnél fogva is, melylyel e nemes hazafiui jellem iránt viseltettem, erkölcsi kötelességemnek ismertem.

Megbizatásomban igyekeztem a leglelkiismeretesebben eljárni. Éppen azért a szerző által már bevégzett s letisztáztatott kéziratban csak olyan, a munka mint irodalmi mü külalakjára tartozó igazitásokat engedtem meg magamnak, melyekről meg voltam győződve, hogy azokat a sajtó alá adandó kézirat utolsó átvizsgálása alkalmával maga a szerző is bizonyosan nem mulasztotta volna el kijavitni; a dolog érdemét, a szerző fölfogását s előadási módját csak legkevesebbé is érintő változtatásoktól, pótlásoktól teljesen tartózkodtam.

Mint a figyelmes olvasó első pillanatra is beláthatja, e munka eredeti oklevelek s többnyire kiadatlan egykoru kéziratok hosszas és gondos buvárlatának eredménye. Minthogy azonban magában a munkában a források idézve nincsenek s csak néhol történik hivatkozás egyik vagy másik kéziratra és oklevélre: mellőzhetetlennek tartottam idézni a szerző Gernyeszegen 1871. junius 4-dikén kelt leveléből azon helyet, hol az általa használt legfőbb forrásokat e szavakkal sorolja elő:

«E munka már nagy részben készen van. Annak kidolgozásában alapul szolgál nekem mindenek felett:

a) Hiteles nagy érdekü jegyzőkönyv az 1762. 1763 és 1764-ben a székelyföldön történtekről actuarius Halmágyi István-tól. E jegyzőkönyv előbb Benkö Károly most gr. Toldalagi Viktor tulajdona, s a katonásitó bizottság jegyzőkönyvének csaknem teljes példánya, minőhöz hasonlót én többet sehol nem láttam. E jegyzőkönyv merőben különböző Halmágyi naplójától, valamint az erdélyi kormányszék levéltárában levő hasonló tárgyu irományoktól.

b) Egy gyüjtemény gr. Mikó Imre birtokában ezen czim alatt: Von der Errichtung der Militär-Gränze im Grossfürstenthum Siebenbürgen, mely az e tárgyban német nyelven kelt felsőbb rendeleteket foglalja magában.

c) A marosvásárhelyi Teleki-könyvtárban az erdélyi határőrségre vonatkozólag találtató adatok, melyek jegyzéke az én felügyeletem alatt készült, s melyek a Teleki-könyvtárban lévő Chartophylaciumok és Miscellaneák betüsoros mutató táblájában ezen czim alatt *Határőrség* megtalálhatók.

d) Halmágyi István ismeretes naplója.

e) Denkwürdigkeiten aus dem Leben des Freiherrn Samuel von Bruckenthal.

f) Mária Theresia und Freiherr Samuel von Bruckenthal.»

E munkát, mely a székely határőrség eddig irodalmunkban ily alaposan nem ismertetett történelmét államférfiui fölfogással tárgyalja s valódi világitásban tünteti föl, mint a boldogult szerzőnek nemzeti irodalmunk oltárára tett utolsó áldozatát, kegyeletes tartozásom lerovásának megnyugtató érzetével nyujtom át a hazai közönségnek, nem kételkedve, hogy azt nem csak tartalma érdekességéért, nem csak a nemes gróf emléke iránti kegyeletből, hanem a czélért is, melynek előmozditásához ő ez áldozatával is járulni kivánt, szivesen fogja fogadni.

Az elhunyt szerző végakarata szerint az örökösei költségén közzé tett munka árából bejövendő egész összeg a magyar irói segélyegylet alaptőkéjének gyarapitására van fölajánlva.

Kolozsvártt, márczius 20-án 1877.

Szabó Károly.

ELŐSZÓ.

Történelmi tanulmányomnak alább közlött tárgya egyik legsötétebb foltja az osztrák politikának Erdélyben.

Lehetnek hazámfiai közül némelyek, kik közleményemet korszerütlennek fogják tartani a kiegyezés után, az uralkodás és nemzet közötti ép oly indokolt, mint üdvös egyetértés idejében. Bizonyára lesznek, kik helyesebbnek itélik oly eseményeket, minő az erdélyi határőrség felállitása, még most is nyugodni hagyni.

Én más nézetben vagyok. *Én elérkezettnek hiszem az időt, midőn általában a tudományt az időszerinti politikai áramlatok fölé emelhetjük*, s ha nemzeti fejlődésünkben még ennyire sem jutottunk volna el, közleményemet ez esetben is, a jelen békés és nyugalmas időben, maga helyén találnám.

Más politikai viszonyok közt igénytelen dolgozatom talán a kedélyek izgatására, az elmék félrevezetésére szolgálhatna; talán lenne párt, mely épen politikai tőkét gyártana belőle. Jelenleg nem létezik legkisebb akadály sem, hogy hazámfiai közzül az értelmesebbek, mindazok, a kiknek itélete a közvélemény mérlegében súlylyal bír, helyesen, tárgyilagosan itéljenek, hogy igazságos közvélemény alakuljon amaz izgalmas eseményekről, melyeket a magok valóságában közleni s minden oldalról megvilágitni lelkiismeretes kötelességemnek tartottam.

Ilyszerü közlés után, a jelen közhangulat közepett, a jóakaratu közönség az uralkodás hibái, bünei mellett mindenütt meg fogja találni nemzetünknek s benne népünk mindenik osztályának gyengeségeit, hibáit, bűneit.

A későbbi uralkodások, kormányok csak azon esetben felelősek a multak hibáiért, ha azokon nem okulnak, ha azokat ismétlik, s a mely halandó a jelen és mult között más felelősséget állitna fel, azt hasonló igazsággal lehetne felelősségre vonni szülői, eldődei gyarlóságaiért és bűneiért. Hazánkban különösen böven elég, ha kiki tulajdon politikai bűnei súlyát hordozza!

A történelem, ha olyan, milyennek lennie kell, akkor a legvilágosabb igazság, a legigazságosabb itélőbiró, a latin mondat szerint, *az élet legjobb mestere*. E magasztos feladatának akkor nem felel meg, s a szemfényvesztés, képmutatás legveszélyesb eszközévé akkor válik a történelem, ha a tények elferditőjévé, az eszmék, a gondolatok hűtlen tolmácsává aljasul.

E bűntől mentsen Isten!

Mária Terézia Austria legügyesb uralkodói közzé tartozik. Jeles észtehetsége, nemes kedélye, ép oly kellemes, nyilt, megnyerő, mint méltóságteljes társalgási modora, szép külseje nagy hatással volt arra, hogy a hozzá tartozókat, az államférfiakat, a magasb és alsóbb hivatalnokokat, kiket kegyelmére méltatott, kikkel közelebb-távolabb érintkezésbe jött, megnyerje s a hajlam szerinti hódolatnak és ragaszkodásnak, a kötelességérzetnél nem csak kellemesebb de egyszersmind hatályosabb kötelékével csatolja magához. Mindezek egy uralkodóban minden esetre hasznos és szép tulajdonok, ezekhez azonban a szellemdús királynőnél még magasabb országlási képesség is járult. Emberei, államférfiai megválasztásánál igen szerencsés tapintattal birt, s ki egyszer megválasztatott, és tetteivel igazolta, hogy a választásra érdemes volt, az a nemeskeblü császárnő hajlamában és őszinte becsülésében biztositottnak érezhette magát az indokolatlan kegyvesztés véletlenségei, az irigykedő camarilla fondorlatai ellen.

E becsülésre és bizalomra támaszkodva működött a jeles államférfi Kaunitz a diplomatiai és a legfelsőbb kormányzási téren, a császárnő hosszura terjedő uralkodása alatt, a birodalom javára, melynek megmentésére és dicsőségére évek hosszu során át harczolt az óvatos Daun, a merész Hadik, és II. Frigyes méltó kortársa: Laudon. Az egyes országok kormányzásában, a felsőbb hivatalnokok megválasztásában ugyan ezen tartós bizalom foglalt helyet.

A föntebb vázolt uralkodói jellemvonások bármely férfiuralkodónak dicséretes tulajdonai lettek volna; kétszeresen

magasztalandók és egyszersmind hasznosak voltak azok egy uralkodónőnél, ki, önmunkássága mellett, egy férfiunál még sokkal inkább volt az államférfiak és hivatalnokai kész és buzgó közreműködésére utalva.

A föntebb röviden érintett tulajdonok és körülmények foglalják magokban főbb indokait, legegyszerűbb magyarázatát azon többféle eredménynek, melyet a császárnő hosszu, de egyszersmind tényekben gazdag uralkodása felmutat.

A töröktől való aggodalom régibb hatását már vesztette, az orosztól való félelem még csak csirájában volt; az európai egyensúly eszméje még nem diadalmaskodott annyira, mint jelenleg az uralkodók kapzsiságán, egyéni és családi vágyain; Mária Terézia mégis alig várható csekély veszteséggel menekült két tartós háboru válságos viszontagságaiból.

A fegyver csattogása közepett sem hanyagolta el az ország belügyeit a tevékeny császárnő, sőt csoportos gondjaiból a fejlődés, a haladás előmozditása sem volt kizárva, melyre később, a béke tartósb helyreállása után, ép oly buzgó és huzamos, mint nem eredménytelen gondot forditott, nem csak az örökös tartományokban, hanem Magyarországon és Erdélyben is.

Mindemellett igen csalatkoznék, ki a jeles uralkodónőnek akár szivében, akár politikájában a magyar nemzet s annak jólléte iránt valami különös hajlamot s tüzetesebb törekvést keresne vagy hinne felfedezhetőnek.

Válságok közepette, midőn csekélyebb eszközök nem használtak, kész volt ő a királyi méltóságnak s megnyerő lényének egész hatását felhasználni arra, hogy hazánk befolyásosabb egyéneit s a nemzetet a maga és a birodalom érdekeinek megnyerje, lekötelezze, lelkesedésre hangolja; midőn szükséges volt, nem kimélt sem időt, sem fáradságot, hogy alkotmányos két országa ügyeivel is tartósabban foglalkozzék s szándékának megfelelő eredményt eszközöljön.

Azonban mind ez esetleges hajlam, tüntetés és alárendelt foglalkozás volt, mind e felett nem csak az öszbirodalom, hanem

az örökös tartományok érdekei is uralkodtak. S csodálkozhatunk-é ezen, különösen ha a jogot és politikát ama kor divatos eszméi szerint itéljük meg; feltünhetik-é előttünk, hogy midőn szükkeblü önzésökben Magyarország s Erdély alkotmányos karai és rendei több izben hazájokra nézve sem követtek ildomos politikát, a királynő s fejedelemasszony kevésbbé volt hajlandó, hogy a központi kormánypolitika olykor csak képzelt magaslatáról alább szálljon, hogy örökös tartományainak bár nem egyszer hibásan felfogott érdekein legkisebb csorbát is üssön, melyek — jól megjegyezzük — az egyeduralmi igényeknek s ép azért a fejedelemasszony önzésének és hiuságának jobban megfeleltek. Nem csak az öszbirodalom de örökös tartományaik iránti kiváló gondoskodásukat úgy a királynő, valamint Austria több uralkodói, nyiltan bevallották alkotmányos két országukhoz nem egyszer tett ép oly őszinte, mint sajátságos nyilatkozataikban, sőt törvényeinkben is látható ama fentartások által, melyek szerint a rendek méltányos ohajának készek annyiban eleget tenni, mennyiben az összállam vagy az örökös tartományok érdekével nem ellenkezik. Az uralkodás és az alkotmányos két ország eljárása közt a külömbség abban állott, hogy míg az utóbbiak több izben nem tették meg azt, a mit az igazság, méltányosság, általában a józan politika javalt: azalatt a királynő gyakran azt tagadta meg, azok ellen cselekedett, miket elismerni, miket teljesiteni világos törvények és saját fogadalma által volt kötelezve. A legfontosabb okot, hogy az uralkodás Magyarország és Erdély ügyeibe egyoldalulag, önhatalmilag avatkozzék, kétségtelenül az a körülmény szolgáltatta, hogy az emlitett országokban nem csak a közigazgatás, hanem az igazságszolgáltatás is rosz lábon állott, roszabbul, mint az örökös tartományokban. Ez ok bizonyára legönzetlenebbnek, legplausibilisebbnek látszott, jóllehet ez sem szolgálhatott volna elégséges alapul, hogy a jog és igazság mérlegét a jogtalan hatalom részére forditsa, kivált ha ama nem indokolatlan meggyőződésnek adunk helyet, miszerint csak valamivel több

jogérzet, okszerübb eljárás és kitartás mellett nem lesz vala nehéz a rendek igen sok esetben helytelen daczát megtörni, öket arra birni, hogy nem csak önhazájok, hanem a birodalom iránt is ildomosabb politikát kövessenek, hogy azon beljavitásokra kezet nyujtsanak, melyeket a kor szelleme és önérdekök egyiránt igényeltek s melyek a rendek közremüködésével nem csak törvényesebben, de egyszersmind czélszerübben jöhettek volna létre.

Államférfiai, magasb hivatalnokai megválasztása körül is a királynénál alkotmányos két országában amaz ildomos eljárást, ama józan tapintatot sokkal ritkábban találjuk, mint örökös tartományaiban. Igen, mert míg itt sokszor legjobb szándékának, leghelyesebb akaratának ügyes és buzgó végrehajtóit kereste, amott gyakran oly hivatalnokokra volt szüksége, kik zsarnoki czéljait buzgalommal és ügyesen hajtsák végre.

A vakbuzgóság, mely a r. cath. vallásnak és hitfelekezetnek törvény- és igazságellenes pártolásában, a más vallásuak és hitfelekezetüek igazságtalan és törvénytelen hátratételében, sőt olykor üldözésében mutatkozott, a királynő jellemének jelentékeny árnyoldalai közzé tartozik, s uralkodásának már kezdetén is mutatkozott, később pedig annak fényét mindinkább elhomályositotta.

A kormányok, az uralkodások, a fejedelmek csak akkor felelnek meg magasztos hivatásuknak, ha a népeknél, melyeknek élére öket a gondviselés állitotta, kitünőleg jobbak, tökéletesebbek. E felfogásnak, e feladatnak Mária Terézia is kevéssé felelt meg.

Hogy a királynő sok oldalu változtatásai, olykori javitásai, a kis Erdélyben is kellő világosságban álljanak előttünk, nem felesleges azokat némileg osztályozni.

Beczikkelyezése a régibb vivmányok legnevezetesebbjeinek, ezeknek úgy a törvényhozás utján, mint azon kivül ujakkal való szaporitása, a közigazgatásnak és igazságszolgáltatásnak lehető javitása: ezek foglalják magokban a királynő munkássága fő ágazatait. Hogy az, a mi egy vagy más czélra hasznosnak tar-

tatott, törvényes-é vagy nem, azt a királynő és a bécsi kormány kevéssé vette figyelembe. Az e korban hozott törvények, a rendszeres s terjedelmes munkálatok, a dolgok valódi állásáról hiányos képet nyujtanak; mert a kényuralmi politikának nem csak hajlamánál, de ildomszabályainál fogva is nem kevesebb alkotmánysértés történt a központi kormány közvetlen intézkedése s a naponkénti rendelkezések következtében, mint a leigázott törvényhozás, vagy a szolga szellemü hazai kormánytestületek közreműködésével.

A királynő uralkodása folyamában két csak nem egyenlő tartamu korszakot vehetünk fel. Az elsöt, melynek legnagyobb része nem remélt szerencsével végzett háboruk közt folyt le; midőn Magyarországot és Erdélyt a királynő az alkotmány legfőbb szabályainak megtartásával kormányozta; midőn törvény- és alkotmányellenes intézkedéseivel, de egyszersmind többé-kevesbbé üdvös javitásaival is csekélyebb mértékben találkozunk. A királynő uralkodásának második felében, a béke közepett, az alkotmány iránti figyelem teljesen háttérbe vonul, a törvénysértések, a belváltoztatások, közbe-közbe javitások, valamint vakbuzgóság és vallásos üldözések előtérbe lépnek.

Az országos adót a fejedelemasszony uralkodásának közepéig Erdélyben is az országgyülés szavazta meg, az rendelkezett felhajtásáról, kezeléséről. De az adó csekély volt, kevés az ország szükségére, sokkal kevesebb az uralkodás tervei fedezésére; jóllehet több idő óta a Lipót hitlevelében kikötött összegen túlemelkedve 800.000 és egy millió forint közt változott. Az adó emelése a különben eléggé megpuhitott országgyülésnél is heves és folytonos ellenzésre talált. Az országos közjogokat gyakorló három nemzet egymás iránti különben is csekély testvérisége, sőt jogérzete és méltányossága is, az adóügynél, az osztrák uralkodás kezdete után csak hamar a legszánandóbb visszavonássá és ellenségeskedéssé fajult. Régebben, és pedig hosszas ideig, a szász nemzetnek volt oka méltánytalan túlterheltetés iránt panaszkodni. Majd az osztrák uralkodás pártfo-

gása mellett ők terjeszték kivánalmaikat a méltányosság határain tul, s készek voltak túlfeszített követeléseiket az ország jogai veszélyeztetésével is érvényre juttatni.

Az emlitett okok befolyása mellett a bécsi kormánynak már régebben megkezdett jogtalan beavatkozása az adóügybe a királynő uralkodása alatt mind tovább terjedt; míg végre a legfontosabb országos jog gyakorlatának tényleges megsemmisitését vonta maga után.

1754-ben ugyanis uj adórendszer hozatott be, mely tervezőjéről és végrehajtójáról, előbb korlátnoksági tanácsos, később udvari korlátnok gr. Bethlen Gábor-ról Bethlen-adórendszer, — Bethleniannm systema — nevet nyert.

E rendszer szerint a nélkül, hogy valamely az ország által megállitott adóösszeg beszerzése vétetett volna czélba, az adó a megállitott szabályok szerint, arra rendelt hivatalok és hivatalnokok által, országos összeirás és évenkénti kiigazitás folytán rovatott ki a nem kiváltságos honpolgárok személyére, fekvő birtokára és egyéb róvás alatti vagyonára.

Az adót tehát évről-évre fel lehetett hajtani a nélkül, hogy megajánlása az országgyülések megtartását szükségkép megkivánta volna, s az uralkodás gondoskodott arról, hogy az eddiginél jóval nagyobb mennyiségben befolyt országos adó ujabb kiadási czimek önkényes felállitása mellett hova fordittassék, s igy az országnak az uralkodás által egyoldalulag feltalált szükségletében habár hiányos jogosultságot nyerjen.

A következmények, melyeknek az uj adórendszer előzményül volt szánva, nem sokat várattak magokra. A fejedelemasszony uralkodása alatt ugyanis Erdélyben az utolsó országgyülés 1761-ben tartatott, s az országgyülések megszünése és az adónak országgyülésen kivüli emelhetése igen kedvező alkalmul szolgált egy oly érzékeny és nagy költséggel járó sérelmes intézkedésnek végrehajtására, minő a határőrség felállitása volt.

A háboruk még ama korszakban igen könnyen támadtak s

leggyorsabban nyertek nagy kiterjedést; nagyszámu sorkatonaság előállitása és fentartása az általános pénzhiány és primitiv pénzviszonyok miatt nagy akadálylyal járt. A háboruk fő áramlata, már hosszabb idő óta megváltoztatva régi irányát, éjszak-nyugotról indult ki, ilyenkor a nagy terjedelmü birodalom keleti határa Erdélynél maradt legvédtelenebbül a még mindig félelmes szomszéd, a török ellen. E helyzet tetemes hátránya úgy az első, mint a folyamatban levő második porosz háboru alatt igen érezhetővé vált. Az egyetemes fegyveres erő emelése, a határszélek katonai megvédése, nem csak a fegyveres ellenség, de a mirigyvész ellen is, valamint az államgazdászat érdekében a csempészet meggátlása volt a czél, melyet az uralkodás az erdélyi határőrség felállitásánál maga elébe tüzött.

Magyarországon, a délnyugoti határ egy részén, a határőrszervezet már régóta létezett; Szerém, Pozsega, Verőcze, Valkó és Bács-Bodrog vármegyékben 1750-ben állittattak fel a határör-ezredek.

Erdélyben, miután a Rákóczi-forradalom végével a székely katonaság, mely a forradalom jelentékeny támaszául szolgált, feloszlattatott, a határöri szolgálatot a székelyföld határain az e végre felállitott polgári zsoldos őrség, az úgynevezett plájások teljesitették. E rendszer hiányai, a fentebb elősorolt indokok, valamint a határör-ezredeknek Magyarországon történt szervezése hasonló katonaság felállitását tevé kivánatossá, helyzé közel kilátásba Erdélyben is.

A czél indokolt volta iránt kétség nem lehetett; az út és mód azonban, melyen a javitás végre hajtatott, bizonyságául szolgált annak, hogy egy csak valamennyire alkotmányos országban a törvényeknek számba nem vétele a leghatalmasb kormányt is a félszeg rendszabályoknak és semmiképp nem indokolható, sőt felesleges erőszaknak mily szánalmas tévutjára vezeti.

Az ügy fontos, terjedelmes volt, s több oldalról meggondolást igényelt. Ezt mulasztotta el az uralkodás figyelembe venni mindjárt kiindulási pontjánál.

Erdély határainak Moldva és Oláhország felöl való részét nagyobbára a székelyek lakták. Ezen nemzet a régi időben nemesi kiváltságaiért viszonzásul nem csak a határőrzést, hanem a honvédelem kötelességét is a más két nemzetnél nagyobb mértékben teljesitette s kiváltságait a katonáskodási teher hordozásának feltétele alatt erősitette meg Lipót hitlevele is. A régi állapot azonban az ujabb időben lényeges változást szenvedett. A székelyek régi katonáskodási kötelezettsége fél század óta szünetelt; az adózás a székely nemzet zöménél rendszeressé, állandóvá vált, a nélkül azonban, hogy más nemesi kiváltságai korlátoztattak volna, minél fogva több rendbeli alkotmányos jogoknak nem csak élvezetével, élénk érzetével, de törvényszerü védeszközeivel is birt. Mind megannyi okok, melyek a kormány czélba vett szándékánál ildomos eljárást javaltak.

A biztositandó határszél továbbá a székely földön túl terjedt. Annak két végén, éjszak-nyugoton Bukovina és dél-keleten Oláhország felöl nem csekély védtelen határrészek voltak. Ezeket tulnyomólag oláhok lakták, kiknél politikai kiváltságok tekintetbe nem jöttek, jóllehet ezeknél is, a határőrség felállitása végett, leginkább az urbéri viszonyokon kivül állókra (libertinusokra) fordulhatott az uralkodás figyelme. Azok az erőszakoskodások, melyeket az uralkodás az óhitüek egyesitése végett több mint félszázad óta folytatott, a miveletlenség egyszerüségében élő ezen békés népfajt is nagy mérvü izgatottságba hozta.

Az egyesült oláh papság a csak imént nyert kitüntetéssel és anyagi előnyökkel meg volt némileg elégedve, csekély miveltségéből folyó felfuvalkodott erőszakoskodásai által azonban a békétlenséget inkább nevelte, mintsem annak mérséklésére hatott volna. A hitegetés anyagi eszközei korlátoltabbak voltak, mintsem általok az összes óhitü papságra, annál inkább az egész óhitü népre lehetett volna hatni, mely papjai nagyobb része által izgatva örökölt vallásához való ragaszkodásával fokozta és egyszersmind szentesitette a pártfogoltak iránti irigységet és bosszut. A békétlenek, a háborgók e szerint sokkal

számosabban voltak, mint a megnyertek, a némileg megelégedettek. Nem járt annakokáért nagy nehézséggel, hogy két bujtogató oláh szerzetes, elébb Bessarionis, később Sofroni, az egyesülésnek a század első négy évtizedében szerencsés sikerrel haladott művét nagy részben meghiusitotta.

A r. kath. egyháznak e vesztesége, az ország népessége nagy részének e forrongása, annál kedvetlenebb volt az uralkodásnak, minthogy a folyamatban levő hét éves háboru miatt az országban kevés katonaság tanyázott.

Az uniotól nagy részben visszapártolt oláhság leghangosabban egy óhitü oláh püspök kinevezését sürgette. Az uralkodás végre reászánta magát, hogy valamennyire engedjen. A forrongás csendesitése egyik okául hihetően a határőrség czélba vett felállitása is szolgált. Hogy azonban egyszersmind az unio ügyeljis, a mennyire lehet, biztositassék, eröteljes rendszabályokra is szükség volt. Az engedékenység jeléül a kormány Novakovics Dénes-t mint óhitü püspökjelöltet küldötte le Erdélybe; a szigor gyakorlására pedig báró Buccow Adolf Miklós lovassági tábornokot bizta meg, kit Erdély katonai fő hadi parancsnokává s egyszersmind a két görög szertartásu egyház ügye kiegyenlitésére rendelt biztosság elnökévé és királyi biztossá nevezett ki.

Az emlitett két férfi, a püspök és tábornok, 1761. márczius végén jött az országba. Úgy az óhitü, mint az egyesült oláhok szembetünő részrehajlással országszerte megszámláltattak, összeirattak, s a bizottság hasonló részrehajlással osztotta fel közöttök a templomokat s egyéb egyházi javakat.

A királyi biztos eljárásának támogatására a megszaporitott katonaság átkelő hadoszlopokban s ágyuk kiséretében járta be az országot s rombolta szét az óhitüek több kolostorát, a melyekben lakó kalugerek az izgatás főmestereinek tartattak.

Mindezek oly gyorsan történtek, hogy már az emlitett évben augustus végén Dénes az erdélyi nem egyesült óhitüek püspökévé felavattatott, Buccow pedig, a fő munkát befejezett-

nek tekintvén, okt. 17-én kiadott rendeletében a rendes hatóságokra bizhatta, hogy az osztályt, a hol az még nem történt meg, folytassák és bevégezzék.

A másik ügy, melyre Buccow ki vala szemelve, az erdélyi határőrség felállitása volt.

Az ország alkotmánya, az ügy fontossága, a határőrség felállitásánál igénybe veendő lakosság nagy részének kiváltságos helyzete, egyiránt kivánatossá, sőt szükségessé tette volna, hogy a czélba vett változtatás a komoly megfontolás és alkotmányos tárgyalás utján eszközöltessék.

Az uralkodás, régibb szokása szerint, az alkotmányos eljárástól több akadályt, mint könnyebbséget és czélszerüséget várt. Nem csak az országgyülés közreműködését tartotta feleslegesnek, hanem az ország törvényes fő hivatalainak tárgyalása iránt is kevés bizalommal viseltetett, s e helyett egy-két magasabb hivatalnok véleményezését s annak nyomán a legfelsőbb parancs szerinti végrehajtást tartotta legczélszerübbnek.

A második oláh határőr-ezredhez szánt oláhoknak Beszterczevidékén, valamint Torda, Kolos és Doboka vármegye némely falvaiban, idegen tisztek által való összeiratása és szervezése már 1761-ben megkezdetett. *)

A radnavölgyi oláhoknak régi időtől fogva versengése volt Beszterczevidék szász közönségével. Radnavölgye ugyanis régebben Doboka megyéhez tartozott s Mátyás király azt a környékben folytatott bányászat emelése végett adományozta Besztercze közönségének, melynek e völgy feletti joga Mátyás királynak 1472-ben, 1475-ben, ismét 1475-ben és 1488-ban kelt kiváltságlevelein nyugodott. Ezek közzül az első a radnavölgyi oláhokat szabadalmakkal látja el; a második Radnavölgyét Dobokától elszakasztja s minden tartozékával Beszterczéhez csatolja, különösen a romlásnak indult ezüst-bányák felvirágoztatása végett. A harmadik Budán kelt és Besztercze beigtatását

*) Benkő, *Transylvania generalis. II. köt. 112. lap.*

rendeli el. A negyedik végre az emlitett kiváltságokat és beigtatást erősiti meg.

A radnavölgyiek az emlitett kiváltságlevelekre támaszkodva azt állitották, hogy Besztercze városától való függésök csak törvényhatósági, de jobbágyi köteleztetést nem foglal magában, s ez okon az utolsó években addig teljesitett tartozásaikat megtagadták. A királyi kormányszéktől a meghasonlás eligazitására kiküldött bizottmány, — melynek egyik tagja Bruckenthal volt, — Besztercze város igényeit jogosoknak ismerte s Radnavölgyét az elmaradt tartozások utánpótlására itélte. A kormányszék a kiküldött bizottmánytól eltérőleg a radnavölgyieknek adott igazat. Buccow ellenben, az uralkodás nevében azt hirdette, hogy a Radna völgy oláhai jobbágyok s szabadulásukra nincs más mód, mint az, hogy katonákká legyenek s egyszersmind uniáljanak, minthogy katonáknak és adózástól mentes nemeseknek csak egyesült hitüeket vesznek fel. E hitegetés következtében mindjárt kezdetben több mint 4000 oláh iratta fel magát katonának és lett egyesültté. *)

1672. jan. 31-én Buccow, tulajdon véleményezése következtében, a csak imént tartományi korlátnoknak kinevezett Bruckenthal Sámuel-lel együtt Bécsbe utazott.

A tábornoknak az erdélyi határőrség felállitása iránt kellett jelentést tenni s e czélra ki lehetett neki alkalmasabb uti társa és segéde, mint az ország viszonyaiban jártas, eszes, nagyravágyó fiatal hivatalnok, ki gyakori bécsi mulatásai közben már ügyes udvaronczczá képezte ki magát s kinél diesszomja kielégitésében a haza törvényei, főleg azok, melyek a magyarok jogait illették, legkisebb akadályt képeztek.

Az emlitett két férfi és udvari korlátnok gr. Bethlen

*) Bod Péter *Historia Valachorum* czimü kéziratában Buccow-nak Besztercze vidékén is rosz fogadtatásáról emlékezik; minek következtében a megáradt Besztercze vizén át kiváhván menekülni, kocsija s egy lova vizbe fult; de Halmágyi, kéziratában, úgy hozza fel e tudósitást, mint Csikban a kedélyek izgatására koholt hirt.

nek tekintvén, okt. 17-én kiadott rendeletében a rendes hatóságokra bizhatta, hogy az osztályt, a hol az még nem történt meg, folytassák és bevégezzék.

A másik ügy, melyre Buccow ki vala szemelve, az erdélyi határőrség felállítása volt.

Az ország alkotmánya, az ügy fontossága, a határőrség felállításánál igénybe veendő lakosság nagy részének kiváltságos helyzete, egyiránt kivánatossá, sőt szükségessé tette volna, hogy a czélba vett változtatás a komoly megfontolás és alkotmányos tárgyalás utján eszközöltessék.

Az uralkodás, régibb szokása szerint, az alkotmányos eljárástól több akadályt, mint könnyebbséget és czélszerüséget várt. Nem csak az országgyülés közreműködését tartotta feleslegesnek, hanem az ország törvényes fő hivatalainak tárgyalása iránt is kevés bizalommal viseltetett, s e helyett egy-két magasabb hivatalnok véleményezését s annak nyomán a legfelsőbb parancs szerinti végrehajtást tartotta legczélszerübbnek.

A második oláh határőr-ezredhez szánt oláhoknak Besztercze vidékén, valamint Torda, Kolos és Doboka vármegye némely falvaiban, idegen tisztek által való összeiratása és szervezése már 1761-ben megkezdetett. *)

A radnavölgyi oláhoknak régi időtől fogva versengése volt Besztercze vidék szász közönségével. Radnavölgye ugyanis régebben Doboka megyéhez tartozott s Mátyás király azt a környékben folytatott bányászat emelése végett adományozta Besztercze közönségének, melynek e völgy feletti joga Mátyás királynak 1472-ben, 1475-ben, ismét 1475-ben és 1488-ban kelt kiváltságlevelein nyugodott. Ezek közzül az első a radnavölgyi oláhokat szabadalmakkal látja el; a második Radnavölgyét Dobokától elszakasztja s minden tartozékával Beszterczéhez csatolja, különösen a romlásnak indult ezüst-bányák felvirágoztatása végett. A harmadik Budán kelt és Besztercze beigtatását

*) Benkő, *Transylvania generalis. II. köt. 112. lap.*

rendeli el. A negyedik végre az emlitett kiváltságokat és beigtatást erősiti meg.

A radnavölgyiek az emlitett kiváltságlevelekre támaszkodva azt állitották, hogy Besztercze városától való függésök csak törvényhatósági, de jobbágyi köteleztetést nem foglal magában, s ez okon az utolsó években addig teljesitett tartozásaikat megtagadták. A királyi kormányszéktől a meghasonlás eligazitására kiküldött bizottmány, — melynek egyik tagja Bruckenthal volt, — Besztercze város igényeit jogosoknak ismerte s Radnavölgyét az elmaradt tartozások utánpótlására itélte. A kormányszék a kiküldött bizottmánytól eltéröleg a radnavölgyieknek adott igazat. Buccow ellenben, az uralkodás nevében azt hirdette, hogy a Radna völgy oláhai jobbágyok s szabadulásukra nincs más mód, mint az, hogy katonákká legyenek s egyszersmind uniáljanak, minthogy katonáknak és adózástól mentes nemeseknek csak egyesült hitüeket vesznek fel. E hitegetés következtében mindjárt kezdetben több mint 4000 oláh iratta fel magát katonának és lett egyesültté. *)

1672. jan. 31-én Buccow, tulajdon véleményezése következtében, a csak imént tartományi korlátnoknak kinevezett Bruckenthal Sámuel-lel együtt Bécsbe utazott.

A tábornoknak az erdélyi határörség felállitása iránt kellett jelentést tenni s e czélra ki lehetett neki alkalmasabb uti társa és segéde, mint az ország viszonyaiban jártas, eszes, nagyravágyó fiatal hivatalnok, ki gyakori bécsi mulatásai közben már ügyes udvaronczczá képezte ki magát s kinél dicsszomja kielégitésében a haza törvényei, főleg azok, melyek a magyarok jogait illették, legkisebb akadályt képeztek.

Az emlitett két férfi és udvari korlátnok gr. Bethlen

*) Bod Péter *Historia Valachorum* czimü kéziratában Buccow-nak Besztercze vidékén is rosz fogadtatásáról emlékezik; minek következtében a megáradt Besztercze vizén át kiváhván menekülni, kocsija s egy lova vizbe fult; de Halmágyi, kéziratában, úgy hozza fel e tudósitást, mint Csikban a kedélyek izgatására koholt hirt.

Gábor közt a határörség tárgyában a legfelsőbb helyre beadandó terv iránt a téli hónapokban folytak az értekezések.

A korlátnok, a tábornok tervére tett észrevételeiben, az oláhok felfegyverzése iránt, ezen nemzet zabolátlan hajlamai miatt, némi aggodalommal nyilatkozott; a székely határőrséghez azonban legnagyobb bizalmát fejezte ki: de az első gondolat dicsőségét magának kivánván tulajdonitni, felhozta, hogy már régebben tett a felségnél az iránt inditványt, és pedig nem csupán két, hanem mindegyik székely szék felfegyverzésére, s csak a háborús körülmények birták a terv létesitésének elhalasztására.

Az adóban okozott hiány ugyanis a háboru alatt nyomasztó lesz vala, a nélkül hogy az ujonnan felfegyverzett katonákat használni lehetett volna. A korlátnok továbbá a megkivántató költségek miatt szükségesnek nyilvánitotta vigyázni, hogy az ország rendeinek a fölállitásra ellenvetésök ne legyen.

A felség 1762. apr. 11-én Buccow-ot a határörség felállitása végett kir. biztossá nevezte ki; három nappal később kiadott határozatában a határörség felállitását átalánosságban elfogadta s egyszersmind Buccow-nak megrendelte, hogy Erdélybe visszaérkezte után arról, hogy a határörség miként állittassék fel, hogy az országot meg kell-é ez ügyben kérdezni, valamint arról is, hogy a szász földtől elszakasztott részek visszacsatolandók-é vagy nem, adjon véleményt.

Ezen nyilt parancs mellett volt-é valami titkos utasitás, nem tudjuk; de a következő események kétségen kivül helyezik, hogy Buccow gondja nem véleményadásra, hanem az ügy végrehajtására irányult. Önhittségében ugyanis azon reményt táplálta, hogy a székelyek közt sem fog több akadályba ütközni, mint a mennyit Besztercze vidékén talált. Mihelyt a nagyravágyó férfiú az emlitett év tavaszán Erdélybe visszaérkezett, Gyergyóba és Csikba biztosokat küldött, kik a népet a fegyver felvételére reá beszéljék és fejenként összeirják. Biztosokul Schröder ezredest és háromszéki csernátoni származásu

Zamler századost nevezte ki, ezekhez rendelvén Kászoni Báró Bornemisza Pál-t Csik, Gyergyó és Kaszon szék fő királybiráját alkirálybiráival együtt.

A bizottmány 1762. julius 24-ikén Gyergyó-Szent-Miklósra érkezvén, másnapra a király szavával a helység minden lakosát 50 frt büntetés terhe alatt összehivta. A lakosság összegyülvén, a bizottmány szónoklatát latinul kezdte, melyben legelőbb a székelyek hadi dicsőségét magasztalá, majd a népnek anyanyelvén is ajánlotta, hogy a királyné parancsára vegye fel a fegyvert, azt igérvén, hogy az adófizetés alól fel lesznek mentve s legfeljebb adózási köteleztetésök elismeréséül 10 garast fognak fizetni, katonai szolgálatjokat csak a határőrzéssel s a legsürgetőbb esetben a veszélyeztetett haza határán belől fogják teljesiteni, végre, hogy húsz hónap alatt csak három hónapig lesznek kötelesek katonai szolgálatot tenni. A bizottmány állitá, hogy a mondottak ő felsége legfelsőbb parancsát foglalják magukban: de midőn a nép a parancs másolatát kérte, azt megigérték ugyan, de nem szolgáltatták ki. Mindemellett azon egyházhelyes székely nemesek, — lófők és szabad székelyek, — kik jelen voltak, a 10 éveseken felül mérték alá állittattak, a távol levők iránt pedig a jelenlevők kikérdeztettek, s azok is a megmérettek közzé soroztattak.

Míg Gyergyó-Szent-Miklóson a mértékelés megtörtént, azalatt a szék tisztviselői a többi helységekbe menvén, a falvak lakosait életidejök szerint összeirták, azután a királyi bizottmány gyorsan bejárta a falvakat, az összeirás szerint a fegyverre alkalmasokat elé hivta s kivánságokhoz vagy ahoz képest, mint czélszerünek mutatkozott, a gyalogok, huszárok vagy gránátosok közzé sorozta, sőt hogy ne látszassék, mintha a nép valamit megfontolás nélkül tenne, a kik a fegyvert el nem fogadták vagy elfogadását bizonyos feltételekhez kötötték, ezeket is nyilakozatuk feljegyzése mellett összeirta. Gyergyószék összeirása után a biztosok Csikba mentek, hol a nép előbb vonakodott, azután ugyanoly módon mint Gyergyóban

a mértékelés megtörtént, valamint Kászonszéken és Háromszéken is.

Nem sokára ezután, az összeirás megkezdésétől számitva mintegy két hétre, folytonosan érkeztek a székelyföldre a katonatisztek. Gyergyó-Szent-Miklósra Caratto Manó alezredes, Szárhegyre Rehner gyalogszázados, Alfaluba egy lovas százados; más falvakba más századosok, hadnagyok vagy zászlótartók. E katonatisztek a törvényekkel és a megyei hivatalnokok rendeleteivel ellenkező parancsolatokat adtak s azt állitották, hogy a nép az ő hatóságuk s nem a polgári hivatalnokok hatósága alá tartozik. Ebből az emlitett helységekben nem csekély visszavonás és forrongás támadt.

Megérkeztek nem sokára a helységekbe a királyi fegyverek, melyeket az összeirt székelyek kénytelenek voltak elfogadni a szerint, a mint inkább akarták a gyalogság vagy a lovasság fegyvereit, némelyek azonban ekkor a fegyvert elfogadni vonakodtak. Midőn némelyek a gyalog katonáskodástól idegenkedni kezdettek, lovasokká tétettek, vagy ellenkező felcserélések történtek. A felfegyverzettek hiresztelni kezdették, hogy azok öröksége, kik a fegyvert elfogadni nem akarták, a fiscusra száll. Mindemellett a nép nagy része fegyvertelenül maradt, várván míg Buccow, — mint mondák, — a székelyek ünnepélyes fogadástételének bevételére megérkezendik. Buccow csakugyan október 24-én este felé megérkezett, s azt hivén, hogy az egész dolgot röviden és gyorsan elintézi, a népet fáklyák mellett a mezőre kiviteté, s a sokaság közepette a katonatisztekkel helyét elfoglalván, előbb hűségét és engedelmességét megdicsérte, azután a katonai eskületételre felszóllitotta.

Ekkor a nép két megbizottja közzül az egyik, szárhegyi születésü Ambrus Ferencz, a sokaság közzül kilép, s miután a szólásra szabadságot nyert, kötelességszerüleg azon igéret kijelentésére kéri fel a tábornokot, melyre az esküt letenniök kellene; kérdé továbbá, hogy a régibb igéretek ez által valókká válnak-é, vagy ellenkezőleg, valamint eddig úgy ezután is kötelesek lesz-

nek-é adót fizetni, úgy szintén hogy kültartományokba is tartoznak-é majd háboruba menni? Midőn ez utóbbi kérdésekre a tábornok igennel válaszolt, a megbizottak kijelentették, hogy ily feltételek alatt nem akarnak katonáskodni. Nyilatkozatukat a nép hangosan helyeselte, kijelentvén, hogy követeivel egyetért. E nyilatkozat után a tábornok katonatisztjeivel eredmény nélkül eltávozott, s a nép szétoszlott.

Másnap mindjárt hajnalban a tábornok a két követet maga elébe hivatta. A rábeszélést először erszényével támogatta. Aranynyal ajándékozta meg a követeket; majd vállaikat nyájasan megveregette, gondolván, hogy ha őket megnyerheti, a népnél is czélt ér. Midőn azonban a követek állandóan a mellett maradának, miszerint oly feltétel alatt, hogy a kiérdemlett zsoldot adóba fizessék, katonáskodni nem akarnak, a tábornok fenyegetésre fordítá a dolgot, sőt szobájából fogságra is viteté őket. Majd visszahozatván, azt kérdezte tőlök, nem hajlandóbbak-é ellenszegülésökkel felhagyni, mintsem bitófán szégyenletes halált szenvedni? Ekkor Ambrus Ferencz röviden azt felelte: "Nem vall igen nagy kárt Gyergyó, ha engem felakasztanak".

Midőn a követek a tábornoknál hosszasabban késtek, a nép közt az a hir terjedt el, hogy követeiket letartóztatták. A sokaság ezen felboszankodván, zajongni kezdett, összecsoportosult, a katonaság hivatali helyét, hol a tábornok szállásolt, körülvette; azon hamis hirre, hogy követei már vasba vannak verve, nagy lárma közt a keritést összetörte, a kaput felnyitotta, s hogy követeit kiszabaditsa, az udvarra nyomult.

Ezek láttára a tábornok megijedvén, a követeket szabadon bocsáttatá, kiket a nép örömujjongással fogadott. A tábornok hogy a népet megnyerje, mulatságukra 7 vagy 8 darab aranyat ajándékozott, azonban ezzel a zajongást le nem csillapithatta. Az ingerült nép ugyanis, midőn a tábornok a tisztekkel együtt ebédnél ült, nagy lármával a házhoz tódult, a katonai öltözeteket, a tölténytáskákat a falra, az ablakokra, a ház fedelére

dobta, mi közben ily fenyegető szavak is hallatszottak: "A kösüig (markolatig) üsd az ilyen adtának". Erre a tisztek megijedvén, az ebédet félbeszakitották s a népet csendesitették, de az mindaddig zajongott, mig a tábornok a fegyver letételére fel nem szabaditotta, mire a sokaság lecsendesedvén, falvaira szétoszlott. Azonban Sikó József egyházmegyei esperest és helybeli plébános, valamint Márton János egyházfi unszolására, mintegy 40 ember az esküt letette, kiket mint a határörkatonaság magkövét, másnap hajnalban a tábornok elébe vezettek s tőlük a tábornok a katonai esküt bevette. Mások jelentkezése iránt akkor reménye nem levén, Buccow Gyergyóban tovább nem mulatott, hanem Csikba ment. Előfogatot a székelyektől kész pénzért sem kaphatván, az örmények szállitották át Csikba.

A tábornok eltávozta után azoknak, kik az esküt letették, példájára, intésére s ingerlésére nem csak Szent-Miklóson, hanem más falvakban is számosan akadtak, kik katonákká lettek, míg a többség régi szabadságában meg akart maradni. Az irás szavai azonban, hogy t. i. "minden hatalom, mely magában meghasonlik, elvész", Lostainer kézirata szerint csakhamar teljesedtek. Szomszéd szomszédját, testvér testvérét vádolta hütlenséggel, s a katonatisztek segélyével szomszédja, rokona vagyonát kivánta elrabolni; a fegyvert fogottak tizen, huszan csoportosulva másoktól nem csak adót zsaroltak, hanem a katonaság elvállalását is követelték, s a kiket igy kivánságuk teljesitésére rá nem vehettek, azok ellen régi gyülölségöknek, bosszújoknak szabad folyást engedtek. A fegyvert nem vállalók pártütőknek tekintetvén, közülök sokat megkötözve hurczoltak a csik-szeredai várba. Közöttük volt a fentebb emlitett két gyergyai követ egyike is, ki a szeredai várban két hétig volt lánczba verve. A másik követre, Ambrus Ferencz-re is a tábornok parancsára egy székely határőr kardot kötött; miért is ő egy hónapig nem vetette le öltönyét, azt állitván, hogy miután a fegyvert nem ő övezte fel, azt levetni sem akarja, mig meg-

viselve magától le nem hull. — Az erőszak és rémítés következtében Gyergyóban a nép legnagyobb része a fegyvert kénytelen kelletlen felvette.

October 26-án ment át Buccow Gyergyóból Csikszeredába, hová Csikszék férfinépességét összehivatta, úgy azokat, kik fegyvert fogtak, mint azokat, kik azt tenni nem akarták. A tábornok a néptől itt is katonai esküt kivánt, s midőn ezt tenni nem akarták, a fegyvert azokkal is letétette, kik előbb elfogadták volt. Bizonyos zászlótartónak rábeszélésére azonban itt is vállalkozott a lovassághoz mintegy 7 ember, kik estvére Tapolczára mentek, ott esküt tettek és ajándékokban részesültek. Két nappal később a háromszékieket Kézdi-Vásárhelyre rendelte a tábornok, de midőn czélját itt sem érhette el, a fegyvert letétette. Azonban itt is találkoztak olyanok, kik a későbbi meghivásra készek voltak fegyvert vállalni és fogadást tenni.

A tábornok elutazta után a fegyverfogás Csikban is terjedni kezdett a fentebb emlitett hét ember példájára és közreműködésével.

Buccow elmente után általában inkább terjedt a székelyek fegyvervállalása. Előmozditották azt az idegen katonatisztek, különösen egy Frankofus nevü lovas kapitány Taploczán és alezredes Caratto Manó, továbbá a gyergyó-szent-miklósi plébános és esperes Sikó, valamint Lukács János szent-domokosi plébános. Leghatályosabb terjesztői voltak azonban a fegyver felvételének az új határőrök, kik megváltozott helyzetökben a mások boszantására s a legerőszakosabb kihágásokra kiváltságot keresvén és valósággal találván, minden nem katonát a legjogtalanabb méltatlansággal illettek, zsaroltak és raboltak. Legroszabb dolguk volt azoknak, kiknek valamely határőr peres társa vagy bármi okon haragosa volt.

A katonatisztek közül azok is, kik az igazság iránt fogékonysággal birtak, a vétkes katonákat, nehogy a fegyvert letegyék, nem bántották; ha pedig polgári hivatalnok kisértette volna meg valamely határőr megzabolázását, az csak magára

vont volna veszélyt, a nélkül, hogy legkisebb sikerre számithatott volna. Ily viszonyok között számtalanok, csakhogy a folytonos megtámadás és nyomorgatástól meneküljenek, inkább a határőrségre igérkeztek és a fegyvert felvették.

Hogy a felfegyverzett határőrök rakoncátlansága mennyire ment, kitetszik a következő esetből. Egy csoport határőr a csíksomlyai papi lakot, hol a Gyergyó széki alkirálybiró Thuri, a gyergyai és fel-csíki királyi adószedő Sándor László és más nemesek össze voltak gyülve, körülfogta. Mintha a király által kiküldött számoltatók volnának, azt követelték, hogy a katonatiszti szállásokra fizetett, de már régen elköltött pénzekről számoljanak, s kijelentették, hogy vagy teljesitsék kivánságukat vagy meg kell halniok. Fenyegetéseiktől a gazemberek mindaddig meg nem szüntek, mig a csík-somlyai kolostor gvardiánja a katonaságnak hirt adván, 30 vasas a zajongókat szét nem oszlatta. E kihágással azonban a határőröknek nemesek és hivatalnokok elleni erőszakos fellépése nem szünt meg, kik különösen Al-Csíkban, a nemesek és hivatalnokok házait csoportosan megtámadták, barmaikat elhajtották, udvaraikat kiraboltak. Mások a hivatalnokok által rajtok régebben felszedett birságokat visszakövetelték, a nélkül, hogy e galád tetteket bárki is megtorolta vagy csak tilalmazta volna. Halmágyi gróf Mikes Antal háromszéki főtisztnek is nem kis befolyást tulajdonit Buccow eljárásánál s a tábornoknak Udvarhelyen viselt dolgait is emliti. Szerinte Buccow személyesen ment gróf Haller Gábor tábornokkal Udvarhelyre, hogy ott is a székelyeket a katonáskodásra reá vegye, de sikertelenül járt, mert a székelyek ezernél többen gyültek össze a mezőre, onnan a tábornok parancsolatja ellenére tömegesen a székházhoz mentek, hol gyülés volt, s régi szabadságuk törvényes fentartását, ő felsége diplomáját s aláirását kérték, s kijelentették, hogy különben az egész dolgot a tábornok művének kell tartaniok. Erre Schröder ezredes egyik követet arczul ütötte, másiknak Sammler kapitány haját tépte. Ennek hallattára

nagy zavar és ingerültség támadt a nép közt. Sammler-t megölték volna, ha kézre kerithetik; a tábornoktól pedig a követeket bántalmazó ezredes kiadatását kivánták. Főtiszti helytartó ifj. b. Daniel István-t lábáról letaszitották. Csak Borsai István alkirálybiró tudta őket nagynehezen lecsendesiteni. A tábornok a történteken nagyon felboszankodva eltávozott, nehezen esvén neki, hogy a nép délelőtt a kihányt pénzt felszedte, délután pedig a feltételekre tagadólag válaszolt s az elhányt pénzhez sem nyult senki. Igy irja le az udvarhelyi eseményeket Halmágyi.

Míg e szerint Buccow a székelyek felfegyverzésével kevésre haladt s az ebből következett zavarok jelentékeny mérvet öltöttek, azalatt az ügy hivatalos tárgyalása sem vesztegelt. Úgylátszik azonban, miszerint magas körökben azt ohajtották, hogy, ha lehet, a bevégzett tényekre üssék rá a hivatalos elfogadás bélyegét.

Láttuk fentebb, hogy a királyné april 11-én, midőn Buccow-ot a határőrség felállitása végett kir. biztosnak kinevezte, őt egyszersmind ez ügyben véleményadásra utasitotta.

Buccow a töle megkivánt vélemény megadásával hosszasabban késvén, annak megtétele 1762. junius 14-dikéről a korlátnok által sürgettetett, s midőn a tábornok azon véleményben látszék lenni, hogy a felállitásnak legfelsőbb helyen történt elfogadása következtében a további véleményadástól fel van mentve, a korlátnok a felség előtt kinyilatkoztatta, hogy a felállitás átalános elfogadása által, — mely ő felségének a tudósitástétel iránti intézkedéseit megelőzte, — Buccow további tudósitásának szüksége nem enyészett el.

Ugyanez idő tájban az udv. korlátnokság b. Daniel István udvarhelyszéki, gr. Mikes Antal háromszéki főtiszt, gr. Lázár János országos elnök, valamint kormányszéki titoknok Halmágyi István feljelentéséből is értesült Buccow eljárásáról, hogy t. i. ő, mielőtt a legfelsőbb rendelet szerint tudósitást tett volna, a határőrség felállitását megkezdette a nélkül, hogy a tisztviselőknek irott utasitást ad vala; egyszersmind pedig a katona-

ságra ajánlkozóknak az ország törvényeivel és mások létező jogával ellenkező kiváltságokat adott.

E tudósitás is világosan a határőrség felállitása körül elkövetett s már fentebb emlitett tényekre vonatkozott, melyek országszerté ismeretesek voltak s Bécsben is alig lehettek titkok.

Az ország tekintélyes hivatalnokai feljelentése következtében az udv. korlátnokság a felséghez felterjesztést tett, mely szerint Buccow-nak ujból meg kellene rendelni, hogy a kir. rendeletet teljesitse, s egyszersmind azon igéretekről, melyeket az ajánlkozott határőröknek tett, valamint ezek kivánatairól részletes tudósitást tegyen. Továbbá az emlitett hivatal az erdélyi püspökre (ki alatt az erdélyi r. cath. püspök értetett) kivánta bizni, hogy minden bizalmatlanság kikerülése végett azok közül, kik a fentebbi tudósitást aláirták, a Szebenben jelenlevőket személyesen, a távollevőket irásban hallgassa ki a legnagyobb titokban tudósitásaik alapossága iránt.

Erre a felség jul. 15-én azt válaszolta, hogy a korlátnokság nézetéhez nem járulhat s a püspöknek sem rendelkezik, Buccow-nak azonban meghagyja, hogy a határőrség felállitására nézve a módozatról, valamint a tárgyba vágó több pontokról, mielőbb tudósitást tegyen.

Mindebből eléggé világos, hogy legfelsőbb helyen megelégedéssel tekintették Buccow eljárását, kit ő felsége már előbb, u. m. máj. 1-én főkormányszéki elnökké nevezett ki. Főkormányzó gr. Kemény László, ámbár csekély egyéni tulajdonai pótlásául catholizált, kénytelen volt elbocsátását lemondással előzni meg. Bruckenthalt, ki a hazai ügyekben Buccow-nak ép oly ügyes, mint engedelmes tanácsadója volt, az a kitüntetés érte, hogy még Bécsben mulatása alatt, nejére és mindkét nemű utódaira kihatólag, bárói czimmel ruháztatott fel.

Végre csakugyan felérkeztek Buccow-tól a régen várt tudósitások; szám szerint három.

Az első Besztercze városa által a Radnavölgyére nézve adott és a tábornoktól felsőbb helybenhagyás reménye alatt

elfogadott átengedést tárgyalta. Halmágyi emlékiratában azt állitja, hogy Buccow feljelentését a beszterczeiek tudta nélkül s akaratjok ellenére tette, igy akarván a tábornok,— kinél a merészség ravaszsággal párosult, — a jámbor szászokra nyomást gyakorolni.

Buccow második tudósitása az oláh egyesült püspök amaz előterjesztésére vonatkozott, melyet ez az oláh papoknak papságuk alatt született gyermekeiről tett. E papszülöttek a határőrségre igérkezvén, később földesuraik által visszakövetteltettek, de a püspök öket a jobbágyság alól felszabaditandóknak véleményezte.

Mindkét tudósitást a fejedelemasszony a korlátnoksággal közölvén, ez úgy vélekedett, hogy kétséges, vajjon a beszterczeiek Radnavölgyet földesuri, vagy csupán törvényhatósági joggal birják-é? s azért a várost kiváltságai bővebb igazolására kellene utasitni.

Második tudósitásában ugy vélekedett Buccow, hogy a papok fiait ép oly kevéssé lehet jobbágyoknak tekinteni, mint a katona gyermekeket, s annyival is inkább ilyeneknek veendők, minthogy ebből a kincstár tetemes hasznot látna. A szabadok (libertinusok) ugyanis a jobbágyoknál több adót fizetnek; másfelől pedig a vallásos unió is elömozdittatnék; mert többen, kik, hogy gyermekeiket kiváltságban részesitsék, uniáltak, ezen reményök meghiusultával az uniótól ismét el fognának állani.

E véleményre a korlátnokság az Approb. Const. I. R. 8. czim, 13. czikkére hivatkozott, hol a papok fiai jobbágyoknak mondatnak; továbbá miután a tábornok véleménye szerint a határörök a fejadón kivül semmi egyebet nem fognának fizetni, a pópák fiainak határörökké tételében a kincstárra nézve több kárt mint hasznot látott az emlitett hivatal. Végre pedig ugy vélekedett, hogy ha az egyesülés ily haszonleső eszközök által mozdittatnék elő, abban sem lenne nagy haszon. Ez utóbbi vélemény annál sajátságosabb értelemmel birt, minthogy maga a korlátnok is áttért catholicus volt.

Ezen felterjesztés nyomán a felség a beszterczeieket illetőleg Buccow-nak megrendelte, hogy szólitsa fel őket arra, hogy a radnavölgyieket, a haza közérdekében és a legfelsőbb megelégedés megnyerése végett, szabad embereknek ismerjék, kiket az uralkodás ezennel olyanoknak nyilvánit. Továbbá állitólagos jogaik kimutatását, az illető okmányokkal együtt, legfelsőbb helyre adják be; mit ha megtesznek, ő felsége sem lesz idegen Beszterczе városnak jogos jövedelmeiért illő kárpótlást adni, s ezenkivül a szász helységekben levő oláhokat máshová telepitteti. A mi pedig a pópák fiait illeti, ezekre nézve is a fejedelemasszony a Buccow véleményéhez járult; egyszersmind a kormányszéknek megrendelte, hogy körlevél által szólitsa fel a földesurakat, hogy a határőrség felállitását egész készséggel előmozditani törekedjenek.

Buccow harmadik tudósitása a határőrség felállitása módját tárgyazta. A tábornak előadta, miszerint az egyesült hitü szabad oláhokat a legfelsőbb akarat iránt pópáik és püspök Áron által felvilágositotta; továbbá ki lőn nekik nyilatkoztatva, hogy a kik a határőrség közzé irják magokat, csupán fejöktől fognak adót fizetni; személyes ügyeiket kivéve, eddigi törvényhatóságaik alatt maradnak; a Beszterczе vidéki oláhok pedig az odavaló tanács hatósága ellen oltalomba fognak vétetni.

E nyilatkozat következtében, — folytatja a tábornok, — nem csak annyi szabad oláh jelentkezett, mennyi három ezred kiállitására elégséges, hanem feles jobbágyok és zsellérek is jelentették magokat, kik azonban földesuraiknak visszaadattak.

Egyszersmind jelenti a tudósitó, hogy b. Bornemisza Pál, csiki, gr. Mikes háromszéki főtisztek, valamint b. Jósika, Schröder ezredes és alezredes Ernst által a székelyeket is nyomósan felszólitotta, hogy ők is a határőrség közzé való felvétetésöket kérjék, mit ha nem tennének, a székely határőrségre szükséges mennyiség, részint szabadok, részint zsellérek által, pótolható lenne, kiket minden esetre könnyü volna földesuraik-

tól nem egyesült oláhokkal kicserélni. Az 1-sö oláh ezred elhelyezését tárgyazó intézkedéseit is tudatá Buccow a felséggel.

Mi a rendek megtalálását illeti, ezt a tábornok felterjesztett tudósításában nem tartotta szükségesnek. A felség ugyanis hadjoggal bir, s a határörség fö- és vagyon (facultas) utáni adójából fogja magát föntartani, a hadi adónak nem esik terhére, melyhez, a szász nemzetet kivéve, az országos rendek semmivel sem járulnak; de nem is tanácsos a rendeket megkérdezni, miután az ellenmondásnál egyebet nem eredményezne.

Buccow tudósitására a korlátnokság jul. 29-én a felséghez tett feliratában ugy nyilatkozott, miszerint nem elég, hogy b. Buccow a radnavölgyieknek a beszterczei tanács általi szabadon bocsáttatásokat tudtul adta, de szükség lett volna öket is kihallgatni, azon feltételeket, melyeket a beszterczeiek a szabadon bocsáttatáshoz kötöttek, velök megértetni, s ahoz járulásuk esetében erröl törvényes okiratot készíteni. A székely nemzetet, — folytatja a korlátnoksági felterjesztés, — a más két nemzetnek s az ország rendeinek beleegyezése nélkül alkotmányos sarkjogaiban annál kevésbbé lehet megcsonkitani, mivel a terv szerint a székely határörség személyére nézve a tartományi (provincialis) hatóság alól elvonatnék, mely alá az Appr. Const. 3. R. 76. cz. nyomán akkor is volt helyezve, midön katonáskodott. Ez okoknál fogva a czélba vett intézkedés rendszeres végrehajtására országgyülés szükséges. Továbbá csodálkozik a korlátnokság, hogyan mondhatja b. Buccow, hogy a szászokat kivéve az adóhoz a többi nemzet semmivel sem járul; holott a székelyek is adóznak, kiket a határörségbe is bevonni kiván. Mi a pópákat illeti, ezek többnyire a megyékhez tartoznak, s a tábornok terve szerint a Beszterce vidékén található oláhok kárpótlása végett a szász nemzetnek Báthost és Szász-Régent kellene cserébe adni, melyek hasonlólag a megyébe vannak bekebelezve s adójukat ott fizetik. A felség haduri jogát, mely a tábornok véleményének alapul szolgál, senki kétségbe nem hozta. Ez közelebbről csak a határörség felállitásá-

nak jogát tárgyazza, de hogy ez mimódon történjék, ennek elhatározása az országot illeti. Miután hát a fentebbiekből kijö, hogy b. Buccow eddigi intézkedéseiben az ország alkotmányára semmi tekintettel nincs, oda kellene öt utasitni, hogy hasonló tervek készitésénél mindig a kormányszéknek, — melynek elnökségét folytatja, — tanácsával éljen, s a jelen esetben a székely nemzetnek felfegyverzésére és általában a határőrség felállitására nézve azon hivatal véleményét is felterjeszsze.

E korlátnoksági feliratra, mely a törvényesség mértékét félig-meddig megütötte, a felség aug. 12-én válaszul adta, hogy a határőrség felállitásában minden a megkezdett munka félbeszakasztás nélküli folyásától függvén, megrendelte Buccownak, hogy az elkezdett ösvényen haladjon, másfelől pedig mindent, mit e részben tett, vagy ezután tenni akar, a kormányszékkel együtt vegyen fontolás alá, s törvényen alapuló tudósitását terjeszsze fel a korlátnoksághoz, melyet ő felsége mindenben meg kiván kérdezni, s melynek kötelességében áll a felküldött jelentésre részletes nézetét nyilvánitani, *anélkül azonban, hogy* Buccow *véleménye körén tulterjedne.*

E rendelet következtében b. Buccow a kormányszék utján egy újabb feljelentést tett. A korlátnokság azonban úgy találta, hogy e feljelentés csupán annak elősorolását foglalja magában, hogy Három széken és Csikban az összeirás mi módon ment véghez, hogy Udvarhely széken a katonaságra magát rávétetni nem akaró nép mit mivelt. Ily körülmények közt a korlátnokság annál czélszerübbnek itélte a határőrség rendszeres felállitása módjáról másként gondoskodni, minthogy a csiki, a három széki és udvarhely széki főtisztek tudósitásaiból kitünt, hogy a nép nem önkényt, hanem különböző ellenmondások és feltételek mellett állt a mérték alá. A korlátnokság tehát úgy vélekedett, hogy Buccow-nak újból és szorosabban meg kell rendelni, hogy a határőrség felállitását czélzó terve iránt a kormányszéket pontról-pontra megkérdezze s jelentését azután tegye meg, annyival is inkább, mivel a korlátnoksághoz fel-

hatott tudósitások az ő előadásával nem csak egyenesen ellenkeznek, hanem hiteles magán tudósitásokból is világos, *hogy az elnök jelentését, miután felküldötte, egy nappal később, csupán tudomásvétel végett, terjesztette a főkormányszék elé.*

A korlátnokság fentebbi fölterjesztésére ő felsége nov. 1-én kinyilatkoztatta, miszerint a Buccow által szerkesztett és a kormányszék utján felküldött tudósitásokból nem itélhet egyebet, hanem hogy a tábornok, az adott rendelet szerint, mindent a kormányszék beleegyezésével tett. Nem is történt egyéb, mint a mit a magas szolgálat és a hon érdeke kiván, s az oláh ezredek már létrejöttéből, valamint Bornemisza tudósitásából világos, hogy a nép szokott hűségénél és engedelmességénél fogva az intézkedéseknek önként alá adta magát, ott, hol a tisztviselők jó példával mentek elől, miként ezt a beszterczei hivatalnokok, Bornemisza s több csíki tisztviselők tették. Midőn ellenben a Mikes és Dániel tudósitásából az vehető ki, hogy e főtiszteknek és alsóbb hivatalnokaiknak tanusitott kisebb-nagyobb idegenségekhez képest, a három- és udvarhelyszéki nép több-kevesebb ellenszenvvel viseltetett. A jelenleg oly közel álló tatár beütés mulhatlanul megkivánja, hogy a határőrség mielébb felállittassék és még a tél folytán gyakoroltassék. Az ügy tehát semmi halogatást nem szenved. A felség ennél fogva szorosan megrendeli, hogy a határőrség haladék nélkül felállittassék s hogy minden honpolgár annak előmozditásán egész készséggel igyekezzék. A korlátnokság tehát a legfelsőbb határozatot adja tudtára a kormányszéknek, továbbá Bornemiszá-t és a csíki tisztséget, valamint azokat, kik katonákká lettek, a felség különös kegyéről biztositsa; ellenkezőleg Mikesnek adja tudtára, hogy felterjesztése kedvetlenül esett, azonban reményli a felség, hogy kifejtendő buzgalma által eddigi hibáját jóvá teendi. A b. Dániel és alkirálybiró Bándi megbüntetését a császárnő akkorra tartja fenn, mikor Buccow az iránti jelentése fel fog érkezni. A leirat kemény büntetéssel fenyegeti a tudvalevő és lázadáshoz hasonló összecsoportozások főokozóit.

A népnek ellenben, mely csak rosz tanácsadások és csalfa hitegetők által vezettetett tévútra, kegyelmét biztositja. Rendeli végre azt is, hogy a kormányszék adja tudtára a nemességnek és a szabad székelyeknek, hogy jóllehet ők a felség kegyvesztésére magokat méltókká tették, mindazáltal, ha hibájokat megbánják, s a bujtogatóknak példáján okulva minden bűnös kisérlettől magokat tartóztatják, ő felsége nekik megkegyelmez. *Egyébiránt, hogy kik legyenek határőrökké, arra a felség senkit kényszeriteni nem akar, s minden erőltetéstől és jogsértéstől messze távol van;* de megkivánja, hogy minden lakos személyesen álljon elő és nyilatkoztassa ki: akar-é az új szervezet szerint katona lenni? Azok, kik azzá lesznek, a felség oltalmára bizton számolhatnak. Mi továbbá némely tisztek s különösen Schröder ezredes ellen beadott panaszokat illeti, meg van rendelve Buccow-nak, hogy a tiszteket óvatos magaviseletre szoritsa és az országnak legkisebb terheltetését meg ne engedje.

E legfelsőbb parancs folytán nov. 8-án a kormányszék rendeletet bocsátott a székelyekhez, melyben előadta, mily különös örömére szolgált neki, midőn a minap a dicső fejedelemasszony parancsából a nemzeti katonaság felállitása elkezdődött, hogy mindkét rendből való székelyek, ősi katonai dicsőségökről megemlékezve, magokat önkényt feliratták és megmérették. De ellenkezőleg nem kisebb fájdalommal értette, hogy közelebbről, midőn a kormányszék elnöke a feliratok egybegyüjtése és a fejedelemhez való hűségi eskü letétele végett őket jelenlétével megtisztelte, többen, némely rosz indulatuak bujtogatása által félrevezettetve, nem átallották a fejedelemnek hasznos, a hazának szükséges s a székely nemzet dicsőségére vezető czélt haszontalan és a dologra nem tartozó nehézségek és feltételek által meghiusitani s önkénytes igéretüket visszavenni. Hogy pedig a nép dicséretes akarata megmásitásában némely tisztviselők, kiknek egészen egyebet kell vala tenniök, inditó okul és csábitóul szolgáltak, nem csak keményen roszalja a kormányszék, hanem azoknak közfelperes általi megbünteté-

sére is gondja leszen. Addig pedig, miután alkirálybiró Antos István legdicséretesebb példájából világosan látja, hogy az előitéletek kiirtására, a nép szivének jobbra forditására a tisztviselők őszinte eszélyessége legtöbbet tehet, ezennel szorosan meghagyja a tisztviselőknek, hogy a népet a katonaságnak, melyet előbb önként elfogadtak, elvállalására egész igyekezettel reábirják, bizonyossá tevén, hogy a katonaság ő felsége parancsa következtében fel fog állittatni, s ő felsége az ő készségöket nem csak anyai kegyességgel fogadja, hanem a kormányszék hozzájárulásával különös kiváltságok és kitüntetések által dicsőitendi.

Tiz nappal később a fentebbi rendeletet a kormányszéknek egy másik, — Buccow aláirásával kelt, és a székely hatósághoz küldött, — rendelete követte, melyben az emlitett hivatal az összeirt határőrök által elkövetett kihágásokat roszszalta, s keményen megparancsolta, hogy azoktól megszünjenek, a kik pedig magokat sértve érzik, sérelmöket a törvény utján orvosolják, s egyszersmind a peresetekre nézve, mig ő felsége végképen intézkednék, ideiglenes rendszabályokat küldött.

E szabályok szerint a katonák közt, valamint katona és polgár közt fenforgó peres kérdések dologiakra, személyesekre és vegyesekre osztattak, a szerint a mint a kereset főtárgyát vagyon vagy személyes ügy képezte, vagy pedig vagyoni és személyes kérdések együtt forogtak fen.

A szabályok szerint a dologi kereseteknek azon polgári törvényszékeknél kellett folyni, melyek kerületében a katona lakott. A határőrök személyes keresetei tisztán katonai hatóság előtt voltak tárgyalandók. A vegyes tárgyu keresetekben pedig vegyes törvényszékek rendeltettek, melyeknek biráit az ezredparancsnokok és az illető kerület fő vagy al polgári tisztjei egyenlő számmal nevezik ki s kik a haza törvényei szerint tartoznak itélni. Végre a fellebbezésekre nézve meg lőn rendelve, hogy azok a dologi ügyekben a hazai régibb gyakorlat szerint, a személyesekben a fő katonaparancsnoksághoz, a

vegyesekben pedig mindenik fél külön felsőbbségéhez, vagyis a katonáktól a katonai főparancsnoksághoz, polgári részről pedig a kir. kormányszékhez történjenek.

Hogy a fentebbi rendszabályoknak kellő eredménye legyen, két tekintélyes biztos küldetett ki, gr. Kálnoki Antal lovas ezredes és gr. Nemes János, kik 1762-ben deczemberben Csíkba érkezvén, nyomozásokat tettek, igazságot szolgáltattak s a versengőket kibékiteni igyekeztek, azonban, — miként Lostainer irja, — a csak halál által kiengesztelhető visszavonást megszüntetni hatalmokban nem állott.

A fentebbi uj igazságszolgáltatás felállitása, valamint ugyanazon pernek lényegileg különböző birói hatósághoz kétfelé való felebbezése, mennyire ellenkezik az ország törvényeivel, valamint átalában a józan törvénykezési elvekkel, ugy hiszszük, olvasóink előtt bővebb indokolásra nem szorult.

Ugyanekkor a csíki papok is azon oknál fogva, mintha a fegyver el nem vállalásának ők lettek volna okai, bíróság elébe állittattak, azonban a vádlottaknak sikerült magokat kimenteni.

E közben legfelsőbb helyre visszaérkezett Buccow azon feljelentése is, mely Besztercze városnak a Radnavölgye átengedésére vonatkozó további nyilatkozatát s az ott felállitandó határőr-ezredbeliek felett gyakorlandó törvényhatóságot tárgyazta.

Az emlitett följelentés iránt az erdélyi kormánnokságnak a hadi főparancsnoksággal és az udvari pénzügyi hivatallal tartott közös értekezlete folytán a megállapodás és legfelsőbb intézkedés helyesnek ismerte el, hogy az átengedett falvakért Besztercze városa illő kárpótlást nyerjen; miután azonban nem bizonyos, hogy Besztercze az emlitett radnavölgyi falvakat földesuri vagy csak törvényhatósági joggal birta-é, az átengedési okmányban csupán állitólagos birtokjogról tétessék említés. Nem külömben jogosnak itélték, hogy az átengedett helységek Besztercze és vidéke adósságainak törlesztésében ezután is részt vegyenek, azon vigyázat mellett, nehogy a katonásitott

falvakat oly adósságok törlesztésénél is igénybe vegyék, melyek nem az ő érdekökben történtek. Hogy a beszterczevidéki többi falvakban találtató oláhok is Radnavölgyébe költöztessenek át, czélszerünek nyilvánittatott; erre nézve azonban az értekezlet annál kevésbé tartotta helyesnek sokra terjeszkedni, mert jónak itélte, hogy hely maradjon fen azon esetre, ha a korlátnokság véleménye szerint, a nép szellemének tekintetbe vételével, az oláh határőrséget más nemzetbeliekkel is vegyitni kellene. Az adót a határőrségtől a katonai elöljárók és névszerint a szállásmesterek szedjék fel, folytatja a legfelsőbb rendelet. Radnavölgyében a határőrök a katonai hatóság alatt legyenek, a falvak többi lakói pedig a polgári hatóság alatt. A katonai hatóság, valamint általában a 2-ik oláhezred szervezésére nézve, a magyarországi határőr-ezredek szervezete, névszerint a temesi ezredé, vétessék zsinórmértékül.

A felségnek ez értelemben kelt rendelete nov. 16-án küldetett el Buccow-nak.

Hogy jövőre az ország rendeivel minden kellemetlenség elkerültessék, különösen azon esetre, ha ő felségének szándéka volna a határőrszerkezetet az ország más részeire is kiterjeszteni, a korlátnokság felterjesztésében az is benne foglaltatott: nyilatkoztatná ki ő felsége a kormányszéknek, hogy Radnavölgyét a polgári hatóság alól kiveszi, azonban hajlandó ezen tényt az országgyülés elébe terjeszteni, törvénybe iktatás végett. A korlátnokság e véleménye azonban legfelsőbb helyen elfogadásra nem talált.

Csak hamar ezután érkezett fel b. Buccow felterjesztése, melyben a tábornok a hely szinén jelenlevő Schröder ezredes és Caratto alezredes tudósitásaira hivatkozva előadta, hogy ő felsége, ugy a közlött iratokból, valamint a velök felküldött Ernst alezredes szóbeli nyilatkozatából megértheti, mennyire hajlandók voltak a székelyek a katonáskodás elvállalására, de 24 óra alatt különböző bujtogatások következtében mennyire megváltoztak. Mihez képest az ügynek ujabban folyamatba

inditására czélszerü volna a kormányszékhez bocsátott rendelet által e hivatalt a határörség felállitásánál tanusitott magaviseletéért megdicsérni, továbbá kötelességévé tenni, hogy azokat, kik a határörség felállitásának bármiképen ellene szegülnek, vagy akadályt tesznek, megbüntesse, bármelyik e részben hibásnak talált tisztviselőt felfüggeszsze. Főtiszt gr. Mikes-t (ugy látszik, hogy a fejedelmi megrovás a grófnál hatását már megtette) és alkirálybiró Antos-t buzgalmukért megdicsérje; az utolsónak a tartományi pénztárból 200 fr. segélydijt adjon. Török alkirálybirót, jövő jutalom igérete mellett, további buzgalomra serkentse. B. Bornemiszá-t (ennél, úgy látszik, más változás állt be, mint Mikes-nél), Henter alkirálybirót, valamint a gyergyai és kászoni alkirálybirákat is megfeddje; Túri, Boros és Szabó alkirálybirákat hivatalaiktól felfüggeszsze. Végre pedig mindenkit biztositson, hogy azokra, a kik a határörség felállitásában hasznos szolgálatot tesznek, bármely polgári hivataloknál, a hasonló képességüek felett, különös tekintet lesz.

Buccow feljelentése mellé egy leirati terv is volt csatolva. A felség mindkét irományt nov. 27-én, oly rendelet mellett közölte a korlátnoksággal, hogy a kir. leiratot mindenben a Buccow kivánata szerint szerkesztesse és aláirás végett legfelsőbb helyre küldje fel. E parancs következtében a korlátnokság a felirat tervét felterjesztette, de egyszersmind kijelentette, hogy miután Schröder ezredes b. Buccow-hoz tett tudósitásában azon sejtelmét fejezte ki, hogy b. Bornemisza némely Bécsből vett tudósitások folytán változtatta meg előbbi magaviseletét, fel kellene őt szólitani, nyilatkozzék, kitől vette értesülését.

E kivánatnak oka kétségen kivül abban rejlett, hogy a kifejezett gyanu által némely magasabb állásu, Bécsben lakó urak, s talán épen az udv. korlátnok is, magukat méltatlanul érezték érdekelve, mintha bizony hazafiak közti hazafias figyelmeztetés esetében szabadkozásra lenne szükség. A korlátnokság fentebbi véleményéhez mellékelte egyszersmind a székely nem-

zetet tárgyazó törvények jegyzékét, valamint minden, a határőrség tárgyában kelt régibb határozatokat, annak miként kijelenté bizonyságául, hogy egyfelől a határőrségre összeirt székelyek előbbi állapota, valamint tisztviselőik hatósága törvényeken alapul; másfelől, hogy ha az országban, a régibb felsőbb rendeletekhez, melyek a törvényeket épségben hagyták, tartották volna magokat, a jelen zavarok nem fordultak volna elé. De a császárnő a leirat tervét helyben hagyván, úgy nyilatkozott, hogy szükségtelen Bornemiszá-ra nézve nyomozást tenni; *a régibb törvények pedig, a székelyek jelen állapotjára alkalmazhatók nem lévén, a haza közjavát czélzó intézkedésnél akadályul nem szolgálhatnak.* A Buccow kivánatával megegyező értelemben készült kir. leirat dec. 2-án küldetett el a kormányszékhez.

Ugyanekkor ő felsége egy Erdélyből hozzá küldött gunyiratot közlött a korlátnoksággal, hadnagy Morgengras levelével együtt, melyben ez a kászoni alkirálybirót a határőrség ügyében kiejtett némely szavaiért bevádolja. A fejedelemasszony megrendelte, hogy a kormányszék a gunyirat szerzőjének és terjesztőjének kinyomozásáról és kemény megbüntetéséről gondoskodjék; a kászoni alkirálybirót pedig, ha még nem történt, vitesse fogva Szebenbe és fogassa perbe.

Erre a korlátnokság úgy nyilatkozott, hogy Erdély legfőbb és ő felsége által is megerősitett kiváltságai közzé tartozik, hogy a felségsértést és a törvényben kifejezett más eseteket kivéve, bármely nemes ember, mielőtt rendes itélő birája elé nem állittatik, sem személyében, sem javaiban meg ne szoritassék. Ennélfogva czélszerűbb lenne, hogy a kászoni alkirálybiró a helység lelkészével és Morgengras hadnagygyal együtt Szebenbe hivassék, s ott úgy a vádló mint a vádlottak kihallgattatván, ha ez utóbbiak hibásoknak találtatnának, megbüntetésükről a kormányszék gondoskodjék.

E jelentéssel együtt tette meg észrevételét a korlátnokság a kormányszék felterjesztésére, a határőrség felett ideiglenesen

gyakorlandó törvényhatóság iránt, melyet fentebb volt alkalmunk látni. A korlátnokság úgy nyilatkozott, hogy czélszerü volna a kormányszék intézkedésére legfelsőbb helyről semmit sem nyilvánitani, hanem a dolgot úgy hagyni, a mint a kormányszék elintézte, mindaddig, mig a határörség végkép megalakul, midőn több megfontolással lehetne a törvényhatóság iránt állandó rendszabályt alkotni.

A korlátnokság felterjesztésének harmadik tárgya a csiki, gyergyai és kászoni alsóbb hivatalnokoknak a kir. korlátnoksághoz már régebben érkezett felirata volt, melyben az emlitett hivatalnokok előadták, hogy kezdetben ugyan a székelyek közül többen rá hagyták magokat biratni a katonaság elvállalására és eskü letételére, részint azon igéretnél fogva, hogy nemesi sót kapnak, a tartományi hatóság alól kivétetnek, adójuk és peres ügyeik a katonaság által intéztetnek, részint azon fenyegetés következtében, hogy a kik a katonaságra készeknek nem nyilatkoznak, nagyobb fejadót fizetnek, sőt birtokaikat is elvesztik: a nagyobb rész azonban úgy nyilatkozott, hogy határőrré lenni csak ugy hajlandó, ha régi szabadságaikat megadják, tisztjeiket közülök teszik s őket az ország határain kivül szolgálatra nem kényszeritik.

E jelentést azon hozzátétellel terjesztette fel a korlátnokság, miszerint a folytonos gyakorlat azt kivánja, hogy az ily felterjesztéseket előbb a kormányszékhez, s ha további panaszra ok marad fen, csak ezután juttassák fel a korlátnokság utján a felséghez. Miután e helyes szabály a jelen esetben el lőn mellőzve, az emlitett irományt a szükséges tárgyalás végett a kormányszékhez kellene visszaküldeni.

A korlátnokság emlitett felterjesztéseire 1763 jan. 6-dikán a felség azt válaszolta, hogy a nemesi szabadságot akkora bűnre, mint a fenforgó, nem terjesztheti ki; azonban nem ellenzi, hogy a Kászon fiu-széki alkirálybiróval, ha még nem fogatott be, az ajánlott szelidebb módon bánjanak. A mi a határörség felett gyakorlandó törvényhatóságot illeti, legyen az ideigle-

nesen a kormányszék felterjesztése szerint, a rendszeres elintézésre nézve a korlátnokság véleménye elváratván.

A három törvényhatóság felterjesztését illetőleg a császárnő ugyancsak 1763. jan. 6-ról úgy nyilatkozott, hogy a folyamodó három székely széknek a kormányszék adja tudtul, hogy ő felsége azon határozatánál, mely szerint a *határőrséghez csak az önkényt ajánlkozók alkalmaztassanak*, változatlanul megmarad, mihezképest a folyamodóknak panaszra semmi okuk. E leirat egyszersmind a legfelsőbb akarat ellen vétőkre a már többször nyilvánitott kegyvesztést és kemény büntetéseket ismétli.

Ugyancsak 1763 január 6-ról érkezett a kormányszékhez ő felségének egy leirata, melynek Szebenben magyarra forditott szövegében szóról-szóra ez áll: "Mi a már egyszer kiadott rendeleteinket, hogy senki is az uj katonák közé, hanemha önként való jó kedvéből adná magát, be nem vétethetik, változatlanul megtartani akarjuk, és semmiképen nem is igyekeztünk, hogy ezen katonaság állapotjáról szabott rendeleteinkben valami változást megengedjünk." Ezen rendelet sajtó utján közhirré tétetett.

Hogy e leirat a fejedelemasszonynak több rendbeli nyilatkozatával megegyezett, kétséget nem szenved; valamint igaz az is, hogy még több oly legfelsőbb nyilatkozat fordult elő, melyekkel az emlitett leiratot összeegyeztetni nem lehetett. Ezt az akkor divatozó politika elveivel még összeférhetőnek tartjuk; azt azonban felfogni nem tudjuk, mily okoktól vezéreltetve juttathatta a kormányszék a legtágasabb körben köztudomásra a fentebbi leiratot. Talán Buccow katonai felfogása lehetségesnek hitte, hogy az illetők a legfelsőbb nyilatkozatot magok részére kizsákmányolni elég bátrak nem lesznek, a kik pedig a szembeszökő következetlenség s annak következményei iránt tisztában voltak, megnyugvással tekintették Buccow balfogását.

Az emlitett engedelem következtében a nép közül többen fegyvereiket letették, majd ismét visszavették; egyszersmind több gunyirat kerengett, melyekben a katonaság szerzői, pár-

tolói és előmozditói ellen kemény kifejezések fordultak elő. A nép nagy része, egymást kölcsönösen bátoritva, a fegyvert letette, annyira, hogy utak mentében egész halmaz fegyvereket lehetett összerakva látni. Lostéiner állitja, hogy mint tanuló Udvarhelyszékről Esztelnekre menvén, szekeresének több ily fegyverhalmazt kellett kikerülni.

Mig ezek a hivatalos felsőbb körökben több hivatalnoki buzgalommal mint kötelességérzettel és ildommal folytak, a sokképen sanyargatott országban a megyei élet sem maradt mozdulatlanul a társadalmi mozgalmak közepette (Nec vocem perdidit), bár hanyatlott erejének bágyadt jelenségei csak a sulyos helyzet jellemzésére szolgáltak.

Az önkény kisebb-nagyobb mérvben számtalan alakban mutatkozott; az országgyülések szünetelése által az alkotmány fő életszervének müködése megakadt, az önkényes uton létesitett, némely tekintetben hasznos reform, t. i. a folytonos táblák folyamatban levő felállitása által pedig a törvényhatósági rendszer meg volt csonkitva, bilincsbe verve, annyira hogy nem kicsinylőleg, hanem méltánylattal kell megemlitenünk, hogy ha nagyon gyéren találkozunk a közönséges sedriák, márkális gyülések fellépésével, halk felszólalásaival, ezek helyett a nemesek és törvényhatósági hivatalnokok gyülekezetei azok, melyek a törvényes formaságok mellőztével juttatták nem egyszer legfelsőbb helyre őszinte panaszaikat.

A csikiak nem elégedve meg a legfelsőbb helyre tett fölirattal, átirtak Udvarhely, Maros és Aranyos székhez, hogy az ő pártfogásokra küldjenek Bécsbe követeket. Az udvarhelyszéki sedria, — miként Halmágyi emliti, — megigérte; Marosszék nem felelt semmit, de a levelet Aranyosszékhez átküldte, honnan azt a főtiszt Buccow tábornoknak beszolgáltatta. Ez csodálkozással vette. Doboka vármegye közönsége felirt a felségnek s a felirat másolatát elküldte a kormányszéknek is. Midőn ezen ügy a kormányszéken referáltatott, lőn mély hallgatás. A kormányszék mindenre tagadólag felelt, s hibául tette ki azt is,

hogy a megye rendei panaszukat előbb nem hozzá terjesztették. Belső-Szolnokvármegye is Doboka példáját követve, felirt a felséghez.

A csik-, gyergyó- és kászonszéki nemesek és tisztviselők közgyüléséből kelt felirat élénken adta elő a katonásitásnál elkövetett fogásokat, kilátásba helyzett, de meg nem tartott igéreteket, végbevitt kényszergetéseket, erőszakoskodásokat, a székely nemzet kiváltságain és jogain ejtett tetemes sérelmeket.

A feliratnak sajátságos és a királynő egyéniségéhez nem ügyetlenül választott passusa volt az, melyben a szék lakói magokat mint általában igaz hitü róm. catholicusokat mutatják be, a katonásitást mint az igaz hit ellen elkövetett titkos megtámadást gyanusitják, s egyszersmind rámutatnak, hogy az emlitett székek lakói a cath. vallásnak Erdélyben való terjesztésére mily alkalmas magkövül szolgálhatnának.

A folyamodókat, valamint általában a határőrség miatt aggódókat kellemesen lepte meg az a hir, mely szerint a fejedelemasszony, valamely székelyföldön kivül lakó egyén tanácsával kivánván élni, Erdély egyik itélő-mesterét, Nemes János-t hivta fel Bécsbe. Nemes azonban, mint megtudták, véleményével odajárult, miszerint a székelyek köteleztessenek a nekik ajánlt fegyvert elvállalni, katonai öltözetüket maguk kiállitani s ezen kivül eddigi adójukat is magok fizessék.

Azon felszólitás, melyet a Csik-Várdotfalván egybegyült csik-, gyergyó- és kászonszéki alhivatalnokok 1763. jan. 13-án Udvarhelyszék rendeihez intéztek, a legvilágosabb képét adja az akkori állapotoknak.

Az emlitett hivatalnokok a legmélyebb megindulással adják elő abban, hogy 1762. junius hóban, a nélkül, hogy ő felségének vagy legalább a főkormányszéknek rendeletét látni lehetett volna, székükben 500 frt büntetés terhe alatt jószág- és fejvesztéssel való fenyegetés mellett összeirás és katonamértékelés tétetett, mi véghez menvén, külországokból katonatisztek s utóbb fegyverek hozattak, és végre hadi főkormányzó

b. Buccow a megmért nép rendbe szedésére maga is megjelent. Mily véletlen dolgok történtek akkor, mindenki tudja, de még keservesebb volt az, a mi ezután következett, midőn a fegyver letételére szabadság adatván s azt számosan letevén, vagy letenni akarván, a nép különféle kigondolt nyomorgatásokkal, rendkivüli sarczolással, veréssel, vasratétellel kényszerittetett a katonai esküt letenni.

Ebből mily fájdalmas és szivet kesergető dolgok származtak, — folytatja az átirat, — megtetszik abból, hogy jan. 11-én a nemes fiu-székek altisztjei Várdotfalván a felsőbb rendeletek végrehajtására összegyülvén, a fentirt módon fegyver felvételére kényszeritett közönségtől irtózatos fenyegetések közt gyilkos szándékkal fegyveresen körülvétettek, a nélkül, hogy egy is közülök menekülhetett volna. A megrémültek könyörgő levelekkel ottan levő alezredes Caratto-hoz folyamodtak, hogy oltalmukra sietne és a fellázadt népet lecsendesitené. El is jött két századossal és egy hadnagygyal, de mit cselekedett, mit nem, nem tudni, mert a szorongattak állapota még terhesebb lett, midőn halálfélelmek közt voltak kénytelenek az éjszakát szobában tölteni. A nép értelmesbjei tudtul adták nekik, hogy ha lehet, segitsenek magukon, mert nincs, a ki a fellázadt népet azon szándékában zabolázhassa, hogy öket a szobából kivonván, rendre mindnyájokat megöljék.

Végre csakugyan sikerült a lelkipásztorok által öket annyira birni, hogy helytelen kivánságaik teljesitésére szabadságuk lekötése mellett foglyaikat szabadon bocsássák, — miután szoros kötlevelet adtak és kezeseket állitottak. De őriztetésükért pénzt is kellett fizetniök. A fentebbi eseményeknél nem kevésbbé szomoritó, — folytatja az átirat, — hogy a kik a fentirt módon fegyvert voltak kénytelenek fogni, katona tisztjeiknek már is legkevésbbé sem engedelmeskednek; a tömlöczöket, nemes emberek udvarait megtámadják, a nemeseket megverik, a jobbágyokat erőszakosan elővonván, nekiek fegyvert adnak, 30—40 év előtt s azon innen kelt törvényes határozatokat, egymásközt

tett egyességeket tetszésök szerint felforgatnak, s társaikat magok mellé vévén, szabad akaratjuk szerint executiót visznek véghez, nincs a ki öket megzabolázza, s már annyira mentek a dolgok, hogy két hét óta a fegyvert nem fogottak közül számosan kerülik birtokukat. A nemességet üldözik, azt kiabálván, hogy a nemesség az ő árulójok, az oka a fegyver felvételének. Már nem is arról gondolkoznak, hogy valaha katonáskodjanak, hanem hogy mindent szabad tetszésök szerint cselekedjenek; mi okon, ha még tavaszig orvoslás nem történik, a rend teljes felforgatása s a II. Ulászló korabelihez hasonló siralmas végpusztulás fog következni. Mindezek eltávoztatására folyamodnak Udvarhelyszékhez, hogy a reájok is következhető nagy veszedelmet látva, annak orvoslása végett, — mig ideje van, — küldöttjük által egyenesen a felséghez járuljanak.

Ezen levél 1763. febr. 1-én olvastatván fel Udvarhelyszék törvényes gyülésén, elhatározák a rendek, hogy a nemes nemzetnek a felséges császár hiv szolgálatára való fentartását és a *gonosznak eltávoztatását* egyesitett könyörgéseikkel munkálni igyekezzenek.

A székgyülés (universitas) a fentebbi felszólitás nyomán szerkesztett emlékiratának a korlátnoksághoz leendő beszolgáltatására két követet küldött Bécsbe. A követek szóval is előadták, mily kedvetlenül esett küldőiknek, hogy egyenjogu honfitársaikat tőlük külön akarják választani és az oláhokkal együtt katonai törvényhatóság alá helyezni; kérték, hogy panaszaik világos és kimeritő előadására melléjök egy magyarul tudó ügynök (agens) adassék. A korlátnokság annál is inkább, hogy a követek a határőrségbe felvettek közül valók voltak, (hihetően Bardocz fiu-székből, kikre a katonásitás ki volt terjesztve), a felséghez kérdést tett, nem kellene-é öket Erdélybe legott visszautasitani, mi ha nem találtatnék szükségesnek, kihallgatásuk legczélszerübben egy korlátnoksági titoknok előtt és jegyzőkönyvi felvétel mellett történhetnék. E véleményt a fejedelemasszony elfogadta, azon hozzátétellel, hogy a határör-

ségre senki erőszakoltatni nem fog; a székelyek azonban törvényellenes gyüléseket tartottak, és ezt a felség büntetlenül nem hagyhatja. Minthogy azonban a követeket minden igyekezet mellett sem lehetett megtalálni, a kihallgatás elmaradt s a fentebbi értelemben szerkesztett leirat a kormányszéknek küldetett le, Udvarhelyszéken leendő közzététele végett. A követek kétségen kivül vagy kapott intés, vagy önmegfontolás következtében czélszerübbnek találták utat veszteni.

A csik-várdotfalvi kihágásokra és az ezek folytán kinevezett Kálnoki-bizottmányra czélzott a kormányszéknek ez időben legfelsőbb helyre érkezett felirata is, melyben jelenti, hogy azon rendetlenségeknek, melyeket Csik-, Gyergyó- és Kászonszéken az összeirt határőrök a szék tisztviselői ellen elkövettek, kinyomozására egy bizottmányt nevezett ki, mely mindent rendbe hozott.

Ugyanakkor érkezett Csikszékből Bécsbe a szék főjegyzője Lázár Imre. Lázár-t Csik-, Gyergyó- és Kászonszék nemesei közegyetértéssel és közköltségen azért küldték fel, hogy földieinek ismert nyomorúságairól ő felségét személyesen értesitse. A küldött a korlátnokságnál jelentkezett s kinyilatkoztatta, hogy miután panasza Erdélyben orvoslást nem nyert, ő felségéhez a fejedelemasszonyhoz akar folyamodni.

A korlátnokság a főkormányszék közelebb emlitett feliratára, valamint Lázár Imré-re vonatkozólag is, február 20-án tette meg legfelsőbb helyre felterjesztését. A feliratra ugy nyilatkozott, miszerint a benne felhozottak Boros Tamás alkirálybirónak a korlátnoksághoz intézett felterjesztésével nem egyeznek. A kormányszék ugyanis azt állitja, hogy a polgári tisztviselőknek a nem határörszékelyeken gyakorolt hatósága oka a békétlenségnek, holott azon nyilatkozat szerint, melyet, miként Boros Tamás állitja, a határőrök nevében a szék (hihetően Udvarhelyszék) gyülésére küldött követek tettek, a békétlenség oka ép abban fekszik, hogy a határőrök a tisztviselők ravaszságának és csábitásainak tulajdonitják, hogy katonaságra kötelezték

magokat. Továbbá a kormányszék azt nyilvánitotta, hogy a Kálnoki-bizottmány mindent rendbe hozott s kinek-kinek a magáét visszaadta, holott Boros iratából az tetszik ki, hogy az erőszakoskodások megszüntek ugyan, azonban többeknek most sincs hova fejöket lehajtaniok.

A korlátnokság a fentebbi ellenmondásokból, valamint azon körülményből, hogy a kormányszék tudósitásához a hely szinére küldött bizottmány jelentését nem mellékelte, a tények szándékos elpalástolására következtetett s egyszersmind ugy vélekedett, hogy a kormányszék jelentésére nem szükség válaszolni, hanem ugy a kormányszék, valamint a folyamodó Lázár Imre jelentését Siskovich altábornagynak kell átadni.

Az emlitett tábornok, jóllehet elküldésével még késtek, az uralkodás által már akkor arra látszék kiszemelve, hogy szükség esetében, a határőrség felállitása körül előállott nehézségek elháritására, Erdélybe menjen.

A korlátnokság felterjesztése szerint a tábornok megbizandó lett volna, hogy a kormányszék tudósitásának alaposságát vagy alaptalanságát a helyszinén megvizsgálja.

A korlátnokság ezen felterjesztésére febr. 27. ő felsége azt felelte, hogy a régibb leiratok után, arra a mit a korlátnokság akar, szükség nincs. A feljött nemes embert, (Lázár Imré-t) miután ő csak a maga személyében jött, magánosan kell kihallgatni. Azonban Lázár Imre a korlátnok által kihallgattatván, ugy nyilatkozott, hogy ő ugy a maga, mint a csik-, gyergyó- és kászonszéki nemesek nevében, azon sérelmek előadása végett jött, melyek az emlitett székekben mult év juniusa óta történtek és ellenkezőleg a kormányszék feljelentésével mindeddig nem orvosoltattak; minek bővebb bizonyságául kész kérelmét irásban és okmányokkal támogatva beadni. Ez megtörténvén és ő felségének felterjesztetvén, onnan mártius 23-ról az a rendelet érkezett, hogy a folyamodás okmányaival együtt a főhadi tanáccsal és a kormányszékkel közöltessék, ez utolsónak meghagyatván, hogy a sérelmeket legott orvosolja; egy-

szersmind Lázár-nak tudtul adassék, hogy ő felsége a sérelmeket megvizsgáltatja s teendő határozatát a folyamodó nyugton várja be; e közben pedig a korlátnokság Lázár-ra legyen ügyelettel.

Ugy látszik, hogy Lázár Imré-ben a székelyek sérelmeik erélyes ügynökére találtak. Ő ugyanis, miután tapasztalta, hogy követi minőségét felsőbb helyen is elismerték, azt követelte, hogy a válasz, mely panaszaira legfelsőbb helyről leérkezett, neki hiteles másolatban adassék ki. A korlátnokság ugy vélekedett, hogy a kivánat nem szokatlan és a korlátnokságnak 1695. adott utasitáson alapszik. A felség azonban a közlést kereken megtagadta.

Az emlitett legfelsőbb intézkedések közben a székelyföldi mozgalmakról kormányszéki elnök és főhadi parancsnok b. Buccow-tól tudósitás érkezett, melyben már terjedelmesebben jelenti, hogy a több helyen történt és szántszándékosan szitott zavargások alapokainak kinyomozása végett gr. Kálnoki Antal elnöklete alatt, alezredes Ernst, gr. Nemes János, és egy fő hadbiró személyében bizottmányt nevezett ki, mely munkálatát Háromszéken megkezdvén, főkirálybiró gr. Mikes erélyes közreműködése által mindent rendbe hozott, ellenben a határőrök Várdotfalván az összeült tisztviselőket körülvették s addig nem akarták elbocsátani, mig a kormányszékhez benyujtott kérésükhez hozzá nem járultak; minél fogva az emlitett bizottmány ez esemény megvizsgálására és a tisztviselőktől kierőszakolt biztositás megsemmisitésére Csikba küldetett. Miután a bizottmány, — folytatja a tábornok, — munkáját bevégzi, körülményes tudósitását meg fogja tenni.

B. Buccow-nak e jelentését a császárnő apr. 11-ről azon nyilatkozat mellett közölte a korlátnoksággal, hogy a kormányszék, mint b. Buccow jelentéséből kitetszik, a csiki és háromszéki támadásra nézve teljesen a felség rendelete szerint és általában okos mérséklettel viselte magát, ennélfogva a korlátnokság a kormányszéket megdicsérvén utasitsa oda, hogy

igérete szerint általános tudósitását a bizottmány eljárása után tegye meg. Egyszersmind Lázár Imre megbizó levelét a kormányszékhez rendelte megküldetni, oly czéllal, hogy a bizottmány a dolognak annál inkább nyomára jöhessen.

Ezen felsöbb rendelet értelmében terjesztette fel a leirat tervét az udv. korlátnok, kifejtette azonban, hogy a kormányszéki elnök azzal, hogy felterjesztésével a korlátnokságot elmellözte, a Lipót császártól adott utasitás 7-ik pontját és az 1760-ik évi jul. 25-iki legfelsöbb rendeletet megsértette, hogy továbbá az emlitett bizottságba kinevezett gróf Nemes ily megbizásra igen fiatal, csekély itélötehetségü ember, kihez illetlen és aljas magaviselete miatt bizalommal senki nem viseltethetik; végre, hogy b. Buccow tudósitásában magával jö ellenkezésbe, azt mondván, hogy nem a Csikban elöforduló eset adott alkalmat a bizottmány kinevezésére, mely már annakelötte Háromszéken müködött: holott azon jelentésböl, melyet a tábornok és kormányszék febr. 11-röl a korlátnoksághoz tett, világosan az jö ki, hogy miután a kormányszék a fentemlitett eseményröl értesült, küldötte ki a bizottmányt.

E megjegyzésre a császárnö apr. 28-án válaszul adta, hogy a leiratból a régibb és ujabb kormányszéki utasitásra való hivatkozást el kell hagyni, gr. Nemes-t illetöleg pedig a korlátnokságnak akkor kellett volna nyilatkozni, mikor a bizottmány kinevezéséröl hirt vett; jelenleg a megváltoztatásnak nincs helye.

Két nappal ezután a korlátnokhoz legfelsöbb leirat érkezett, mely értésül adta, hogy miután a határörség felállitása Erdélyben semmiképen sem halad elöre, a felség elhatározta ez intézményt más uton okvetetlen életbe léptetni. E czélból a kormányszéket s különösen kormányszéki tanácsos és országos elnök gr. Lázár János-t, valamint Bethlen Miklós-t és altábornagy Siskovics-ot, ki már Erdélyben mulat, mint biztosokat felhatalmazza, hogy mielöbb kimeritö tervet készitsenek, miként lehetne a határörséget felállitani, és annak állandó szerkezetet

adni, mire nézve ő felsége változatlan nézete most is az, hogy annak felállításában minden erőszak elkerültessék. Meghagyatott továbbá, hogy a korlátnokság közölje a fentebbieket a kormányszékkel leirat utján.

Ugy látszik, hogy Siskovich-nak előbb külön küldetés volt szánva. Ő ugyanis már a bizottmány kinevezése előtt Szebenbe érkezett s onnan utját Háromszék felé vevén, mint mondók, betegsége miatt volt kénytelen Szebenbe visszatérni.

Hogy a köznép nyomorai közepett mennyire hajlandó a legcsekélyebb körülményt is a maga javára magyarázni, bizonyitja az a kedvező jelenségkép fogadott s hamar elterjedt hir, hogy Siskovich, utjából visszatérve, Szeben külvárosában azért választotta lakását, hogy a panaszló vagy bármi okból őt felkeresni kivánó székelyek hozzá annál könnyebben járulhassanak; holott ellenkezőleg épen annyira hihető, hogy a kir. biztos betegségét csak ürügyül használta, hogy magát a székelyföldtől távol tartsa.

A székelyek megfosztva ekként amaz előnytől, hogy sulyos helyzetöket a kir. biztos szemei előtt közvetlenül feltárják, ismét a tollhoz folyamodtak.

Csik- és Háromszék egyházhelyi nemesei irásban terjesztették fel a kir. biztoshoz kebelrázó bajaikat. Ebben a legérzékenyebb panaszok közt sorolták elő szenvedett sérelmeiket s esedezve kérték a kir. biztost, hogy ő felségének nyomtatásban kiadott és általunk előbb emlitett rendelete következtében, mig ő felségétől kedvezőbb uj leiratot nem kapnak, fegyvereiket letehessék s testvéreiktől, Udvarhely-, Aranyos- és Marosszék lakóitól, kikkel mindig közös kiváltságaik és törvényeik voltak, el ne szakasztassanak. Egyszersmind kijelentették, hogy ha ezzel a kir. biztos öket meg nem vigasztalhatná, panaszaikkal ujabban ő felsége királyi székéhez fognak járulni.

Mennyire sürgető volt a katonásitást az eddigiektől más kezekre bizni s a Lázár-bizottmányt kinevezni, csakhamar ujabb bizonyitékok kétségkivülivé tették.

A kormányszék ugyanis máj. 10-röl az általa kinevezett Kálnoki-bizottmánynak egy jelentését küldötte fel, melyben ez tudtul adta, hogy a határőrség végett összeirt székelység nagy része fegyverét letevén, karókra kötött kaszákkal, fejszékkel és csépekkel fegyverkezve, részint az erdőkre távozott, részint otthonn maradt ugyan, de tisztjeinek ellenszegül, az őrizetet a megszököttek helyett vonakodik tenni s a határokat csak az általa tett feltételek mellett akarja őrizni; hogy a huszár határőrök által elrabolt holmik még nem adattak vissza, s némely gyalog határőrök, kik közelebbről bizonyos marhákat visszaadtak, azokat ismét elhajtották, hogy továbbá a tisztviselők és a nemesség a legnagyobb rettegésben vannak; végül jelenti a kormányszék, hogy a többször emlitett bizottmány nem bizalmat, hanem bizodalmatlanságot költött fel a népnél.

Ily körülmények közt a korlátnokság azt tanácsolta a felségnek, hogy a Kálnoki-bizottmányt legott visszahivatván, az ő felsége által közelebbről kinevezett biztosokat utasitsa arra, hogy haladék nélkül a székely székekbe menjenek, a népet lakhelyökbe való visszamenetelre birják, a kivándorlás meggátlásáról és a határok őrzéséről az erdélyi hadi parancsnoksággal és kormányszékkel egyetértőleg gondoskodjanak. Azokkal, kik mint bujtogatók elfogattak, belátása szerint bánják a bizottság, de azokat, kik mint bujtogatók akár az egyházi, akár a világi rendből ujból feljelentetnek, nyugodni hagyják, mindaddig, mig a rend helyre nem áll.

A korlátnokságnak e nézetét a felség is lényegileg helyben hagyta, s a rendelet e szerint kiadva máj. 21-én futár által küldetett el a kormányszékhez.

A rendeletben a fejedelemasszony kinyilatkoztatta, hogy az egyetemes birodalom jóllétére forditott gondjai közt figyelme eleitől fogva szeretett erdélyi fejedelemsége irányában oda volt intézve, hogy ne csak a ragályos betegségtől, a mennyire emberi gondoskodás teheti, megoltalmaztassék, hanem belső nyugalma is biztositassék. A fentebbi czél elérése végett elhatározta,

hogy Erdélyben is a különböző helyfekvések és körülményekhez képest nemzeti vagy határkatonaságot állitson, melynek kötelességében álljon, hogy nemcsak a hegyszorosokat és a hegyek közt található álutakat és ösvényeket czélszüeren őrizze, s ez által amaz irtózatos nyavalya elharapózását és a csempészeket meggátolja, hanem, ha a szükség ugy kivánja, szolgálatát az összes birodalom megvédésére is kiterjeszsze. Ezen szolgálatra ő felsége a fejedelemség más lakosai mellett a székely nemzetet is, mely a régibb időkben folytatott háborukban magának nem közönséges hírnevet szerzett, igen alkalmasnak tartja. Az országos és helyhatósági törvények is ezt rendelik, melyek szerint különböző időkben és különböző kormányformák közt a czélba vett intézmény helyes módszere mindig el lőn találva. Ezek előre bocsátása után a kormányszéknek kötelességévé tétetett, hogy ő felsége akaratát gr. Lázár János-sal, gr. Bethlen Miklós-sal és altábornagy b. Siskovich József-fel, mint kinevezett kir. biztosokkal közölje, Csík-, Három- és Bardoczszéket pedig a legfelsőbb intézkedés teljesitésére utasitsa.

E leiratban meg lőn rendelve az is, hogy a bizottmány, egyetértve a hadparancsnoksággal és kormányszékkel, a leghatályosabb módot kövesse a kivándorlás meggátlására. Az a körülmény, hogy már 278 család hagyta el szülötte földjét, mint nagyon aggasztó jelenség van fölemlitve.

Midőn ezek szerint Bécsben az erdélyi állapotokról helyesebb felfogás kezdett alakulni, a Buccow szeszélye után hajlongó erdélyi kormányszék ravasz visszaugrása által a felséget ismét bizonytalanságba ejtette. A kormányszéktől ugyanis a korlátnoksághoz egy felirat érkezett, melyben jelenti a kormányszék, hogy a nép lecsendesitésére gróf Bethlen Miklós-t a székely székekbe küldötte, ki a békétleneket azon biztatással, hogy sérelmeikre a legigazságosabb határozat mielébb le fog érkezni, lecsendesitette.

Ezen tudósitást a korlátnokság azzal a nyilatkozattal terjesztette fel a felséghez, hogy a kormányszék óvatos előrelátása

dicséretet érdemel ugyan, de a kormányszéket egyszerüen az előbbi, május 21-én leküldött rendelet megtartására kell ismét utasitani. Egyszersmind pedig a székelyek sérelmei közlése mellett a kinevezett bizottmánynak meg kell rendelni, hogy készitendő tervét mielőbb felküldje, mert a népet sorsa iránt hasszasan bizonytalanságban tartani nem tanácsos.

Ugy látszik azonban, hogy a császárnő a kormányszék utóbbi tudósitásából ismét reményt meritett, hogy az ügyek nem állanak a székelyföldön oly roszul, mint maga is már hinni kezdé: mert a korlátnokság méltánylásában, melylyel a kormányszék óvatossága iránt viseltetett, osztozott ugyan, de másfelől legfelsőbb akaratát abban nyilvánitotta, hogy a székelyeknek a határőrség körüli sérelmeit nem kell a kormányszékkel közölni, hanem nyugton hagyni, mig a határőrség ügye el lesz igazitva. Ha kihágások történnek, — folytatja a legfelsőbb leirat, — azok a kormányszéknek jelentessenek fel megvizsgálás és illő megbüntetés végett. A kormányszék tegye továbbá a népnek szoros kötelességévé, hogy addig, mig a legfensőbb határozás megtörténik, magát csendesen viselje, egyébiránt függjön minden a Lázár-féle bizottmány felterjesztésétől.

Ez utóbbi nyilatkozatból is világos, hogy a központi bécsi kormánynak változatlan eszméje a határőrség minden áron való felállitása volt, s minden egyéb nyilatkozatai és lépései, ugy a mint czélszerünek látszott, azon szándék most elfátyolozására, majd leleplezésére voltak intézve. S épen ezért nem kételkedett az uralkodás, valahányszor a felsőbb szándékra nézve kivánatosnak látta, a korlátnokság által inditványozott eljárásnak épen ott élét venni, a hol az helyesebb intézkedéssé nőhette volna ki magát.

A mi egyébiránt a korlátnokság felterjesztéseit eleitől fogva illeti, a valódi alkotmányosság és törvényesség kellékeit, fájdalom, azokban is hiába keressük. A módok és eszközök felajánlásában pedig a korlátnokság előnye csak abban állt, hogy a czél kivitelére enyhébb és ép ezért czélszerűbb eszközöket ajánt-

lott. A korlátnokság legfelsőbb helyre tett nyilatkozataiban a hazai törvényekhez való ragaszkodás helyett gyakran a féltékenységnek azon nyomaira találunk, mely az említett hivatal és a kormányszék, valamint különösebben a korlátnok és Buccow közt létezett. Ez állapot a tiszturalmi (bureaucratiai) rendszer mellett gyakran fordul elő s szolgál annak kihágásai mérséklésére, a nélkül azonban, hogy azt az illetőknek legkevésbbé is érdemül tulajdonithatnók.

Az a változás is, melyet olvasóink ezután észlelni fognak, a multnál még szomoritóbb azon látványban fog csupán visszatükröződni, hogy a haza előkelő, vagyonos és mivelt fiai, a körülmények több ismeretével és több ügyességgel, de épen annyi törvénytelenséggel s még több szigorral és kitartással létesiték azt, a minek kivitelében az idegenek, leginkább katonák, szigorát és kitartását a körülmények nem ismerése és csekély ügyességök cserben hagyta. Mert kik voltak a legfelsőbb helyről a közbejött bonyodalmak kibontására és a nehéz feladat végrehajtására kinevezett bizottmányi tagok? Ezen bizottmány mind a három tagja magyar születésü volt.

Gr. Lázár János, a fényes Szárhegyi Lázár-nemzetségből régebben kiszakadt Gyalakuti Lázár családból, Erdély azon kori legeszesebb és tudományosan is legmiveltebb férfiai egyike volt. Honi tanulmányai gyarapitása végett külföldön hosszasabban tartózkodott, s ez idő alatt a marburgi egyetemen a híres Wolf Keresztély-nek kedvelt tanitványa volt. Hazájába visszatérvén, a hivatali fokozatokon való felemelkedését és különféle kitüntetéseket, melyek a fiatal főurat egymásután érték, egy kellemetlen esemény csak rövid időre szakitotta félbe, midőn 1738 tavaszán, a Rákóczy Ferencz fiával József-fel való állitólagos összeköttetés miatt több erdélyi főurral együtt elfogatott, de ártatlanságuk kivilágolván 9 havi fogság után a többiekkel együtt elbocsáttatott s egyszersmind királyi táblai ülnöki hivatalát is visszanyerte. 1746-ban kir. táblai elnök és főkormányszéki tanácsos, 1749-ben országos elnök lett, s később

az országgyülésen a főkormányzóságra legtöbb szavazatot nyert. E közben 1742-ben az ország rendei, 1749-ben pedig a székelyek küldötték követjökül Bécsbe.

Ily multja volt gróf és Gyalakuti L. B. Lázár János-nak, midőn a császárnő parancsára a határőrség felállitására kirendelt bizottság elnökévé neveztetett, melynek vezérszelleme az egész végrehajtás alatt ő volt.

A bizottság másik tagja gr. Bethlen Miklós a Bethleni Bethlen nemzetség tagja, udv. korlátnok Bethlen Gábor testvére, kormányszéki tanácsos s egyszersmind tartományi főbiztos volt. A harmadik tag magyarországi Ontopai b. Siskovich József, a császári hadseregben altábornagyi rangban állott s a poroszok elleni hadjáratban jelentékeny nevet vivott ki magának.

Halmágyi István főkormányszéki titkár, ki mint tollvivő járult a bizottsághoz, az ország egyik legjelentékenyebb nemes nemzetségéhez tartozott; kitünő észtehetséggel s alapos miveltséggel birt. Miként érdekes naplójából kitetszik, ő nem csak az ország viszonyairól, hanem hatalmasairól is igen józanon, helyesen itélt: de csodálkozhatni-é azon, hogy ő sem tudott fölülemelkedni a függetegség szinvonalán, mely a nála magasabban állókra is oly nyomasztólag hatott.

A sokképen nyomorgatott székelység sorsának jobbra fordulása iránt csak mulékony reményt keltett egy másik közbejött esemény.

A határőrség felállitásának fenakadt folyama, az ezen ügyben elkövetett s napról napra világosságra jött balfogások, ugy látszik, legfelsőbb helyen is káros hatással voltak Buccow eddig oly magosan álló hirnevére, s szokás szerint egyszersmind mozgásba hozták ellenségeit, kik nem csak Erdélyben nagy számmal voltak, de a bécsi magasabb körökben, különösen a magyar főurak közt, sem hiányzottak. A vitéz tábornok fenhéjázása, kijöhetetlen természete, tapintatlansága mellett szóba hozattak olyan dolgok is, melyek

az erdélyi határőrséggel, valamint általában a főkormányszéki elnöki teendőkkel kevés összefüggésben állottak, azonban a fejedelemasszonynál a vádak mérlegében nem csekélyebb sulylyal birtak. A tábornok ugyanis nyilatkozataiban és életmódjában a szabad szellemüt, a vallástalant játszotta, sőt a legszigorubb böjtnapokat sem tartotta meg.

Buccow attól kezdett tartani, hogy állása fenn meg van ingatva s a lehető kellemetlenségek megelőzése végett Bécsbe kéredzett. A szabadságot megnyerte nem csak maga, hanem bajtársa Bruckenthal részére is, kitől a kormány az erdélyi viszonyok iránt érdekes felvilágositásokat várt. A legfelsőbb leiratban, mely a felmehetés iránt a kormányszékhez május hóban érkezett, a felmenetel indokául az hozatott fel, hogy Buccow és Bruckenthal az adórendszer ügyében felmenetelre engedelmet kértek. Midőn a leirat a kormányszék ülésében felolvastatott, Bruckenthal tagadta, hogy engedelmet kért volna, de Buccow elismerte, egyszersmind pedig nyilt szive szokott hánytorgatásával hozzá tette, hogy, a mint hallja, helyébe már más parancsnokot neveztek ki, de mégis reményli, hogy vissza jő.

Buccow ezen nyilatkozata a több felől szivárgó hirt, hogy a kegyencz állása meg van ingatva, még inkább megerősitette.

Buccow távollétében a főkormányszék elnökségével legfelsőbb helyről a róm. catholicus, vagyis a divatos czimzés szerint, erdélyi püspök Bajtai József bizatott meg.

E főpapnak sem kis része volt a székelyek nyomorgatásában, ki annak előmozditására a csiki cath. papságot körlevele által szólitotta fel; azonban elég ravasz volt papjait figyelmeztetni, hogy szelid és békés eszközökkel, ne csalárdsággal s hazugsággal éljenek, hogy a kik az ő tanácsukra lesznek katonákká, ezt mintegy önkénytesen láttassanak cselekedni.

A mi Buccow-ot illeti, daczára az ellenkező hireknek, Bécsben csekély fáradsággal és gyorsan megsemmisitette az ellene legfelsőbb helyre felhatott vádakat, s Bruckenthal-lal együtt a

kormányszéktől és a Lázár-féle bizottságtól érkezett felterjesztések felülvizsgálata által a határőrség, valamint Erdély egyetemes ügyeiben több befolyást gyakorolt, mintha az országban maradt volna, sőt könnyen megeshetik, hogy a számtalan költött hirek ellenére felmenetelök is a fentebbi indokon alapult.

Fenn mulatása alatt a tábornok a határőrség felállitásával kapcsolatban levő azon kellemes jelentéssel is megörvendeztette a legfelsőbb kormányt, hogy az uj adórendszer a folyamatban levő évben 1,255.634 frt. és 16 kr adójövedelmet helyez biztos kilátásba. Ezen emelkedés körül-belől egy negyeddel volt több, mint a mennyit a régibb rendes évi adójövedelem tett.

A május 21-ről érkezett és fentebb látható legfelsőbb rendelet következtében, a kinevezett bizottság, gr. Lázár János elnöklete alatt, 1763. junius 1-én ülést tartván, legelső feliratában ő felségét arról értesitte, hogy a háromszéki nép, miként ezt ő felsége a kormányszék felterjesztéséből is láthatta, a csikiakkal együtt mozogni kezdett, de a bizottság egyik tagja gr. Bethlen Miklós felszólitása s ő felsége nyilt parancsának felolvasása után, a kir. leirat igért megérkezése reményében, lecsendesedett. Hihető, hogy a csiki és gyergyai nép is a kormányszék hasonló intézkedése következtében ugyan azt teendi, annál is inkább, mivel ezen törvényhatóságok tisztviselőitől ujabb mozgalmak iránt semmi tudósitás nem érkezett. Azonban attól lehet tartani, hogy a nép, mely a felség legfelsőbb leiratát várja, miután a kiment biztosok ezt neki előadni nem képesek, sorsa iránt kétségbe fog esni. Azért a közbejött körülmények miatt helyesnek tartaná a bizottság, — a kormányszék itélete is oda járulván, — hogy addig, mig a megrendelt tervet kidolgozza s mig ezen terv ő felsége által megerösittetve visszaküldetik, útját a székekbe elhalaszsza, hacsak idő közben a közbiztonság egyebet nem javasolna.

A határok őrzésére és kivándorlások meggátlására nézve a bizottság ugy intézkedett, hogy az őrködés ott, hol a határőrkatonaság hiányzik, ideiglenesen a parasztokból felállitott és

az egészségre felügyelő bizottságnak alárendelendő plájások által eszközöltessék. Gr. Bethlen Miklós azt is kijelentette, — folytatja a bizottság, — hogy az említett székekben a nagy számmal elhelyezett katonaság számos panaszra ad okot. A bizottság ennél fogva a hadi parancsnoksággal egyetértőleg ugy intézkedett, hogy Háromszéken, valamint Csikban, a rendes katonaság az adózó népre igazságosan osztassék fel, az Okeli lovas ezred két százada Csik-Szeredában, az ifjabb modenai herczeg lovas ezredének egy százada Háromszéken hagyassék, a lovasság azon része, mely Laudon- és Haller-ezredből való, rendeltessék vissza, végül pedig az Althán-ezredből két század, a Gothai-ból egy lovas század Udvarhelyszékben helyeztessék el, s arra is ügyelet legyen, hogy Háromszéken és Csikban a fegyvert fogott székelyekhez katona ne szállásoltassék.

A bizottságnak a kormányszék utján felküldött ezen jelentését a korlátnokság helyeselvén, azon hozzátétellel terjesztette fel a felséghez, hogy a bizottság hatalmaztassék fel szükség esetében ujból is közhirré tenni, hogy a határőrségre senki sem fog kényszerittetni.

A császárnő a korlátnokság véleményét egyébiránt helyeselte, de a fentebb említett közhirré tétel ismétlését szükségtelennek tartotta.

Pár nappal azután a császárnő több melléklet kiséretében, — melyekben lázadás nyomait hitte felfedezhetni, — saját kezü iratot (Handbilet) küldött le a korlátnokhoz, s abban tudatta, miszerint értésére esett, hogy Udvarhelyszéken még febr. hóban tartott tanácskozmányban az altisztek és több összegyült szabad székely esküvel kötelezték magukat, hogy az igazságszolgáltatás körül tett ujabb javitásokat, különösen a folytonos táblák felállitását, semmikép meg nem engedik; nem különben, hogy a szövetkezéshez alkirálybiró Borsa (hihetően Boros vagy Bors) és ülnök Váradi is hozzájárultak, és más ülnököket is elcsábitni igyekeztek. Rendeli tehát, hogy ugy Borsa, mint a többi bujtogatók legott fogattassanak be s vettes-

senek közkereset alá, ellen nem állván a nemesi kiváltság, miután itt felségsértésről van szó. Nem kevesebb kedvetlenségét fejezte ki a felség a felett, hogy Háromszéken azok is, kik a fegyvert felvették, még mind nem szüntek meg annak visszaadásával, jóllehet a nép Bethlen-nek nem csak azt igérte, hogy csendesen marad, hanem a fegyvert is megtartja a felsőbb határozat leérkezéséig. Az adott szónak ily meghazudtolása, — folytatja a királynő, — a legkeményebb büntetésre méltó. A mellékletből továbbá, melynek eredetije Ernst alezredesnél van, kitetszik, mily rosz szándéku iratok által igyekeznek némelyek a népet a katonaságtól elidegenitni s különösen hogy egy kézdiszéki lelkész mily bűnös kifejezéssel élt a katonák ellen. Miután ezt sem lehet eltürni, a korlátnokság rendelje meg a kormányszéknek, hogy azokat, kik ily bűnös iratokat aláirtak, azonnal elfogassa, azon bűnrészeseket pedig, kik nincsenek aláirva, kinyomoztassa, valamint az emlitett lelkész törvény elébe állitása iránt az illető törvényhatósággal érintkezzék. Az udvarhelyszéki állitólagos bűnös gyülekezet legnagyobb hihetőséggel az volt, melyről fentebb emlékeztünk. Ezen legfelsőbb intézkedésekben a Bécsben mulató Buccow és Bruckenthal keze aligha könyökig benne nem volt.

A korlátnokság nem tartotta tanácsosnak a jelen körülmények között, hogy a vádlottak lakásuk helyén fogattassanak be, minthogy a nemesi kiváltság ellen sulyos gyanu vagy bebizonyulás előtt lett ezen elfogatások kedvetlen következményeket vonhatnának maguk után s a Csikban és Háromszéken már is lábra kapott kivándorlást segitenék elé; minél fogva czélszerübbnek itélte a vádlottakat Szebenbe rendelni, ott ellenök nyomozást tenni, s őket, ha vétkeseknek találtatnak, letartóztatni. Továbbá, miután ezen összeesküvés február óta nem maradhatott titokban, a korlátnokság ugy a feladót, mint a kormányszéket, hosszas mulasztásukért feleletre vonandónak véleményezte.

A felség azonban a korlátnokság véleményére nem hajol-

ván, a rendelet az előbbi értelemben lőn a kormányszékhez megtéve; de a kormányszék ugy nyilatkozott, hogy már régebben a legtöbb rendetlenség azok erőltetéséből támadt, kik az elfogadott fegyvert ismét letenni kivánják. Attól lehet tehát tartani, hogy ha azok, kik Bethlen benjárta után tették le a fegyvert, annak felvételére kényszerittetnek, azok is, kik azt régebb tették le, félelembe és nyugtalanságba esnek. Továbbá a háromszéki fegyvert fogott lakosok, sem egyetemesen, sem küldöttjeik által nem nyilatkoztak, hanem csak azok igérték Bethlen-nek, hogy a fegyvert megtartják, a kik önkényt hozzámentek, kiknek nyilatkozatai a többieket annál kevésbbé kötelezik, mert a Bethlen által igért legfelsőbb leirat maig sem érkezett meg. Végül azoknak, kik a fegyvert letették, száma kevesebb, mintsem miattuk a széket ujabb nyugtalanság veszélyének kitenni tanácsos volna.

A kormányszék ezeknél fogva elégségesnek tartotta, hogy mellőzve a rendelet közhirré tételét, a háromszéki és csiki hivatalnokokat oda utasitsa, hogy a népet az elfogadott fegyver megtartására és csendes magviseletre intsék.

E feljelentésre a fejedelemasszony is előbbi rendeletétől a fegyvert letevőket illetőleg elállott.

Ugyanekkor érkezett fel a kormányszéknek a fentebb már emlitett Lázár Imre panasza tárgyában tett feljelentése, mely szerint a panaszt mellőztetni kérte, miután az a polgári hivatalnokok és katonatisztek tudósitásával ellenkezik, a kormányszéknek a sérelmek orvoslására intézett rendeleteit nem emliti s egyébiránt is a sérelmek felette kevés kivétellel már el vannak enyésztetve.

A korlátnokság azonban Lázár Imre panaszát bővebb megvizsgálás végett a határőrség felállitására kinevezett bizottsághoz kivánta áttétetni, annál is inkább, minthogy a kormányszék feljelentéséhez a polgári hivatalnokok és katonatisztek tudósitása mellékelve nincs; a korlátnoksághoz tett tudósitásból pedig az jő ki, hogy a jelentéstételkor a tanácsnokok nagyobb

része a tárgy bővebb megvizsgálását tartotta szükségesnek; végre Bethlen Miklós tudósításából világos, — folytatja a korlátnokság, — hogy a sérelmek elenyésztetve még korán sincsenek. E véleményhez aug. 26-án a felség is hozzájárult.

Nem sokára felérkezett a kormányszék azon feljelentése, melyet a körirat alakjában szétküldött s mint fentebb láttuk, a felség által nyomozás végett leadott lázitó okmányok tárgyában tett. Ebből kiviláglott, hogy az egyik iromány aláirói Korén József, Jákó Sámuel és Izsák Ferencz megidéztetvén eskü mellett bevallották, hogy a fentebb emlitett egyik köriratot ők szerkesztették; a más két irományról azonban semmit sem tudnak. A kormányszék ugy nyilatkozott, hogy miután a két utolsó irat tartalma vétkesebb s a vádlottaknak mentségökre szolgál, hogy idéztetve önként megjelentek, őket kezesség mellett szabadon lehet bocsátani; a kérdéses más két iratra nézve, — folytatja a kormányszék, — a tisztviselők által a nyomozás foly, mely ha hasonlólag nem végződnék a vádlottak terheltetésével, ugy azok mindenesetre az ő felsége kegyelmére lennének méltók. Mivel továbbá azon irományok, melyeket alezredes Ernst ő felsége előtt eredetieknek állitott, bővebb vizsgálat után másolatoknak valósultak, szükségesnek itélte a kormányszék az alezredest az eredeti beadására szoritni.

A korlátnokság a kormányszék ezen véleményéhez járulván, a vádlottak bővebb mentségére még felhozta, hogy a gyülést nem szándékosan hivták össze, hanem alezredes Ernst által házaikban felkerestetvén, félelemből gyültek másutt össze s az iromány szétküldésében főczéljok az volt, hogy sérelmeik kinyomoztassanak. Ez annál hihetőbb, mivel az összegyült nép semmi kihágást nem tett, mihelyt gr. Bethlen által az iránt biztosittatott, hogy bátorságban haza mehet, legott eloszlott.

A korlátnokság e felterjesztésére érkezett legfelsőbb leirat hibául tulajdonitotta a kormányszéknek, hogy ily nagy vétekben a vádlottakat esküre bocsátotta s hogy alezredes Ernst-től a nyomozás befejezése után s nem az alatt követelte a körirat

eredetijét. Ily s ehez hasonló észrevételek folytán a császárnö azon gyanuját fejezte ki, hogy a kormányszéknek és bizottságnak nem volt komoly igyekezete a bünös kihágásoknak végére járni. Miután azonban a vizsgálat be van fejezve, azt annyiban hagyni megengedte, keményen megparancsolván, hogy az alkirálybiró Bors és bűntársai ellen rendelt nyomozást több erélylyel és pontossággal vigyék véghez és a jelentésben mindegyik tanácsos egyéni szavazatát világosan megemlitsék.

Mialatt ezek a királynö, a korlátnokság és fökormányszék közt igy folytak, a határörség felállitására kinevezett bizottság a terv kidolgozásához fogván, eljárásában a következö utat szabta maga elé: 1. Dolgoztassék ki a székelyek alkotmányos állása, a rólok szóló régibb és ujabb törvények szerint, nem különben azon gyakorlat, mely szerint katonáskodtak ugy régen, mint a későbbi időben. 2. Fontoltassanak meg azon kétségek és ellenvetések, melyek a fentebbi jogok és köteleztetések ellen ugy a fejedelem, mint a nép részéről támadhatnak. 3. Gondolkozzék a bizottság módokról, miként lehetne e kétségeket és nehézségeket elenyésztetni, úgy a fejedelem, mint a nép érdekében.

Ezen tárgyalási módnak, melytöl a részrehajlatlanság tetszetét megtagadni nem lehet, melyben azonban az elmefuttatásnak, álokoskodásnak és jogelfacsarásnak mégis elég tág kapu maradt nyitva, inditványozója az elnök volt. A képmutatás azonban, habár ügyetlen nyiltsággal, még tovább volt vive, mennyiben ugyancsak az elnök vállalta magára, hogy ellenvetéseket tegyen a székelyek alkotmányos állásáról készitett munkálatra, melyet egy Simon János nevü ügyvéd készitett s a bizottság katona tagja, báró Siskovich adott be. Az észrevételek után az ellenészrevételekre is ut nyittatott, melyeknél az Approbata és Compilata, az országgyülési végzések s különösen azon törvényczikkek és országos határozatok tették az elmés tanácskozás tárgyát, melyek 1669 óta, midön a Compilata szerkesztve lön, a székelységet illetöleg hozattak. Majd az

I. Rákó-czy György és Teleki Mihály által készitett lustrák és az egyes családok levéltáraiból való hasontárgyu adatok vétettek vizsgálat alá; végül pedig a különböző dolgozatok az egyes tagok közt köröztettek.

Simon, ki a székelyek alkotmányos állásáról szóló munkálatot készitette, a körülményekhez teljesen találó egyéniség volt. Ő bibarczfalvi lófő családból származott. Az enyedi ref. iskolából engedetlensége és tanitóival való huzalkodása miatt távozni lévén kénytelen, a jogi pályán hirneves ügyvéddé képezte magát. Képességére figyelmessé tétetve Buccow nem egyszer használta fel az ő tollát a korlátnoksággali versengései és alkotmányellenes tervei ép oly engedelmes mint hatályos eszközéül. Ez úton nyerte Simon a Lázár-bizottságban is fontos szerepét. Később az itélömesterségre volt kiszemelve, midőn a halál a jobb hazafiak előtt gyülöletes életének véget vetett.

Mily fontosságot tulajdonitott a bizottság a munkálat siettetésének s annak alaposságára mennyi gond fordittatott, megtetszik abból, hogy daczára a terjedelmes alapnak, melyet a bizottság a tárgyalásnak adni kivánt, már junius 13-án, a 4-ik ülésen a megállapodás megtörtént.

Azonban, miután a bizottság véleménye szerint az udvarnak nehéz lesz vala tudomását hosszas felterjesztésekből meritni, elhatároztatott, hogy csupán a rövidbe foglalt főpontok, melyeket ismét az elnök szerkesztett, terjesztessenek fel. Ezek a következők voltak:

1. Az Approb. III. Része, 76. czíme 8. és 20. czikke szerint a székelyek a fejedelem parancsára mindig tartoztak katonáskodni; mi okon az irt törvény 12. czikke szerint lajstromba is szedettek s ugyanezen törvényczikk által meg lőn tiltva, hogy zászlóik alól elvonulhassanak, vagy bármi módon jobbágyságra kényszerittessenek.

2. Ellen nem állván a katonai állapot, másokkal együtt a székelyek is adóztak, most kevesebbet, majd többet, miként az 1658. éven innen, de főleg a Compilata létrejötte után kelt

törvényczikkekből világos. Lipót hitlevele is világosan a fentebbi előzményre mutat. Ez adózás vagy önkénytes ajánlat utján, vagy a más két nemzettel egyenlő módon történt.

3. Az 1562. jan 20-ról szóló törvény rendeli ugyan, hogy a haza keblében csak egy hóig tartozzanak a magok költségén katonáskodni: miután azonban az Approb. V. része 63. czikke azt tartja, hogy csak a hazán kivül adassék zsold, világos ugy ezen törvényből, mint a Lipót hitleveléből, hogy az adómentesség a haza oltalmának feltétele alatt adatott nekik s hogy tőlök adót kivánni csak akkor nem lehet, mikor valóságos szolgálatban vannak. Béke idején a várakat tartoztak az Appr. 3. R. 76. czim. 21. czikke szerint őrizni. Ugyanezt kell érteni tisztjeikről is, kiknek jobbágyaik ez okon voltak adómentesek.

4. Hogy a székelyek a haza határán tul is tartoztak katonáskodni, régibb idők példái bizonyitják; azon seregben is, melylyel Szapolyai János erdélyi vajda II. Lajos király táborába készült, voltak székelyek. Igy történt ez Bocskai-val, Bethlen-nel, I. és II. Rákóczi György-gyel és Apafi Mihálylyal; s a Lipót hitlevelének ezen szavai: "quod pro tuenda patria propriis inpensis militare obstricti permanent" nem azt teszik, hogy a hazán kivül nem lehet öket kivinni, hanem hogy a hazán kivül tulajdon költségükön nem tartoznak katonáskodni. Ezen értelmet adja a fentebbi szavaknak az 1693-ban kelt ugynevezett Alvinczi-resolutio, melynek 15-ik pontjában ez van: "megegyezik ő felsége kegyelmesen, hogy a székelyek Erdély határain tul ne vitessenek, hanem ha a haza oltalmának módja és szüksége azt kivánná". Ily értelemben szól azon emlékirat is, melyet a székelyek gr. Bethlen Miklós-nak nyujtottak be. A határőrség felállitásának ügye azonban annál könnyebben fog sikerülni, — folytatja a bizottság, — ha ő felsége kegyelmessége a határőrség kivitelét csak a török háboru esetére és Magyarország határára szoritja. Egyébiránt a kölcsönös oltalom kötelessége, mely a birodalom több országai közt

létezik, magával hozza, hogy a székelyek is tartoznak szükség esetében a birodalom többi országait is oltalmazni.

5. A fejedelem szabad akaratától függ, hogy, ha az egész nemzetet felfegyverezni nem kívánja, csak két vagy három széket fegyverezzen fel s őket állandóan fegyverben lenni parancsolja, midőn régebben is a nemzet néha ötödrészét, majd 1597-ben huszad részét tartozott állandóan fegyverben tartani, sőt 1606-ban a székelyek önkényt kötelezték magokat, hogy 2000 gyalogot s ugyanannyi lovast a fejedelem parancsára készen tartanak.

6. Az Approb. 3. R. 76. czim 8. czikke rendeli, hogy jó hadi készülettel és jó fegyverekkel üljenek fel; de az akkori hadi eszközöket most czélszerüeknek tartani nem lehet.

7. Az 1656-ki törvényczikk a veres gyalogokról szól; a honnan világos, hogy minden székben külön gyalogság és lovasság volt, tulajdon kapitányaik alatt, és mintegy külön ezredekbe osztva. Ehez képest helyes volna, hogy most is minél olcsóbb, a köznép öltözetéhez hasonló, de némileg megkülönböztetett öltözetök legyen.

8. Az Approb. 3. R. 20. czíme szerint a katona-gyakorlatokon, valahányszor a fejedelem parancsolta, jelen lenni kötelezteték.

9. Had idején mindenik köteles volt szolgálni, békében pedig azok, kiket a fejedelem rendelt. A kik a véghelyekben várőrségre rendeltettek, két évenként felváltattak; igy kellene azokat is, kik a hazából kivitetnek, felváltani.

10. A tisztek, milyenek a tábornok, főkapitányok és királybirák, a székelyek közül tétettek. Az 1666-ki törvény szerint a kapitányokra nézve a fejedelem tekintélye fentartatott, kik más nemzetből is tétethettek. A főkapitányok az ezredek parancsnokai voltak. A mondottaknál fogva a törvényeket az alsóbb tisztekre, minők jelenleg az alezredesek, főstrázsamesterek és kapitányok, alkalmazni nem szükség, kiket az első felállításkor csupán székelyekből kiállitani nem is lehet.

11. Az 1623. évi törvényczikk, valamint Bethlen Gábornak 1616. kelt hadi törvényei bizonyitják, hogy a zsoldosok régebben is esküvel voltak zászlaikhoz kötelezve; ezt kivánja a gyakorlat és a nemzetközi jog.

12. A jó rend s a katonai intézmény hozza magával, hogy a székely katona, a katonai személyes keresetekben, a katonai szabályok alatt legyen. Az Approb. III. R. 19 czim 13 czikke is ezt tartja. Az emlitett törvény arra mutat, hogy a rágalmi és hatalmaskodási ügyek a hadbirákhoz is vitettek; a vagyonpereket azonban több törvényeknél fogva a szék hivatalnokai itélték el.

13. A székelységnek rendesen, azonban nem mindig, volt nemzeti tábornoka, s erre most sincs okvetetlenül szükség, ha csak azért nem, hogy az egyszersmind főhadbiró is legyen, kihez a személyes ügyekben a felebbezés történjék.

14. A lófőknek, — jóllehet régebben lovasok voltak, — nem lehet sérelmökre, ha lovuk nem lévén gyalog szolgálatra szorittatnak; régebben is igy történt ez, a mint az 1670. 1-sö deczemberi 24. törvényczikk mutatja.

A fentebbi törvényes alapok előre bocsátása mellett két különböző tervet dolgozott a bizottság.

Az első a székely nemzet katonáskodási kötelezettségéből indult ki, kapcsolatban az ő felsége által nekik adandó előnyökkel. A másik azt tárgyazta, miként lehetne a katonaságot önkénytes összeirás, ugy szólván toborzás utján létesiteni. Mindkét terv felterjesztését azért tartotta szükségesnek, hogy ő felsége azt választhassa, a melyiket a magas szolgálat és jelen viszonyok érdekében helyesebbnek tartja.

Az első terv főbb pontjai a következők voltak:

Jóllehet a katonáskodás törvény szerint minden székelynek kötelessége, mindazáltal a nemzeti vagy határőri katonaság könnyebb állandósithatása tekintetéből ő felsége a határőr székelyeket következendő javadalmakban részesiti:

1. A törvények értelmében a székely a haza határain belöl

saját költségén tartozik ugyan katonáskodni, ez mindazáltal csak az illető székek határaira értetik, melyeket átlépve a határőr azonnal a rendes katonaság béke idején járó zsoldját kapja.

2. Ő felsége mindenik határőrt a szervezés alkalmával fegyverrel megajándékozza, valamint szijszerszámokkal, sőt ha a szolgálatban, történetesen s nem gondatlanságból, valamelyiknek fegyvercsöve elromlanék, e helyett is újat ad; ő látja el mindeniket béke idején is lőszerrel és szijszerszámokkal; az említett felszerelést azonban, az egyszeri ellátás után, jókarban tartani ők kötelesek.

3. A határőrök mindennemü közmunkák hordozásától, — kivévén a tisztán katonai fuvarokat, — mentesittetnek.

4. Mig valamely családban a katonai szolgálatra csak egyetlen alkalmas egyén is lesz, azon család a katonai telek osztatlan birtokában maradván, minden előnyökben, javadalmakban és katonai kiváltságokban részesül.

5. A székely határőr rendes adója egy harmadánál többet nem fizet.

6. Az altisztek, oda értve a dobosokat, trombitásokat és örvezetőket is, vagy minden adó alól mentesittessenek, vagy folytonosan vegyék a szokott zsoldot.

7. Hogy az öltözet egyforma s mégis olcsó legyen, a jelenleg használt fehér harisnya, zeke és csákó meghagyatik, a mellény is csak fehér legyen; a zeke szegője pedig közönséges sárga posztóból készüljön.

8. Jóllehet törvényszerüleg a fejedelem tetszésétől függ, hogy háboru idején egy részben vagy egészen kivigye a hazából a székely katonaságot: mindazáltal óhajtandó volna, hogy ő felsége egyszerre csak az egyik részét parancsolja ki, melyet aztán két év elteltével a más rész váltson fel.

9. Háboru idején nem csak a táborozó határőr, hanem otthonn maradt egész családja is, mely vele közös telket bir, ment legyen az adótól.

10. A csatában elveszettek özvegyei adómentesek legyenek egész életökben.

11. Jóllehet a szervezés alkalmával az elkerülhetetlen szükség hozza magával, hogy tapasztalt idegenek tétessenek tisztekké, jövőben mindazáltal ő felsége a hadban és békében magokat megkülönböztetett székelyekre különös tekintettel lesz.

12. Akár háboru, akár béke idején, ha az őrkatonaság táborba száll, a sátorok és más tábori szükségletek költségét a kincstár hordozza.

13. A határőrök a tisztán katonai szolgálaton kivül ugy a fö-, mint az altisztek zsarolásai alól ki vannak véve.

14. Valamely magtalanul elhalt katona ingó és ingatlan javai soha el nem koboztathatnak, hanem a törvényes örökösökre szállanak.

Ezen pontok után a székely határőrség összeirását illetőleg a bizottság ő felsége határozatát kérte az iránt, hogy a székely földön minden egyházhelyes nemes, lófő és darabont (mely utolsó rend az akkori adólajstromokban szabadok — libertini — név alatt fordult elö) alkalmaztassék-é a katonaságra, vagy csak a csik-, gyergyó-, kászon- és háromszékiek?

A bizottság ugy vélekedett, hogy csak Háromszéket, Csikot, Gyergyót és Kászont kell ez idő szerint igénybe venni; mivel bármi kevés részben engedtetnék is el a határőr székelyek adója, az egész székelység felfegyverezése által a közkincstár jövedelemforrása igen megapadna. Ezen megszoritást a bizottság annál szükségesbnek tartotta, minthogy Udvarhely-, Maros- és Aranyosszék lakói mint az ország határszélénél bentebb lakók, a határőri szolgálatot mindig székeik határán kivül fognák teljesitni, s az előre bocsátott terv szerint mindannyiszor zsolddal lennének ellátandók.

A bizottság továbbá ugy vélekedett, hogy az emlitett székekben lakó egyházhelyi nemes és szabad székelység elég számos arra, hogy Csik-, Gyergyó-, Kászonban egy s Háromszéken

is egy ezred felállittassék s mindegyik ezred 600 gyalogból és 300 lovasból álljon.

Hogy pedig az udvar magát annál könnyebben tájékozhassa, a bizottság táblás kimutatásokat terjesztett fel azon egyházhelyes, lófő és darabont székely családok számáról, melyek az emlitett székely székekben találtattak, valamint e családok adójáról is. E kimutatásokból kiviláglott, hogy az egyházhelyes nemes, lófő és darabont családok, valamint az özvegyek családjainak száma 1762-ben külön-külön következő volt: Csik-, Gyergyó-, Kászonban 4821, az özvegyeké 408, Háromszéken 4183 és 760, Udvarhelyszéken 4723 és 639, Marosszéken 3048 és 347, Aranyosszéken 1245 és 231.

Az emlitett családok adója tett összesen Csikban 29.899 frt. 3 krt, Háromszéken 27.707 frt 24 krt; Udvarhelyszéken 32,994 frt 38 krt, Marosszéken 30,343 frt 24 krt, Aranyosszéken 8749 frt 56 krt. És igy a két első szék adóösszege 57,606 frt 27 krra, a többi székeké 61.887 frt, 58 krra ment.

A határőrezredekhez szükséges létszámra nézve a bizottság ezen számitását jóval felülhaladta egy másik felszámitás, melyben a két ezred felállitásánál igényelt tisztek és közlegények fel voltak számitva, s mely hihetően a katonaságtól került. E szerint egy ezrednek két törzs és hat rendes gyalog, valamint két könnyü lovas századdal, — ide számitva a törzskart, valamint a felsőbb és alsóbb tiszteket, — 3065 emberből kellett volna állani. A mi a fentartási költséget illeti, a közlegénységre csak félzsold számittatott, minthogy csak tényleges szolgálat alatt kell zsoldot kapniok. Ezen számitás szerint a két ezred összes fentartási költsége évenként 49.112 forintot tett. Végül a hiány is számitásba vétetett, mely a kincstárra a határőr családok adója két harmad részének elengedéséből származandó volt. E hiány 38.404 frt 18 krban vétetett fel.

Hogy ezen felszámitások kétségtelenül szándékosan alacsonyra voltak téve, a következés fényesen igazolta.

Hogy a polgári állapotban hagyott három többi széknek

polgártársaiktól megkülönböztetett lakosai a határőröknek adott kiváltságokból való kizáratásukért panaszt ne emeljenek, czélszerünek itélte a bizottság kijelenteni, hogy azok is készen álljanak, ha kivántatik, a fegyver felvételére. Ez a feltevés annyira felesleges volt, hogy nem kételkedünk azt a bizottság részéről képmutatásnak bélyegezni.

Kérdésbe tette a bizottság azt is, hogy mivel a székely katonáskodás közbeni adómentességéhez annyira ragaszkodik, nem lenne-é tanácsos nekik az egész adót elengedni? E kérdésre azonban ugy nyilatkozott, hogy ha az adó két harmada elengedtetik s a szék határán kivüli szolgálatért a határőrök zsoldot kapnak, az elég lesz.

Két ut van a fegyver felvétetésére, — folytatja a bizottság, — önkénytes vagy erőszakos. Megfontolandó, hogy nem sikerülvén az első mód, mily eszközökhöz kellene ekkor nyulni? ki által és mi módon intézni a végrehajtást?

A mi az előadott és felsőbb helyen megállitandó rendszabályok végrehajtását illeti, — igy szól a felterjesztés, — a bizottság megkapván a királyi választ azonnal a hely szinére megy, összehivatja a falvak biráit, esküdtjeit és öregeit, s fel fogja eleveniteni a székely katonaság régen tanusitott példás vitézségét, melyet darab idő óta szunnyadni látván a fejedelemnő, eltökélte magában a nemzetet ismét régi fényére emelni; meg fogja magyarázni, hogy a kormány uj intézkedése folytán a mostaninál mennyivel diszesebb állás várakozik a székelyekre, hogy jóllehet minap némelyek vak buzgósága ő felsége kisérletét meghiusitotta, a nép undorral fordulván el a fegyver felvételétől, miről ő felsége érzékeny fájdalommal értesült: a fejedelemasszony még sem hitetheté el magával, hogy a harcz zajához szokott székelység a fegyver szerezte dicsőségnél többre becsülné silány és terméketlen földjének mivelését, annál is inkább, minthogy egyszersmind katona is, földmivelő is lehet, szolgálata főleg határőrségre szorittatván, és ha olykor a szék határát elhagyni kénytelen volna is, silány gazdasága jövedel-

ménél a zsoldjával többre fog menni. Adójok béke idején egy részben, hadjárat alkalmával pedig egészen elengedtetik, holott a régi háborus időkben a külellenség ellen hadakozni s az adóban is osztozni kényszerittettek. Ha ezen okok az ügy békés elintézésére elég hatással nem birandnak, lehet kényszeritni is a székelyeket; de mivel az osztrákház vele született kegyessége és a fejedelemnő gyöngéd szive ugy hozza magával, hogy a kik halálra itéltetnek, azokat sem kivánja legott kivégeztetni, hanem büntetésöket inkább szeliditi: úgy vélekedik a bizottság, hogy a jelen esetben is a katonaságtól vonakodóknál nem kellene a felség legfőbb hatalmához s kivégzésekhez folyamodni, hanem öket a közfelperes által a kir. tábla elébe idéztetni, s kiváltságuknak, melyet követelnek, de oly értelemben, mint állitják, soha megoltalmazni nem képesek, elveszitésével büntetni és kincstári jobbágyokká tenni, s akkor a fejedelemtől fog függeni ugy bánni velök, mint akarja.

A bizottság ezen okoskodásához bármely commentárt feleslegesnek tartunk.

A második tervben, mely szerint a székely katonaság azon esetre, ha az első terv nem nyerné meg ő felsége helybenhagyását, önkénytes összeirás utján lett volna alakitandó, a szervezetet illetőleg ugyanazon pontokat találjuk, mint az elsőben, kivéve, hogy e szerint a szolgálatban levő katona a szék határán belül is zsoldot kapott volna, s adója felerészben engedtetett volna el.

Végre a határőrök feletti igazságszolgáltatás módja iránt a bizottság ugy vélekedett, hogy az a tisztán vagyoni ügyekben az eddigi mód szerint, egyebekben a katonai törvényszékeken ingyen történjék.

A bizottság az emlitett két terv közzül az utóbbinak adott elsőséget s ugy vélekedett, hogy azt kellene előbb megkisérteni, mert 1. A katonatisztek jelentéséből ugy jő ki, hogy a székelyek közzül többen, kik a fegyvert elfogadták, hajlandóbbaknak nyilatkoztak azt megtartani, mint polgári ható-

ság alá térni vissza. 2. Az önkénytesen beállottaktól több készséget várhatni, mint a kik kényszeritve lesznek katonákká. 3. Ha az önkényt ajánlkozóknak első évi adója elengedtetik, könnyen meg lehet őket nyerni. 4. E terv szerint a székelyek régibb kiváltságait illetőleg minden kérdés elenyésznék, s azok helyébe az ő felsége által megerősitendő pontok lépnének.

Miután a régebben összeirtak közzül többen a katonáskodás iránt kedvezően nyilatkoztak, reményét fejezé ki a bizottság, hogy sikerülend neki rábeszélés és ő felségének egyenes parancsa előmutatása által számosokat megnyerni,. mindazáltal, ha a czélt igy nem lehetne elérni, mindig fenmarad az ut az első terv létesitésére.

A bizottság czélszerünek gondolta, hogy mig az oláh határőrség iránt tervét elkészíti, addig is a székelyekre vonatkozó munkálatát ő felsége elébe terjeszsze, minthogy az oláhok állása a székelyekétől merőben különbözik.

1763. junius 29-én kelt a bizottság felirata, melyben az ügy tárgyalási módjának rövid elősorolása után kijelenti, hogy a székely határőröknek adandó előnyöknél a régibb törvények határain tul ment. Mindemellett, ha a székelységet jelen felháborodott állapotában a katonáskodás önkénytes elvállalására rá birni nem lehetne, czélszerünek vélte, hogy a bizottság oly hatalommal ruháztassék fel, hogy a székelyek biztosabb megnyerhetése végett az adó két harmadánál még többet, söt az egészet is elengedhesse. Azon esetre pedig, ha ő felsége a második tervet fogadja el, hasonlóan felhatalmazást kért, hogy a székelyek azon kivánatainak, melyek sem a felállitandó katonaság rendszerével, sem a kincstár érdekeivel nem ellenkeznek, eleget tehessen.

Ezek után az oláh határőrség tervére menvén át, annak kidolgozásánál azon elvből indult ki a bizottság, hogy e nemzet felett, "melynek, kivéve a boérokat, nemeseket, kiváltságos helyek lakóit és földes urak alatt álló jobbágyokat, sem különös törvénye, sem kiváltsága nincs", a fejedelem hatalma korlátlan,

és igy rólok szabad tetszése szerint rendelkezik. De mivel ő felsége szokott kegyességénél fogva e nemzetet sem akarja erőszakkal kényszeriteni a határőrségre, s mivel továbbá sokan közzülök kiváltságaik miatt béke idején fegyverviselésre nem szorithatók, s az oláhok nagy része az országban szanaszét lakván e miatt a határőrzésre nem alkalmazható: a bizottság ugy vélekedett, hogy legelébb Erdély délkeleti határszélén csak egy gyalog ezred állittassék.

Ezen oláh határőr ezred alakitásánál a bizottság birálat alá vette a főhadi kormányzó b. Buccow által ez iránt készitett tervet.

Buccow terve, mely nagy részben végre volt hajtva, előbb a határőrségre alkalmazandó személyekről szólt, majd a határvonal irányát jelölte ki. Erre nézve a moldvai határon kezdve, a törcsvári szoros közelében az ugynevezett kalibás helyeket, majd Fogaras és Szelistye vidékét, a sós falukkal, (salinales) Szunyogszeget, Fehérpadot Hunyad vármegyében, Zsibótot Szászváros székben s végre Bukovát és Strimbát a Vaskapunál, mint végpontokat, oly hozzátétellel állitotta meg, hogy a mely helységekben elég számu alkalmas benszülött nem találtatik, oda másunnan telepittessenek családok az egyesült hitüek közzül; minthogy ezekben, mint a kik a szomszéd országok lakosaival semmi összeköttetésben nincsenek, inkább lehetne bizni, mint az óhitüekben; másfelől pedig azt is lehetne reményleni, hogy a katonáskodással egybekötött előnyök az unió előmozditására szolgálnának. A terv az egyesült oláhok közzül a papok fiait és a papi családok ujabb sarjadékait is az uj határőrtelepek alakitására jelelte ki.

A bizottság kimutatta, hogy az ezen tervben kijelelt helyek közzül némelyek roszul vannak választva, hogy a telepitésre kijelelt lakosok közzül többen az átköltözésre reá állani nem fognak, az egyesült oláhok azon vidéken elég erős határvonal fentartására megkivántató mennyiségben nincsenek, végre, hogy a határőrségnek csupán az egyesült hitüekre szoritása

inkább hátráltatására, mint előmozditására szolgálna az unió-nak, a mint ezt Radna vidékén több példa bizonyitotta. Ennélfogva a bizottság némely kijelelt helységek kihagyásával több uj helységet kivánt a határőrvonalba bevonatni, főleg Szeben, Szerdahely, Szászsebes és Szászváros székekben, mely törvényhatóságoknak csupán oláhokból álló számos havasalji falvai vannak, s ugy vélekedett, hogy a hiány pótlására a boérokat és egyházhelyi nemeseket, kik különben is katonáskodni tartoznak, valamint, ha különben czélt nem érhetni, általában a nem egyesült hitüeket is igénybe kellene venni.

Összeiratván ekként a határőrvonalba eső és a fentebbi néposztályokhoz tartozók közzül ugy azon családok, kik katonáskodásra alkalmas tagokkal birnak, valamint azok, kiknél ilyenek általában hiányoznak, ez utóbbiakat, hogy helyökbe határőröket lehessen telepitni, földesuraiktól meg kell venni s telkeiktől megfosztván szabadságba helyezni, hogy mint zsellérek másutt helyet keressenek. Mert, igy folytatja a bizottság sajátságos szabadelvüséggel, jóllehet az emlitett jobbágy családoknak jobbágyokul leendő eladása által megváltatásuk ára részben legalább megfordulna, mindazáltal oly sok családnak házaikon és telkeiken kivül, mint valamely rabszolgáknak, tömeges eladása az országban eddigelé szokatlan. Ennélfogva helyesebbnek tartaná azoknak, kik házaikból és ősi lakhelyükből különben is kihányatnak, inkább kedvezni és szabaddá tenni őket, annyival is inkább, minthogy telepedésök ujabb helyén mint zsellérek több adót fognak fizetni a fejedelemnek, mint mennyit jobbágyi állapotjukban fizettek.

Hogy a nemegyesültek az egyesség elfogadására annál is inkább édesgettessenek, a bizottság ugy vélekedett, hogy a katonáskodásra képtelen vagy attól idegenkedők közzül legelsőben is a nem egyesült hitüeket kell házaikból való kitakarodásra meginteni, és hogy a nép a kormány szándékának teljes hitelt adjon, a kihányást a katonáskodásra alkalmas tagokkal nem biró családok közzül azokon kell kezdeni, a kik nem egyesült hitüek.

Hogy végre az uniálásra később is állandó indok maradjon, czélszerü lesz az egyesült hitü katonáknak a tizedet elengedni.

Minthogy pedig a kijelelt helyekben az egyesült hitüek koránt sincsenek elegendő számmal, ezeknek, mennyire lehet, szaporitására czélszerünek vélte a bizottság a vármegyékben találtató számos egyesült hitü oláh zsellérek közzül többeket, kik erre hajlandók, a nagy határu szász falukba áttenni. E végett a bizottság a szebeni tartományi convent utján felszólitotta a szász nemzetet, hogy az átköltöztetendő oláh családoknak, valamint ezt más befogadott idegen telepekkel tették, falvaik terjedelmes és felesleges határaiból telkeket és külsőségeket rendeljen.

A szász székeknek a felszólitás következtében összegyült elöljárói, — mint előre lehetett gondolni, — a legalázatosabb szabadkozások mellett ugy nyilatkoztak, hogy a szász nemzet birtokait a más két nemzettel egyenlő joggal birja, a szász vidékeken az emlitett vonalba eső falvak oly népesek, hogy másutt kénytelenek magoknak élelemmódot szerezni, ellenben a vármegyéken volnának számos szabad helységek, melyek messze kiterjedő határaikat most is másoknak szokták bérbe adni. Továbbá, hogy ha volna is a szász földön néhány terjedelmesebb határ, azok rövid időn a növekedő belnépesedés befogadására sem elégségesek; mi világos abból, hogy az osztrák és karinthiai településnek, kiknek a szabad vallásgyakorlat végett ő felsége különös kegyelméből a szász föld jelöltetett ki, valamint a porosz, badeni és más német kivándorlottaknak sem volt képes a szász nemzet mezei gazdaságuk gyakorlására elégséges földet adni. E szükség még szembetünőbb lesz, ha az emlitett idegenek, kik azon reményben, hogy hazájukba visszatérhetnek, eddig kézimunkával táplálták magokat, sorsukat jobban átlátva, mezei gazdaság folytatására szükséges földet követelnek.

A bizottság a szász nemzet elöljárói ezen feleletét fontolóra vevén, kijelentette, hogy előbbi nézete mellett marad, annyival is

inkább, mert előbb sem volt szándéka a szász nemzet birtokjogát csorbitni, vagy a szász lakosokat mivelt földjeik birtokában megszoritni, hanem csak a miveletlen és puszta részeket kivánta igénybe venni, melyek hogy léteznek, magok az elöljárók elismerik. Minélfogva kivánatosnak tartotta a bizottság, hogy azok, kiknek ő felsége a terv végrehajtását kötelességévé teszi, a határok kiterjedését és a lakosok számát részrehajlatlanul összeirják. A mi a vármegyék szabad helységeit illeti, — folytatja a bizottság, — miután véleményében világosan kijelentette, hogy a határörségnek Fogarasvidék és Hunyadmegye több szabad lakosaiból kitelhető része ezekből állittassék ki, igazságos, hogy a szász föld is a határőrség felállításához aránylag hozzájáruljon, annál is inkább, minthogy a megyék azon szabad helységei, melyek az országban bentebb vannak, a határőrség elfogadására nem alkalmasok.

A mi az oláh határőrség belszervezetét illeti, az felette kevés kivétellel ugyanaz, mint a székelyeknél láttuk. Az oláh határőrezredben azonban az adónak csak felét kivánta a bizottság elengedtetni.

Ha a felség ezen tervet az ellene felmerülő akadályok miatt nem fogadná el, a bizottság oly tervet is ajánlott, mely az önkénytes összeirás elvén alapuljon. Az oláhság legnagyobb részének eddigi szolgai viszonyából önkényt folyt, hogy a bizottság szabaddá tételöket különös eszközül és indokul emliti a terv elömozditására.

A 2-dik oláh ezredet Beszterce vidékén Radna völgyében, hol, mint láttuk, az összeirást Buccow legelsöben megkezdette, tervezte a bizottság, az első ezredével egyenlő javadalommal s kötelezettséggel, csakhogy ezen határöröket, minthogy több helységet kirekesztöleg ők laknak, a közterhek alól felmentendöknek nem tartotta.

A rájok váró javadalmak közt világosan kitétetni kivánta a bizottság, hogy a beszterczei tanács hatósága alól kivétessenek. Minthogy pedig ezen ezredbe számosan soroztattak be a

vármegyékből is, ezek tétessenek át Radna vidékére, s a kik átmenni nem akarnak, azoktól a fegyver vétessék vissza.

A mi a törvényhatóságot illeti, birtoki viszonyaikban legyenek az eddigi, minden egyébben a katonai hatóság alatt, a Radna-völgyieket kivéve, kik, — mint önálló külön terület, — minden tekintetben katonai hatóság alá rendeltessenek. Minthogy az emlitett terület a végett adatott Besztercze vidéke által a fejedelemnek, hogy abban határörséget állitson, Buccow-nak tanulmányunk elején látható tervével megegyezőleg a bizottság is ugy vélekedett, hogy a második oláh határőrezred területén a horvátországi határőrök módjára lehet a jószágokat ugy rendezni, hogy a tehetősebbek segitsék a szegényebbeket a katonai kellékek kiállitásában.

Mindkét ezred egyenkint 8 gyalog és 2 lovas századra terveztetett. Az önkénytes összeirás előmozditásának fő eszközét látta a bizottság itt is abban, hogy az összeirásra kiküldöttek minél világosabban fejtsék fel a nép előtt sorsuk régibb alárendeltségét, a fejedelmeknek rajtok való korlátlan hatalmát s azon kegyesség nagyságát, mely mindamellett őket a réginél sokkal kedvezőbb helyzetbe akarja emelni. A bizottság az önkénytes elhatározás eszközei közzé számitotta azt is, hogy a kinevezendő biztosok jelentsék ki, hogy az önkényt ajánlkozók az emlitett jótékonyságokban mind részesülnek, a vonakodók pedig a császári kegyelem ezen megvetéséért a rendes katonaság hiányának pótlására fognak használtatni, mindaddig, mig a családban egyetlen alkalmas egyén találtatik.

A bizottság ekként tervét az oláh határőrségről is elkészitvén, azt az adóban eredő hiány iránti kimutatással együtt julius 21-ikén kelt felirata mellett a felség elébe terjesztette, a felszerelésre és fentartási költségre nézve a székely határőrség tárgyában felküldött hasontartalmu kimutatásra hivatkozván.

Ha a most tárgyalt tervekre visszatekintünk, legelőbb is azon könyelmüségnek, jobban mondva lelketlenségnek kell szemünkbe tünni, melylyel a bizottság magát feljogositva érezte

a haza alkományának és törvényeinek tekintetbe nem vételére. A bizottság a haza törvényeivel és hazafiui kötelességeivel megegyezőleg semmi egyebet nem tehet vala, minthogy mindjárt kezdetben felvilágositsa az uralkodást, hogy a reá bizott ügy a törvényhozásra tartozik, s minden további tárgyalástól tartózkodjék. E helyett mily jogtalan, mily hütlen eljárást követett! A hazai törvényeknek szinlelt figyelembe vétele mellett mily szégyenletes gazdálkodás folyt a kevés bajjal fellebbenthető lepel alatt! A törvények több esetben nemde csak azért emlittettek, hogy azok éle hütlen összeállitás, ravasz elfacsarás által kivétessék, s ott, hol az elfacsarás nagyobb nehézséggel járt, mily könnyedén ugrott át a bizottság a legfontosabb jogokon és törvényeken!

De nem tartjuk véleményünk további indokolását szükségesnek. A bizottság munkálatainak s eljárásának fentebb látható előadása a legvilágosabban indokolja kárhoztató itéletünket. Csak annyit kell még kinyilatkoztatnunk, hogy meggyőződésünk szerint a bizottság kinevezése által a haza ügye inkább vesztett, mint nyert, minthogy ezen bizottságban az uralkodás törvénytelen s önkényes szándéku végrehajtására az előbbieknél képesebb és sikeresebb eszközökre talált.

A bizottságnak a székely és oláh határőrség tárgyában készült munkálatát a fejedelemasszony legelőbb is véleményadás végett Buccow-val közölte, azután a főhadi tanács és a korlátnokság közt tartatott felette tanácskozmányt. E közben a csiki székelységnek szorongatott állapotán érzett fájdalma julius 18-án a szépvizi gyülésen magának ujolag utat tört, hol a katonatisztek oly kifakadásoknak és vádaknak voltak kitéve, hogy kényszeritve érezték magokat elégtételért a felséghez folyamodni.

A határőri bizottság munkálatai felett a bécsi tanácskozmányok befejeztetvén, 1763. oct. 8-án küldetett le a két kir. leirat, egyik a bizottsághoz, másik a kormányszékhez, az utasitással és nyilt parancscsal együtt.

Nov. 1-én vette a bizottság a kir. leiratot tanácskozás alá. E leiratban a felség megdicsérvén a bizottságnak a magas szolgálat előmozditása körül bizonyitott fáradatlan buzgalmát, azon akaratát és reményét fejezi ki, hogy a bizottság ezen nagyérdekü ügyben, mely eddig is az országgal egyetértőleg kezeltetett, s melynek alapját a bizottság munkálata képezvén végrehajtása is öt illeti, mielőbb ohajtott czélhoz fog jutni, a nélkül, hogy a támasztott alaptalan kérdések és mozgalmak által magát feltartóztatni engedné, vagy felesleges feliratokkal töltené az időt. A határőrezredek felállitására nézve a leirat b. Buccow véleményével megegyezőleg rendeli, hogy a fegyvert felvett határőrök közzül a székelyekből egy huszárezred nyolcz századdal 1500 főből, és két gyalogezred állittassék, mindegyik külön-külön tizenkét századdal 3000 főnyi legénységgel. A határőrség fentartására szolgálandó pénzalap kijelölését a leirat, eléggé jellemző naivitással, az idő rövidsége miatt későbbre halasztja.

A kormányszékhez szóló és másolatban a bizottsággal közlött leirat az illető törvényhatóságok tisztviselőit oda rendeli utasittatni, hogy a határőrség felállitására kiszállandó bizottság minden rendelete iránt engedelmességgel viseltessenek s egyszersmind közhirré tegyék, hogy a bizottságnak hatalom adatott: "*a nyomozásnál hibásnak talált egyéneket minden hosszasabb formaságok nélkül perbe fogni és legrövidebb uton megbüntetni*".

A határőrség feladata lesz, — folytatja a nyiltparancs, — a határokat a mirigyvész és ellenséges megtámadás ellen őrizni, a közcsendet és békét fentartani, szükség esetében pedig a haza határán kivül is katonáskodni. Ezután előre bocsátván, hogy a kormány, valamint általában, ugy ezen intézkedésnél is, az ország törvényeit és különösen az országgyülések végzéseit vette alapul, "annál kedvetlenebbül értette ő felsége, — igy szól a nyilt parancs, — hogy többen, kik a fegyvert önkénytesen elvállalták és esküt tettek, később fegyvereiket lerakták. Jóllehet pedig ezen vakmerő engedetlenség inditói, valamint azok is,

kik magokat esküvel szentesitett kötelességöktől eltántorittatni engedték (t. i. a fegyvert visszaadott határőrök), a legnagyobb büntetésre volnának érdemesek: mindazáltal a felség vele született természeténél fogva a kegyességet a szigornál elébb kivánja tenni, s mindazoknak, a kik esküjöket megszegték, megbocsát, ha egy hó alatt hűségre térnek, kötelességöknek minden tekintetben eleget tesznek és csábitóikat felfedezik. Azok ellenben, a kik bünös megrögzöttségükben megmaradnak, s általában mindazok, a kik e zavaroknak okozói és előmozditói voltak, a felség legnagyobb boszankodására s a legszigorubb büntetésre tarthatnak számot. A kik pedig kötelességökben hiven megmaradtak, azoknak folyó évi adójuk el fog engedtetni. Mit midőn a kormányszék közzé tesz, egyszersmind szigoruan intse meg a förendüeket (magnates), nemeseket és a tartomány minden lakosait, hogy nem csak minden fondorlattól tartóztassák magokat, hanem ezen közhasznu intézetet előmozditani teljes igyekezettel törekedjenek: különben a legfelsőbb boszankodásra és legszigorubb büntetésre teszik magokat érdemesekké."

Végre azon meggyőződést fejezi ki a nyilt paranes, hogy a székelység a határörséggel járó számtalan javadalmat megfontolván, ő felsége kegyessége iránt őszinte hálával telik el és a rá szabott kötelességeket a legnagyobb készséggel, pontossággal és hűséggel fogja teljesiteni.

Hogy ezen nyilt paranes a legfelsőbb akarat indokolása végett a törvényeken kivül az országos végzésekre is hivatkozott, az a LÁZÁR-bizottság munkálata alapján szándékosan történt. Az országos végzések közt ugyanis sokkal könnyebben lehetett olyakat találni, melyek a kormány eljárásának némi támogatására szolgálhattak, mint a hazai törvények közt.

Általában tudva van, miben különböznek érvényükre, hatásukra nézve valamely ország törvényei az országos határozatoktól és végzésektől. Erdélyben azonban a törvényhozás munkásságának emlitett két terménye közt még más sajátságos

különbség is létezett. Erdélyben az országos törvényczikkekre és végzésekre nézve két időszakot lehet megkülönböztetni. Az első azon régibb időből való országos törvényczikkeket és végzéseket foglalja magában, melyekből Erdély két ismeretes, országosan elfogadott és századokon át gyakorlatban levő törvénykönyve, az Approbata és Compillata készült. Ezen általánosan használt törvénykönyvek mellett a nekiek alapul szolgáló országos törvényczikkek és végzések halmaza feleslegessé és érvénytelenné vált. A második korszak azokat az országos törvényczikkeket és végzéseket foglalja magában, melyek az összeszedett törvények (Compilatae constitutiones) létre jötte után, az osztrák uralkodás megalakulása előtt s az utóbbi alatt egészen 1744-ig hozattak, midőn hosszu megszakitás közbejöttével ujabb törvénykönyvünkben az első törvényczikkekkel találkozunk.

Kétségtelen, hogy a régibb országos végzések közt is találunk oly intézkedéseket, melyek a viszonyok kényszerüsége közepett hozatva az országos törvényekkel ellenkeztek, egyik vagy másik nemzet, különösen a székelyek jogait, kiváltságait sértették, annál is inkább, minthogy kiválólag a székelyekre nehezedett azon korszak legsulyosabb terhe, a haza védelme.

Ezen megjegyzésünk még inkább talál Erdély legzavarosabb korszakára, az 1669. évet követő időkre; midőn a publica salus, az ország lehető megvédése szolgált az országos végzések egyedüli alapjául, s ép e végzésekben találta a Lázár-bizottság a legfelsőbb nyilt parancs szabályainak fő támaszát. Ugyde az emlitett végzésekre kétszeresen is illett ama közjogi elv, miszerint bizonyos egyes esetekre hozott országos határozatok nem csak törvényül nem szolgálhatnak, de más körülményekre szolgáló zsinórmértékül sem érvényesittethetnek.

Ha már azokat, mik a katonásitó bizottság munkálatában, valamint a legfelsőbb leiratokban, a székelyek katonáskodási kötelezettségének bebizonyitására különböző alakban felhozattak, fontolóra veszszük, az igazság hatalmát kell bennök annyiban feltalálnunk, hogy a leghatalmasabb kormány s annak külön-

böző közegei oly annyira törekedtek munkájok támogatására az igazságnak bárcsak látszatát megnyerni. Ez okoskodásokban azonban egyet, mi legszükségesebb, mi egyedül lett volna képes a látszatot valóvá változtatni, hiában keresünk. Hogy hazánk védelme körül a székelyekre törvényeink az ország többi kiváltságos nemzeteinél sulyosabb kötelességet ruháztak, hogy e kötelesség különösen rendkivüli időkben felette terhes volt, törvényeinkből s különösen, mint fentebb mondók, az országos végzésekből könnyen be lehete bizonyitni: de a mit elvitatni semmi esetre nem lehetett, s a mire a legerőltetettebb okoskodások tömkelegében is indokokat hasztalan keresünk, az abban állott, hogy a kormány által czélba vett katonásitás egy egészen uj, s az eddigiektől nagyrészt különböző oly katonarendszert foglalt magában, melyet érvényesiteni alkotmányos országban s valamely a törvények oltalma alatt élő nemzetre nézve csak az országos törvényhozásnak állott hatalmában.

A fentebb közlött nyilt parancs kihirdetése végett megrendelte a fejedelemasszony, hogy a törvényhatósági főtisztektől e végre kinevezett biztosok helységről helységre menvén s a polgári hatóság alatt levő szabad székelyeket és egyházi nemeseket előhiván, velök a legfelsőbb parancsot értessék meg; jelentsék ki nekik a megtérésre és bűnbánatra kitüzött határidöt; tegyék kötelességükké, hogy a határőrség felállitására rendelt bizottság parancsára okvetetlen megjelenjenek. Mely intézkedésekre hogy mit felelnek, gondosan irják fel, és eljárásukról készitett pontos tudósitásaikat küldjék az illető törvényhatóság főjegyzőjéhez.

Ennek következtében szükségesnek tartotta a bizottság felszólitani a kormányszéket, hogy a határőrség tárgyában teendő rendeleteit, szükséges tudomás és ahoz tartás végett, a bizottsággal másolatban közölje.

A bizottsághoz szóló utasitás, mely annak nov. 2-ki ülésében vétetett fel, a határőrség rendeltetéséről a leirattal megegyező értelemben szól, s a bizottság tervei közzül az elsöt, vagyis a

határőröknek törvényes kötelezettségöknél fogva való felfegyverzését veszi alapul.

Ezen utasitás az elfogadott tervben, főleg Buccow észrevételei nyomán, a bizottság munkálatán némely nem lényegtelen módositást tesz. Az ezredek létszámát, miként már a leiratban láttuk, magasabbra emeli, s a felállitást Csikon és Háromszéken kivül, az Udvarhelyszékhez tartozó Bardocz fiuszékre is kiterjeszti, a székely katona adójának nem $^2/_3$-át, hanem csak $^1/_3$-át engedi el s a határőrt a hazán kivüli szolgálatra is azon igéret mellett kötelezi, hogy a felségnek lesz gondja rá, hogy ilyenkor a belcsend fentartására elegen otthonn is maradjanak.

Rendeli továbbá az utasitás, hogy a székely határőr, béke idején és a hazában is, valahányszor a határokon, a szoros utakon, veszteg intézetekben, várakban őrségen, vagy ehez hasonló szolgálaton van, a szolgálat valóságos megkezdésétől annak megszüntéig zsoldot kapjon, a gyalog naponként 4, a lovas 8 krt, ide nem értvén a zászlók és fogházak őrzését, valamint az ezredeket közvetlenül illető más szolgálatokat. E zsoldból tartozzék a gyalog katona magát, a huszár pedig lovát is élelemmel ellátni, kivévén ha a határőrséget a székek határán kivül vonnák össze gyakorlatra. Az utasitás a zsold melletti szolgálatot egyszerre a határőrök létszámának legfeljebb csak hetedrészére számitotta. Az emlitett nyilt parancs és utasitás szerint ellenség előtt, ugy honn, mint a hazán kivül, a székely határőr hópénze és ló adagja ugyanaz, mint más határőröké. Az altisztek is rendes hópénzt kapnak, mely költség más külön alap kijelöléséig az által lesz fedezendő, hogy a zsold melletti szolgálatok tételére rendesen a határőrök hetedrésze sem szükséges. A határőrség minden évben egyszer, tavaszszal vagy őszszel, miként a főhadi kormányzó kivánja, katonai gyakorlatokra vonassék össze.

Ha a székely határőr ellenség előtt, tolvajok vagy más kihágók üldözésében vagy bármely közszolgálatban veszti el lovát, annak árát, mely később elég alacsony árban, csak 20

ezüst forintban állapittatott meg, az állam pótolja vissza. A székely szolgálati lova nincs adó alatt.

A katona-szabályok (regulamentum) iránt, valamint az iránt, hogy a székely határőrnek ugy személyére mint vagyonára nézve az igazságszolgáltatás hogyan történjék, rövid időn igértetik intézkedés; addig ideiglenesen személyes ügyeik a katonai, vagyoni ügyeik a polgári, vegyes ügyeik a vegyes itélőszékeken folyjanak. Tisztjeiknek a határőrök, a hadi szolgálatot kivéve, semmi szolgálattal ne tartozzanak; közterheket, a hidak csinálásán, utak, árkok, gátak, gyepük igazitásán kivül ne hordozzanak, s a helységek közös haszonvételeit a többi lakosokkal teljesen egyenlő mértékben élvezzék, a nélkül, hogy a törvényhatóságok közgyülési költségeire bármivel is járulni kötelesek lennének. Sem a magánosok elkülönitett, sem a helységek közös birtokaiból a katonatisztek számára semmi kiszakittatni nem fog, szabad lesz azonban a tiszteknek azon helységek határain, a hol laknak, a legeltetést igénybe venni, azon arányban, melyben lótartással birnak, a nélkül, hogy ezen czim alatt a legelőnek egy részét magoknak kiszakaszthatnák vagy bármi módon ezen jótékonysággal visszaélhetnének. Hasonlóan illeti őket a helységek közerdejéből magán szükségökre szoritott és minden kihágás nélkül gyakorlandó fahasználat is.

A székely határőrt más ezredekbe ujonczul alkalmazni nem lehet. A bizottság az általa teendő összeirásnál vegye alapul azon összeirást, melyet Schröder ezredes az illető fő királybirák közbejöttével készitett.

A bizottsághoz küldött legfelsőbb leirat megengedi, hogy a bizottság, mielőtt munkálata végrehajtásához fog, az előre nem láthatott körülményeket s netalán tehető észrevételeit legrövidebb idő alatt fölterjeszthesse.

A bizottság, ezen engedelemmel élve, nem késett észrevételeit a legfelsőbb leiratra megtenni. Ilyenek voltak: hogy miután az adónak közelebbről eszközölt tetemes felemelése miatt egy harmadrész elengedés majd semmi könnyebbséget sem tenne,

az adó fele engedtessék el, hogy a tiszti szállások építésénél a pénzzel fizetendő anyagok és kézi munkák költségét a közpénztár hordozza; hogy az anyagok fuvarozását mérsékelt bér mellett a székelyek, — ugy katonák, mint polgáriak, — eszközöljék stb. stb. A bizottság igérte, hogy a katonai szabályokat (Regulamentum) a rendelet szerint polgári és katonai biztosok közbenjöttével mielőbb elkésziti, annak végleges megállitását azonban akkorra kérte halasztatni, midőn terve végrehajtása körül nyerendő bővebb tapasztalatai is szolgálatára állandnak.

A fentebbieket nem tartotta a bizottság oly fontosoknak, hogy azok legfensőbb ellátásáig kiszállását el kelljen halasztania, s a kiszállást nov. 22-re határozta.

Ezen megállapodások azokban az ülésekben történtek, melyeket a bizottság november első három napján és 5-kén Szebenben s ugyanazon hó 17. és 18-án Gyalakután az elnök udvarában tartott.

A bizottság e sürgölődése nem lephet meg bennünket, ha figyelembe veszszük, hogy a székelyek bősz szelleme, Buccow, ki, mint fentebb láttuk, május óta a Lázár-bizottság felterjesztéseinek tárgyalása alatt folytonosan Bécsben mulatott, most a legfelsőbb határozatok leérkezése után csakhamar visszatért Szebenbe, hogy befolyását a bizottság tárgyalásaira a közelből gyakorolja.

A másik főmestert Bruckenthal-t ekkor is Bécsben marasztották, világosan kifejezett oly czélból, hogy Buccow felérkező tudósitásait felvilágositásaival támogassa.

Egy 1762. decz. 22-ikén kelt legfelsőbb rendelet Bruckenthal-t oda utasitotta, hogy az erdélyi udv. korlátnokság mindazon gyülésein vegyen részt, melyeken az erdélyi határőrség és adó ügye tárgyaltatik. Az erdélyi főurak ki akarták ugyanis őt a gyülésekből szoritni, mi ellen Bruckenthal a császárnőnek panaszt tett.

Mielőtt a katonásitó bizottság működése szinhelyéhez közeledve nov. 20-án Székely-Udvarhelytt üléseit ujból megkezdette,

az azt megelőző napon a legfelsőbb rendelet értelmében a székek főtisztjeitől a végett kinevezett biztosok Fel-Csik mindkét járásában megkezdték s ugyan e hó utolsó napjaiban és dec. 1-én végre is hajtották a kir. nyiltparancs kihirdetését s a nép értesitését. A biztosok irásban tett tudósitásai szerint Csik-Szent-Mihályon nov. 19-én az összegyült nép azt felelte, hogy valamint eddig ő felségét adófizetéssel hűségesen szolgálta, ezután is kész szolgálni, de katonaságra magokat jó akaratjokból nem adják; a kik pedig a fegyvert felvették, de ismét letették, kijelentették, hogy azt erőszakos executióval vétették fel velök.

Nov. 30-án a vacsárcsiak ugy nyilatkoztak, hogy inkább adóznak, mint hogy adózzanak is, fegyvert is viseljenek. "Hadi főkormányzó Buccow ő excellentiája is ugy nyilatkozott a csikszeredai vár előtt, hogy a kik a fegyvert felveszik, de jó akaratjokból megtartani nem akarják, tegyék le; ők pedig sem egyszer, sem másszor a fegyverhez nem nyulván, ebben is ő felsége parancsához tartják magokat."

Ugyan az nap hasonló feleletet adtak a göröcsfalviak, kik közzül azok, kik a fegyvert felvették, azt is kinyilatkoztatták, hogy erőszakosan vétették fel velök a fegyvert, s nekik oly igéreteket tettek, melyeket nem tartottak meg.

Ugyanaz nap a csik-rákosiak ugy nyilatkoztak, "hogy a kik a fegyvert felvették, azokat pandurokkal ijesztették, hogy minden jószágukból kifosztják; igérték hogy a nemesektől és királybiráktól függeni nem fognak, hogy nemes sőt kapnak, hogy őket Csikból ki nem viszik stb. De a mit a kapitány ur hitére igért, nem teljesedett, s ezt észrevevén tették le a fegyvert. Ezen panaszukat a felségnek is feljelentették s ezután is ahoz tartják magokat."

Hasonló feleletet adtak ugyanaz nap a csik-madarasiak, a Karczfalván polgári hatóság alatt megmaradt öt személy, valamint a csik-szenttamásiak is.

Szent-Domokoson a polgári hatóság alatt maradtak hasonlóan nyilatkoztak, a kik pedig a fegyvert felvették, de ismét

letették, Németh strázsamester jelenlétében csak ennyit mondottak: "halljuk ő felsége parancsolatját."

A Fel-Csik alsó járásába kiküldött biztosoknak fökirálybiró b. Bornemisza Pál-hoz tett feljelentése szerint nov. 19-én a delnei, csik-pálfalvi, csik-csobáti, nov. 30. és decz. 1-én a szépvizi, borzsovai és vardoti szabad székelyek, valamint decz. 1-én a madéfalviak hasonló feleleteket adtak, mindnyájan ugy nyilatkozván, hogy a mint ő felségét és atyját eddig szolgálták, ezután is szolgálni készek, de katonáskodni nem akarnak, s hivatkoztak b. Buccow tábornok nyilatkozatára. A taploczaiak irásba foglalt nyilatkozatukban azt adták elő, hogy 1762-ben 500 frt büntetés alatt kényszerittettek megjelenni; ők nem értették a katonaság mivoltát, ugy adták nekik elő, hogy ő felsége csak azokat kivánja, kik önként ajánlkoznak, s hogy őket a hazából ki nem viszik. Most pedig a rendeletekből az tetszik ki, hogy őket a felség minden birtokaiba, a hova tetszik, ki akarja vinni; ennélfogva katonák nem lesznek, de mint eddig, ezután is adóznak.

Az Al-Csikba kiküldött biztos Péterfi Mihály előterjesztését mély hallgatással fogadták; mások a már fentebb irt módon nyilatkoztak, s általában azt kivánták, hogy tartassék szék gyülése, hol ezen fontos tárgy iránt tanácskozhassanak. Bővebb nyilatkozatot foglalt magában Csik-Sz.-Simon és Csatószeg nem-katona lakosainak hasonértelmü irásba tett válasza, kik közzül ez utóbbiak előadták, hogy 1762-ben jul. 22-én, a fökirálybiró parancsolatjából, 500 frt büntetés alatt tiltotta meg a falusi biró, hogy házától senki ne távozzék, azután fejök és jószágok vesztésével fenyegettetve kellett mérték alá állniok, s a sok kinzást és executiót nem állhatván, kénytelenségből a fegyvert felvették és megesküdtek: de midőn a tisztek által a csiki vár elébe hivattak, azok, főleg Ernst százados, ugy nyilatkoztak, hogy ő felsége nem szorult az ő katonaságukra, azért a kik inkább akarnak adózni, mint katonáskodni, vigyék a fegyvert oda, a honnan hozták. Ennélfogva ők mind akkor mind most inkább akarván ő felségét adóval, mint fegy-

verrel szolgálni, a fegyvert visszavitték, de azután sem szünvén a sulyos kinzások, vasba veretések, könyörgő levelükkel a kormányszékhez folyamodtak, s onnan is ő felsége azon akaratát értették, hogy senkit kénytelenségből katonává tenni nem akar; mely választ a székbe előbb küldött bizottság is helyben hagyta. S minthogy ő felsége jelen leiratában is az van, hogy a kik jó akaratjokból ezelőtt a fegyvert felvették, egy hónap alatt ismét vegyék fel és esküdjenek meg: ők, kik ezelőtt sem önkényt vették fel, most sem akarják felvenni, hanem legyen székgyülés, s a miben ott megegyeznek, arról bővebb választ fognak adni.

A fentebbiek folyama alatt a Székely-Udvarhelyre átköltözött bizottság ott nov. 20-án tanácskozásait ujból megkezdette, Csik-Somlyón 24-én és 25-én, Dánfalván 26-án tartotta üléseit, melyek tárgyát a nyiltparancs és a katonai rendszabályok hibás magyar fordításának kiigazitása és az ut körüli alkalmi intézkedések tették, nov. 27-én pedig Dánfalváról Gyergyó-Szent-Miklósra érkezett, hogy itt terve végrehajtását megkezdje.

A bizottság Csik-Somlyón létében a Sz. Ferencz rendi kolostor confratereit, számszerint 32-őt, fegyver alá irván, ezért a szerzet követei által a császárnőhöz folyamodott, ki előbb az emlitett szerzettel a kárpótlás feletti egyezkedésre Bethlen Miklós-t bizta meg, kijelentvén, hogy készebb bármely kolostornak adományozni, mint attól valamit megvonni, később pedig azt rendelte, hogy a confraterek régi állapotjukban meghagyassanak.

Gyergyó-Szent-Miklóson legelsőben is a legfelsőbb akarat ünnepélyes kihirdetésénél követendő rendtartás szabályai felett állapodván meg a bizottság, ennek folytán a következőket rendelte:

A határőr pattantyusság a hó 29-én reggeli 8 órakor a törzstiszti lakra jöjjön és az Okeliek várdája balszárnyán foglaljon helyet.

Miután a helység lakosai nagyobbára fegyveresekből állnak,

ezek 9 órakor egy bizonyos helyre összehivatván, onnan délben tisztjeik vezérlete alatt a törzstisztiłak udvarára menjenek, hol ugyanakkor a város nem-fegyveres lakói is megjelenjenek.

Mindkét rendbeliek megvizsgáltatván, az ittasok az altisztek által távolittassanak el.

A fegyveresek csak szablyával, a lovasok lovaik nélkül jelenjenek meg, s mindnyájan, mint hüséges és engedelmes alattvalókhoz illik, a felsőbb parancsot alázatos tisztelettel hallgassák.

Senkinek sem szabad megszólalni, annál kevésbbé mások nevében beszélni, majd az összeirás alkalmával, kiki a mit akar, a maga ügyében előadhatja.

A katonák közzül két higgadtabb és okosabb előre kijelöltetvén, a kir. nyilt parancs kihirdetése és ő felsége aláirásának felmutatása után, a sorból lépjen elő, és egy tiszt vezérlete alatt a bizottsághoz járulván, a kegyes nyilt parancs másolatát kérje ki. Erre a gyülekezet az adott parancsra oszoljon szét, kötelességévé tétetvén a helység elöljáróinak, hogy a másolatot megtartsák, s egyszersmind kijelentsék, hol kivánják megőrizni.

A fegyvertelen néppel meg kell előre értetni, hogy jóllehet ő felsége egyenes rendeletéből a bizottság tekintélye emelésére fegyveres erő lesz jelen, mindazáltal attól a jó magaviseletüek semmit sem félhetnek, s ha meg nem jelennek, sokkal keményebb büntetésre tarthatnak számot.

Hogy a nyiltparancs kihirdetése után a bizottság mit fog tenni, a kihirdetés végével tudtul adandja.

A fentebbi parancsolatok, a mennyiben a fegyvereseket illetik, alezredes Carattó-nak, a mennyiben pedig a polgáriakra vonatkoznak, főkirálybiró b. Bornemisza Pál-nak irásban tudtul adattak.

Másnap, nov. 28-án helybeli pap és Gyergyó fiuszéki főesperes Sikó József, ki a határőrség létesitésénél kitünő buzgalmat tanusitott, a bizottság elébe hivatván megdicsértetett s "buzgalmának bővebb serkentése és ujabb támokok merithetése

végett" az eredeti legfelsőbb nyilt parancs előtte felolvastatván, kötelességévé tétetett, hogy az alatta levő papságot a közremunkálásra intse s a népet a fegyver felvételére tovább is buzditsa.

Nov. 29-én, a már megirt módon a nép a törzstiszti szállásra vitetvén s a bizottság a katonatisztek, a helybeli lelkész s a főkirálybiró kiséretében a felállitott fegyveres csapat és a két ágyu közt az udvar közepén megjelenvén, előadta, hogy "ő felsége az előtte mindenek felett kedves Erdély lakóival anyai szeretetét éreztetni s azon sok nyomornak, melylyel e tartomány látogattatott, mennyire emberi erőtől függ, elejét venni kivánván, eltökélte magában, hogy nemzeti vagy határkatonaságot alakitson s e végre a kinevezett biztosokat saját kezével s pecsétjével megerősitett nyilt parancscsal látta el, méltóztatvén azon seregnek ugy kötelességét, valamint a nekiek adandó hasznokat és javadalmakat tudtul adni, miket a legott felolvasandó kir. nyilt parancsból azonnal megérthetnek."

Erre a kir. nyilt parancs magyar forditásban felolvastatván és némely pontjai a népnek megmagyaráztatván, ő felsége legmagasb aláirását a bizottság a közönségnek megmutatta. Ezután egy gyalog és két lovas káplár előlép s magok, valamint a többiek nevében, ugy a latin, mint a magyar másolat közlését kéri; mi megtörténvén, a bizottság az ünnepély befejezéséül az összesereglett népnek kijelenti, hogy már "többé nem tetszésöktől függ katonákká lenni vagy nem, mit az ősi gyakorlat s a századokon át megerősitett törvények tőlök a legszigorubban kivánnak s a választott fejedelmek alatt önkényt teljesitettek. Annál nagyobb büntetésre tennek hát magokat méltókká, ha kegyes fejedelemasszonyuk legkegyelmesb parancsa iránt illő előzékenységgel nem viseltetnének. Erre ösztönzik őket azon kitünő javadalmak, melyek által ő felsége a székelyek állapotját az eddiginél sokkal kedvezőbbé tette. A bizottság nem kételkedik, hogy a szabad székely bir annyi hüséggel és okossággal, hogy a jót a rosztól megkülönböztesse s ennélfogva teljes kész-

sége által ő felsége bővebb kegyelmét kiérdemelje. De ha mindemellett volnának némelyek, kik akár a népet bal tanácsokkal az egyenes utról eltántoritanák, akár ő felsége legmagasb rendeletének ellenszegülnének, az ilyenek ellenkezése és alaptalan mentegetőzései által a bizottság nem fogja magát munkálatában feltartóztatni, s nem tekintve a törvény formaságait, ellenök a legrövidebb eljárást követi s őket a törvényszabta büntetéssel fogja illetni. Ha a régibb hazai törvények a fegyvergyakorlatra meg nem jelenőkre halált szabnak, mennyivel nagyobb büntetésre méltók azok, kik a katonaságtól, melyre születtek s melyre teljes joggal kötelesek, merőben elvonják magokat? Minélfogva mindenki intetik, ne tegye ki magát a bizonyos veszélynek s ne vonja magára az ő felsége által ezen bizottságnak tulajdonitott hatalmat."

Egyszersmind tudtul adatott, hogy midőn parancsot vesznek, az összeirásra, vagyis a nemzeti fejedelmek alatt is gyakorlatban volt lajstromozásra, okvetetlen megjelenjenek, mi megtörténvén s a századok megalakittatván, az altisztek legott az igért zsold élvezetébe lépnek.

Igy ment véghez nov. 29-én kezdve decz. 5-ig a kir. parancs kihirdetése Gyergyó fiuszék különböző helységeiben, egy helyre több szomszéd falvak lakosai is összehivatván.

Nov. 30-án Tekeröpatakon Sikó József az összes gyergyai cath. papságot a bizottság elébe vezette, kik előtt a nyilt parancs felolvastatván s a pecsét és aláirás megmutattatván mindnyájan megintettek, hogy ő felségének a székelység és közbátorság javára intézett törekvését üdvös tanitásaikkal előmozditani iparkodjanak, mit a papság meg is igért.

Tapasztalván, hogy a remeteiek kevéssé hajlandók a fegyver felvételére, czélszerünek tartotta a bizottság, hogy elébb a főkirálybiró és a polgári előljáróság által értesittessenek a felség parancsáról. Mi megtörténvén, a bizottság elébe Szent-Miklósra hivattak s előttök a nyilt parancs a legnagyobb csend közepett felolvastatott.

Miután a nyilt parancs kihirdetése megtörtént, deczember 5—16-ig Rehm hadi biztos az összeirást vitte véghez, felirván a besorozottak nevét, életmódját, vallását, birtokát, fiait, s hogy az illető melyik rendhez tartozik, lófő, darabont vagy szabad székely-é?

Az összeirás végéhez közelgetvén, a gyergyai határőrségnek zászlószentelése, az ideiglenes katonai szabályok felolvasása és a felesküvés Gyergyó-Szent-Miklósra decz. 18-ára tüzetett ki. Az ünnepélyes szertartás, némely csekélyebb intézkedéseken kivül, következőleg rendeltetett el:

Az ünnepélyt megelőző napon a pattantyusság egész osztálya jöjjön Szent-Miklósra s az éjet ott töltse.

Kik fegyverrel el vannak látva, azokat a tisztelgésre és más az ünnepélynél szükséges mozdulatokra meg kell tanitni, vigyázván, nehogy e miatt a katonaság iránt megunatkozzanak.

Mindegyik századnak tudtul kell adni, hogy mi czélból gyültek össze. Minélfogva senki se merészeljen, börtön és békó büntetés alatt, részegen megjelenni. Az ünnepélyen, a legkeményebb testi büntetés terhe alatt, senki se merészeljen egy szót is szólni. A ki akár maga akár más nevében egyetlen egy gyanus szót bocsát ki száján, halállal büntettetik.

Ily előintézkedések után decz. 18-dikán Gyergyó-Szent-Miklóson, az ugynevezett örmény templomban, mely a helység melletti téren feküdvén az ünnepély megtartására a főtemplomnál alkalmasabbnak találtatott, a bizottság és számos hallgatóság jelenlétében, puska- és ágyudurrogatás közt hajtotta végre Sikó József a templomon kivüli térségen felállitott négy század gyalog és egy század lovas határőrség lobogói fölszentelését, melyeket, mint mondá, "bennök és változhatlan hüségökben helyzett bizalom külső jeléül" átadott és vitézségökre bizott. Erre a négyszögbe állitott s az Okeli-gyalogság, Kálnoki-huszárok és két ágyutól körülvett csapat előtt ugyancsak az emlitett esperes ékes beszédben megmagyarázván ő felségének a nemzet iránti legmagasabb kegyelmét, a lobogó fogalmát s

annak védése iránt hittel erősitett köteleztetést, a katonai szabályok és eskü szavai felolvastattak, s a szokott hitet mindnyájan hallható szóval letették; végre a bizottság elnöke az eskü természetét, annak a jelen nem levőkre is kiterjedő erejét, ő felsége anyai kegyességét ujból is megmagyarázván, a templomba visszatértek, hol Te Deum tartatott s a menet a szentség kiséretében ismét kijövén, az ujonnan felállitott székely katonaság megáldása után az ünnepély befejeztetett.

Benkő József azokon kivül, kiknek még akkor nem jutott fegyver, a Gyergyó-Szent-Miklóson besorozottak számát 1061-re teszi.

Sikó a katonásitás körül tanusitott érdeméért később érdemjellel diszittetett fel.

A Gyergyó fiuszéki határőrszázadok ekként megalakittatván, a határőr intézménynek jövendőre leendő fentartása végett a bizottság a következő szabályokat hozta:

Mindazon egyházhelyes nemesek és szabad székelyek, kik most összeirattak, akár kaptak fegyvert, akár nem, katonai törvényhatóság alatt állnak. Mindenki, a mint a sor találja, kir. szolgálatra köteles, mire nézve felhatalmaztatnak mindenik század főtisztjei, hogy a gyalog századoknál 250, a huszároknál 180 személyig a legalkalmasabbakat sorozzák szabad tetszésök szerint fegyver alá, akár benszülött, akár beházasodott családhoz tartoznak, akár többen, akár kevesebben élnek egy háznál. Az emlitett számon felül levők számfelettieknek maradnak, a végett, hogy ha valaki az irt számból elhalna, a számfelettiek pótolják.

Ha egy háztól többen, például ketten-hárman, lennének felirva, azokból egy rész a gazdaság folytatására otthonn hagyassék.

A tisztek ennélfogva a székelységet négy osztályba sorozzák. Az elsőbe a fegyveresek, a másodikba a számfelettiek, vagyis azok jöjjenek, kik fegyverhordásra alkalmasak ugyan, de jelenleg fegyvert nem kaptak; a harmadik osztályt tegyék az utódok,

vagyis azok, kik még a katonaságra alkalmas életidőt nem érték el, de ezt elérvén, vagy a fegyveresek, vagy a számfelettiek közzé fognak soroztatni; a negyedik osztályba sorozandók végre azok, a kik öregségük vagy rokkantságuk miatt a szolgálatra alkalmatlanok.

Ha valamely akár valóságos akár kétes jobbágy katonai szolgálatra akarna lépni, ezeket a tisztek mindaddig, mig szabad voltukat tökéletesen be nem bizonyitják, a szabad székelyek közzé fel ne vegyék.

Ha valamely lovas egy vagy más ok miatt elszegényedvén, lovas szolgálatra alkalmatlanná válik, parancsnoka beleegyezésével gyaloggá lehet, ellenkező okok miatt ezredese beleegyezésével a gyalog a lovassághoz átmehet.

Miután pedig nem minden egyházhelyes nemes és szabad székely jelenhetett meg az összeirásra és hittételre, ezeket a a tisztek irják össze és eskessék fel.

A kik a fentebbi szabályoknak titkon vagy nyilván ellene szegülnek, halállal fognak büntettetni, ha pedig elszökésök sikerül, javaikat örökre vesztik. E rendelet nyilt parancs utján is közzé tétetett.

Tapasztalván a bizottság, hogy a népesség növekedése következtében a székely örökségek 8 söt 10 részre is fel szoktak daraboltatni és a katonai szolgálat fentartására elégtelenekké válnak, megrendelte, hogy az örökségek felosztása ezután csak a katonaságra alkalmas egyének közt történjék.

A fentemlitett zászlószentelési ünnepély befejeztével a határőrség a székely nemzet egy részével fel lön állitva, életbe léptetve, de azon ellentétek és zavarok, melyeknek a polgári és katonai osztály közötti különbségből és ezen két osztálynak egymással való mindennapi érintkezéséből természetesen folyni kellett, megelőzve koránt sem voltak. Hogy e tekintetben a katonásitó biztosok is nem helytelen sejtelemmel birtak, arra mutatnak azon kérdések, melyeket a bizottság, a gyergyai altisztviselőknek és a birtokosságnak több mint husz pontban beadott

észrevételei által is figyelmeztetve, magának felállitott és határozatai által lehetőleg elenyésztetni igyekezett.

Mielött Fel-Csikba, honnan Gyergyóba jött vala, visszatért a bizottság, a határörök számos panaszát látta el, a személyes bántalmakat eligazitotta, a birtokpereket pedig a törvényszékhez utasitotta.

Fel-Csikban csakhamar kiviláglott, hogy itt a bizottságnak több akadálylyal kell megküzdenie, mint Gyergyóban. Csik-Szent-Tamáson ugyanis decz. 26-án a helységbeliek, a csikdomokosiak és jenőfalviak előtt, az Ökeli-gyalogság, a pattantyusság és nehány huszár jelenlétében, a kir. nyilt parancs felolvastatott, de midőn más nap az emlitett helységbeliek összeirása folyt, a bizottság azt a hirt vette, hogy a madéfalviak, legtöbbnyire szabad székelyek, feleségeiket és gyermekeiket a faluban hagyván, az erdőbe távoztak. Erre a bizottság Zöld János biztost következő parancscsal küldte hozzájok:

Kérdje meg tőlök, miért távoztak a faluból. Ha félelmök oka a nálok elszállásolt katonaság volt, biztositsa őket, hogy attól nincs mit tartaniok. Ha a határőrségtől akarnak menekülni, mondja meg nekiek, hogy 24 óra alatt térjenek vissza, mert az alól semmikép sem vonhatják ki magokat. Ha ez intés nem sikerül, adja tudtokra, hogy ha nem engedelmeskednek, fiaik letartóztatván, többi gyermekeik és feleségeik hozzájok fognak üzetni, a nélkül, hogy valamit magokkal elvihetnének. Ha 24 óra mulva ezután sem térnek haza, házaik lerontatnak, örökségeik a hazatérteknek fognak adatni, ők pedig akár többekkel együtt, akár külön kézre kerülnek, érdemlett büntetésüket el nem kerülik.

Másnap hire jövén a bizottsághoz, hogy nem csak a madéfalviak, hanem a madarasiak, rákosiak s más falubeliek is az erdőkre menekülnek, az egész székben közhirré tétetni rendelte, hogy senki az erdőre menekült lakosok közzül valakit befogadni, nekiek táplálékot adni, vagy az erdőkre élelmet szállitni ne merészeljen, mert ellenkező esetben épen ugy, mint az erdőre

menekültek, fej- és vagyonvesztéssel fognak lakolni. A ki pedig egy családfőt a szökevények közzül megfog s a bizottsághoz visz, jutalmul egy aranyat nyer. A falubirák, ha valakit a faluban lappangani vesznek észre, a legsulyosabb büntetés terhe alatt fogják meg s a bizottsághoz vagy a legközelebbi katonai parancsnokhoz vezessék. Ugyanezt tegyék azokkal is, a kikről észre veszik, hogy szökni készülnek. Azokra pedig, kik minden vigyázat ellenére elszöknek, ügyeljenek, hogy semmit házaikból el ne vigyenek, és marháikat a tisztviselők kezéhez vigyék, kiktől azoknak becsértékével fognak megjutalmaztatni.

Ugyanez nap a fentebb emlitett biztos Zöld jelentette, hogy négy fegyvert kapott határőrön kivül Madéfalván egy családfőt sem talált otthon, s a parancsot csak nejeiknek és gyermekeiknek hirdethette ki.

A bizottság erre helyettes alkirálybiró Blási Ádám-ot küldötte az előbbi rendelettel az erdőbe szökött lakosokhoz.

Más nap a Dánfalvára átszállt bizottság úgy értesülvén, hogy a madéfalviak közzül még senki sem tért vissza, egy Okeli-századot küldött ki, mely a megszököttek fiait letartóztatván, a fentebb említett rendelést teljesedésbe vegye; egyszersmind midőn hirt vett arról is, hogy a csik-szeredaiak is következő éjjel készülnek megszökni, a fő királybirót és kir. adószedő Sándor László-t küldötte hozzájok, hogy őket feltartóztassák, onnan pedig az erdőkbe menekültekhez menjenek; azoknak, kik engedelmességre térnek, biztonságot igérjenek s nyiltan megkérdjék: akarnak-é a felsőbb parancsnak engedelmeskedni vagy nem; mert ha nem térnek vissza, a bizottság ugy tekinti őket, mint a kik nem akarnak engedelmeskedni.

Ugyanez nap értesült a bizottság, hogy a menekültek nejei és leányai könnyek és jajgatások közt Madéfalvából kiüzettek s nekik meg lőn mondva, hogy ha másnap férjeikkel s testvéreikkel együtt nem térnek vissza, házaik is le fognak rontatni.

Más nap decz. 30-án a bizottság ülésében ugyancsak Dánfalván alkirálybiró Blási Ádám jelenté, hogy a megszökött lako-

sokat a szépvizi erdőben megtalálta, kik nagy számmal jövén elébe, nekiek a bizottság parancsát kihirdette; mire azt felelték, hogy soha katonákká nem lesznek és mindaddig, mig attól fel nem mentetnek, vissza nem térnek; legkevésbé sem hiszik pedig, hogy nejeik ki fognak üzetni és házaik lerontatni, miután a bizottságtól inkább oltalmaztatásukat, mint elpusztitásukat várják.

Az alkirálybiró e kérdésre: ki szónokolt a többiek nevében, azt felelte, hogy nem vehette ki, mert mindnyájan együtt beszéltek, s midön öket arra kérte, hogy akaratuk nyilvánitását valamely személyre bizzák, azt felelték, hogy mindnyájan akarnak beszélni, nehogy a nép akaratának tolmácsa cselekedeteik inditó okául és vezetőjökül tekintessék: mert mindnyájan együtt éreznek és együtt beszélnek. Egyszersmind a bizottsághoz intézett emlékiratukat is előadták, melyet ő el nem fogadván, a szék vele ment lovas legénye hozott el. Ebben felhozták a menekültek, hogy ő felségének soha sem lehetett szándékában s most sincs a székelyeket s ezek közt Fel- és Al-Csik lakóit akaratuk ellenére, erőszakosan katonaságra szoritani, számos törvények, esküvel megerősitett kötlevelek és kiváltságok ellenére. Ezen állitásukat az emlékiratban felhozott rendeletekkel bizonyiták, melyeknek ellenére történt, hogy a gyergyaiak nagy része fegyverfelvételre szorittatott, midön fejvesztés büntetése alatt előhivatva, azoknak, kik a fegyvert felvenni nem akarták, ezen szavakkal tették azt nyakukra: "ha nem akarád vala felvenni, nem kaptál volna fegyvert". Mihez képest a bizottság előtt egyszer mindenkorra kinyilatkoztatják, hogy sem szokott fenyegetései, sem ijesztgetései által, — terjeszszék azt bár a bitófáig, — nem fognak arra biratni, hogy előtte megjelenjenek; nem azért, mintha ő felsége tisztviselőinek engedelmeskedni nem akarnának, hanem azért, nehogy erőszakot kövessenek el rajtók. Hasonlóan egyszer-mindenkorra kinyilatkoztatják, hogy ne kényszeritse öket a bizottság arra, hogy akaratjuk ellen a fegyvert felvegyék; mert valamint régebben, ugy a jelen felsőbb

rendeletek szerint is, szabadságukra levén bizva, hogy a fegyvert felvegyék vagy nem, azt soha el nem fogadják. Ha pedig arra kényszeríttetnének s az esküt le tennék is, ez által magokat kötelezetteknek mégis soha sem tartanák. Mihez képest minden erőszakoskodások, törvénytelen sérelmek, károk, nyomorgattatások és fogságok ellen, mint a melyek ő felsége akaratával nem férnek össze, óvást tesznek. Miután 1763. márcz. 31-ről ő felsége azt rendelte, hogy az ő sérelmeik valósággal orvosoltassanak, jövendőre is ő felségéhez folyamodnak, s a katonaság elvállalásával nem lévén kötelesek, a nyomorgattatások és terheltetések ellen ő felségéhez panaszt tesznek. Az összeirás ugyanis ugy ment véghez, hogy senki sem tudta mi czélból történik, a megmérés pedig halál, birtokvesztés és 500 frt büntetés alatt történt. Miután mindezek erőszakkal vitettek véghez, semmi erővel nem birtak és nem birnak. Ezen kivül ő felsége akaratja ellen is történtek, miként ez az 1763. okt. 4-én kelt leiratból megtetszik, melyben a történteknek semmi nyoma. Ezen felül egy uj összeíráson mesterkednek, melyet ők nem fogadtak s nem is fogadnak el, óvást tevén, nehogy általa a katonai állapotba kevertessenek. Ők a fegyvert soha nem vették fel, nem is fogják soha felvenni, hanem ő felségének hív adófizetői kívánnak maradni. A kik pedig felvették, erőszakkal, különböző kinzásokkal, békókkal, fogsággal, veréssel, nemkülönben számtalan és a határőri tisztek által hit alatt erősitett igéretekkel, u. m. adóelengedéssel, ingyen sóval és mi több, a honbóli soha ki nem vitellel és számtalan más hitegetésekkel, (melyek mai napig sem teljesittettek) kényszerittettek a fegyver felvételére. Ezért rakták le azok is a fegyvert, a kik felvették, és azt soha ismét fel nem veszik, hanem ő felségének mind engedelmes adófizetői akarnak maradni ennek utána, mint eddig. Ne méltóztassék azért a bizottság őket utolsó szükségre kényszeriteni és e czélból hozzájok kiszállni. Mindezekre nézve a bizottság feleletét bevárják, különben oda folyamodnak, honnan sérelmök orvoslását remélik.

Ezen nyilatkozatban vakmerőséget s inkább felháborodásra, mint várakozásra való okot látott a bizottság, s miként magát kifejezé, a vakmerő irásra valamit felelni méltónak nem tartván, megrendelte, hogy a szomszéd Udvarhely széken téli szálláson lévő Trautmansdorf vasasok fél osztálya, valamint a Háromszéken téliszálláson lévő Okeli zászlóalj két százada a zajongók megzabolázására rendeltessék. Miután pedig a faluból kiüldözött madéfalvi asszonyok még férjeikhez nem juthattak s a fő királybiró sem tért vissza, az épületek lerontása a bizottság további rendeletéig elhalasztatott.

Eközben megérkezék a fő királybiró b. Bornemissza Pál levele, azon jelentéssel, hogy a szeredaiak csodálkozván a rólok hiresztelt tudósitáson, kinyilatkoztatták, hogy szökésre nem is gondoltak; a mi pedig az erdőre menekülteket illeti, ezek kipuhatolása végett Delnére ment, de midőn itt sem tudhatott semmi bizonyost, biztos embereket küldött ki felkeresésökre, kiktől ha hirt veend, a hely szinére megy és a tapasztaltakról tudósitást fog tenni. A minthogy más nap Sándor László kir. pénztárnokkal és Borsos Lázár al-csíki alkirálybiróval a bizottság előtt megjelenvén, előadta, hogy az emlitett alkirálybiró, általa az erdőbe összesereglett néphez küldetvén ki, jelentette nekik, hogy a főkirálybiró a bizottság parancsolatjával meg kivánja őket keresni, mire ők azt felelték: "nincs szükség a megkeresésre, miután ők akaratjukról és állapotjukról a bizottságot irásban megkeresték s nyilatkozatuknál egyebet tenni nem kivánnak; de elvárják a bizottság feleletét. Hogyha tehát régibb állapotjuk fenntartása végett mennének hozájok, szivesen látják őket; ha pedig a katonaság felvételére akarnák őket reábeszélni, távol maradhatnak, miután azt soha sem fogadják el". — Ezen felül többen átokra fakadtak s fenyegetőztek úgy a tisztviselők, mint különösen a főkirálybiró és nemesek ellen, mint a kik e nyomoruság okai. Ily körülmények közt habozván a főkirálybiró és társai, vajon czélszerü volna-é a vakmerő nép elébe menni, már le is nyugodtak, mikor a menekültek közzül

7-en vagy 8-an a nép nevében hozzájok mentek s kinyilatkoztatták, hogy másnap 8 órára a bizottság feleletét, hangozzék az bármiként, elvárják; mert megunták az erdőben szenvedett nyomoruságot, s január 1-ső napján tul a feleletet nem várhatják. Erre a tisztviselők a megjelenteket mindenkép megnyugtatni igyekeztek, s a bizottság rendeletét, akarnak-é a felsőbb parancsnak engedelmeskedni vagy nem? előadták. Feleletül azt nyerték: oly czélból, hogy a katonaságot a jelen mód szerint elfogadják, soha sem mennek vissza, ő felsége sem rendeli, hogy akaratjok ellen katonaságra kényszerittessenek. Az ő tanácsadójok az Isten s a feleletet a bizottságtól várják. Erre a követek társaikhoz mentek vissza, kik nagy számmal a falu végén voltak összegyülve.

1764. első napján az erdőbe menekült fel- és alcsiki lakosság küldöttje küldöinek ellenmondását nyujtotta be a bizottsághoz a mult év utolsó napjáról, melyben kinyilatkoztatták, miszerint tudva van a bizottság előtt, hogy ő felsége soha nem kivánta, hogy erőszak követtessék el; már pedig a bizottságnak Gyergyó székben az ellentmondók testvérein elkövetett eljárásából kitetszik, hogy a bizottság erőszakot használván, ő felsége akaratját megváltoztatta, midőn a székelyeknek vérrel szerzett kiváltságát és örökös nemesi szabadságát akarja megsemmisiteni. E felett családjaikat minden igaz ok nélkül és törvény utján kivül a bizottság örökségeikből kizaklattatta, s házaikat és épületeiket le kivánja rontani, vagyonaikat elraboltatja. A "megváltó kinszenvedéseire kényszeritik" a bizottságot, méltóztassék a törvénytelen nyomorgatóknak más eljárást szabni elébe; mert azok mindent törvény ellenére tevén, elég okot szolgáltattak arra, hogy az erőszakot erőszakkal verjék vissza; de ők mindeddig királynőjüknek bebizonyitott anyai kegyessége figyelembe vételével semmit sem tettek, azonban mivel látják, hogy folyamodásukra választ nem kapnak s a bizottság az erőszakoskodástól megszünni s magát ő felsége szándékaihoz alkalmazni nem akarja, ünnepélyesen ellenmondanak, hogy ők sem-

minek kezdői nem voltak s jövendőben sem akarnak lenni, de ha az erőszakoskodások valami nagyra kényszeritik öket, Isten és emberek előtt semminek okai nem lesznek, mert ők soha a fegyvert el nem fogadták s jó szántokból katonák lenni nem akarnak és soha nem is lesznek, s régi kiváltságaiktól nem megválni, hanem azon kiváltságok mellett ő felségének hű adófizetői kivánnak lenni. A kik pedig elszánt akaratjukból és önkényt katonák kivánnak lenni, azokkal lássa a bizottság mit mivel. A követ a bizottság elébe hivatván, kijelentette, hogy ő a szépvízi erdőbe fáért menvén, ott nagy emberesoportra akadt, kik őt veréssel kényszeritették, hogy az irást a bizottsághoz elhozza és a jövő éjjel választ vigyen. Ez alkalommal a küldött ittasnak találtatván, más nap kikérdezés végett ismét a bizottság elébe állittatott, s előadta, hogy a fel-csíkiak az emlitett erdőben, az al-csíkiak egy más szomszéd helyen vannak összegyülve s onnan gyakran követeket küldenek tanácskozás végett a fel-csíkiakhoz, a minthogy a követek akkor is jelen voltak, midőn az ellenmondást neki átadták. Hogy ki adta azt át, úgy szintén hogy kik állottak körötte, nem tudja, azon irásnak valamint a nép erdőre való menekülésének szerzőjéről sem tud semmit; úgy hiszi azonban, hogy a gazdagabbak által vezettetett a szegény nép félre, nemeseket mindamellett is köztük egyet sem vett észre.

Az erdőre költözöttek ismételt nyilatkozatából tisztán kiviláglott úgy a kedélyek nagy mérvü izgatottsága, valamint az is, hogy a tömeg valamely mivelt egyénben, vagy többekben, megtalálta nem csak tanácsadóit, hanem végelkeseredettségének méltó tolmácsait is.

A bizottság a küldöttnek kinyilatkoztatta, hogy azok, kik a kegyelmes kir. rendelet meghallására haza mennek, minden méltatlanságtól mentek lesznek, ellenkező esetben, ha az ellenszegülökön valami rosz történik, magoknak tulajdonitsák; azok, kik a lázadók inditóit és tanácsadóit felfedezik, bizonyos jutalomra tarthatnak számot.

Erre a bizottság más tárgyakra menvén át, megjelent előtte egy madéfalvi határőr egy borzsovai emberrel. Az első jelenté: "hogy a közelebbi éjjel némely rokonai és barátjai az erdőről haza jöttek s kérték, hogy nevökben a bizottságtól kegyelmet eszközöljön nekik, kik az erdőben szenvedett, valamint nejeik és gyermekeik által kiállott nyomorúságokat megunván, ha biztosittatnak, nem csak haza térnek, hanem a vétkes tanácsadókat is kiadják, sőt, ha szabadságot nyernek reá, házaikból is kihuzzák és megölik".

A határőr megkérdeztetvén, kit tart a nép tanácsadójának, azt felelte, hogy Boros Ferencz-et és a delnei plébánost, kik nekiek azt tanácsolták, menjenek vissza az erdőbe s várják meg ott a bizottság eltávozását, midőn házaikhoz visszatérhetvén, ismét régi állapotjukban maradhatnak; a megjelentek kérték a bizottságot, hogy azoknak, kik az erdőből visszatértek, biztonságáról adjon irást. Ezen irás kiadatott, sőt azoknak, kik ezen zavarok tanácsadóit és vezetőit felfedezik, ő felsége különös kegyelme is megigértetett.

Ez megtörténvén, a bizottság üléseit Csik-Taploczára tette át, oly czélból, hogy az erdőhöz közelebb levén, a nép mozgalmára jobban felügyelhessen; ha valamit meg akarnának kisérteni, ellenállhasson; hogy továbbá közelsége által azokat, kik Al-Csikban a fegyvert már elfogadták, megnyugtassa; s végre hogy a középpontból az egész székben jobban intézkedhessék. Más nap, jan. 3-dikán, gr. Colloredo főstrázsamester jelenté, hogy midőn a bizottságtól Háromszékre visszament, Kézdi-Vásárhely és Csik szék közt 100 fegyveres lovassal és vasvillával fegyverkezett számos gyaloggal találkozott; sőt Kézdi-Vásárhelytt alezredes b. Aziniek úgy van értesülve, hogy a csikiak a három székiektől 500 embert kérvén, ezek 1300—1500 ig való segitséget igértek. Ezen felül a bizottság más oldalról arról értesült, hogy a csikiak segitségökre az udvarhelyszéki lakosságot is felszólitották. Ezek hallattára a bizottság a kormányszéket megtalálta, hogy ez is intézkedjék, s

minthogy a katonák számát, különösen a lovasokét, szaporitani szükség, ezeknek élelmezése végett támogassa a fő tartományi biztos gr. Bethlen Miklós által tett intézkedéseket. Mikes Antal három széki és ifjabb Dániel István udvarhelyszéki főtisztek pedig, a csíki mozgalmakról tudósittatván, felszólittattak, hogy ily körülmények közt személyesen jelenjenek meg a gyanúsabb falvakban, s a lakosságot az összeesküvéstől, mely csak önveszedelmökre vezetne, tartóztatni igyekezzenek, nehogy egykor azon vád érje öket, hogy kötelességöket elmulasztották.

Jan. 4-én a Trautmansdorf vasasokból egy és fél osztály megérkezvén, hogy az erdőben levő lakosság az élelem szerezhetéstől inkább elzárassék, a hegy alját környező falvakba rendeltetett el.

Ezután a bizottság tudósitást vett, hogy mintegy 500 háromszéki és kászoni szabad székely érkezett a környékbe. Kevés idő mulva ezek egy huszártól, ki öket Ménaság-Ujfalunál találta, azon nyilatkozatot küldötték a bizottsághoz, hogy a soha fegyvert nem fogott, vagy azt ismét letett adófizető lakosok különböző tudósitásból mély fájdalommal értették, hogy a bizottság nagy katonai erővel készül ellenök oly czélból, hogy vagy a fegyvert vétesse fel velök, vagy mindenöket elprédálja; hogy továbbá e tudósitáson a nép annyira megrettent, hogy téli időn vagyonával együtt az országból ki akart futni, de végre a jutott eszébe, hogy a bizottságot lábaihoz borulva kérje, hogy szomoritó és majd nem megszökésre okul szolgáló szándékától álljon el. Ez egyedüli oka jövetelöknek, a mint holnap beadandó folyamodásukból még tisztábban ki fog világlani. Hogy pedig oly számosan jöttek, azért történt, mert követül senkit sem kaptak, s mert a mult évben juniusban Szebenbe küldött követjök sem talált hitelre. Ide érkezve fájdalmasan értették, hogy csíki rokonaik megrettenve házaikat odahagyták, de ezek is az ő megjelenésök által felbátoritva ismét lelket kaptak, annyira, hogy velök együtt akarják fájdal-

maikat a bizottság lábai elé borulva előadni; "mihez képest a mindenható Istenre kérik a bizottságot, hogy ne vegye ezt nekik rosz néven, mert, miként megértendi, semmi roszat keblökben nem forralnak".

Ugyanakkor a bizottság elébe jött Bonos strázsamester, ki alszázadosától kémlés végett kiküldetve előadta, hogy a mint értesült, mindnyájan le akarnak jönni, együtt akarván a bizottság előtt könyörögni. Kérdeztetve, mit tud a lázadás okairól, úgy nyilatkozott, hogy közvetlen tudomása nincs, másunnan azonban hallotta, hogy mindazon elhiresztelt irományoknak szerzője szépvízi Szőcs Péter, a ki őt is a fegyver letételére gyakran rá akarta birni. Ugyanekkor tudomására jött a bizottságnak, hogy a nép, miután a szépvíziekkel is szövetkezett, megbátorodván Szépvíz havasalji faluba beszállott, ott a Trautmansdorf vasasokkal barátkozik, s készül, hogy csoportosan menjen a bizottság elébe.

A bizottság erre megizené a Szépvízen levő Trautmansdorf vasas századosnak, hogy intse őket, ne jöjjenek tömegestől a bizottsághoz, hanem, ha valami bajok van, küldöttjeik által adják elő.

Másnap egy Kálnoki ezredbeli hadnagy a bizottságnak jelenté, hogy kémlés végett azon tájakra küldetve, többeket, kikkel találkozott, intett, vigyázzanak, hogy az ágyuk elébe ne menjenek, ha nem akarnak azok által visszaüzetni; de általok embertelenül fogadtatott, kik azt felelték: "te sem vagy jobb!" s kinyilatkoztatták, hogy "az ágyukig s azokon keresztül is készek menni".

Ugyanekkor főkirálybiró gr. Mikes Antal-nak jan. 3-ikán Uzonból kelt levelét olvasta fel a bizottság, melyben a fentebbi mozgalmakra hivatkozva jelenti, hogy a háromszéki nép a szomszéd székbeli mozgalmakról hirt vévén, 2-dikán indult meg s tömegesen akar a bizottság elébe menni; rosz következésektől tart, annál is inkább, mivel a csikiak a felszólitásban ugy nyilatkoztak, hogy a közel szomszéd ég; hogy állapotjuk

jobbra fordult, mióta követjök nincs; hogy kiki legalább 8 garast hozzon magával, s azokat, kik küldöttjeik voltak, ha nem akarnak, erővel is hozzák el. Mennyiben rajta állott, ő a nép lecsendesitésére a szükséges intézkedéseket megtette s a rendeleteket mindenütt kihirdette.

Jan. 6-án a bizottság tudósitást vett, hogy a háromszéki nép, valamint a csikiak és kászoniak nagy része, 2000-et meghaladó számmal a hegyekről leszállván, Madéfalván az Olt mellett helyet foglalt, s ekként magát a bizottság, Csik- és Udvarhelyszék közzé vetette. Ez iránt a bizottság személyesen is meggyőződhetett, minthogy munkálkodása helyéről a háromszékieket szemügyre vehette, s a vasasok mozdulatait is figyelemmel kisérhette.

A történtek után a bizottság nem tartotta helyesnek a nép ellenszegülését, melyet patvarkodásnak és vakmeröségnek nevezett, tovább tűrni, s a madéfalviakhoz és az általok befogadott néphez rendeletet bocsátott: "hogy még az nap minden késedelem nélkül nyilatkoztassák ki akár irásban, akár két küldöttjük által, akarnak-é a legfelsőbb parancs meghallgatására jönni vagy nem, ha igen, mikor?" — Büntetés terhe alatt megtiltatott továbbá, hogy senki más idegent házához be ne fogadjon, ha csak nem császári katona. Kik a határőrök házaihoz szállottak, onnan legott kimenjenek, különben a lázadók büntetésébe esnek; a kik pedig a zavar szerzőit és fő tanácslóit kéz alatt kiadják, nem csak elkövetett vétségeikért nyernek bocsánatot, hanem ezen felül 20 aranynyal jutalmaztatnak, 100 aranyat kapván és ő felsége különös kegyelmét nyervén meg azok, kik a fő lázitókat kézbe szolgáltatják. Minthogy pedig meg van rendelve, — folytatta a bizottság, — hogy a Háromszékről eltávozottak iránt nyomozás tétessék, azok, kik onnan jöttek, minden késedelem nélkül térjenek vissza s meneküljenek a veszedelemtől, mely őket itt, vagyonukat pedig otthonn érni fogja.

E rendelet közzététele a főkirálybiróra bizatott, abból 5 példány Madéfalván kiosztatni határoztatván.

A rendelet elküldése után a bizottság elé jöttek László József madéfalvi és Nagy József kökösi lakosok, kik a háromszékiek az iránti könyörgéseit adták be, hogy ma az innep miatt (Vizkereszt napja volt) a bizottsághoz kérésükkel nem járulhatnak, de azt holnap beadják s kérik a bizottságot, hogy a késedelmet ne vegye rosz néven, mert ők semmi roszat nem szándékoznak tenni, hanem könyörgéseikkel a bizottság lábaihoz akarnak borulni.

E levélre a bizottság az előbbi határozatához hasonló hátirattal felelt, de a háborgók erre sem tettek egyebet, mint hogy a küldött parancsok közzül egyiket azon hátirattal küldötték vissza, hogy késésöket a bizottság holnapig rosz néven ne vegye.

A fentebb elősorolt események mind inkább arra mutattak, hogy az eldöntés órája ütött, a drámai fejlődés a válság azon pontjára ért, hol több egymásra halmozódott kisebb-nagyobb vétségek, bűnök végzetesen sodorják a cselekvőket a legnagyobb végrehajtására. Az éveken át elkövetett alkotmány- és törvénytiprás, a miveletlen néptömeg hiszékenysége, háborgó, kihágásra hajlandó jelleme, egy hatalmas kormánynak, — mely arra kényszerülve nem volt, — hosszasan folytatott kétszinűsége, soknyelvűsége, néhány magas állásu hazafi függetegsége, szolgai jelleme, együtt termék meg a gyümölcsöket, melyek a tanuság fáján megérve, lehullásra készen állottak.

A bizottság a kért csekély időhaladékot, — melyet úgy látszik csak fogásnak tartott, — nem adta meg; mert, mint jegyzőkönyvében kifejezte, attól tartott, hogy az udvarhelyszékiektől kért segély Parajd felől megjövén, a helybeliek egy része más úton Gyergyóba vonul s az odavalókat is elpártolásra birja. A fegyvert vállalt lakosság is, a lázongók példájától indittatva, már ingadozott, s a zavargók szaporodván a felsöbb parancs iránti megvetés növekedöben volt. A bizottság aggodalommal gondolt arra, hogy a zavar szinhelyéül szolgált terméketlen vidéken az élelemszerek megfogyatkozván a lázongók

rablásra vetemednek, s az elcsábitott lakosságot vagy megingatják, vagy javaikat, miként fenyegetőztek, kirabolják. Végre értesülve lévén, hogy Háromszék, honnan a lázongók még több segélyt sürgettek, új mozgalmakra készül, azt sem tartotta a bizottság lehetetlennek, hogy e példa a többi nem katonásitandó szék lakóit is arra birja, hogy támadásukkal a bizottság munkálatját akadályozzák. Sőt a bizottság föltevése szerint attól is lehetett tartani, hogy ha a mozgalmat ez alkalommal csekélyebb eszközökkel is le lehetne csendesiteni s a békétleneket összeiratván közöttök fegyvert osztatnának ki, később mégis még nagyobb fondorlatok és összeesküvések támadnának: minthogy a zavargók beadott emlékiratukban kijelentették, hogy a fegyvert bitófa büntetés alatt sem veszik fel, sőt ha annak felvételére kényszerittetnének, magokat még sem tartanák soha kötelezetteknek s minden következményeknek ellene mondottak. A fentebbi okoskodás előrebocsátása mellett, a jegyzőkönyv szerint, hosszasabb tanácskozás után kényszeritve látá magát a bizottság a zavargók lázongását, még mielőtt többeket vonnának veszélybe, katonaerővel elnyomni. Megrendelte tehát alezredes Caratto-nak, hogy másnap hajnalban a madéfalvi lakosokat s az általok befogadott háromszékieket, valamint a csikiakat és kászoniakat, kik, miként Perszéna kapitány jelentette, 2000-nél többen vannak s felerészben fegyverrel is el vannak látva, a kirendelt katonasággal és két ágyúval támadja meg, oly további utasitással, hogy kik tüzelő fegyverrel oltalmazzák magokat, különösen pedig a háromszékieket, kik eljövetelöknél fogva nagyobb büntetésre méltók, minden különbség nélkül vágják le; a kik paraszt-fegyverekkel állnak ellent, azokat a huszárok és vasasok megsebesitve hagyják futni; a többieket megrettentve üzzék szét; ha pedig kétségbeestökben ellent állnának, nehogy a császári katonák hasztalan veszélynek tétessenek ki, a házakat gyujtsák rájok s igy üzzék ki öket a faluból.

Caratto nem késett a vett parancsnak túlságos szigorral való végrehajtásában. Január 7. viradóra a katonaságot, mely

a Trautmansdorf-vasasok, a Kálnoki-huszárok és az Okeli-ezredbeli csapatból állott, négy részre osztván, a falut körül veszi, a két ágyu közzül egyiket a Rákos felé vezető uton, a másikat azon pontra állitja fel, honnan az Udvarhelyszék felöl elvonuló magaslatok a falu fő utczáján uralkodnak. Ekkor a katonaság egy része, a bentartózkodók kiüzése végett a faluba nyomulván, a házakból történt pár lövésre irgalom nélkül a benlevőkre rohan, s az ágyuk tüzelése közben meggyujtott faluból kiszaladó legnagyobb részben fegyvertelen tömeget, a künmaradt katonaság által támogattatva, a falu melletti sikságon bősz dühvel üzi, vágja és gyilkolja.

A vezénylő alezredes még az nap jelentette a bizottságnak, hogy miként az ágyuk dörgéséből, a kissebb fegyverek ropogásából hallhatta, az napon hajnalban az általa vezénylett katonasággal megtámadta a lázongókat, kik az éjt Madéfalván töltötték s magokat nem csak oltalmazták, hanem az előállókra tüzeltek és egymást kölcsönösen biztatva kiabálták, hogy senki magát meg ne adja; sőt miután a házak ablakaiból is lövés történt, kénytelen volt az erő ellen erőt használni, a falunak harmadrészét felégetni.

Az elestek még számba nem vétethettek, — folytatja az alezredes, — az elfogottak száma a 400-at meghaladja, kik utban vannak. Egyedül egy Kálnoki huszárhadnagy és egy vasas kapott gyenge sebet, egy más lovasnak pedig lova lövetett át.

Losteiner világosan emliti, hogy a madéfalvi mészárlásban új székely határőrök is vettek részt.

Caratto tudósitását legkissebb megjegyzés nélkül tudomásul vevén a bizottság, abban állapodott meg, hogy miután oly számos fogolyra a csik-szeredai várban hely nincs, a megsebesitett foglyok, valamint a csikiak általában, haza bocsáttassanak, kivévén a háromszékieket s a csikiak közzül minden faluból 3—3-at, kik a nyomozás megtehetése végett megtartandók, melyet hogy Caratto ezredes a katonai szabályok szerint megkezdjen, elrendeltetett.

Hogy pedig a szék lakói kötelességökben inkább megmaradjanak s a szétvertek házaikhoz visszatérjenek, a bizottság egy nyilt parancsban hirré tétette, hogy a közelebbi szomoru példából mindenki átláthatja, mi a jutalma a legfelsőbb kir. parancs elleni engedetlenségnek, s egyszersmind kijelentette, hogy jóllehet többen lettek volna hasonló büntetésre érdemesek, mindazáltal a büntetés tovább terjesztetni nem fog, csakhogy Al- és Fel-Csik lakosai késedelem nélkül mind haza térjenek s magokat a legfelsőbb parancshoz alkalmazva a fegyvert felvegyék és szolgálatjokat őszinte hűséggel teljesitsék. Azok ugyanis, a kik nem figyelve e parancsra, továbbra is házaiktól távol maradnak, mint ő felsége ellenségei, még súlyosabb büntetéssel fognak lakolni.

"A csikiak közül továbbá, senki se merészeljen egy háromszékit is házába fogadni, vagy azoknak élelmet szolgáltatni halálbüntetés terhe alatt, sőt hasonló büntetés alatt kötelesek őket, akárhol találják, megkötözni és kötve a bizottsághoz vezetni. Férjeik távolléte esetében az asszonyok kötelesek a rendeletet azoknak tudtul adni s ez által őket a különben bekövetkező veszélytől megóvni."

Háromszéki főtiszt Mikes-nek a lázongókat ért veszély tudtul adatván, kötelességévé tétetett, hogy a nép lecsendesitésére mindent megtegyen.

Az elestek rokonainak végre megengedtetett, hogy halottaikat eltemessék, Römer századosnak kötelességévé tétetvén, hogy a kiknek atyjokfiai nem jelentkeznek, különösen a háromszékieket Madéfalván az országut mellett eltemettesse.

Miután a bizottság hatalmát a legjogtalanabb és legembertelenebb módon gyakorolta, helyesnek találta valami részben a mérséklet szabályait is követni. Madéfalváról többen folyamodván a bizottsághoz a katonaság által elrabolt és elárverezett marháik visszaadásáért, a visszaadást elrendelte, minthogy senkinek sem volt megengedve, hogy a más vagyonát elvegye és eladja.

A madéfalvi mészárlás a közel vidékekre megtette ugyan hatását rögtön, de mig híre távolabbra elhatott, addig messzebb helyeken a rendetlenség inkább növekedőben, mint apadóban volt.

Jan. 8. a katonatisztek Háromszékről jelentették, hogy az odavaló lakosság a fegyverre keltek eltávozása után még hetvenkedőbb lett, uj gyüléseket tartott, segélygyüjtésről gondoskodott, löport készitett, s a határőröket végkiirtással fenyegeti.

A bizottság, jóllehet meg volt győződve, hogy a szenvedett súlyos csapás és a katonaság oda rendelése után az emlitett merények megszünnek, mindazáltal a csendesség eszközlésére nem tartotta feleslegesnek Háromszékre is nyilt parancsot küldeni.

A bizottság jan. 3-án kiadott rendeletére 9-én vette Mikes Antal-nak jan. 6-ikáról kelt tudósitását, melyben a főtiszt jelentette, hogy betegsége által akadályoztatva, altisztjeit küldötte a háborgók lecsendesitésére. Ez nem kis veszélylyel járt, mert a katonaerőn kivül alig van más mód az erőszak megzabolázására. A nép ugyanis már oly vakmerőségre vetemedett, hogy több mint 100 fegyveres udvarára rontott, kik közzül hat szobájába jövén, nem átallotta az újonnan felállitandó itélőszékek (folytonos táblák) ellen az egész szék nevében óvást adni be, minek jegyzőkönyvbe vételét a legnagyobb ingerültséggel kivánták s a főtiszt hivatala és személye ellen a legaljasabb szidalmakat szórták. Ő minden módon igyekezett őket jobb utra téritени, de mindaddig nem mentek el, mig a jegyzőnek meg nem rendelte, hogy az óvást bevegye és jegyzőkönyvi kivonatot adjon. "Ő kész ugyan, — folytatja a főkirálybiró, — élete veszedelmével is a felsőbb rendeleteket végrehajtani, de itélje meg a bizottság, hogy ily körülmények közt mit használhat." Ugyanakkor megküldötte Miklósvárszéki helyettes alkirálybiró Baló László levelét is, melyben jelenti, hogy ott még minden csendes volt, kivéve, hogy a székbeli katonaság, melynek száma utóbbi időben is szaporodott, a nem katona lakos-

ságot olykor megtámadja és megsebesiti, de ő a megsértetteknek azt javasolta, hogy panaszaikat a bizottság eljöveteléig halaszszák el. Továbbá némely lakosoktól úgy értette, hogy bizonyos izgató köriratok is bocsáttattak szét és jutottak oda, melyeknek tartalmát meg nem tudhatta, de a falvak elöljáróit magához hiván figyelmeztette, hogy az ily köriratok elfogadása és kihirdetése által mily veszélynek teszik ki magokat és a széket. A jelen voltak igérték, hogy rendeletének engedelmeskedni fognak.

A bizottság jan. 12-én tette meg a 7-én történtekről tudósitását a kormányszék utján ő felségéhez, s az előzményeket, valamint magát a madéfalvi veszedelmet is, úgy a mint történt, előadván, eljárása igazolására a felségnek mult 1763. év october 8-ról kelt leirata azon kifejezését hozta fel, mely szerint meg volt rendelve, hogy a bizottság magát bármely mozgalmak által feltartóztatni vagy megzavartatni ne engedje s az ügy előmozditására minden eszközt felhasználjon.

Az elesettek a bizottság tudósitása szerint azért nem számláltathattak még meg, mivel egy tágas térségen feküdtek és némelyek rokonaik által eltemetés végett titkon elvitettek, de azok jegyzékét, mihelyt elkészül, felküldi ő felségéhez. Ez a jegyzőkönyv tanusága szerint jan. 22-én megtörtént, a nélkül, hogy a sebesültek és elestek jegyzéke a jegyzőkönyvben előfordulna.

Hogy Caratto a bizottsághoz, valamint ez a felséghez a halottakat feljelenteni késedelmeskedett, s hogy a jegyzőkönyvben a szám szerinti feljegyzés hiányzik, nem kissé gyanus dolog.

Hogy a halottak a rét nagysága miatt, melyen elestek, nem számittathattak meg, merőben alaptalan ok: mert sokkal nagyobb csatatéreken számitottak már fel ezerekre menő halottakat. — Nem kevésbé gyanus a bizottság által felhozott másik ok is, hogy többeket rokonaik titkon elvittek, hiszen maga a bizottság engedte meg a rokonoknak halottaik eltemethetését, kik e szerint nem titkon vitték el azokat, mit hogy engedelem

nélkül a rémület első óráiban tettek volna, alig hihető. Végre a halottak nagy része háromszéki volt, kiknek rokonai távol voltak. A mészárlás után pár óra a halottak megszámlálására elég lett volna, különösen oly csatatéren, mely egészen a győztes birtokában maradt.

A bizottsági tollnok rövid naplója, kinek adatai különben a bizottsági jegyzőkönyvvel teljesen egyeznek, a halottak számát 180-ra teszi.

Benkő Erdély általános leirásában (Transsilvania generalis II. kötet, 549. l.) 186 halottat, 34 sebesültet mond.

A sérülést szenvedett katonák s az elesett székelyek száma közötti nagy aránytalanság arra mutat, hogy a katonaság nem annyira harczolt, mint inkább mészárolt.

A madéfalvi gyászos eseményeket a törvény és igazság határozottan elitéli, nem mentik ki azokat a nép részéről történt megelőző cselekvények sem. A legtörvénytelenebb, legjogtalanabb erőszakon kivül a nép izgatottságában, elkeseredésében legnagyobb része volt az uralkodás ép oly erkölcstelen, mint ügyetlen eljárásának. Ama kétszinü magaviselet, mely szerint a legfelsőbb leiratokban ismételve ki lőn mondva, hogy a királyné a fegyverfogásra senkit erőltetni nem akar, más felől azonban legfelsőbb helyen megelégedéssel nézték, ha az alsóbb hatóságok a nép kényszeritésére a legerőszakosabb módokhoz nyultak, a népet a valósággal létező legfelsőbb akarat iránt folytonosan kétségben tartotta. A nép izgatására továbbá nem kevesebb hatással volt azon tétovázó késedelem is, melylyel a legigazságtalanabb eljárás bizonytalanságát és szenvedéseit két évre nyujtották.

Mindemellett a nép lecsendesitése, megzabolázása a választottnál szelidebb módon is sikerülhet vala. Hogy a czél szelidebb eszközökkel is elérhető, azt a bizottság is fontolóra vette, osakhogy, miként a jegyzőkönyvi nyilatkozatból fentebb láthattuk, a szelidebb rendszabályok alkalmazásától a legfelületesebb álokoskodások által igyekezett menekülni. A legforrongóbb köz-

ségeknek s különösen Madéfalvának is, melynek lakosai már haza voltak szállva, katonasággal való megrakása, bár lassabban, de kétségtelenül megtette volna hatását.

Az előzmények után az ember hajlandó volna azt hinni, hogy a megtorlás a végrehajtás hevében terjesztetett tovább, mint a bizottság tervezte; azonban ezen föltevést megczáfolja az a megelégedés, melylyel a bizottság, különösen annak elnöke, a katonaság eljárása iránt viseltetett. Ezt figyelembe véve, a részrehajlatlan itélőbirónak arra a meggyőződésre kell jönni, hogy a kegyetlen eszköz felhasználásában leginkább azon aggodalom vezérelte a bizottságot, hogy különben a benne helyzett bizalomnak, az iránta tanusitott legfelsőbb kegynek, elég pontossággal megfelelni nem lesz képes, hogy másrészről az irgalmatlan lakoltatás után teljes elégtételt talált a bizottság abban, hogy fentebbi aggodalma végképen meg lőn szüntetve.

Már a madéfalvi vész harmad napján időt vett magának a bizottság elnöke, gr. Lázár János, hogy cath. püspök Bajtai József Antal-nak irjon. Levelében az eseményt kedélyesen rajzolván, értesiti a főpapot, hogy nem gyönyörködtetés végett, hanem maga szerény emlékéül (in exilem mei memoriam) következő chronostichonba foglalta:

CastIgata seDItIo sICVLorVM.

(A székelyek megbüntetett támadása.)

És tovább:

Qui arma Principis detrectare volebant,
Madefalva Csikensis succensa igne,
Háromszékensis plebs faece et colluvie
Se consociante caesa et capta,
Septima Idus Januarias coelo allabente
Facto ceteris obedientiae perennis exemplo,
Ut noscant Principem non impune laedi.

Signavit Joan. Comes Lázár, L. B. de Gyalakuta.

Magyarul:

Kik a fejedelem fegyverétől vonakodtak,
Csík-Madéfalva tűzzel felgyujtatott,
A háromszéki nép alja és sepredéke
Velök csatlakozván levágatott vagy elfogatott,
Január 7-dikén napkeltekor,
Másoknak az engedelmességre örök példáúl,
Hogy megtudják, hogy fejedelmet büntetetlen bántani nem lehet.

Jegyzette Gyalakuti b. és gr. Lázár János.

Egy másik chronostichon:

SICVLICIDIVM,

melynek szerzőjét nem tudjuk, a madéfalvi mészárlást sokkal helyesebben jellemzi, mint a fentebbi.*)

Bajtai püspök gr. Lázár-hoz tett válaszában hasonló elmésséget igyekszik kifejteni a levél irmodora és chronostichon feldicsérésében. A történteket teljesen helyesli. Jósolja azonban, hogy nem fognak hiányozni hírek, hogy ezer ártatlan azért vágatott le s a többiek is halálra azért kerestetnek, hogy a törvény oltalmára hivatkoztak s e czélból a bizottság segélyéhez folyamodtak. Ily hirek ellen szerinte a bizottságot lelkiismerete megnyugtatja, s a püspök és vele együtt minden jó polgár erősitni fogja, hogy a bizottság a jó orvos kötelességét teljesitette, a metsző vasat csak az utolsó szükségben használván. A latin levelezés e tárgy körül a két förangu férfi közt, kik közzül egyik fő lelki pásztor s mindkettő az ország főhivatalnoka volt, még tovább folyt, mindkét részről hasonló egymás magasztalásával, ugyanazon keresett elmésséggel, s a régi irókból vett sürü idézetekkel, melyekben mindketten nem kis jártasságot tanusitottak. Irás közben a bizottság elnökét buzgalma arra a nyilatkozatra ragadta, hogy mozdittassék csak a fejedelem

*) "Erdély három államférfia a 18-ik században" czímü tanulmányomban, mely a "Budapesti Szemlé"-ben jelent meg, tévedtem, midőn az utóbbi chronostichont tulajdonitottam gr. Lázár-nak.

érdeke elő, a módok megválasztásával ő nem sokat törődik, s hogy midőn Madéfalván a tűz házról házra harapódzott, ő megannyi füstölgő oltárt képzelt látni a vétkesek bünei kiengesztelésére. Barátja nézetéhez a főpap is hozzájárulását fejezte ki, az utóbbi hasonlatot azonban egy kissé túlzottnak találta.

A megrettentés fegyvere, melyhez a bizottság folyamodott s mely épen az által okoz rémülést, mert az állitólagos vétkeseket és ártatlanokat egyaránt sujtja, Madéfalvánál is megtette hatását. Mihelyt a madéfalvi mészárlás híre a vidéken elterjedt, több ellenállásról szó sem volt.

Jan. 10-dikén Csik-Taploczáról Rákosra menvén át a bizottság, rendes munkálódását újból megkezdette s abban oly könnyen haladt, hogy Fel-Csikban a határőrség felállitását jan. 17-dikén tartott zászlószenteléssel és felesketési ünnepélylyel, melyen hasonlólag Sikó esperes szerepelt, bevégezte.

Január 15-dikén vette a bizottság udvarhelyszéki főtiszt ifjabb b. Dániel István tudósitását, melyben jelenti, hogy a nép fegyelemben tartására a szükséges rendeletet megtette, de a más székbeliekkel szött összeesküvésnek Udvarhelyszéken semmi nyoma.

Jan. 16-dikán érkezett a bizottsághoz háromszéki főkirálybiró gr. Mikes Antal tudósitása, melyben jelenti, hogy a nyilt parancsot közzététette, de annál a Madéfalváról visszatért sebesültek sokkal hathatósb intést hoztak magokkal, és a lakosok annyira megrettentek, hogy már számosabban fegyvert kértek a katonatisztektől.

A fel-csíki zászlószentelés napján kemény megfeddést határozott a bizottság háromszéki alkirálybiró Tönök-re, ki alezredes Caratto által figyelmeztetve, hogy némely háromszéki lakosok puskaport készitenek, azt felelte: ily tárgyak a kir. kincstárt illetik. A megdorgált tisztviselő figyelmeztetve lőn: "hogy kötelességének ismerje eljárását a jelen súlyos körülmények szerint intézni."

Jan. 18-dikán olvastatott fel a kormányszék leirata, mely-

ben a bizottság eddigi eljárását helyeselvén jövőre az eshető zavarokat illetőleg kevés fontossággal biró rendelkezéseket tesz.

Ezután a bizottság az összeirásról és felesketésről bevevehető ok miatt elmaradottakat felvétel végett illető tisztjeikhez utasitotta; kik pedig ellenszegülésből maradtak el, azoknak 15 napot tüzvén ki a megtérésre, kihirdette, hogy később mint szökött katonák fognak tekintetni s javaikkal a közelebbről kibocsátandó rendelet szerint fog a bizottság bánni.

Fel-Csikban munkálatát bevégezvén, jan. 18-án Al-Csikba Szent-Imrére szállott át a bizottság s oly gyorsan működött, hogy 26-án, midőn a zászlószentelés volt, munkálatát a szék emlitett részében teljesen bevégezte.

E munkálatok közben jan. 20-dikán tárgyalta a bizottság főtiszt Mikes Antal egy újabb tudósitását, mely jelenti, hogy a lakosság kedélye oly annyira engedelmességre változott, miként több falvak tömegesen fegyvert kértek. Úgy látszik e jelenség némi féltékenységet keltett a bizottságnál, mintha további működése már feleslegessé is válhatnék.

Válaszul adta ugyanis, hogy tudtára az annak előtte fegyvert vállaltakon kivül kevés új egyént vettek fel katonának, s megrendelte, hogy átszállása előtt többet ne vegyenek fel. Továbbá jelentette a főtiszt, hogy a kormányszéktől rendeletet vett arra, hogy a Csikba ment lakosok iránt a falvakban nyomozást tétessen s a tisztviselők a távollevőket fogják perbe, de e rendelet végrehajtását elhalasztotta, a nép új felizgatásától tartván.

A bizottság Kászon fiuszékbe átkelvén megrendelte, hogy minden faluban, hol katonák vannak, katona falubiró s a mellé két másodbiró választassék, s ezek egyike, a hol jobbágyok vannak, közzülök való legyen. Ezenkivül választandó 12 esküdt a két osztályból vegyesen, a jegyző pedig a katonák közzül.

Jan. 29-dikén Kászon székbe Feltizre ment a bizottság, s másnap a nyilt parancsot felolvastatván s az összeirást is megtevén, 31-én zászlószentelést és felesketést tartott. Csik-,

Gyergyó- és Kászonszékben 4982 családfőt iratott össze katonaság alá, kiknek ezredese eddigi alezredes Caratto Manó lett.

Még mialatt a bizottság Csikban mulatott, a kászonszékiek egy küldöttsége azon kéréssel járult hozzá, hogy több régi s különösen Báthori Gábor-tól kelt s I. Leopold császártól is megerősitett kiváltságaik értelmében külön itélő székök lehessen, melynek biráit szabadon választhassák s onnan pereiket egyenesen a királyi táblához felebbezhessék, vagy ha ezt meg nem nyerhetnék s a felállitott folytonos itélőszékre kellene menniök, annak reájok eső ülnökeit választhassák. Továbbá, hogy régi kiváltságuk és a gyakorlat szerint havasaik Moldva felőli ösvényeit ők őrizvén, máshová menni ne kényszerittessenek stb.

E folyamodást a fiuszék összeirásának bevégezte után azon kijelentéssel utasitotta vissza a bizottság, hogy úgy a Báthori Gábor kiváltság-levelét, mint Lipót megerősitését, ő felségéhez fogja küldeni, miután mindkettő hitelesség nélküli és vakarásokkal van tele.

Febr. 1-én ezredes Caratto és csíki főkirálybiró b. Bornemisza Pál kérvényeikkel járultak a bizottsághoz. Az első csekély fizetése megjobbitásáért folyamodott; a másik arra kérte a bizottságot, hogy ő felségét a közelebbi időben is tanusitott hű buzgalmáról értesitvén, őt jövőre is kegyeibe ajánlja. Miután azonban, — folytatja a kérelmet, — a múlt évi összeirás és katonamértékelés alkalmával, a nélkül, hogy ő felségének világos parancsa létezett volna, a nép között forgott, sokan a nép jelen baját neki tulajdonitják, ennél fogva, tartva a boszutól, hivatalából elbocsáttatását kéri, s addig is, mig ez megtörténhetnék, az elnöklettől való felmentetéséért esedezik.

A bizottság Caratto kérelmét maga részéről is támogatván, mindkét folyamodást ő felsége elébe terjesztette.

Febr. 3-án ment át a bizottság Háromszékbe, Kézdi-Vásárhelyre. Itt a nyilt parancs febr. 6-án felolvastatván, következő napokon az összeirás megtörtént és 13-án a kantai

kolostorban történt a Kézdi fiuszéki szabad székelység nagy részének a felszentelt zászlóra való felesketése.

Febr. 14-dike a kézdivásárhelyiek összeirására fordittatott s másnap azok felesketése is megtörtént.

E városból a bizottság jellemzésére szolgáló esemény gyanánt emliti Benkő József, hogy gr. Lázár János "a böles imája Istenhez" czimü elmélkedését (Praeces philosophi ad Deum) e városban irta.

Mi e művet nem olvastuk, de mindemellett bátran kimondjuk, hogy ha azon általános és nem helytelen fogalom szerint, melyet a közönség a böles nevével összeköt, a szerzőnek sikerült (mit alig hiszünk) emlitett művében a felemelkedett és higgadt lélek magasztos gondolatait tolmácsolni, e lélek felemelkedésnek az elnök grófnál helyesen tisztje elvállalása előtt és annak visszautasitásában kell vala mutatkozni; mert igy legvétkesebb eljárása közepett elmefuttatásaiban, lettek légyen azok bármily szépek, csak a lélek elfásultságára és a képmutatás azon magas fokára ismerünk, mely az emberekkel együtt magát a mindenhatót is reá szedhetni reményli.

Ha Benkő, ki a mennyire jeles adatgyüjtő volt, ép oly kevésbbé birt a lélektani és történetirói itészet magaslatára emelkedni, az emlitett művet e szempontból tekinti, nem fogta volna magát ezen tényt elismerő méltánylattal emlitni.

Febr. 16-án Zabolára szállott ki a bizottság, hol 26-án ment véghez néhány Kézdi székbeli és az Orbai székben fekvő helységek szabad székely lakosainak felesketése. Itt tartott üléséből ajánlotta a bizottság másoknak hasonló tettekre való buzditása végett ő felsége kegyébe Kovászna helvét hitü lelkészét, és az orbai egyházkerület esperesét, Imre Sámuel-t, ki a katonásitás körül tanusitott buzgalmáért később ő felségétől érdemjellel ajándékoztatott meg, melyet a kir. biztos Szebenben adott neki által, hogy igy Sikó József egy protestans papban méltó társát találja.

Hasonló szertartással ment véghez a Sepsi fiuszékbeli

szabad székelység felesketése márcz. 6-án Uzonban, 13-dikán a Miklósvár székieké Nagy-Ajtán, 18-dikán a Bardocz fiuszékieké Olasztelkén, hol egyszersmind a székely határőrség felesketése be lett végezve.

Háromszéki utja közben különböző, a határőrség rendezésére vonatkozó dolgokat végzett a bizottság. Ilyen volt a határőrségi igazságszolgáltatás végleges megállapitása.

Ennek alapjául a kormányszék által kiadott és fentebb ismertetett ideiglenes szabályok vétettek. A határőrök, valamint a köztök és a polgári lakosok közt fenforgó perek személyiekre, vagyoniakra és elegyesekre osztattak, a szerint a mint személyt, vagyont vagy a kettőt együtt tárgyazták. A személyiek a tisztán katonai, a vagyoniak a polgári, a vegyesek a vegyes törvényszékekre utasittattak. Megrendeltetett továbbá, hogy a katonák ügyvédeiül a kincstár által fizetett törvénytudók szolgáljanak. Az újabban felállitott folytonos polgári törvényszékekhez ő felsége két lófőszékelyt is fog nevezni. A vegyes itélőszékek álljanak az elnökkel együtt hat biróból, három katonaiból, három világiból. A katonaság részéről, ha az ezredes nem kiván elnökölni, elnök a kapitány, tagok két alsóbb tiszt; a polgáriak részéről elnök az alkirálybiró, birák két főhivatalnok, vagy a folytonos táblától kinevezett ülnökök; tollvivők egy hadbiró és a szék jegyzője. A kiadott perrendtartásban a határőrök pereire a legrövidebb perfolyam határoztatott. A szabályok szerint vegyesnek határozott perek is a katonai törvényszékre tartoztak, ha mindkét perlekedő fél katona.

E terv legfelsőbb helyen is helyben hagyatott, honnan egyszersmind meglőn rendelve, hogy a hazai főtörvényszék a határőrök fellebbezett vagyoni pereiben a formaságokhoz ne tartsa magát. A székely örökösödést illetőleg elégnek itélték a tiszteknek kötelességévé tenni, hogy a régibb törvényeket, melyek a szabad székely elbirtoktalanodását gátolják, fentartsák s őrködjenek a felett, hogy a katona-örökségek házasság utján paraszt kézre ne szálljanak.

A fentebbi terv szerint 1765-ben állittattak fel és láttattak el utasitással a vegyes határőri törvényszékek a vegyes perek elitélésére. Azonban nem hosszasan tartott ezen intézmény s 1769. végén az utóbb irt ügyek a székely székek folytonos tábláira utasittattak.

1764. márcz. 24. jelent meg a székely katonásitás befejezéséül a székely határőrség számára a haditörvény és katonai szabályzat, az ezredek létszámának táblás kimutatása, a tisztek szállás, hópénz és ló-illetményeinek rovatos jegyzékével együtt.

A hadi törvények 60, a katonai szabályok 70 pontból állanak. Alapul mindkettőnél a sorkatonaság haditörvényei és katonai szabályai szolgáltak, melyek a katonai fegyelem minél szigorubb fentartására vannak irányozva. Hogy a székelység jogairól és kiváltságairól szó sem volt, igen természetes; ellenben annál számosabbak voltak a szabványok, melyek az emlitett jogok és kiváltságok megsértésével, a székely nép századokon át fejlett viszonyainak a sorkatonaság állapotjának igényeihez való idomitását tárgyazták. Ez egyeztetés természetesen sajátságos s a sorkatonaság hadi törvényeitől és katonai szabályaitól eltérő intézkedéseket is tett szükségessé. Nem lehet tagadni, hogy mindkét rendeletben a sorkatonaság szabályainál enyhébb pontok is fordulnak elő.

A hadi törvények több rendbeli, a korszakot sajátlag jellemző intézkedéseket foglalnak magokban, minők a korszak polgári büntető törvényeiben sem hiányoztak. Így például a kuruzslóknak, ördöngösöknek, az ellenség vagy haza földjén gyujtogatóknak megégetés volt a büntetése; a hamis esküvőnek két ujja vágatott el; az utakon való rablás kerékbetöréssel büntettetett stb.

A mi a katonai szabályokat (Reglement) illeti, azokat, a mennyiben a határőri viszonyokra vonatkozó oly lényegesebb intézkedéseket foglaltak magokban, melyeket fentebb látni alkalmunk nem volt, a következőkben tartjuk szükségesnek ismertetni.

A határör minden szolgálatot köteles teljesiteni, melyre a főhadi vezérségtől, utána pedig a törzs- és főtisztektől rendeltetik. E szabály által elég világosan el volt döntve, hogy a határőr hazáján kivül is köteles katonáskodni.

Egy köz határőr se merészeljen hir nélkül a maga vagy szomszéd ezred, illetőleg a maga századja határán kivül 48 órán tul távol lenni. Az előljárók, a katonatisztek azonban a szolgálaton nem levők elbocsátásában szükségtelen akadályt ne tegyenek, miután különösen a csikiak és gyergyaiak kereskedésből élnek.

A hivatalos levelek hordozására lovas határőrök használtassanak.

Előfogatokat az ezred szükségeire a határőrök ingyen adjanak, de a tiszteknek csak fizetésért tartoznak adni, s csak azon esetben, ha más lakosoktól teljességgel nem kaphatnának.

Úgy a súlyosb büntető, mint más személyes perekben az alezredesek és ezredparancsnokok itéljenek, a katonai törvényczikkek és a közönséges büntető törvény szerint; az itéletek csak azután vétethessenek teljesedésbe, miután a tartományi katonai parancsnok megerősiti; kegyelemjog a határör-tiszteknek nem adatik. Ezek az itélettételnél a szolgálatban levő katonákat a szolgálaton kivüliektől megkülönböztessék. Az apróbb katonai vétségeket az ezred- vagy századparancsnokok büntessék. A századparancsnok senkit 24 óránál tovább fogva ne tartson.

Ugy a fő- mint altisztek vigyázzanak, hogy határőrt bottal ne büntessenek s kikerülhetlen esetben az ily büntetések a lehetőségig szelidek legyenek.

Az igazságkiszolgáltatás ingyen történjék; pénzbüntetés ne legyen.

Az ezredek körében a határőrök hadi munkákra, például sánczásásra kötelesek.

A létszám táblás kimutatása szerint Gyergyó fiuszékben egy zászlóalj gyalog, egy század huszár; Fel-Csikban az

oda csatolt néhány helységgel együtt ugyanannyi; valamint Al-Csík és Kászon fiuszékben is egy zászlóalj gyalog és egy század huszár állittatott fel. A másik gyalog-ezred és öt huszárszázad Háromszékről és Bardocz fiuszékből volt kiállitva.

A századok helységekként ki vannak mutatva és a századosok nevéről neveztetnek. A főtisztek mily nemzetbeliek legyenek, nincs megemlitve; de a tizedeseknél ki van mondva világosan, hogy egy századnál hat idegen és két honfi legyen. Ez bizonyosan csak az első felállitásra vonatkozó intézkedés volt.

Az első felállitás alkalmával összeiratott Kézdi fiuszékben a gyalogsághoz 1273 családfő, a lovassághoz 395, Orbaiban gyalog 726, lovas 184; Sepsiben gyalog 795, lovas 320; Miklósvárszékben gyalog 498, lovas 124; Bardoczban gyalog 359, lovas 26.

E szám azonban évről-évre oly gyorsan szaporittatott, hogy már 1773-ban egyedül a 2-ik székely gyalogezredben 4851 családfő találtatott. E családokból szolgálatban levő rendes katona volt a törzskarnál 14, a századokban 2907, számfeletti 190, ifjak és utódok alkalmasak 5718, nem alkalmasak 243, szolgálatban levő idegenek (extraneusok) 459, az ezred területén levő egyházi személyek 262, rokkantak 873, félrokkantak 1924, összesen 12,490.

A tisztek failletősége jegyzékéből, — mely, mint mondók, a katonai szabályokkal érkezett le, — kitetszik, hogy csupán Háromszéken a tisztek és ezredek failletménye évenként 5256 ölet tett, melyet a községek ingyen adtak a közerdőkből s a közteherviselők felette olcsó áron vágtak és fuvaroztak, néha messze helyekről és a legroszabb uton, mert egy kemény vagy lágy öl fa vágása 7, a kemény behordása 15, a lágyé 10 krral fizettetett.

Az első székely gyalog határőrezred első ezredesévé a Madéfalváról eléggé ismeretes Caratto Manó, a 2-ik gyalog-ezred parancsnokságára alezredes b. Zimnique Simon, a huszár-ezred

ezredesévé alezredes Reich Filep neveztetett ki. Hazánk egyik legelőkelőbb családja tagjának tábornok gr. Gyulai Sámuel-nek jutott a kétes tisztesség, hogy mind a három ezred parancsnok tábornoka legyen.

Fentebb láttuk, hogy a katonásitó kir. bizottság jan. 12-én tette meg tudósitását a madéfalvi veszedelemről a kormányszék utján a felséghez. A fő hadivezérség is, a kormányszék valamint b. Siskovich tábornok által értesitve, megtette a legfelsőbb helyre jelentését. Ott, miként a következmény megmutatta, a madéfalvi események a legélénkebb felháborodást keltették.

A katonásitó bizottság által mindjárt a madéfalvi események után a bünösök kinyomozására kinevezett katonabizottságot ugyanis elégségesnek nem tartották. Legfelsőbb leirat által a korlátnokságnak meg lőn rendelve, hogy a katonásitó bizottság alá egy nyomozó s egyszersmind büntető bizottság neveztessék, mely szükség esetében kinvallatás utján is minél sikeresebb nyomozást vivén véghez, a bünösöket testi, sőt halálbüntetéssel és vagyonvesztéssel is büntesse; továbbá a leirat megfontolandónak rendelte, nem volna-é helyes Csikot, Udvarhelyt és Háromszéket, miután a legfőbb parancsnak ellene szegültek, minden kiváltságaitól megfosztani.

A kormányszék által közölt legfelsőbb rendelet a katonásitó bizottságot nem csekély mértékben lepte meg.

A bizottság, mint láttuk, megbizatását vasszigorral hajtotta végre, a bekövetkezett botrányos eseményt egész élénkségében jelentette fel, s nem késett a lehető gonosztevők kinyomozására katona-bizottságot kinevezni, de arra, hogy tanusitott buzgalmán a legfelsőbb körökben még tul tegyenek, nem volt elkészülve; nem várta ugyanis, hogy a történtek, — melyekből inkább a bizottság túlszigora, mint a nép büne tünt ki, — a legfelsőbb kivánatnak meg ne feleljenek.

Az eddigi nyomozásból a háromszékiek közzül csak két bujtogató, egy Oroszvári és egy Csorja nevü egyén jött vilá-

gosságra, de az első legott megszökött, a másik, ha ugyanazt nem tette, a madéfalvi sikon lelte halálát. Ezeken kivül kettő volt még fogva Háromszékről, Ozon Samu és Szalai László, kiket a katonai bizottság az emlitetteken kivül súlyosban terhelteknek talált; azok is később szabad lábra tétettek. A legfelsőbb rendelet továbbá a katonásitó bizottságnak a madéfalvi esemény után kiadott azon kibocsátványával is ellenkezett, mely szerint biztositotta a lakosságot, hogy ha ő felsége parancsának magokat egész készséggel alávetik, a büntetés tovább terjesztetni nem fog.

A katonásitó bizottság az említetteknél fogva bármely uj nyomozó és büntető bizottságot feleslegesnek nyilvánitott, minthogy szerinte az általa kiküldött katona-bizottság is megfelelhet mind a két czélnak, ha pedig ujabb bizottság kinevezése mégis szükségesnek találtatnék, az előbbinek munkálatai az utóbbinak alkalmas anyagul szolgálnának.

A mi a leirat másik ágát illeti, a katonásitó bizottság sem azt, hogy Csik, Udvarhelyszék és Háromszék kiváltságait általában veszitse, sem azt, hogy vagyonuk elkoboztassék, helyesnek nem tartotta. A székelynek ugyanis fő kiváltsága a fegyverhordozásban áll s ép azért adatott a fegyver rájok. Továbbá mennyivel inkább megerősödik a katona székely birtokában, annál állandóbb katona és egyszersmind gazdaságot folytató polgár lesz; a fentemlitett szigoru büntetéssel néhányak hibájáért sok ártatlan igazságtalanul szenvedne, annál inkább, mert bizonyos, hogy a madéfalvi támadásban egy adómentes székely sem vett részt. S jóllehet — igy folytatja a bizottság érveléseit, — a háborgó és fellázadt madéfalvi tömeg súlyos büntetésre tette magát érdemessé, mindamellett világos, hogy a fegyver felvételét illetlen és kárhozatos módon kivánta ugyan kikerülni, ebből azonban voltaképeni lázadásra következtetni nem lehet. Az eredeti szöveg szerint: "Quin ut-ut tumultuosa, seditiosa turba Madefalviensis poena omnino gravi digna fuerit, apparere nihilo minus illam equidem receptionem armorum

modo indecenti et damnabili evitare voluisse, rebellionem tamen formalem inde elici non posse."

De a bizottság ezen önvallomása után ugyan mily mentségre találhat a madéfalvi mészárlás? Szabad legyen itt mindazáltal megjegyeznünk, hogy a részrehajlatlan birónál mégis némi vigaszul szolgálhat, miszerint volt egy határ, melyen túl az idegen kormányférfiak boszuját követni a benszülöttek vonakodtak.

A bizottság utóbbi nézetéhez a fejedelemasszony különben hozzájárult, de az ujabb nyomozó és büntető bizottság kinevezése mellett megmaradt. Ennek tagjaivá a következő egyének neveztettek ki legfelsőbb helyről: tábornok b. Roth elnöklete alatt, Schwartz alezredes, Szilvási és Zincsperger századosok, a tartományiak közzül gr. Teleki Károly aranykulcsos s Belső-Szolnokmegye főispánja és báró Jósinczi, tollvivővé Ribiczei Ádám.

A Lázár-bizottság a felsőbb intézkedés és az általa előbb kiadott bünbocsánat közötti ellentétet azzal kivánta elenyésztetni, miszerint nyiltparancsban közhirré tette, hogy a fentebbi bünbocsánat azokra szólott, kik a fegyvert önként felvették s a bujtogatókat kiadják. Abból, hogy a bujtogatókat az ujabb bizottság kinyomozza, az az előny fog következni, hogy a határőrök ártalmára müködött főczinkosokat a félrevezettektől meg lehet különböztetni.

Az ujabb nyomozó és büntető bizottságnak, azon utasitás szerint, mely a főhadvezériség és az erdélyi udv. korlátnokság értekezletei folytán készült, kötelességévé tétetett, hogy ugy a székely, mint az oláh határőrök közt előfordult kihágásokat kinyomozza és felettök itéljen.

A bizottság legyen azon, hogy nem csak a vezetők és főczinkosok, hanem a tanácsadók és izgatók is napfényre jöjjenek.

A csiki katona-parancsnokság mindazokat, kiket az előbbi bizottság bünösöknek talált, ugyanazon napon apr. 3-án fogassa

be és vitesse a csikszeredai várba, mely napra az uj bizottság is ugyanott megjelenjék.

Hogy annál több bizonyitványt lehessen szerezni, a feladók részére az előbbi már közhirré tett 100 frt jutalom ujból kihirdettessék.

A bizottság nyomozásait minél messzebb terjeszsze a mozgalom kezdetétől végig. Az igazság kivilágitására minden eszközt felhasználjon; a kinvallatás alkalmazására azonban minden egyes esetben a katonásitó bizottság engedelme szükséges.

A bevádolt papok és nemesek ne fogattassanak ugyan el, de az utóbbiak tisztességes őrizet alá teendők. A papok további rendeletig e szabály alól kivétettek.

A tanácsadók, bujtogatók, vezetők bűneik fokozatához képest testi büntetéssel, halállal és jószágvesztéssel bünhödjenek.

Kormányszéki titkár Cserei-nek neje is azok közzé jelöltetett, kik gyanus szavaik által magokat bünrészesekké tették.

A Madéfalván halva talált 5 büntárs ellen (kik voltak ezek, az előzményekből nem jön ki) a per csak ugy folyjon, mintha élnének, s a meghalt Czike István-nál talált levél felett a nyomozás folyjon tovább, miután ő dolgait nagyon titokban vitte. Végre kormányszéki irnok Gál-ra legyen a bizottság különös figyelemmel.

A Roth tábornok elnöklete alatt működendő nyomozó és büntető bizottság 1764. márczius 24-én érkezett Kőhalomba, hová a katonásitó bizottság a székely határőrök felfegyverzése és megesketése után már emlitett hó 20-án áttette ülését, oly czélból, hogy az uj bizottsággal értekezzék, azt a szükséges utasitással és adatokkal ellássa, maga pedig munkálkodását az oláh határőrség felállitásával tovább folytassa.

A Roth-bizottság, miként legfelsőbb helyről meg volt rendelve, az utasitás és adatok átvétele után, munkálkodása megkezdése végett marcz. 26-án Csik-Taploczára ment át.

Tanulmányunk elején láttuk, hogy a határőrségre kinézett

beszterczevidéki oláhoknak még a székelyek előtt fegyver adatott s ők a fejedelem hűségére feleskettettek.

Volt alkalmunk bőven megismertetni, mily mozgalmakra, mily gyászos eseményekre szolgáltatott okot a katonásitás a székelyeknél, kik az által századokon át megszokott szabadságukat és kiváltságaikat csaknem teljesen elvesztették. Az oláhoknál, a szolgaságot és elnyomatást megszokott e népfajnál, kiknél az uj állapot aligha előnynyel nem járt, a katonásitás okozta zavarok sem oly élénkek, sem oly terjedelmesek nem voltak, mint a székelyeknél. Mindazáltal az oláhok közt is a katonaságtól való irtózásnak, az arra való vállalkozás megbánásának, a visszaeséseknek és zavaroknak nem ritka példái fordultak elő.

Siskovich az országba érkezte után csakhamar mondta Halmágyi-nak, hogy a kormányszék kimosdott a beszterczei oláhok befogatásából, de ő maga megcselekedte, bármi történjék is; az 1. oláh határőrezred parancsnoka alezredes Luchsenstein pedig ugy nyilatkozott, hogy bár előre fogták volna be mind a 45-öt, mert igy az egész dolog csendesen lefolyt volna, de miután csak tizet fogtak el, félő, hogy az elbocsátottak otthonn lármát ütnek.

A székely határőrök felállitása után pedig, midőn Siskovich az 1-sö határőrezred felállitására Szebenből kiment, Halmágyi az ügy haladása iránt tudomást szerzendö, öt Sinán meglátogatta, hol az egész falu a fegyver felvételének ellene szegült, az ifjuság papjával együtt menekült; de a tábornok az öregeket börtönbe vettette, a katonaságot kirendelte, az ágyukat kiszegeztette s kinyilatkoztatta, hogy vagy elvesznek, vagy elvállalják a fegyvert. Ez eljárásnak aztán sikere lett. A falunak a szász nemzet által birt részéből számos család felfegyvereztetett, s azután sok könyörgésre a tábornok a rabokat is kibocsátotta. Igy irja ezt Halmágyi.

Az oláhok közt néhol támadt zavaroknál az ügy haladásában nagyobb akadályt okozott az, hogy az emlitett lakosok tényleges állapota a határáröri viszonyoktól merőben külön-

között, s ennélfogva annak átidomitása volt mulhatlan szükséges. A 2-ik gyalog oláh határőrezred fövonalául, mint fentebb láttuk, Besztercze vidéke s ezen kivül Torda-, Doboka- és Kolosmegyék némely falvai jeleltettek ki. A beszterczevidéki rész az ugynevezett Radna völgyén vonult végig s Radna mezővárost s Major név alatt 20 falut foglalt magában. Láttuk azt is, hogy Buccow legfelsőbb helyre tett jelentése szerint a beszterczei közönség, mindjárt kezdetben, az ujonnan állitandó határőrség számára illő kárpótlás mellett Radnavölgyét átigérte s a szász nemzet kinyilatkoztatta, hogy kész a beszterczei közönséget Radnavölgyéből vont rendes jövedelméért kárpótolni.

Ily előzmények után azon adósságok és tartozások kárpótlásáról volt csak szó, melyekkel a radnavölgyiek a városnak a mult időkről tartoztak.

A radnavölgyiek tartozásának és általában a Besztercze vidékével való kiegyezkedésének utólagos végrehajtására az uralkodás ugyanesak a fent emlitett tábornok Roth elnöklete alatt gr. Nemes Ádám és kincstári ügyvéd Szombathfalvi László személyében egy bizottságot nevezett ki, mely Maros-Vásárhelyen gyült össze, s Besztercze vidék jogát Radnavölgye irányában nem annyira kiváltságok, mint a hosszas gyakorlat nyomán elismervén, ugy az adóhátralékok, mint a Besztercze város által támasztott jogos követelések és létező adósságok kérdését kitisztázta; az első rendbelieket a fejedelemasszony elengedte, az utóbbiakra nézve pedig azt rendelte, hogy addig, mig az erdélyi hivataloktól a visszafizetések iránt a kivánt terv felérkezik, az összeg kamatai a határör-közönség majorság-jövedelmeiből fizettessenek, melyeknek fentartására és szaporitására a legnagyobb gondot forditson az emlitett határörvidéken felállitott gazdasági bizottság.

A mi továbbá a 2-ik oláh ezredbe felvett jobbágyokat illeti, ezek földesurai a kir. táblához utasittattak igényeik bizonyos határidő alatti bebizonyitására. A tényleges birtokosoknak a törvényszékhez való csupán utólagos utasitását a birtokjog és

a hazai törvények elleni merényletnél alig lehet egyébnek neveznünk.

A császárné a Radnavölgye iránt hozott fentebbi intézkedéseit, melyek kárpótlási előnyöknek neveztettek, egy leiratba foglalta s egyszersmind Besztercze vidéke közönségének tanusított készsége iránt méltánylatát fejezte ki.

Az első gyalog határőrezred vonalául Brassó vidékén kezdődve Fogarasvidék, Szeben- és Szászvárosszék, valamint Hunyadmegye több helysége volt kinézve.

Végre a 8 oláh dragonyos-századnak Fogaras vidékén, Hunyad-, Alsó-Fehér- és Tordamegyék, valamint Aranyosszék nem csak oláh, hanem magyar és székely lakosaiból is kellett felállittatni.

1764-ben febr. 5-én neveztetett ki Luchsenstein alezredes oly utasitással, hogy több mérnök vagy mérnökséget értő tisztek társaságában Fogaras vidékére menvén, a névszerint megemlitett falvakat felmérje, minden a határőrség felállitásával kapcsolatban levő körülményekre figyelmet forditson, azokat feljegyezze, a lakosokat vallás szerint összeirja, nehogy az egyesültek a katonáskodástól való félelemből más vallásra menjenek át. Végre meg lön rendelve az is, hogy a földesurak neveit pontosan feljegyezze, birtokaikat felmérje, hogy velök ezek kicserélése iránt annak idején egyezkedni lehessen, a kik pedig egyezkedni nem akarnak, azokra nézve tudva legyen, mennyi azon birtok, melyet a határőrség részére igénybe szükség venni.

Láttuk fentebb, hogy a katonásitó bizottság a székely határőrség tervének felküldése után 1763. jul. 21-én az oláh határőrségét is legfelsőbb helyre felküldötte.

A fejedelemasszony már azon utasitásban, melyet 1763. oct. 8. föleg a székely határőrség felállitására nézve a bizottság tervére feleletül leküldött, az oláh határőrségről is több pontokban megemlékezett. Ezek a következő főbb határozatokat foglalták magokban:

Miután az oláh határörök már a katonaságra felesküdtek, visszaesésök daczára sem szüntek meg katonák lenni; ennélfogva Siskovich altábornagy illő fedezet mellett menjen közzéjök; a hüségben megmaradtakat a felség kegye iránt biztositsa; a kik visszatérnek, azokat eskesse ujra fel, a határöröket általában a nekik adandó kiváltságokról tegye bizonyosokká, s azokat a kik most is ellenszegülnek, keményen büntesse meg. Hogy azonban ezen nép is ugy határöri köteleztetéseit, mint a nyert javadalmakat átláthassa, azon kiváltságleveleket, melyek az ő felsége aláirásával a korlátnokság utján a kormányszékhez el vannak küldve, az altábornagy vegye magához, s egyiket a radnavölgyieknek, másikat az 1-sö oláh ezrednek szolgáltassa ki.

Miután, — folytatja az utasitás, — a hüségesen fegyverben maradt és azon oláhok, kiket ujból fegyver alá lehet fogni, elégségesek, hogy belölök 8 dragonyos-század 1500 emberrel, ezenkivül két gyalogezred, mindenik három zászlóaljjal s 3000 emberrel, és igy összesen 7500 fönyi oláh határörség alakittassék: nem szükséges még többeket határörökké tenni, és a nem egyesültekre is kiterjeszkedni, hogy ez utolsók maradjanak a Gyulai- és Károly-ezredek pótlására. Ez intézkedéstől késöbb az uralkodás elállott, s miután a katonásitó bizottság az egyesülteket nem találta elégségeseknek, megengedte, hogy a nem egyesülteket is igénybe vegyék.

A mi az oláh határőrségbe keblezendő családok átköltöztetését illeti, — folytatja a leirat, — a dragonyosok és a 2-ik oláh ezredbeli gyalogok Radna völgyében tulajdon telkeikben laknak, s a beszterczei tanácscsal csak a kárpótlás feletti okmányok elkészitése van még hátra. Ez okoknál fogva Radnavölgyében csak azon családokra nézve szükséges az átköltöztetés, kiket még oda kell szállitani. Ide tartoztak a Besztercze vidékkel szomszédos Torda-, Doboka-, és Kolos megyékben elszórva találtató határörök. Ezek átköltöztetését s e végett Radnavölgyének felmérését és az uj határör-telkek kijelelését egy későbbi rendelet annál inkább sürgette, minthogy tapasztalás szerint a rad-

navölgyi határör-családok száma Buccow összeiratása óta csökkent. E rendelet továbbá a völgyben lakó rendes bányászokat meghagyta s csak azon szász és magyar lakosokat kivánta felcseréltetni, kik nem bányászok s nem kivánnak bányászokká lenni.

Az 1-sö oláh határőrezred közt is, — folytatja az utasitás, — több oly családok találtatván, melyek nemesi vagy másként tulajdonul birt telkeiken laknak, ezek nem mozdittathatnak ki. A többi ezen ezredhez tartozó családok vagy mint zselérek nemesi birtokban vagy a szász földön laknak, ezek átköltöztetése semmi akadálylyal nem jár, annyival is inkább, hogy Fogaras vidékén elegendő hely van számokra.

Udvari korlátnok gr. Bethlen ugyanis, ki a vidék tetemes részét birta, birtoka átengedésére késznek nyilatkozott s ő felsége e birtokot 200.000 frtért 99 évre a szász nemzetnek adományozta oly további feltétel alatt, hogy az emlitett mennyiségből 100.000 frt adományozási összegül számittassék, 40000 frt az idö előtti visszaváltásért gr. Bethlen-nek menjen; 60.000 frttal pedig köteles legyen a szász nemzet más, a határőrvonalba Fogaras vidékén kivül bevont helyeket kiváltani, ide értve a hunyadi kamarai uradalomhoz tartozó Hátszeget is.

A szász nemzet megegyezett abban, hogy addig, mig a határőrség számára ottan hely készül, a szász földön találtató családok ideiglenesen ott maradjanak. Szunyogszeg, Báth és Zsibóth helységekre nézve azon intézkedés tétetett, hogy különösen a szunyogszegi 182 család, valamint a báthiak, kik nem egyesültek és szolgálni nem akarnak, az oda telepitendő más családok helyett eladassanak, és a belölök bejövő pénz a katonai pénztárba tétessék. Innen világos, hogy az uralkodás a szabályozó bizottság aggodalmában, melyet ez a jobbágyok tömeges eladására nézve fentebb nyilvánitott, nem osztozott.

Az utasitás az oláh határörök felállitásánál is a már készen levő összeirásokat tette alapul, s megrendelte, hogy a radnavöl-

gyiek minden közterheket viseljenek, a többi oláh határőrök a közterhekre nézve a székelyekkel egy lábra tétessenek.

A székelyekre nézve határozott törvényhatóság az első ezredbeli oláh határőrökre is ki lőn terjesztve, de a radnavölgyiek, kik az ország több lakosaitól inkább inkább el voltak szigetelve, ugy személyes mint vagyoni tekintetben egészen a katonai törvényhatóság alá vettettek. Hogy a biráskodás egészben katonai és polgári helységek közti perekben kit illessen, arra nézve a kormányszék véleményadásra szólittatott fel. A kormányszék a székely, valamint az oláh határőrökre nézve egyiránt oda nyilatkozott, hogy ily esetekben katonákból és polgárokból alkotott vegyes bizottságok itéljenek s a felebbvitel mindenik féltől a maga felsöbb hatóságához és onnan a felséghez történjék. A felebbezésnek itt ujból egy igen sajátságos nemére akadunk.

Az oláh határőrség felállitásával, miként fentebb láttuk, első sorban altábornagy Siskovich volt megbizva; ugy látszik azonban, hogy az ügy bonyolultabbnak bizonyult, mint vélték, s annak igazitására az egyetemes bizottság befolyása lett szükségessé. Ugy találjuk ugyanis, hogy a katonásitó bizottság még a következő év elején is, a gyalog- és lovas határőrök ügyében, az ország különböző vidékén több gyülést tartott, mig végre 1765. apr. 16-ról értesitette a fejedelemasszonyt az erdélyi határőrség felállitása körüli nehéz munkálat befejezéséről. Ugy gr. Lázár János, mint gr. Bethlen Miklós külön felterjesztésben szemérmeskedő szerénytelenséggel hordták fel a bokros feladat körüli érdemeiket s magok porban csuszó megalázásával köszönték meg a bennök helyzett bizalmat. A bizottmány katona tagjának Siskovich-nak figyelmét a határőrség neve sem kerülte el. Ő felterjesztésében a limitrofa nevet, (melyből az országban gunyból timitrofát csináltak), sem a provincialis militia elnevezést, mely országos katonaságot tenne, czélszerünek nem tartotta, hanem ugy vélekedett, hogy kemény büntetés alatt meg kellene tiltani, hogy az emlitett katonaságot senki máskint,

mint regimina limitanea, ne nevezze; mit a fejedelemasszony 1765 febr. 25-én kelt rendeletében helyben hagyott.

Kezdetben a felsőbb rendeletekben is a nationalis militia név nem ritkán fordult elő.

A határőrség felállitásának befejezését, miért oly sokat tervelt, fondorkodott és fáradott, Buccow nem érte meg. Szebenben 1764. máj. 17-én egy számba nem vett orbánczos baj, alig egy napi rohamos szenvedés után, véget vetett nyugtalan életének.

Az osztrák uralkodás kétesebb és különös szigort kivánó feladatok végrehajtására nem egyszer használt fel hazánkban magasabb állásu katonai személyeket. Ez egyének közzül többekkel a katonai ügyekben szerzett jártasság és e téren aratott kisebb-nagyobb eredmények, de még inkább önhittségök és nagyravágyásuk elhitették, hogy a polgári pályán is az uralkodás hasznára és öndicsőségökre nagyszerü eredményeket képesek kivinni. Önhittségök, valamint a hazai törvények és körülményekkel való ismeretlenségök okozta, hogy ezen férfiak a katonai és polgári működés eszközeit és módjait megkülönböztetni s általában czélszerübb eljárást követni még azon esetekben is képtelenek voltak, midőn mások felvilágositása folytán helyesebb utra térhettek volna.

Az állam feje iránti korlátlan hódolatot, a szigoru fegyelmet, az alárendeltek vak engedelmességét, — mint a katonai rendszer egyik fő és nélkülözhetlen kellékét, — hozták ők magokkal és kivánták a polgári téren is szigoru következetességgel érvényesiteni.

Eljárásuk eredményének ama kétségtelen igazság szolgálhat ép oly rövid mint hü jellemzésére, miszerint legfőbb igyekezetök, legfáradhatlanabb buzgalmuk igen gyakran ment füstbe, szenvedett hajótörést. A mi eredményt pedig felmutattak, azt is legtöbbnyire az ország nagyobb bajai, szenvedései, általában nagyobb áldozatok árán hozták létre, mint különben lehetséges lesz vala.

Másfelől el kell ismernünk, hogy az osztrák uralkodás fon-

tosabb czélzatai kivitelével megbizott magasabb állásu katonák közt, bár nagyon ritkán, találkozunk oly egyéniségekkel is, kik megbizatásuk pontos teljesitése mellett a hazai viszonyok és, a mennyire lehetséges volt, a törvények kimélete által küldetésök nyomasztó voltát enyhiteni igyekeztek; midön azután a katonai erkölcsökkel nem ritkán párosult lovagias és nyilt jellem az e tulajdonok iránt elöszeretettel viseltető magyar nemességnél és népnél nem kis indokul szolgált az emlitett férfiak megkedveltetésére.

Buccow a fentebb jellemzett vakbuzgó katonai egyének legdrasticusabb példányai közzé tartozott.

Gr. Károlyi Antal, ki Buccow kineveztetésekor történetesen Erdélyben mulatott, azt jegyezte meg róla, hogy sok tervelésével a jól rendezett Csehországot is szinte zavarba hozta, s mint nagy tervelő bizonyosan Erdélyt is összezavarja. Halmágyi István Buccow-ot éles elméjü, fáradhatlan férfiunak mondja, ki az uralkodás szolgálatát tüzön-vizen előmozditani igyekezett. Állitja továbbá, hogy ha Bruckenthal által a más két nemzet t. i. a magyar és a székely iránt oly balul értesitve nem lett volna, az országnak nem okoz vala annyi kárt.

Ugy, a milyennek magát Buccow katonai parancsnoksága és kormányszéki elnöksége pár éve alatt tanusitotta, itéletünk szerint az okozott bajok és szenvedések által hagyta örökre fen gyülöletes emlékét. — Neve, valamint hü társáé Bruckenthal-é, még hosszasan maradt fen a székely köznép ajkain is. A székely közvitéz, tánczra kelve, még hosszas idő mulva is e szavakban adott kifejezést fanyar kedvének: "Hej Buccow Buccow, Bruckenthal!"

Buccow megürült hivatali helyére, ugyancsak 1764. aug. 5-én altábornagy gr. Hadik András neveztetett ki, ki az előbbi két porosz háboru alatt a legszebb nevet vivta ki magának.

Hadik a fentebb jellemzett magas állásu katonai egyéniségek második osztályához tartozott s Erdély ritkán kedvelt katonai parancsnokai közt egyike volt a legkedveltebbeknek. Jó hatást tett

a magyar nemzetre már azzal is, hogy főkormányzói székfoglaló beszédét magyar nyelven tartotta.

Három tárgy volt különösebben, mely a határőrséggel kapcsolatban állott s az ezredek tényleges felállitása után még hosszasan foglalkoztatta az uralkodást és országot, u. m. a nyomozó bizottság eljárása, a magánbirtokosoknak kisajátitott birtokaikért való kárpótlása, valamint a határőrség fentartásának költsége.

Már 1764 tavaszán, midőn a nyomozó és büntető vegyes bizottság munkálkodását megkezdette, főleg költségkimélés tekintetéből, kijelentette a fejedelemasszony, hogy egy hó alatt az országban minden bizottságnak meg kell szünni. Erre a főhaditanács kinyilatkoztatta, hogy a büntető bizottság megszünése jövőre veszélyes hatással lenne s annál kevésbbé volna helyes, mivel a bizottság költségét utoljára is a bünösök fogják hordozni.

Erre az erdélyi korlátnokság ugy vélekedett, hogy a büntető bizottság költségének visszaforditására a főhaditanácstól kijelölt alap nagyon bizonytalan, mivel eddigelé csak két tisztviselő találtatott bünösnek. A felség mindemellett a főhadi tanács véleményét fogadta el.

A nyomozások közben a megszökések a székelyföldről aggasztó kiterjedést nyertek. A szökevények nagyrészt nem határőrök, hanem jobbágyok voltak. A körülmények továbbá azt gyanittaták, hogy a szökés oka nem csupán a fegyvertől való idegenkedésben, hanem a bünrészesség érzetében és a hosszas raboskodástól való félelemben fekszik. Ez októl indittatva az uralkodás megrendelte, hogy ez ügy megvizsgáltassék, a raboskodás megröviditése tekintetéből a büntető bizottság munkálatát siettesse, a kevésbbé bünösöket kezességre bocsássa, végre pedig a nyomozást a nemesek és polgárok ellen annál több szigorral folytassa, hogy kitünjék, hogy nem annyira az alsóbb sorsuaknak, mint a nemeseknek, kik öket bujtogatták, megbüntetése van ezélba véve.

A kormány sürgetései daczára a bizottság eljárása nagyon késedelmes volt. A büntető bizottság jegyzőkönyvét nem láttuk, és a katonásitó bizottságnak, mely amazzal érintkezésben állott, terjedelmes irományai közt a nyomozás eredményéről, a bűntényekről és azok terjedelméről kielégitő adatokat nem találtunk. A már fentebb emlitett Oroszvári-n és Csorjá-n kivül még Bors és Csedő fordulnak elő mint főbb bujtogatók, a nélkül, hogy a két utóbbi további sorsáról tudomásunk lehetne. Ama bajokról azonban, melyek a katonásitással összefüggőleg a csíki cath. papság némely tagjait érték, Losteiner bővebb adatokat közöl.

Az esztelneki kolostorban elemi osztálytanitó Becze Bernát bizonyos ünnepélyre négy font puskaport készitvén, ez két kolostorbeli szerzetesnek azon alattomos feladásra adott alkalmat, hogy a háromszékiekkel tartott tanácskozmány következtében, az emlitett kolostor gvardiánjának rendeletére, 75 font puskapor és 800 puskagolyó gyártatott s adatott át a madéfalvi vész előtt a háromszékieknek, azon igérettel, hogy tavaszszal még többet fognak nekiek szolgáltatni.

E vádra előbb a Roth-féle bizottság Esztelnekre menvén, ott 10 napig folytatta nyomozását; majd az egyházi hatóság kimélése tekintetéből, a katonásitás eseményeiből bőven ismert Sikó József elnöklete alatt, kizárólag egyházi személyekből álló bizottság neveztetett ki, mely ujabb nyomozást vivén véghez, eljárása eredményét a Roth-bizottmánynyal közölte, ez pedig a fejedelemasszonyhoz terjesztette fel, ki a vádlottakat teljesen ártatlanoknak nyilvánitotta.

Még 1763 elején, midőn a csíki székelység egy része a fegyvert felvette és a fegyvert nem vállaltak ellen kihágásait megkezdette, szentléleki cath. lelkész Zöld Péter, Mindszent, Szépviz, Szentmiklós, Vacsárcsi, Madéfalva, Borsova, Delne és Pálfalva falukban éjjel-nappal megjelenvén, azok lakosait eskü alatt egyesitette, miként ő állitá, nem a fegyver visszautasitása czéljából, hanem azért, hogy a fegyvert elvállalt határőrök kihágásainak egyesült erővel ellene szegüljenek.

Zöld Péter ezen magaviseletéért feleletre vonatván, arra ítéltetett, hogy más lelkészi állomásra tétessék át, addig azonban, mig hely ürül, előbbi állomásán meghagyatott. Néhány hónappal később Zöld-ön kivül még több pap, u. m. Beke István delnei, Némethi József szentmihályi, továbbá a tusnádi és rákosi lelkészek törvény elébe idéztetvén, közzülök Zöld-re, az előbb emlitett más két lelkészre, továbbá egy negyedikre nézve, kit Losteiner nem nevez meg, püspök Bajthay-tól azon rendelet érkezett, hogy 24 óra alatt, ha önkényt nem akarnak, katonai fedezettel is Fehérvárra vitessenek; minthogy, — igy hangzik a felsőbb rendelet, — az emlitett lelkészek, ismételt atyai intésem hátratételével, nem kétkedtek ő felsége szándékának ellene szegülni. Ezen rendeletre a négy pap, nem várva az erőszakot, Fehérvárra ment, s ott még elitéltetésök előtt fogságra vettettek. Alig távoztak el lakhelyeikről, a katonaság házaikat feldulta és kirabolta. Fehérvárról a szentmihályi lelkész csakhamar haza bocsáttatott, Zöld és Beke állitólag házaik kiprédáltatásának hallattára visszaszöktek. A püspök erre a megszökött papokat azon rendelet mellett köröztette, mely szerint bárhol találtatnak, ellen nem állván papi mentességök, tartóztassanak le. Beke nem várva be az erőszakot önkényt Fehérvárra ment, Zöld azonban semmi kedvet nem érzett megjelenni. E végett imitt-amott lappangva katonák által elfogatott, de ezek kezei közzül ismét megszökvén, az erdőkön vadászó katona tisztek által meglepetett s őrizet végett a somlyai esperesnek adatott át. Azonban innen is megszökött, Moldvába menekült s egész tavaszig ott lappangott azon 640 székely közt, kik a csiki nyomozó bizottságtól féltökben oda menekültek. Zöld hányattatása itt sem ért véget. A beállott tavasz ugyanis honvágygyal töltvén el keblét, elhatározta ismét vissza térni. Levelét azonban, melyben hazajöttét atyjának tudtul adta, megbizottja Caratto-nak szolgáltatta át; minek következtében mindjárt haza érkeztekor atyja házánál elfogatott, a szeredai várba vitetett s onnan bilincsekbe verve 24 katona őrizete

alatt Beke András kilyénfalvi pap kiséretében Fehérvárra vitetett.

Ezek következtében az előbb említett papi bizottság nyomozását ujból megkezdvén és végrehajtván, ugy Zöld-et, mint a delnei plebanust Beké-t, a felségsértés vádja alól felmentette, de azon oknál fogva, hogy alattvalói hűségök félretételével nemzetöket tanácscsal és irásban bujtogatták, ezenkivül pedig Zöld veszélyes összeesküvésnek volt okozója, mindkettőt eddig élvezett papi javadalmaitól, a lelkészi és bármely más egyházi müködéstől, az itélet hozatalától számitandó négy évre megfosztotta, egy évi sulyosabb s három évi könnyebb fogságra itélte, kijelentvén egyszersmind, hogy a székely földön nyerendő bármely papi állomásra merőben képtelenekké váltak s hogy máshelyt valami egyházi javakat nyerhessenek, csak azon esetben remélhetik, ha különös érdemek által bűneik szenynyét lemosniok sikerül. Ez itélet Beké-re nézve teljesedésbe is ment, a mennyiben csak négy év mulva nyert bent a hazában egyházi alkalmazást s később a kolozsvári akadémiához tanárrá mozdittatott elő.

Zöld-nél nem hiányzottak a módok és eszközök, hogy a sulyos fogságot magára nézve könnyebbitse s társánál egyszersmind kedvezőbb jövőt vivjon ki magának. Kilencz hónap elteltével ugyanis Szt. János napkor börtönéből megszökvén, ismét földeihez Moldvába tért vissza, hol könyörgésére kegyelmet nyervén, öt évig lelkészi hivatalt viselt s ez idő elteltével ezer frt jutalom mellett a Csikból kiszökötteket magával együtt visszahozta és Csikban a delnei lelkészséget nyerte el.

Zöld életre valóságáról és bátorságáról a fentebbiek is eléggé bizonyitanak. A mi furfangos eszejárását illeti, Halmágyi után még megemlitjük, hogy ő csikszeredai fogsága alatt irt vallomásában azt nyilvánitotta, hogy a miket mivelt, Montoja tábornok, a kincstárnok és Cserei Elek tanácsára tette; különösen terhes váddal illette b. Bornemisza Pál-t, gr. Bethlen Miklós-t és gr. Lázár János-t. Ez utóbbiról azt vallotta, mi-

szerint azt mondta neki, hogy a ref. papok még nagyobb dolgokat cselekedtek, azért ő se féljen, Bethlen pedig ugy nyilatkozott, hogy vegyék csak fel a székelyek a fegyvert, mert akkor királyt is választhatnak magoknak.

A Roth-bizottság iratai közt mint bűnösök szerepelnek még Lázár Imre csikszéki jegyző és fia Lázár István.

Lázár Imre, mint láttuk, még 1763 vége felé ment Bécsbe, mint mondá maga nevében, de egyszersmind megbizó levéllel a csik-, gyergyó- és kászonszéki nemesektől. Kérelemlevele némi figyelmet gerjesztett. Az általa tett feladás kinyomozása elrendeltetett, de egyszersmind az erdélyi udv. korlátnokságnak meg lön parancsolva, hogy mig a kormányszék a nyomozást ugy a küldött személyére, valamint felterjesztésére nézve befejezi, a folyamodót Bécsben tartsa s rá szorosan felügyeljen.

1764. máj. 30-án a kormányszék feljelentette, hogy Lázár Imre ellen még semmi sem jött ki, azonban ő is a bizottság elé állitandó s ez okból is haza bocsátandó; mit a felség azon rendelet mellett hagyott helybe, hogy Lázár Imre, mig magát kitisztitja, hivatalától függesztessék fel.

Ez ismételt rendeletek ellenére Lázár Imre ügyét még 1765. febr. 4-én is az elöleges tárgyalás terén találjuk.

Lázár István kormányszéki irnok azzal vádoltatott, hogy jóllehet 1763-ban a bujtogatások eltiltására felsőbb rendelet jelent meg, ő mindemellett is Csíkban és Háromszéken a fegyver letételére felszólitást köröztetett; továbbá ugyanazon év május havában a nyomtatott nyilt parancsból, mely a határőrség önkénytes felállitását rendelte, két példányt magának megszerezvén, midőn Szebenből szülői látogatására ment, azokat magával vitte s Csikszéknek akkor Szépvizen tartott gyülésén nem csak többekkel közölte, de némelyeknek által is adta s végre a nyilt parancsot egy valaki számára leirta és elküldötte. Lázár István ez utóbbi tényeket nem tagadta, de igen helyesen azzal mentette magát, miszerint ugy tudta, hogy a kir. kormányszék a nyilt parancsot a végett nyomatta ki, hogy közönséges helyen

kiakasztassék, sőt a szépvizi gyülésen hallotta, hogy azt az 1763-ban működő bizottság alkalmával bizottsági tag gr. Nemes János a székely népnek közönségesen felolvasta. Mely nyilt parancs hogy visszavonatott volna, sohasem hallotta; azon rendelet ugyanis, melyet a kormányszék 1763. május 8-án a végre, hogy a nyilt parancs közzé ne tétessék, kihirdettetett, soha tudomására nem jött. A fentebbi okoknál fogva az említett nyilt parancs közlésében sem a büntető bizottság sem főkormányzó Hadik-nak e bizottság véleményére alapitott itélete bünteényt nem látott; Lázár István mindemellett is a bizottság eljárásának lehető eredményétől megrettenve Moldvába szökött s ott állitólag a fejedelemnél mint a szökevények követe jelent meg. Ez okból a büntető bizottság valamint gr. Hadik által 1765-ben febr. 27-én arra lőn itélve, hogy számüzessék s a hazai törvények értelmében őt személyesen illető javait veszitse, a nemesi adományos birtokot örökösön, a székelyeket visszaválthatólag.

Hadik e büntető hatalma a felségnek a mult év decz. 3-án kelt határozatán alapult, mely szerint az emlitett tábornok, mint az erdélyi katonai parancsnokság és kormányszék elnöke s kir. biztos felhatalmaztatott, hogy a büntető bizottságnak nem halálos itéleteit végrehajthassa; a halálos itéletek végleges ellátása felülről váratván. E rendelet nyilván kijelentette, hogy az itéletek felsőbb vizsgálatánál nem szükség két kormányszéki tanácsosnál többnek jelen lenni, mindemellett az itéleteket a kormányszék neve alatt kellett kiadni.

Már előbb nov. 16-án a felség bünbocsánatot hirdetett mindazon megszökött székelyeknek, kik mint fő czinkosok a székely mozgalomban nem szerepeltek. E rendelet sem volt azonban képes a kedélyeket lecsendesiteni, s midőn az uralkodásnak ismételve tett intézkedése s a büntető bizottságnak másfél évi nyomozása sem tudott nagyobb mérvü bünösöket találni, 1765. decz. 14-én jelent meg végre a felség rendelete, melyben kinyilatkoztatta, hogy miután a székely határőrség

felállitása teljesedésbe ment, s a némely helyeken mutatkozó ellenszegülés is végkép megszünt, valamint azoknak, kik Moldvába szöktek s köztök Lázár István-nak is megkegyelmez; azonképen bünbocsánatát mindazokra, kik büntető kereset alá helyeztettek, kiterjeszti, főkormányzó Hadik-ra bizván, hogy a visszatérés határidejét, a meddig szükségesnek tartja, meghosszabbithassa. E határidöt a kormányszék jövő october haváig terjesztette ki, reményét fejezvén ki, hogy a kivándorlottak a bünbocsánatot hálás érzettel fogják hasznukra forditni.

E közben a kir. főkormányszék külön szigoru rendeletek által is igyekezett a lábra kapott nagy mérvü kivándorlást korlátozni.

1765. jan. 15-én egy rendeletet bocsátott közre, mely szerint minden faluban örök rendeltettek, kik a szökni akarókat feltartóztassák, s midön a kivándorlók akkora számmal vannak, hogy nekiek ellenállani nehéz, a tömeges szökést a megye tisztjének és a közel levő katonaságnak feljelentsék, mely utolsók a szükséges segély megadására a tartományi katonaparancsnokságtól már utasitva voltak. A rendelet szerint a szökevényeknél talált ingó javak az öröket illették.

Ha a szomszédok a szökevények szándékát elöre fel nem adnák, — folytatja a rendelet, — kemény pálcza-büntetést szenvedjenek, s a szökevények adóját eleven dijaikkal (vivum homagium) a falu fizesse az ország pénztárába.

Miután világos, hogy legtöbbnyire idegenek, különösen Moldvából és Havasalföldről való, álutakon beszökött egyének csábitják a népet átköltözésre, minthogy némely ilyenek már kézre is kerültek, rendeltetett, hogy akárhol találtatnak, megfogassanak s irtózatos halállal büntettessenek. Kik az ily bünösöket lappangtatják, valamint az ezek irányában kötelességöket nem teljesitő tisztviselök, hivatalvesztéssel és 200 forinttal büntettessenek.

A családostól és vagyonostól utazókat bármely város határán szabad letartóztatni és szökés gyanuja esetén lakhelyükre

visszavinni. A tartományi katona-parancsnokság menedéklevele (utlevél) nélkül senkit sem szabad, — cselédjét is ideértve, — a hazából kibocsátani.

Kétségtelen, hogy valamely ország népének tömeges kivándorlása rendesen azon ország sulyos belviszonyaira mutat, de igaz másfelől, hogy e baj más módok, és nem a kivándorlás elleni rendeletek által orvosolható.

A fentebbi intézkedések egyébiránt az államtudomány akkori téves elveiben találják alapjokat, mely szerint az ország élnéptelenedését a legerőszakosabb rendszabályokkal gondolták meggátlandónak és meggátolhatónak.

Az emlitett kemény rendelet ellenére a kibujdosás folyvást tartott s 1766. junius 17-dikén a tartományi hadparancsnokságnak egy átiratát olvassuk, melyben a birodalmi főhadi tanács rendelete folytán felszólitja a kormányszéket, hogy azon fogarasi jobbágyoknak, kiknek lakhelyei a szélbeli katonáknak adattak, szökésüket meggátolja, őket más helységekbe tegye át és szükséges birtokkal lássa el.

E rendelet némi világosságot derit azon fentebb látható körülményre, hogy a kivándorlottak közt számos jobbágy is találtatott. Valószinü továbbá, hogy a kivándorlások nem egyedül a katonásitásból, hanem az ország általános nyomorából is következtek.

A határőrség felállitása már messzire haladott, midőn ennek költségei felől az illető hivatalok komolyabban kezdettek gondolkozni. Fentebb láttuk azon tervet, mely szerint a határőrkatonatisztek fizetésének nagy részben az által kellett volna fedeztetni, hogy a főhadi tanács számitása szerint rendes időben a zsold mellett teendő szolgálatra a határőrök hetedrésze sem igényeltetett.

1765-ben febr. hóban a korlátnokság és birodalmi főhadi tanács közt vita támadt, hogy az a hiány, mely a határőrök adójának egy harmad részben, az 1763-ik évi adónak pedig egészben történt elengedéséből eredett, honnan pótoltassék.

A főhaditanács az adó egy harmadának elengedését a tartományi pénztárból akarta pótolni, a korlátnokság ellenben a fentebbi összeget a katonai pénztárra kivánta róni s a tartományi pénztárt csak azon mennyiséggel terhelni, melybe a határőrség évi fentartása kerül s mely 170.000 frtot tett.

A haditanács főleg azon tetemes adónövekedésre hivatkozott, melyet a Bruckenthal-féle adórendszer eredményez, továbbá azt állitotta, hogy az oláh határőrök, mint szabadok, ezután nagyobb adót fizetvén, mint eddig, a harmadrész elengedése a két nemzetbeli határőröknél nem tenne többet 18.000 frtnál. A korlátnokság ellenben azt erősitette, hogy a Bruckenthal-féle rendszer sem fog 130 vagy legfeljebb 152.000 forint adóemelkedésnél többet eredményezni.

A két fél megegyezni nem tudván, a tárgy ellátása a kormányszéktől leendő ujabb felvilágositásig el lön halasztva. Azonban a Bruckenthal-féle rendszernek, mely különböző rendeletek által 1763-tól 1769-ig jött létre, következményei csakhamar nagyobb világosságra jöttek, s kitünt, hogy a főhadi tanácsnak volt igaza.

Az emlitett rendszerben felállitott csupán azon uj adónemek, melyeknek czéljául a határőrség költségének fedezése volt kitüzve, a bécsi kormány számvetése szerint 190.000 frt adóemelkedést eredményeztek, ide számitva azt is, a mit a tartományi pénztár a határőrség felállitása előtt is a határőrzésre forditott, mi körülbelől 20.000 frtot tett.

Hogy a fentemlitett uj adónemek törvénytelenek, az a fő hivatalok vitatkozásainál legkevésbbé sem jött szóba.

A polgári és katonai hivatalok véleményeinek meghasonlása főleg onnan származott, hogy azon felterjesztés szerint, melyet Buccow az 1763-beli adóról az uralkodásnak tett, az ország nem csak a határőrség költségére szükségelt 170.000 frtot fedezte, de ezen felül még 8873 frt felesleget mutatott ki, mely az előfogati és egyéb előre nem látott költségekre lett volna forditandó.

Egyébiránt szolgáljon a bécsi kormány előre látásának bizonyságául, hogy ámbár országgyülésen, azonban a legnagyobb erőszakoskodások közt hozta be a Bethlen-adórendszert, utána csakhamar és már országgyülésen kivül merőben törvénytelen uton léptette életbe a Bruckenthal-adórendszert s általa az ország adóját több mint 20 százalékkal emelte. Ezen eljárásánál az uralkodást főleg azon előre látó gondolkodás vezette, hogy a növekedett jövedelemből a határőrség költsége fedeztessék.

A Bruckenthal-rendszerben a haza államférfiai, különösen a magyar nemesség és főurak, a nagyravágyó és testestől-lelkestől szász főhivatalnoknak Bruckenthal-nak a magyar nemzet és különösen a magyar nemesség ellen intézett hadjáratát szemlélték, s főleg azért voltak ellene, a mennyire a körülmények és bátorságuk engedte: holott Bruckenthal kétségtelenül arra is törekedett, hogy adórendszerében a föld és földmívelés nagyobb nyomásával a kézmüiparon s az ezt különösebben üző szászokon és városokon segitsen. Eljárásának azonban, bár nem egyedüli, de egyik főoka egy közelebb fekvő czél, t. i. a határőrség költségének fedezése volt.

A határőrvonal végleges kijelölését és az ország egyes birtokosainak innen eredt kárpótoltatását a mi illeti, a határőrség elhelyezésére szükséges egyes helységek megállapitása, a régibb lakosoknak, hol czélszerünek mutatkozott, határőrökkel való felcserélése még hosszasan folyt; a tárgyalások a határőrség számára igénybe vett magán birtokokért járandó kárpótlás felett az ország polgári s katonai hivatalai és az egyes birtokosok között még több ideig tartottak; mig végre a határőrvonal az ország szélein és belsejében meg lőn állitva s az egyes birtokosoknak adott kárpótlás által a magánjog szigoru követelményeinek is, habár utólagosan és későn, elég tétetett.

A határőrség felállitásakor ennek szellemi képeztetése sem kerülte el teljesen az uralkodás figyelmét, bár arról igen felületesen és csekély mértékben lőn gondoskodva. Sepsi-Szent-

Györgyön és Csik-Szeredán három osztályu normalis iskola állittatott fel, az első osztály két évfolyammal szerveztetett, és igy a tanfolyam négy évig tartott. Ez iskolákban nyerték a határőrök gyermekei az altiszti képeztetést. A tanitás ingyen történt. A csik-szeredai iskolában könyvet és papirt ingyen kaptak a gyermekek, Sepsi-Szent-Györgyön ellenben a tanulók egy évre 40 kr. tandijt fizettek. A tanulók száma idő haladtával 100 és 200 közt változott.

A határőrök elemi képzése irás-, olvasás- és számolásban a határőrszázadoknál úgy eszközöltetett, mint a rendes sorezredeknél.

A határőrök falusi iskoláira az ezred- és századparancsnokok csak annyiban folytak be, hogy az illető szülőket tanköteles gyermekeik iskoláztatására szoritották.

Hadik 1767-ben tartott szemlét a határőrség s különösen a székely határőrök felett; a mint Halmágyi irja, kiméletesen bánt velök, mindenkit kihallgatott, maga is naplót vitt, katona titkárával is vitetett. Sajnálta a szegény katonák nyomoruságát a sok idegen származásu és nyelvü tiszt alatt, kik csak kihágásokhoz értettek. Néhány hanyag tiszt ellen keresetet indittatott, kettőt letett. A 2-dik székely ezred parancsnoka, — irja Halmágyi, — báró Zimnique elöregedett s nem odavaló ember volt; a főstrázsamesterek is valami pártában maradt udvari leányok elvétele folytán mozdittattak elő. Dicsérte Hadik a székely katonaságot, főleg a huszárokat, kik szerinte a sorezredbeliekkel is kiállják a versenyt úgy a fegyverforgatásban, mint csinosság és katonai szolgálat tekintetében.

Az erdélyi határőrség nem sokára felállittatása után 1772-ben jelentékeny változáson ment keresztül. Akkor ugyanis az oláhokból felállitott nyolcz dragonyos század összevonatván, belőle négy huszár-század alakittatott s a 8 székely huszárszázadhoz csatoltatott. Ezen később alakitott huszár-századokat nevezték azután a katonai iratokban elég barbar latinsággal reportata militiának.

A székely határőrség számára kiadott katonai szabályokban kimondotta a királynö, hogy a székely határőrség felállitásánál csak az ország határszélén fekvő Csikszékre, Háromszékre és Bardocz fiuszékre akar terjeszkedni, jogát azonban fentartja, hogy a többi székely székeket is, mihelyt a szükség úgy hozza magával, törvényes kötelezettségök teljesitésére szoritsa. Ez utóbbi kijelentés teljesedésbe nem ment. Későbbi időkben, még e század első két évtizedében is, nem egyszer rebesgették, hogy találtattak oly hazafiak, kik nem átallották a határőrség kiterjesztését az illető helyeken emlitésbe hozni, ebben keresvén alkalmat és módot arra, hogy magokat a legfelsőbb kegybe beszinlelhessék. Valósággal a többi székek fegyver alá tétele a mult század három utolsó tizedében és a jelen század elején alig járt volna több bajjal, mint az első katonásitás, mindaddig, mig Magyarországon 1820-on innen, Erdélyben néhány évvel később az államélet ébredezni kezdett. Azon idö alatt, mely e kort megelözte, az uralkodás ujabb katonásitó tervével nagy nehézség nélkül czélt érhetett volna, kivált ha valamivel nagyobb ügyességet fejt ki, mint 1763-ban. Az 1790-től kezdve rövid ideig, 5 évig, tartott alkotmányos mozgalmak fentebbi véleményünk megczáfolására erővel nem birnak.

Az eddig mondottakban előadtuk az erdélyi határőrség felállitásának történetét. A már létező intézmény hiányainak kiigazitása, folytonos fejlesztése, tökélyesitése, a határőr katonaságnak a haza védelmére az országban és ennek határán kivül tett szolgálatai, az alkotmányt és törvényeket sértő intézmény irányában nyilvánult alkotmányos ellenhatás, végre az egésznek a közelebbi forradalom utójátékaképeni összeomlása, a történelem szakadozottabb, egymástól távolabb álló, azonban nem kevésbé érdekes jeleneteit foglalják magokban. S ugy hiszszük, nem teszünk olvasóink előtt kellemetlen munkát, ha befejezésül az erdélyi határőrség életéből a főbb mozzanatokat a forradalomig elősoroljuk.

Az uralkodásnak, mint fentebb is láttuk, az erdélyi határ-

őrség felállításánál közelebbi czélja az volt, hogy Erdély délkeleti határai a csempészet, mirigyvész, valamint a külellenség ellen megvédessenek, általában pedig az ország egyetemes véderejét kivánta a kormány ez uj intézmény által nevelni.

A csempészet Erdély és a vele dél s kelet felől szomszéd országok iparviszonyaihoz képest majd nem egyedül a konyhasóval, de ezzel nagy mérvben üzetett, kivált mióta az uralkodás a só árát több izben önkényes emelés által tetemesen felhágtatta.

A csempészetnek meggátlása oly tárgynál, mely az élet első szükségleteihez tartozik, természetesen hiányosan sikerülhetett, különösen oly katonaság által, mely a vidék lakóiból állott.

A török a legveszélyesebb szomszédok közzé tartozott, melyek valamely országot valaha nem szellemi fölényök, hanem egyedül anyagi erejök és vad bárdolatlanságuk által fenyegettek, s szomszédsága hazánkon századokig tartó sebeket hagyott hátra. Miután az osztrák uralom Erdélyben megszilárdult, a török az országtól távol tartatott, de a töle való aggodalom még mindig indokolt volt s ez maga elégséges ok lehetett, hogy helyes uton és módon határőrség állittassék fel, minél czélszerübb határvédrendszert ama korszak nem ismert.

Hazánk egyik legnagyobb régi veszedelmének, a tatárpusztitásnak, gyászos emlékét is a törökkeli szorosabb érintkezés elevenitette ujból fel különösen Erdélyben. Az utolsó tatárpusztitás, köznyelven tatárjárás, tatárfutás, hazánk nemzetközi hátrányos fekvésén kivül védrendszerünk leghiányosabb voltáról tett tanuságot, midőn még 1717-ben nem nagyobb, mint körülbelől 20,000 főből álló tatár csoport rohanta meg Erdélyt a radnai havasokon át, mindenütt rabolva, gyujtogatva és pusztitva nagy zsákmánynyal s tömérdek fogolylyal utját Szathmár és Ugocsa megyéknek vette, mig végre a biztonság érzetével visszatérőket a néhány lelkes hazafi vezetése alatt összesereglett magyarság Máramaros megyében, a borsai hava-

sok szorosában, körül fogta s nem csak foglyaiktól, zsákmányuktól és lovaik nagy részétől megfosztotta, hanem bennök is tetemes kárt okozott. Ezen becsapás után a tatárfutást Erdély nem valódi pusztitásaiból, hanem inkább csak egy-két alkalommal a hamisan költött hir okozta rettegésből ismerte. Azonban mégis a királynő a határőrség felállitására vonatkozó egyik rendeletében nem tartotta feleslegesnek a tatár beütés miatti aggodalomra hivatkozni, melyről azt állitotta, hogy nem indokolatlan.

A mirigyvész pusztitása, melynek Magyarország, de kivált Erdély, különösebben a XVI-dik században kezdve gyakran ki volt téve, fő kutforrását azon szoros viszonyban találta, mely az emlitett időszakban hazánk és a török birodalom közt létezett.

Azonban e viszonyok tetemes tágulása után is még korán sem találta magát Erdély bátorságban az emberi nem ezen egyik legsulyosabb csapása ellen s hogy az osztrák uralom megszilárdulása után is hazánk mily sürün ki volt téve annak, szolgáljanak bizonyságul az alábbi adatok. Kisebb-nagyobb mirigyvész szállotta meg Erdélyt 1710., 1726., 1728., 1733., 1738., 1740., 1742., 1756., 1763., 1770., 1771., 1772., 1786., 1795., 1813. és 1828-ban.

Az 1710-ben kiütött mirigyvész az ország különböző részeiben különböző erővel 10 évig dühöngött s 200,000-nél több embert ragadt el; nagy szám, különösen az ország akkori népessége arányában.

Ámbár már a határőrségnek felállitása előtt a kormánynak a veszély orvoslására czélzó intézkedései és eszközei időről időre tökélyesbültek s az ország határait tullépő baj korlátozása mind inkább jobban sikerült: mindemellett is 1756-ban a ragály oly erővel lépett fel, hogy Brassóban, a Barczaságon és Fogaras vidékén, hol erélyes óvmódok alkalmazása mellett uralma korlátozva lön, 6677 embert rohant meg, kik közzül 4033 meg is halt.

A székely határörség felállitása után a mirigyvész korlátozása ugy terjedelmére, mint tartamára nézve még inkább sikerült ugyan mint az előbbi időkben : de mégis bátran állitjuk, hogy a megváltozott helyzetben az erdélyi határőrségnek csekély része volt. Sokkal nagyobb befolyással birt arra a töröknek szükebb korlátok közzé való szoritása, a nemzetközi viszonyok tetemes megváltozása, valamint az egyetemes civilisatió haladása, melynek üdvös befolyása alatt a jelen század 3-ik évtizede után a mirigyvész nem csak a Törökországgal szomszédos tartományokból ki volt zárva, hanem nyomai eredeti hazájában is mind inkább-inkább enyésztek.

Az uralkodás legkevésbé sem csinált titkot abból, hogy a határörség felállitásánál egyik főczélja az ország egyetemes véderejét nevelni s hogy szükség esetében a határőrséget az ország határain kivül is használni szándéka.

A székelyek a katonásitás megindítása óta természetesen a haza határán kivüli hadviselés ellen tanusitottak legnagyobb ellenszenvet, s a nemzet kebeléből a királynőhez felhatott különféle feliratok és kérelmek különösen ez ellen szabadkoztak a legvilágosabban, de a legfelsőbb helyről adott válaszok, ámbár máskülönben a folyamodók aggodalmait megnyugtatni igyekeztek, az emlitett pontot érintetlenül hagyták. A változhatatlan legfelsőbb akaratot tolmácsolta az is, hogy a határőri katonai szabályokban világosan ki volt fejezve, hogy a határőr mindennemü fegyveres katonai szolgálattal köteles, a melyre felsőbb vagy alsóbb rendü elöljárói rendelik.

A sulyos kötelesség teljesitése nem sokáig váratott magára. Ugyanis már a legelső és pedig csekély erőfeszitést igénylő, ugy nevezett bajor örökösödési háboru alatt 1778. és 1779-ben ugy az első mint a második székely gyalog határőr ezred egy-egy zászlóalja Csehországban volt alkalmazva, s mindkettő dicséretes vitézséget tanusitott. Különösen az előbbi sept. 2-án Lewin mellett a Gillern nevet viselő gránátos zászlóalj elleni támadásban vitézül viselte magát.

1779. febr. 1-én ugyancsak az első ezred zászlóalja a pfaffenbergi és mössnigi hadállásnak öt ellenséges zászlóalj ellen való megoltalmazásában tevékeny részt vett. A második ezredbeli zászlóaljból egy század az emlitett év január havában az ellenségnek a Remetehegyen (Einsiedlerberg) levő sánczait megtámadta, az ellenséget kiverte, a lovasság őrházait felgyujtotta.

A székely huszárezred a bajor örökösödési háboru alatt Csehországban a főhadsereghez volt beosztva. Aug. 20-án egy osztály (Commando) 300 darab marhát mentett meg, melyet az ellenség egy osztálya Branau vidékén rabolt. Ugyanazon hó 25-én Burkersdorfnál az ellenség utócsapatai ellen intézett csetepatéban egy osztály ugyanannyi Barkó-huszárral egyesülvén homloktámadást tett. October 19-én egy osztály Frölich Szent-György ezredbeli őrnagy által vezettetve jelen volt az ellenség dietersbachi hadállására intézett támadásnál.

Ezen háboruban az oláh gyalog határőr ezredekből egy-egy zászlóalj a Morvaországban felállitott birodalmi hadseregnél volt alkalmazva.

A török háboru, melyet II. József uralkodása végén inditott, eredetét csekély indokokban, támaszát természetellenes szövetségben találta, s ámbár e részben a régibb idők legtöbb háboruihoz hasonlitott, osztrák részről még azon hátrányokkal is járt, melyek a legjobb szándéku, jeles tehetségü, erős akaratu, de egyszersmind csekély gyakorlati ügyességgel felruházott uralkodó vállalataira végzetesen sulyosodtak.

A háboru 1788 tavaszán vette kezdetét.

Az osztrák sereg már a megelőző tél folyama alatt gyülekezni kezdett a török határhoz, melynek hosszában Triesttől Gácsországig öt hadtest ugyanannyi vezénylő tábornok alatt volt felállitva.

A balszárnyon Gácsországban és Bukovinában herczeg Szász-Coburg lovassági tábornok, Erdélyben Fábris tábornagy vezényiett. A központon a főseregnél, mely Futaknál állittatott fel, a császár vette át az összes sereg fővezérségét.

Az erdélyi határörök az erdélyi és bukovina-moldvai hadtestekbe voltak beosztva, hol a háború első évében az ügyek aránylag legjobban állottak.

1788-ban az első székely gyalog-ezred egy része a Moldvában felállított seregnél volt, május 29-én a foksáni csetepátéban és az említett helység elfoglalásában vett részt; junius elején a talmácsi táborba vonult, említett hó 7-én a foksáni ütközetben volt jelen, julius 12-én a gímesi szorost vitézül megvédte; 14-én Grosestinél és 16-án Chirastonál egy osztály a tulnyomó ellenség előtt hátrálni volt kénytelen, de sept. 1-én az ojtozi szoros oltalmazásánál vitézül viselte magát; az adsudi ütközetben pedig a jobb szárny négyszögében volt alkalmazva.

1789. az első székely határőr-ezred két zászlóalja az ojtozi szoroshoz, junius hóban ugyanazon két zászlóalj a Moldvában levő hadtesthez rendeltetett és a foksáni csatában a jobb szárnyon vitézül védte magát. Sept. 19-én egyik zászlóalj a székely huszárokat és a császár nevét viselő ezred zászlóalját a Rimna folyó mentében intézett kémszemlénél vitézül támogatta s az ellenséget az említett folyótól és az egész vidékről elüzte; a martinesti csatában is az első székely gyaloghatárőr-ezredbeliek dicséretes bátorság által tüntették ki magokat, 1790-ben pedig a Giurgewo melletti csatában és az említett város ostrománál vettek részt.

1788. a 2-ik székely határőrezred egy része az Orosz ezred egy részével az oláhországi, az említett ezred egy másik része a moldvai hadjáratban vett részt. Az előbbi a tömösi szoros oltalmazásában tüntette ki magát, március 24-én nem több mint száz főből álló osztály a sinai kolostor mellett elsáncolt korcsmánál nagy számu ellenség ellen magát vitézül megvédte és teljes rendben vonult a magaslatokra vissza. Ez alatt két század a kolostorban foglalt védő állást s jóllehet a kolostor a törökök tüzétől lángba borult, a székelyek csak akkor vonultak az égő romok közzül a tömösi szoroshoz, midőn a törökök 300 halottat hagyva hátra a vidéket oda hagyták. Apr. 14-én a bod-

zai szorosnál kénytelen volt egy század a tulnyomó ellenség elől hátrálni. Junius elején a 2-ik székely határőrezred is a talmácsi táborba vezéreltetett. Említett hó 14-én a bodzai szorosnál a Malomhegyen két század négyszeggé tömörülve és két szárnyán két szakasz székely huszár által fedezve, miután 3500 török ellenében vitézül védte magát, az ágyuk védvonala mögé vonult.

Aug. 11. éjjelén a többször említett ezred öt, és az Orosz nevet viselő ezred egy százada a bodzai elsáncolt táborban nagy számu ellenség által meglepetve szétszóratott és 339 halottat vesztett.

1789 márcziusban a 2-ik székely határőrezred egy zászlóalja a római sánczokhoz vezéreltetett s e zászlóaljból egy század a julius 25-én tartott kémszemle alkalmával különösen kitüntette magát.

A török háboruban az oláh határőr gyalogezredek is teljesen osztoztak székely határőr bajtársaik fáradalmaiban s vitéz magatartásában.

Az 1-sö ezred 1788. az oláhországi hadseregnél lévén alkalmazva, febr. 17-én egy osztálya az Olt vizén való hidfő elfoglalásánál tevékeny részt vett és Kineenig nyomult előre. Apr. 20-án egy század, Wieland százados alatt, egy Orosz-ezredbeli századdal és az oláh önkénytesekkel egyesülve a 10 zászló alatt Rukurból jövő 800 török ellen az oradie-i állást, a törcsvári szoros mellett 8 órán át vitézül védte s mindvégig megtartotta. Ugyanazon hó 30-án az emlitett ezred egy osztálya (Abtheilung) két székely osztálylyal és 120 Orosz-ezredbelivel egyesülve predjali hadállását 1200 török ellen három órán át a legnagyobb vitézséggel megtartotta. Máj. 10-én az ezred egy osztálya egy Orosz-ezredbeli osztálylyal és Lipót toscanai herczeg nevét viselő huszárokkkal együtt a vulkáni szorost több mint 500 török ellen kitünö vitézséggel védte, de nagyon sokat is szenvedett. Ugyanezen hó 13-án egy osztály (Detachement) egy Orosz-ezredbeli osztálylyal a törcsvári szoros mellett a nemojesti csa-

tában vett részt. Junius elején az ezred a talmácsi táborba vonult. Jul. 19-én a római sánczoknál vívott csatában kénytelen volt a Caballini százados alatti század egy Orosz-ezredbeli századdal együtt a tulnyomó ellenség előtt hátrálni. Nem több szerencsével vívott az ezred a törcsvári szoros mellett Sirmánál és Vallje-Mulierinél, hol aug. 26-án az ellenség erös becsapásánál négy ágyu veszteséggel volt kénytelen visszavonulni. Oct. 7-én egy század a predjáli hadállást védte vitézül és megtartotta. Télen át az ezred a törcsvári szorosnál állott.

1789. márcziusban két zászlóalj a vulkáni szoroshoz vezényeltetett s a porcenji ütközetben kitünő vitézséggel viselte magát; végre a giurgewoi ütközetben és ostromban is részt vett.

Az 1788. évnek mindjárt elején a 2-ik oláh határör-ezred egy zászlóalja Bukovinába vezényeltetett. Két osztály (Division) két század székely huszárral márcz. 12-én Moldvában Bajáig nyomult; 22-én a rotusáni csetepatéban, az ottani magaslatok megszállásában, apr. 18-án Lárgánál a török tábor bevételében s másnap Jassy elfoglalásában tevékeny részt vett. Az emlitett zászlóalj egy osztálya május 29-én Bessarábia határán a waslui csetepatéban (Scharmützel) vett részt. Julius 28-án két század 3000 elönyomuló török ellen a strojestjei és rotusáni ut mellett fekvő magaslatokat vitézül megvédte. Aug. 31-én a belisesti i csetepatéban két osztály az alakitott négyszögben nagyon vitézül viselte magát. Az adsudi csatában egy osztály a jobb-, más két osztály a balszárny négyszögében foglalt helyet. Octoberben a Moldvában volt zászlóalj Erdélybe tért vissza, az ezred többi része junius elején az erdélyi talmácsi táborba vezényeltetett.

Következő évben, márczius hóban, a 2-ik oláh határőrezred két zászlóalja a törcsvári szorosnál foglalt állást. Apr. 9-én öt század a vallje-mulieri-i állás vitéz megoltalmazásában tevékeny részt vett. Sept. 17-én 3 század és 150 vadász (Scharfschütz) Oláhországban a kimpolungi, május 1-én egy zászlóalj a turnuli hadmiveletben vett részt, végre pedig emez

ezred egy osztálya is a giurgewoi csatában és ostrommál volt elfoglalva.

A székely huszár határőr ezred két osztálya (Divisio) 1788. Moldvában altábornagy herczeg Coburg hadtesténél volt. Közzülök febr. 29-én egy osztály az Okna város elleni vállalatban vett részt és több foglyot ejtett. Márcz. 12-én egy osztály és a 2-ik oláh határőr-ezred négy százada Bukovinából Moldvába, Baja elé vonult. Máj. 29-én egy osztály az Erdödy-huszár ezredbeli főhadnagy Kosztolányi alatt Bessarábia és Moldva határán a Waslui melletti csetepatéban a balszárnyon kitünő vitézséggel viselte magát, s az Erdödy-huszárokkal, kik a jobb szárnyon voltak elhelyezve, a Jukub aga hadtestéhez tartozó 400 spahit a faluból a vizen át kergette. Ugyanezen napon egy század 1-sö székely gyalog-ezredbeli, főhadnagy Horváth által vezéreltetve, a foksáni csetepatéban vett részt, több mint 70 törököt megölt, 20-at elfogott, 8 zászlót, egy lófarkat, két dobot, egy trombitát és 20 szekér gabonát zsákmányolt. Jun. 7-én a Foksán melletti második csetepatéban az első székely gyalog-ezred egy osztálya (Divisio), az ellenség által lesből megtámadtatva, magát négyszögben oltalmazta s a legsikeresebb támogatásban részesült egy század székely huszár által, mely az ellenséget visszaverte. Hasonló feladatot teljesitett egy osztály, aug. 31-én a retischesti-i csetepatéban, hol egy század Erdödy-huszárral egyesülve visszaverte az ellenséget.

Az adsudi csatában oct. 14-én egy osztály (Divisio), Erdödy-huszár főhadnagy Kéribó alatt, a négyszög jobb szárnyán, egy másik osztály Fábris tábornok alatt alatt a balszárnyon foglalt helyet. Ez utóbbi egy osztály Erdödy-huszárral egyesülve, rendkivüli bátorsággal verte vissza az ellenséget.

Ugyanezen évben a székely huszárezred két osztálya az erdélyi hegyszorosoknál volt elosztva. Közzülök egy osztály apr. 18-án Oláhországban Retisán mellett a Pripora völgyben vivott csatában vett részt. Máj. 10-én a vulkáni hegyszorosnál folyt csatában kénytelen volt egy szakasz (Zug) az ellenséges lovas-

ságra intézett támadásnál a tulnyomó ellenségnek engedni, mig Lipót toscanai herczeg huszárok segitségére nem jöttek. Ugyancsak az emlitett hó 13-án egy osztály (Theil) Oroszgyalog-ezredbeli örnagy Leyritz vezetése alatt, a törcsvári szoros mellett a nemojesti csatában volt elfoglalva. A malomhegyi csatában másfél század magát kitünő vitézséggel viselte. Jul. 14 és 16-án egy osztály 1-sö székely gyalog-ezredbeli, főhadnagy Horváth alatt, a procesteri hegy megvédésével volt elfoglalva.

A katonai vitéz tettek szép napja viradt fel ugyanazon hó 19-én, midön a római sánczoknál egy szakasz (Zug) ugyanannyi Savoyai dragonyossal Eichelburg főhadnagy alatt magát oly jelesen védte, hogy József császár által mindkét szakasz külön-külön 50 aranynyal jutalmaztatott meg.

1789. márcz. hóban a székely huszár-ezred öt osztálya az erdélyi öt hegyszoros megvédésére osztatott szét. Apr. 9-én a vallje-mulieri-i csetepatéban két szakasz (Flügel) a megtámadt hadállásnak támogatására sietett s egyesülve a toscanai herczeg Lipót nevét viselő huszárokkal, az ellenséget 258 halott hátrahagyásával üzte vissza. Julius 15-én egy osztály Orosz-ezredbeli, örnagy Leyritz alatt, a tömösi szoros vitéz oltalmazásában vett részt.

Aug. 3-án a bodzai szoros oltalmazásánál három század székely huszár, egy század Lipót-huszárral egyesülve, a törököket 400 halott, 2 zászló, 20 szekér, számos vágó marha és körülbelül 200 ló hátrahagyásával verte vissza.

Sept. 17-én egy osztály (Flügel) Oláhországban a kimpolungi hadmenetben vett részt.

Már előbb juniusban egy osztály (Divisio) Moldvába tábornok herczeg Coburg hadtestéhez rendeltetett, ott a foksáni ütközetben Splényi tábornok alatt a jobb szárnyon kitünő vitézséggel viselte magát. Ezután a Karacsai tábornok dandárjához tétetett át. Sept. 19-én az emlitett osztály a rimnai kémszemlénél, hol a törökök a császár-huszárok közzé már behatoltak, ez utóbbiaknak segitségére sietvén, merész megtámadása

következtében az ellenséget visszavonulásra kényszeritette. A martinestii csatában Karacsai tábornok dandárát az ellenség ismételt támadásai ellen vitéz kitartással védte s az erdőnél állást foglalt janicsárok elleni támadásban minden más csapatok felett kitüntette magát.

Deczember elején egy osztály tábornok herczeg Coburg hadtestével Oláhországba ment.

1790-ben a székely huszár ezred is részt vett Giurgewo ostromában, valamint e városnál junius 8-án az osztrákokra nézve kedvezőtlen kimenetü csatában.

Az 1789-ki hadjárat minden tekintetben kedvezőbb volt az előbbinél az osztrák fegyverekre nézve. Mindemellett II. Lipót mindjárt uralkodása kezdetén átlátta, hogy helyesen cselekszik, ha a török háborut is elődének megszüntetendő vállalkozásai közzé sorozza. Különösen Poroszország kétes magatartása tette ezt szükségessé.

A berlini cabinet ugyanis nem késett Nagy Frigyes óta czélul tüzött politikájával közbe lépni. E politika a diplomatia legsikeresebb elvét követte s azon állandó törekvésben pontosult össze, hogy mint ellenség és mint barát egyiránt fölényt gyakoroljon Austria felett. Az emlitett két hatalom közt az egyesség a béke helyre állitására 1790-ben julius 17-én köttetett meg, melyet sept. 29-én az Austria és Törökország közti fegyverszüneti szerződés, 1791. aug. 4-én pedig a sistowi békekötés követett, mely a legcsekélyebb határkiegyenlitéseken kivül a belgrádi békekötést ujból megerősitette.

Ama nagyszerü nemzetközi küzdelmekben, melyek a mult század utolsó évtizedében vették kezdetöket, legelsöben Austria sietett Poroszországgal egyesülve a harcztérre, megboszulni a királygyilkosságot s mindjárt kezdetben elfojtani a forradalom istentelennek bélyegzett törekvéseit. Nem különben Austria volt egyik legerősebb támasza a kevés félbeszakasztásokkal majdnem 25 éven át folyt háborunak.

A franczia nemzet szellemi tulsulya és kiapadhatatlan

segélyforrásai miatt, valamint a régibb világviszonyok és politikai elvek következtében, az események főbb mozzanatait nem egyes országok küzdelmei, hanem terjedelmes államszövetségek és Európát is tulszárnyaló harczok alkották.

Igénytelen feladatunkhoz képest azon szerény szerep megirására kell szoritkoznunk, mely a nagymérvü küzdelmek közepette az erdélyi 5 határőr ezrednek jutott, s az egész kép legfőbb vonásainak rövid vázolására csak annyiban terjeszkedünk, a mennyiben az az általunk tárgyalt kis részlet érthetővé tételére szükséges.

Az erdélyi határőr ezredek magatartása a háboru sorsára nagyon is alárendelt befolyással birt, mindamellett nekünk érdekes tudni, mennyire feleltek meg hazánkfiai katonai kötelességöknek és becsületöknek.

Mindjárt a háboru kezdetén ugy a székely valamint az oláh két gyalog határőr ezredből egy-egy erős zászlóalj (Componirtes Bataillon) alakittatott. Ezek az ellenség előtt maradván, a többi rész rendesen az országban hagyatott, az ellenség előtt álló határőr zászlóaljak pedig kiegészitésöket ezredök területéről kapták. E zászlóaljakon kivül azonban a háboru távolabb fekvő szinhelyén külön működő erdélyi határőr csapatot is találunk.

1793. sept. 11-én a rondenthali oltalmi támadásnál és visszavonulásnál (Attaque defensive und Rückzug) történt, hogy a székely gyalog zászlóalj egy osztálya Beaumont főhadnagy alatt az ellenség jobb szárnyának sánczait megmászta és két ágyut vett el. A legujabb franczia-német háboruból is ismeretes weissenburgi vonal bevételénél herczeg Condé hadtestét Bergzabernnél és Dornbachnál erélyesen támogatta s az ellenséges hadvonal megvivásában (Erstürmung) jelentékeny részt vett, mire téli szállásra Mainzba vonult, melyet időközben a poroszok a köztársasági sergektől vissza foglaltak.

1794-ben septemberben a zászlóalj Wormsnál állott. Octo-

ber 9-én az oggersheimi csatában három század és egy század lovasság vitézül nyomult az említett helységbe.

1795-ben az említett zászlóalj Mannheim szerencsés ostrománál volt elfoglalva, s ez alkalommal annyira kitüntette magát, hogy az osztrák katonai naptárak közleményeiben is állandó helyet vivott ki magának. Az említett erőd több napi erős bombázás folytán került az osztrákok kezére. Dec. 10-én ugyanezen zászlóalj a schwegenheimi hadállást oltalmazta s 13-án a tzippstadti csatában vett részt. 1796-ban Kehl ostromához rendeltetett. Ezen kivül az említett évben a székely gyalog határőrség két százada Krakkó elfoglalásában vett részt. E csapat kétségen kivül nem tartozott a Rajna mellett működő egyesitett gyalog székely zászlóaljhoz.

Az egyesitett oláh gyalog zászlóalj a háboru kezdetén a székely gyalog zászlóaljjal együtt vett részt 1793. sept. 11-től 14-ig a rondenthali támadásnál és visszavonulásnál, ugy szintén Bergzabernnél és Dornbachnál a Condé herczeg hadteste támogatásában; később oct. 26. és nov. 18-án a brumpti erdőbeli hadállás megoltalmazásánál vitézül tartotta magát. Nov. 21-én Brumptnál az ellenségre intézett bátor támadás folytán Geidersheimba nyomult, decz. 13-án az erdő előtt a Hagenauba vezető ut mellett az ellenség sánczait szétrombolta. 1794. aug. 20-án részt vett a mundenheimi csetepatéban és oct. 23-án a Coblenztől a Rajnán át való visszavonulásban az utócsapatok közt volt elhelyezve, ezután helyőrségül Mainzba ment. Innen tevékeny részt vett e zászlóalj nov. 11-én a bretzenheimi, 18-án a weissenaui hadállás és decz. 2-án a zahlbachi sánczok visszavételében. 1795-ben nov. 10-én Ringennél az ellenség visszaszoritásán (Delogirung) működött és decz. 17-én a bacharachi támadásnál volt elfoglalva.

1796. sept. 6-án az egyesitett oláh határőr zászlóalj az aschaffenburgi hadjáratban és ugyanazon hó 16-án a Lahn mellett Limburg megtámadásában vett részt.

A székely huszárok kezdettől fogva egyik legjelesebb csa-

patját képezték az osztrák lovasságnak, mely, különösen a huszárság, a háboru különböző esélyei közt jó hirnevét a győzedelmes ellenség előtt is mind végig megtartotta.

1793. oct. 13-án Elsassban a lauterburgi vonal bevételénél a székely huszárok az első hadoszlopban voltak elhelyezve, mely Plittersdorfnál ment át a Rajnán. A huszárok átusztattak a Salzbachon s az ellenségből többet levágtak, 80 embert elfogtak. Ugyánazon hó 18-án az Offendorf melletti csatában vitézül viselték magokat. Oct. 26-án Wantzenau bevételénél három ágyut vettek el; november hóban Fort-Louis ostromában vettek részt.

Említett hó 25-én egy osztály (Divisio) Uttenhofent oltalmazta s az ellenséget vitézül verte az erdőbe vissza. Decz. 1-én a tiellhofeni erdő előtti hadállás oltalmazásánál az ellenség visszaverésében a Waldeck-dragonyosoknak sikeres támogatást nyujtott. 1794. jul. 31-én egy osztály (Abtheilung) a Rajna mellett a mündenheimi csatában vett részt.

1795. sept. 24-én az osztrák vezénylő tábornok Clairfait által Pichegru ellen nyert handschuhsheimi ütközetben a székely huszárok egy osztálya (Divisio) Wiblingennél a Hohenzollern-vértesekkel egyesülve az ellenséget hátrálásra kényszeritette.

A szerencse kedvezett az osztrák sergeknek a következő évben is, midőn annak vezényletét Károly főherczeg vette át. A legszebb tehetségü fiatal fővezér vitézül állott ellen azon mindkét seregnek, melyek egyike Jourdan alatt a Lahn folyóhoz, másika Moreau alatt a Schwarzwaldon át a sváb földre nyomult. Az első előbb Wetzlarnál, majd néhány nappal később 1796. sept. 3-án a würtzburgi heves csatában legyőzetve kénytelen volt a Rajnához vonulni vissza. E hadjáratban a székely huszárok aug. 5-én Bapfingennél, valamint sept. 3-án a würtzburgi csatában vitézül tüntették ki magokat. Ez utóbbi csatában 200 székely huszár, ugyanannyi Kinszky könnyü lovassal, az első támadásnál herczeg Lichtenstein tábornok alatt az ellenség jobb szárnya ellen működött.

Mialatt Austria azon igyekezett, hogy magát a Rajna mellett fentartsa, addig a kezdetben sokat igért szövetség tetemes változáson ment át. Az ellenség részéről fenyegető veszély ugyanis még nem volt elég nagy arra, hogy a szövetkezett fejedelmek és cabinetek mellékes, önző érdekeit elhallgattassa.

Már 1795 elején Poroszország Austriára féltékenykedve tárgyalásokat kezdett az ellenséggel, melyek a baseli békére vezettek. Ebben nem csak a bal Rajnapart Hollanddal együtt engedtetett át az ellenségnek, hanem egy fegyveres határvonal megállitása által a semlegesnek határozott éjszaki Németország a délitől, hol a háboru tovább folyt, elválasztatott. A többi német birodalmi tartományok is hozzá csatlakoztak a fentebbi békéhez. Toscana már előbb kibékült az ellenséggel.

A szövetség e felbomlása annál nagyobb veszélylyel fenyegette Austriát, minthogy a franczia directorium s annak lángelméjü fiatal tábornoka Bonaparte Olaszországban és közelebbről annak felső részében, a köztársaságra nézve ép oly természetes mint szerencsés harcztért választva, a köztársasági fegyverek tetemes sulyával fordult a számtalan érdektől szétszaggatott félsziget ellen.

Egy évi hadjárat elég volt az ellenállhatatlan tábornoknak, hogy Austriát teljesen megalázza s előbb 1797. april 18-án a leobeni békeelőzetekre, majd ugyanazon évben oct. 17-én a campoformioi végleges békére kényszeritse, mely említést is alig érdemlő kárpótlás mellett Austriát legszebb olasz birtokaitól megfosztotta, a német birodalom irányában a baseli békét ujabb veszteségekkel tetézte s ezen kivül még számtalan előnyt biztositott a köztársaság részére. Bonaparte nem elégedve meg a nyert előnyökkel, az 1797. decz. 9-én létrejött rastadti congressuson kivánt telhetetlen politikájának ujabb foglalásokra utat nyitni.

Ily viszonyok közt a campoformioi béke csak igen rövid időre eszközölt nyugalmat. Az ujabb coalitioi készületekre a köztársaság, az elvileg még fenálló béke tényleges megszegésé-

vel, a német birodalom határa megtámadásával felelt; minek következtében 1799 tavaszán a rastadti congressus eredmény nélkül bomlott fel.

A nemzetközi jog és közmorál gyalázatos megsértését, mely a rastadti congressus sikeretlen felbomlása után a köztársaság képviselőin a város közelében elkövettetett, melynek következtében a követek közzül kettő mindjárt ott meghalt, a történelem még teljesen be nem bizonyitott állitása szerint székely huszárok vitték végbe. De lett légyen ez bár igaz, a szennyes tettnél a végrehajtók oly annyira tájékozatlan és alárendelt büntársakul szolgáltak, hogy a felelősség e tettökért őket legkevésbé illetheti.

1799 elején ismét egy coalitio állott a köztársasággal szemben.

A hadjárat kezdete, mely 1799. év tavaszán indult meg, Austriára nézve ugy Német- mint Olaszországban kedvező volt. Az erdélyi határörség a Rajna mellett osztozott a szerencsés kezdet dicsőségében.

1799. márcz. 20-án az oláh határőr zászlóalj, az ellenségnek Polsternig való visszaverésében, majd a sváb földön Osterachnál és a stockachi szerencsés csatában jelentékeny részt vett, de az utóbbiban sokat is szenvedett. Nov. 8-án a philipsburgi erőd ostrom alóli felmentésében vitézül viselte magát.

1799 május hóban a Rajna melletti Oppenheimnél egy székely huszár-csapat (Detachement) 20 lovasból álló ellenséges zsaroló járatot (Executions-Detachement) megsemmisitett. Rastadtnál egy 180 hordóból álló lisztküldeményt foglalt el s vitt Geisbachba. Juliusban egy osztály (Divisio) Offenbachnál foglalt állást, s egy ökörszállitmányt, mely a mainzi várőrség számára volt szánva, vett el. Az emlitett hónap 28-án egy szakasz (Abtheilung) Höchstnél az ellenségre intézett támadásnál volt jelen. Septemberben négy század a báró Albini alatt álló felkelő hadsereghez Höchstbe tétetett át s ugyanazon hó 11-én a franczióknak Heidelbergből történt elvonulása után a városba

bevonult, 23-án pedig Rheingauban, a rüdesheimi csatában, egy osztály a mainzi huszárokkal egyesülten tüntette ki magát.

A franczia állam szervezetében e közben véghez ment változás, a consulság megalapitása s Bonaparte fő consulsága igen alkalmas volt arra, hogy gyorsan véget vessen a második coalitio hadjáratának s több mint egy évtizedre végkép megalapitsa a franczia fegyverek dicsőségét, melynek Olaszországban 1800. junius 16-án a marengói, Németországban a stockachi, möskirchi, hochstädti, blentheimi győzedelmek s végre a decz. 3-án Hohenlinden-nél megnyert nagyszerü ütközet fényes inaugurálására szolgált.

E hadjárat alatt ugy látszik, hogy a székely gyalog határőrezredeknek nem összesitett, hanem több külön zászlóalja vett részt. Részt vett-é a székely határőr-zászlóaljak közzül valamelyik a hirneves marengói csatában, erre adatot nem találtunk. Az adatok arra mutatnak, hogy azon késlekedésnél fogva, mely Napoleon gyors mozdulataival szemben a szövetségeseket oly sok eredménytől fosztotta meg, az osztrák sergek egy részével a székely határőrök is az eldöntés napján a csatatértől távol voltak. Azonban 1800. jul. 12-én az első székely gyalog-ezred egy zászlóalja parancsot kap, hogy altábornagy Kukussovich hadtestéhez, mely Tyrolba rendeltetett, Trientbe vonuljon; később ezen ezred 14-ik számmal neveztetik meg, melynek 4-ik zászlóaljáról megjegyeztetik, hogy a tiszteken kivül 1076 emberből állott.

Másnap a veronai katonai parancsnokság az emlitett zászlóaljat őrnagy Zillik alatt azon rendelettel inditja meg Trientbe, hogy utána való napon oda érkezzenek.

1800. sept. 10-én tervbe vétetett a hadjáratot Tyrol völgyeiből a végett megkezdeni, hogy Brescia elvételét és az ellenség előnyomulását az Ogliohoz meggátolják. Erre a székely határőrezred egy zászlóalja rendeltetett.

1800. sept. 4-én a zászlóaljat vezérőrnagy Stojanovich

osztályában találjuk, ki hadosztályával Val Camonica-tól Welschig és Deutsch-Metzig az előcsapati vonalt foglalta el.

1801. elején vezérőrnagy Stojanovich dandárával a Piaván átkél s a viz mentében Colalto és San-Salvador közt foglal helyet, mely mozdulatánál találjuk a székely zászlóaljat is.

1801. apr. 12-én az emlitett zászlóalj parancsot kap, hogy Udine mellől Venzonétől, Horvátországba Károlyvárosra menjen, hova a hó 27-én kelle megérkeznie.

Az emlitett zászlóaljtól kétségtelenül különböző az a zászlóalj, mely apr. 1-én Winzertől Passau mellől Linzbe rendeltetett.

1800. nov. 20-án altábornagy báró Vukasovich hadtestéből a székely határőr ezrednek egy zászlóalja a Monte Tonalehoz előcsapatul rendeltetett, hogy az összeköttetést a hadtest többi részével fentartsa.

Ha 1800-ban a németországi hareztér felé fordulunk, a székely huszárokat és a székely gyalogság egy másik zászlóalját ott találjuk.

Az emlitett év junius 18-án tábornagy Kray engedelmet ad alezredes gróf Walmoden-nek, hogy a kért portyázatot, diversiót, megtegye; hogy hova, megirva nincs; de azután legott foglalja el állomását, meghagyatván neki, hogy egy század huszárság Heckingenben maradjon vissza.

1800. julius 3-án alezredes gr. Walmoden, Langkreitzból Hemmau mellől jelenti a fentemlitett táborszernagynak, hogy osztályával s abban egy század székely huszárral Langkreitzba megérkezett s hogy tábornok Klenau-tól azon rendeletet vette, hogy Stadt am Hofba menjen, egy század székely huszárt pedig Nürnbergen át az ezredhez küldjön. E parancs következtében az alezredes is kéri, hogy az ezredhez visszamehessen.

Ugyanazon hó 21-én vezérőrnagy Szentkereszti jelentést tett az ellenségnek a folyó hó 4 és 5-én a Nidda mellett, azután Neu-Isenburgnál történt mozdulatairól, megemlitvén a veszteséget és a magokat kitüntetett egyéneket. Jul. 5-én ugyanis Szombathelyi őrnagy Isenburgnál a francziáktól megtámadtatva,

két század székely huszárral és a Mainz választó fejedelemségi csapatokkal az ellenséget feltartóztatta és állását sikeresen megvédte. Ez alkalommal Székely kapitány az ellenségre vezényelett roham közben elesett.

Ugyanez alkalommal egy század székely huszár a mainzi választó fejedelem csapatainak támogatására a Majna jobb partján Kelsterbachnál volt felállitva. Székely halála után Handel 2-od százados vette át Székely századát s Eschelbronn irányában csapatjával utat tört, az ellenségből számosat levágott s egy tisztet és 20 embert elfogott. Handel ez alkalommal tanusitott vitéz magaviseletéért kitüntetésre lön ajánlva.

Báró Albini, a mainzi választó fejedelemség korlátnoka, Kray táborszernagyot Aschaffenburgból 1800 aug. 25-én altábornagy báró Symbschen azon kivánságáról értesiti, hogy a székely huszárokat vezérőrnagy Szentkereszti-vel együtt hagyja még nála.

Az alexandriai fegyverszünet, majd 1801. febr. 9-én a lünevillei és végre 1802. márczius 22-én az amiensi béke volt a rövid hadjárat következménye, mely a köztársaság hóditmányainak s hatalmának növekedésére, a szövetségeseknek pedig az eddiginél még nagyobb megalázására s veszteségeire vezetett.

Az ezen békekötések által létesült helyzet, valamint általában az, mi Európában a lefolyt évtized alatt ugy a háboru, mint a diplomatia terén egy részről a franczia állam előnyére, más részről nem csak az európai legitim uralkodók, de több nemzet tetemes sérelmével végbe ment, a legerőszakosb ujabb viszontagságok magvát hordozta magában. A béke csupán egyik fél teljes leveretésével tarthatott állandóságra számot.

Napoleon-nak 1804. decz. 2-ikán császárrá emelkedése az évtizeden át folyton erősödött franczia állam erejét az eddiginél még szorosabban összpontositotta s a föld eddig ismert legnagyobb katonai lángelméje és egyik legügyesebb uralkodója kezei közzé tette. A császárság fénye, nagyszerűsége tetemes befolyással volt a franczia nemzet ereje, önérzete felhangolására, mely

a végbe ment változások által hiuságát oly annyira kielégitve találhatta.

Európának ez érdekekkel szemközt álló, sokképen megalázott, de erejéből még ki nem fogyott nagyobb részében ugy az uralkodók, mint a népek átláthatták s valósággal átlátták, hogy vagy megsemmisittetésre vagy élet-halál harczra kell magokat elszánni, s midőn ez utolsót választották, csak az önfentartás felzaklatott hatalmas ösztönét követték, bár ez még akkor sem volt elég erős, hogy a külön vált és mellékes hasznot leső érdekeket elhallgattassa s az uralkodókat és népeket a közellenség ellen szilárdul egyesitse.

Az emlitett viszonyok közt a kedvező alkalmak a háboru megkezdésének döntő okait képezték, s a békekötések csak rövid, több kevesebb tartamu fegyverszünetekül szolgáltak. A természetes állapot a háboru volt.

A harmadik coalitio létre jött, de annak széttépésére Napoleon-nak egy ujabb rövid, de az eddigieket dicsőségével tulszárnyaló hadjárata elégséges volt.

1805-ben a franczia császárnak a leggyakorlottabb tábornokok által vezényelt hadai hét hadtestben s a legtöbb németországi fejedelmek által támogatva özönlötték el déli Németország különböző tartományait, hogy veszélyes csapásukat Austria szivébe intézhessék. Donauwörthnél átkelvén a Dunán már octoberben a Duna mindkét partjának urai voltak. A wertingeni, günzburgi és elchingeni vesztett csaták után Ulm őrizetével együtt capitulált. Az osztrák és orsz sergek, nem véres összeütközések nélkül, hátrálni voltak kénytelenek, s a veszélyes ellenség fenyegetőleg közeledett a Duna hosszában az osztrák határokhoz. E szorongatott helyzetben az orosz hadvezér Kutusoff érzékeny csapást intézett ugyan az ellenségre Dürrensteinnál és Steinnál, a nélkül, hogy e győzedelem Bécs elfoglalását megakadályozhatta s az ellenséget diadalmenetében meggátolhatta volna. A franczia szövetséges sergek a nyert előnyökön felbátorodva s tömérdek zsákmánynyal megterhelve

folytonos csetepáté közt követték az egyesült osztrák-orosz sereget Morvába. Itt Auszterlitznél 1805. decz. 2-án ment végbe a három császár közt a véres ütközet, midőn a téli fényes nap Napoleon egyik legragyogóbb diadalát világitotta meg.

Austria a pozsonyi békekötéssel 1805. decz. 26-án ujabb tetemes veszteségek árán vásárolta meg a rövid tartamu békét.

Az auszterlitzi csatában a balszárny előcsapatánál az első szekely gyalogezred két zászlóalja, valamint a 2-ik ezrednek is két zászlóalja, mind két ezredből külön-külön 1300 legény, volt jelen s a legdicséretesebben viselte magát.

Nem több szerencse követte Austria második hadjáratát 1809-ben. Napoleon-nak 1806/7-ben Porosz- és Oroszország ellen folytatott háboruja Poroszországot teljesen földre sujtotta, Oroszországot szövetségeseitől elkülönitette, a Napoleon-ra nézve nyugtalanitólag fejlödő spanyol események pedig az életerös viadorra zsibbasztó hatással még kevéssé voltak.

Ily viszonyok közepette Austria elszigetelve állott, de a megaláztatás, valamint a még nagyobb veszély feletti bizonytalanság, türhetetlen lett rá nézve, s uralkodás és nép kedvet érzett inkább az önsegély erőfeszitését kisérleni meg, mint folytonos aggodalmak közt várni be az előbb-utóbb bizonnyal bekövetkező ujabb válságot.

Az ettől való aggodalomra majd minden nap uj meg uj indokot szolgáltatott. Napoleon ugyanis kibékült ellenségeitől nem csak békében maradt, hanem szolgai engedelmességet, határt nem ismerő nagyravágyó terveinek kész elömozditását követelte tőlök, s e részben a legkisebb határozatlanság vagy hanyagság a követeléseiben határtalan barátság felmondására szolgált okul.

A háborut kezdő fél 1809-ben Austria volt.

A legjogosabb méltatlankodástól, a legszebb lelkesedéstől áradozó államnyilatkozatok, kiáltványok bocsáttattak szét. A birodalom népeinek, a hadsereg szellemének fokozására, harczvágya élénkitésére minden meg lön téve; a magyarországi nemesi felkelés igénybe vétetett, Erdélyben készen állott, Tyrol-

ban népfelkelést rendeztek, a hadi készületeket a legdicséretesb erélyjel megtették: de mindez semmit sem segitett. Napoleon, Würtemberg, Bajorország és a rajnai szövetség uralkodói által erélyesen támogattatva, ismét szokott gyorsaságával nyomult a Duna mellett lefelé. Az osztrákok a Hausen vagy Taunnál, Abendsbergnél, Landshutnál, Eckmühlnél, Regensburgnál hátrányukra vivott csaták folytán kénytelenek voltak az Inn mögé vonulni. A fel nem tartóztatható ellenség, mint 4 évvel előbb, ismét Austria szivébe nyomult s már május 23-án győzelmesen vonult a birodalom fővárosába. Az aspern-esslingeni csatában, május 21 és 22-én, a győzedelem eldöntetlen maradt. A kimerültség mindkét részről rendkivüli volt s Napoleon legelsőben ingadozóvá lett hadi szerencséjét ujból megkisérteni előbb nem merte, mint midőn egy jelentékeny franczia hadsereg Tyrolból Magyarországba nyomult, János főherczeget és a magyar felkelő serget junius 14-én Győrnél tönkre verte és Bécsnél a franczia sereg zömével egyesült. Csak ekkor keltek a francziák ismét a Dunán át s kényszeritették a wagrami igen véres csata után jul. 5 és 6-ikán Károly főherczeget visszavonulásra.

Az 1809-ki hadjárat nem kevésbbé vette igénybe az erdélyi határőrezredeket, mint a majd 20 éven át rövidebb-hosszabb szünettel folyt eddigi háboruk egyes episodjai.

Az utóbbi hadjárat alatt a csaták fő szinhelyén, a Duna mentében, határőreinket ugyan hiában keressük, de jelentékeny rész jutott nekik a lengyelországi hadjáratban, mely a felső olaszországival együtt a küzdelmek mellékes szinhelyét képezte. A lengyelországi hadjárat nem volt ugyan gazdag fegyvertényekben, de számos családfőnek és munkaképes családtagnak a hazától távolléte miatt érzékeny áldozattal sujtotta polgártársaink tetemes részét.

A tilsiti béke a varsói herczegség felállitása által Austria szomszédságában egy sokképen ellenséges államot teremtett s Oroszországot a franczia szövetséghez kötötte. Napoleon-nál továbbá nem hiányzott sem a belátás, sem a mód arra, hogy az

oroszszal kötött szövetséget Austriára nézve minél fenyegetőbb alakban tüntesse fel. A mondottak elég bő okot szolgáltattak arra, hogy Austria az uj háboru kezdetekor észak-keleti határa megoltalmazásáról gondoskodjék.

A 7-ik osztrák hadtest Estei Ferdinánd kir. herczeg vezérlete alatt Gácsországban foglalt állomást.

Lovassági tábornok gróf Bellegarde-nak, — ki az 1-sö és 2-ik hadtestet, melynek Csehországból a Duna balpartján kell vala működni, vezénylette, — Krakkóból, febr. 27-röl kelt tudósitásában a 7-ik hadtesthez rendelt erdélyi határörök menetterveröl a következőket találjuk:

Az 1-sö gyalog székely határőrezred 1-sö zászlóalja márcz. 24-én érkezik Körtvélyesre és apr. 4-én Krakkóba. A 2-ik székely gyalog határőrezred 1-sö zászlóalja márcz. 20-án érkezik Béltekbe (Szathmár megyében) és apr. 7-én Krakkóba. Az 1-sö oláh határőrezred 1-sö zászlóalja is márcz. 20-án érkezik Béltekbe; a további állomás nincs megjelölve. A 2-ik oláh határőrezred 1-sö zászlóalja márcz. 7-én érkezik Béltekbe, a nélkül, hogy további állomása megjelölve volna.

A székely huszárok 8 százada márcz. 31-én érkezik Duklába és apr. 10-én Krakkóba.

Ezen határőrcsapatok közzül a nyolcz huszárszázad a Dienersperg hadosztályához és ennek vezérőrnagy Geringer alatti dandárához, a két székely gyalog zászlóalj pedig a Schmurroth-hadosztály Mohr dandárához tartozott.

1809. márczius 5-én a határőrcsapatok iránt a következő további elhelyezési rendelet tétetett. A Dienersperg-hadosztály 6 székely huszárszázaddal szállja meg Krakkót, ugyanazt tevén a Geringer vezérőrnagy alatti két székely gyalog határőrzászlóalj, ugy szintén a Branováczky-dandár hasonlólag két erdélyi oláh határör-zászlóaljjal.

A megnevezett csapatok egy részének előhaladásáról később a következő adatokat találjuk: 1809. márcz. 21-én a 8 székely huszárszázad Erdélyből megindulván, 26-án Nagy-Károlyba

érkezett. Ugyancsak márczius 21-én két székely gyalog zászlóalj hagyván el Erdélyt, apr. 13-án Gácsországban Duklánál állapodott meg. Apr. 20-án a székely huszárezred ezredesi osztálya Mogielniczáról (lengyel város, délnyugatra Varsótól) utnak indulván, a hó 23-ra Tarczynba ért (a varsói kormányzóságban).

Apr. 23-án Ferdinánd herczeg Varsót, ugyanaz nap, melyen Károly herczeg Regensburgból kivonulni volt kénytelen, bevette, de ezzel az osztrák sergek hadi szerencséje Lengyelországban forduló pontjához ért.

Varsó bevétele után mindjárt harmadnap e város mellett egy előőrsi összecsapás az osztrákokat előnyös állásuktól fosztotta meg. Dombrowsky seregével Posen tartományában az osztrákok elébe ment; Poniatowsky herczeg a Bug bal partján összpontositott állást foglalt el s ez által Varsó erődét Prágát szemmel tarthatta, és egyszersmind Gácsország határát fenyegette. A gorai hidfőnek bevétele a Vistula jobb partjának birtokába helyezte öt. A lengyel tábornok gyorsan Gácsországba nyomult s május 14-én Lublinba bevonult. Csakhamar május 18-tól 24-ig Sandomir, Zamosk, Jaroslaw feladta magát; végre az ellenség Lemberget is bevette.

Hasonló szerencsével nyomta vissza Dombrowsky az osztrákoknak Posenbe nyomult csapatait. Ekkor Dombrowsky egész erejével az osztrák fősereg ellen fordult, melynek főhadi szállása Ferdinánd herczeggel együtt folytonosan Varsóban volt. Az osztrákok Thornnál eredmény nélkül megkisérlett ellenállás után kénytelenek voltak hirtelen visszavonulni. A főherczeg junius 6-án Varsót is odahagyta, melyet a lengyel sergek elfoglaltak. A főherczeg ezután Gácsország visszafoglalását ujból megkisértette. A sandomiri erődöt sikerült neki többszöri roham után visszavenni és Lemberget ismét megszállta. A Sandomirba való bevonuláskor az opatovi kapunál a diszsorfalat a székely huszárezred képezte. Az osztrákoknak Lembergnél és Sandomirnál kivivott győzelmök feletti öröme nagyon rövid

tartamu volt. Az előbbi várost ugyanis a lengyelekkel egyesült oroszok kevés nap mulva visszafoglalták s az osztrákok a szétrombolt Sandomirt odahagyni voltak kénytelenek. A főherczeg nem tehetett egyebet, mint hogy visszavonulásról gondoskodjék, annál is inkább, mivel a lengyel sereg hova-tovább több erősbitést nyert, herczeg Galizin egy orosz hadtesttel Gácsországba nyomult, s az osztrák sereg, mely 12,000 főből állott, a nagy túlsúlynak megfelelni képtelen volt. Az osztrákok végre jun. 13-án Krakkót is odahagyták s a főherczeg Magyarországra vonult vissza.

A fentebbi hadmiveleteknél az erdélyi határőröknek a következő feladat jutott.

Aprilis 24-én a székely huszárok 3-ik osztálya Gorán át, vezérőrnagy Mohr vezetése alatt, mint előcsapat a Vistula jobb partjára kelt át.

Másnap a székely huszárok első osztálya oda lön utasitva, hogy Sierocknál vagy Modlinnál a sereg jobb szárnyát, hol négy hét fontos taraczk (Haubitz) volt felállitva, fedezze; ugyane napon a székely huszárezred örnagyi osztálya parancsot kapott, hogy a Varsó és Blonie közötti utat szállja meg, hova május 1-én meg is érkezett.

Apr. 26-án Karczewből Mohr vezérőrnagy Schnurroth altábornagynak jelenti, hogy a székely huszárezred egy osztálya a táborba megérkezett.

Apr. 29-én a Geringer-dandárba beosztott örnagyi osztálya a székely huszárezrednek a sereg jobb szárnyán és a Vistula melletti uton előőrsi állást foglalt el Szekanowtól Burakowig.

Május 6-án egy székely huszárosztály (Divisio) gr. Kálnoki vezérlete alatt a Vistula mentében Glusztól Burakowig állást foglalt. Az egyik század Salamon kapitány, a másik Keresztes kapitány alatt, összesen 246 legényt számlált.

Máj. 15-én egy huszárszázad, tábornok Branovatzky-t Gorába kisérte, hogy ott a nádor-huszárok egy századát felváltsa.

Május 27-én Neyperg ezredes Varsóból jelentést tesz, hogy

elhatározta magát a székely huszár-ezred hat századával Jeziernába (Gácsországban, Tarnopol mellett) menni, mivel azon meggyőződésre jött, hogy az ellenség ágyuival szemben a hajókat a Vistulán tovább nem tarthatja meg.

Junius 5-én a sandomiri összecsapásnál a huszár-ezrednek két fogoly és két sebesült vesztesége volt.

Jun. 6-án jelentés tétetik az obrazovi táborból, hogy egy Sandomir elleni kémszemlében egy ember és egy ló elesett, két ember és hat ló megsebesült.

Jun. 8-án jelentés érkezett a főhadiszállásra, hogy a székely huszárezred azon századának, mely Warkánál állott, lovai annyira elsatnyultak, hogy Swidrybe volt kénytelen vonulni. E századból három szakasz (Zug), — folytatja a jelentés, — junius 7-én Warkánál Maurer és Amboi kapitány alatt mindazt megtette, a mit egy teljesen kiképzett lovasságtól kívánni lehet; 10 huszár veszteséggel ugyanis az ellenséget oly keményen visszaverte, hogy Bruszától Bialobrzig volt kénytelen visszavonulni.

Jun. 11-én a székely huszárok egy osztálya a sulkowska-wolai csatában vett részt.

Ferdinánd főherczeg eltávozása után az erdélyi határörök még tovább is Gácsországban maradtak. Junius 30-án ugyanis a székely gyalogezred a slawkowi csatában vett részt. Az említett ezred egy százada előörsön egy halottat és 5 sebesültet vesztett, s Benke százados, Veinzirl főhadnagy és Herrman zászlótartó kitüntették magokat.

Augustus 7-én a Geringer-dandárral a huszárok két százada a jablonkai szoros megszállására rendeltetett.

Ugyanezen évi sept. 28-ról jelentés kél, mely szerint a 2-ik székely gyalog határőrezred két zászlóalja és a huszárezred 2 százada Gácsországba Bellegarde tábornagy hadtestéhez Eyrman tábornok hadosztályához a Geringer dandárába indittatott. Nov. 19-éről továbbá egy tudósitást olvasunk, mely szerint a székely gyalog határőr-ezred 4 százada Mohr vezér-

örnagy alatt a gdowi uton Rzeszow irányában az oroszok után nyomult és a székely huszárok utjokat Horodeszkowba vették.

Az osztrákokra nézve minden oldalon szerencsétlen kimenetelü háboru 1809. oct. 14-én a bécsi békére vezetett. E béke Austria birtokát 2000 □ mértfölddel és 3.000,000 lakossal apasztotta. A veszteség nagy része a lengyel tartományokra esett, s a varsói herczegség s Oroszország osztoztak meg a nyeremény felett.

A bécsi békekötéssel a franczia császárság dicsősége s nagysága tetőpontjához ért. E nagyság Napoleon személyében volt öszpontositva. Több jellemmel, az emberi jogok és az igazság helyesebb méltánylásával, ily széditö magasságra ő soha sem jut vala, de a helyzet veszélyes ingereinek, az önzésnek, öntúlbecsülésnek és kielégithetetlen dicsszomjnak ellenállni nála sokkal jellemesebb ember is bajosan lett volna képes. Napoleon 1809-ig leghatalmasabb ellenségeit is könnyen legyőzte és eltiporta; ez év után ő lett magának legveszélyesebb legyőzhetetlen ellensége.

E nagyság hanyatlásának ivkörét kisérni, leirni távol esnék szerény feladatunktól. Lássunk azonban a világtörténelmi mozzanatokból ezután is annyit, mennyi szükséges, hogy tárgyunknak a főbb eseményekkel való összefüggését megjeleljük.

1812-ben az oroszországi nagy hadjáratban Napoleon Austria részéről 30,000 főnyi segédcsapattal megelégedett. E sereg nem osztozott a nagy sereg szerencsétlenségében. Erdélyi határőreink az 1812-ki hadjáratban nem vettek részt.

1812. apr. 15-én nagy-szebeni kelettel határőreinknek következő elhelyezési kimutatását olvassuk:

Az 1-sö oláh ezred első zászlóalja Hátszegen, a 2-ik zászlóalj Orláthon.

Az 1-sö székely gyalogezred 1-sö zászlóalja Csik-Szeredában, a 2-ik Gyergyó-Szent-Miklóson.

A 2-ik székely gyalogezred 1-sö zászlóalja Brassóban, a 2-ik zászlóalj Kézdi-Vásárhelytt.

A székely huszárezred 8 százada közzül kettő Medgyesen, két század Sepsi-Szent-Györgyön, 2 század Segesvárt, 1 század Szépmezőn, fél Déván, fél Szászvároson.

1812. juniusban a 2-ik oláh ezred Bukovinában állott.

1812. aug. 23. Szebenből altábornagy Stiptics értesiti a főhaditanácsot, hogy miután Erdély minden lovasság nélkül van, ugy rendelkezett, hogy a székely huszárezred egy százada mulhatatlanul Erdélyben maradjon s egyszersmind a nem mozgósitott osztály (Divisio) fele részben lóval láttassék el, fele részben a nélkül hagyassék.

1812. aug. 31. Bécsből a főhaditanács az erdélyi főhadi parancsnoknak megrendeli, hogy miután Moldvában Chotinnál orosz hadtest állittatott fel, vezérőrnagy báró Széchen az 1-sö és 2-ik székely határőrezred 2 zászlóaljával Beszterczére vonuljon.

1812. sept. 7-ről Csernovitzból kelt jelentés szerint a b. Novák altábornagy vezérlete alatt Bukovinában álló hadtesthez a 2-ik oláh határőrezred két zászlóalja is tartozott, valamint egy székely gyalog zászlóalj is váratott oda.

1812. decz. 26-án Lembergből kelt elhelyezési tudósitás szerint táborszernagy 15-ik Henrik Reusz-Planen herczeg tartalékhadtestéhez Galicziában a Széchen-dandár is tartozott, melybe az 1-sö székely gyalogezredből két zászlóalj és a 2-ik oláh gyalogezredből is 2 zászlóalj volt beosztva.

A fentebbiek szerint tehát 1812-ben határőreink nagy része tüzhelyétől ki volt mozditva. Egy rész a sorkatonaság hiánya miatt bent a hazában tett sorkatonai szolgálatot, a másik pedig a birodalom szomszéd tartományaiban volt elhelyezve.

1813. január 4-én Lembergből kelt menetparancs elrendelte, hogy a Novák altábornagy hadosztályában a Széchen-dandárhoz tartozó, és 1812. decz. 30-án Csernovitzból megindult 1-sö zászlóalja az 1-sö székely gyalogezrednek, 1813. január 12-én Gácsországba Brzczánba és Zborowba érkezzék.

Az 1-sö székely gyalog határőrezrednek 1813. jan. 2-án

Károly-Fehérvárról elindult 2-ik zászlóalja febr. 2-án érkezett Kozovába és Zborowba; a 2-ik oláh határőrezred két zászlóaljának, jan. 4-én indulva Beszterczéről, azon hó 11-én kellett megérkezni Podhaycebe, Monaszterzyskába és Baryczba.

1813. jan. 8-án Szucsavából kelt elhelyezési kimutatás szerint az 1-sö oláh ezred törzskara Csernovitzban volt; az 1-sö zászlóalj, mint mirigyvész elleni őrvonal, a Dnieszter és Pruth közt volt felállitva, a 2-ik zászlóalj Szereth vidékén foglalt téli szállást.

A 2-ik székely határőrezred főhadi szállása Szucsavában volt; az első zászlóalj, mint mirigyvész elleni őrvonal, Szucsava és a Pruth közt foglalt helyet; a 2-ik zászlóalj Szucsavában vezérőrnagy Splényi dandárához tartozott.

A székely huszár-ezred 6 százada közzül kettö Szucsaván és környékén, két század Csernovitzban volt elhelyezve.

1813. jan. 31-én Lembergből kelt elhelyezési táblázatban, a Reusz herczeg alatt álló tartalék-seregben az első székely gyalog határőrezred 2 zászlóalja 1953 legénynyel Krystianpolban és ennek környékén volt előörsön, vezérőrnagy báró Lederer alatt; főhadiszállás Brodi; a 2-ik oláh határőrezred 2 zászlóalja, mely 2156 emberből állott, Brodiban és az előörsökön foglalt helyet.

1813. apr. 1. Galicziában a táborszernagy XV. Henrik Reusz herczeg vezénylete alatt álló tartaléksereghez altábornagy Novák hadosztályához és a Mielerben és Lederer dandártábornok dandárához tartozó erdélyi határőrezredek következöleg voltak elhelyezve: A 2-ik oláh ezrednek két zászlóalja Lembergben állott; e két zászlóalj előcsapatul a Vistula mentét foglalta el a Wisloka befolyásáig.

Az 1-sö székely gyalogezred két zászlóalja a Vistula mentében állittatott fel a Wisloka beömlésétől a Dunajecz torkolatáig előcsapatként.

1813. apr. 4. Lembergből érkezett menetrend következtében a Novák-hadosztály vezérőrnagy Lederer alatt álló dandá-

rából a 2-ik oláh ezred két zászlóalja parancsot kapott, hogy Brodiból kivonulván, emlitett hó 26-ikára Kolbuszowba s onnan tovább menjen, ugyanekkor az első székely gyalogezrednek a Széchen-dandárhoz tartozó két zászlóalja parancsot kapott, hogy april 10-én Krystianpolból kiindulván, e hó 27-én a dandár törzsállomására érkezzék Radomislbe.

1813. april 24-én Lembergből altábornagy báró Novák hadosztályának menetrendje következőleg volt megállitva: a vezérőrnagy Széchen-dandárában lévő 1-ső székely gyalog határőr-ezred két zászlóalja april 30-án indul el Radomislből és május 3-án érkezik meg Bochniába; a 2-ik oláh gyalog határőr-ezred két zászlóalja pedig báró Lederer vezérőrnagy dandárával aprilis 30-án indul el Kolbuszowból és május 8-án érkezik Bochniába.

Az 1-ső oláh határőr-ezred 1-ső zászlóalja altábornagy Radivojevics hadosztályával, és vezérőrnagy b. Splényi dandárával, apr. 30-án indul Csernovitzból, és május 17-én érkezik Jaworowba. A 2-ik székely gyalog határőrezred két zászlóalja, összesen 2216 ember, apr. 30-án indul el Radautzból és május 27-én érkezik Janowba. A székely huszárezred hat százada, számszerint 727 ember, május 1-én indul el Szucsaváról és május 22-én ér Grodekbe.

1813. május 20-án a Zakrzewből kelt elhelyezési rendelet szerint a 2-ik oláh határőrezred (17-ik számu) két zászlóaljjal Lenk ezredessel, Kapschermet és Sthvistinsky őrnagyokkal, összesen 2253 emberrel, a tarnowi és bochniai kerületben Bogumiloviczen és vidékén állomásozott.

1813. máj. 21-én Szczepanowból a bochniai kerületből kelt elhelyezési jegyzék szerint a Széchen-dandárban az 1-ső székely gyalog határőrezrednek Betzman ezredes alatt 2181 emberrel Szczepanowban volt főhadiszállása. Az első zászlóalj Földvári őrnagygyal Okuliceban és környékén, a 2-ik zászlóalj Mittrovich századossal egy meg nem nevezett kincstári uradalomban állott.

1813. jun. 1-én a táborszernagy herczeg Reuss alatt álló hadtesthez és Radivojevits altábornagy osztályához és vezérőrnagy Vlassics dandárához tartozó székely huszárezrednek Fikweiler ezredes alatt álló 5 százada, 760 emberrel, Uscie-Solnéban és annak vidékén állomásozott. Alezredese volt Reinisch, őrnagy gr. Kálnoki. Továbbá vezérőrnagy b. Széchen dandárával, melynek főhadiszállása Woyniczben volt, a 2-ik oláh ezred két zászlóalja 2215 emberrel Zakrczewben állott. Altábornagy b. Mayer hadtestében b. Piccard Bochniában állomásozó dandárában az 1-sö oláh határőrezred két zászlóalja 1057 emberrel Prosowkyban állott; végre a Niegowiceben állomásozó vezérőrnagy Suden dandárában ugyanott állott a 2-ik székely határőrezred két zászlóalja, 2144 emberrel Divéky ezredessel, az első zászlóalj Riebel őrnagy, a a második Benke őrnagy alatt.

1813. jan. 9 Wadowiczéről altábornagy Novák rendeli, hogy a 2-ik székely gyalogezred a Gdowról Wielicskába menő ut mentében táborozzék.

Jun. 23. 1813. Wadoviczéből Novák altábornagy és osztálytábornok báró Wimpffen vezérőrnagygyal és dandárnokkal a főhadi tanács azon parancsát közli, hogy dandárával, melyhez a 2-ik székely ezred is tartozott, a Magyarországon felállitandó 2-ik tartaléksereghez menjen.

A nagy catastropha, mely Napoleon-t Oroszország zord égalja alatt érte, nem csak közelebbről megtámadott ellenfelét bátoritotta fel a megtorlásra, hanem jobb sorsuk iránt reményt ébresztett mindazon hatalmasokban, kik a világhóditótól jogaikban, sőt tényleges javadalmaikban kissebb-nagyobb kárositást szenvedtek.

Legelsőben a porosz király fogott kezet az oroszszal, ezt követte csak hamar a német nemzet zöme is; de, kivéve a poroszt, a német birodalom legtöbb fejedelmeinél még élénkebb volt a Napoleon büvös hatalmától való félelem, mint sem az eddig történtek után ujabb bátoritás nélkül tőle félrevonulni merészeltek volna.

Austria a családi viszony által is ösztönöztetve előbb a közvetitő, a békeszerző szerepét kisértette meg: de miután a pläswitzi fegyverszünet, valamint a prágai fejedelmi összejövetel, czélra nem vezetett, 1813 aug. 12-én az osztrák császár is megizente a háborut Napoleon-nak.

Mennyire tartotta szükségesnek Austria, hogy a háboru esélyeire készen legyen, megtetszik abból, hogy Ferencz császár a fentemlitett hadüzenet előtt már 3 hóval, máj. 10-én parancsot adott, hogy a Csehországban levő osztrák hadsereg 120.000 emberre emeltessék.

Ugyanazon napon a bécsi haditanács elnöke tábornagy gr. Bellegarde tudósitja tábornagy herczeg Schwarzenberget a Gácsországban állomásozó figyelő sereg felosztása iránt. E seréghez tartozott altábornagy Mayer hadosztályában, vezérőrnagy Suden dandárában, a 2-ik székely határőrezred két zászlóalja, valamint vezérőrnagy Piccard dandárában az 1-sö oláh határőrezred egy zászlóalja; továbbá altábornagy Radivojevits hadosztályában, gr. Széchen dandárában, az első székely gyalog határőrezred két zászlóalja és a 2-ik oláh gyalog határőrezred két zászlóalja, végre Vlassits vezérőrnagy dandárában a székely huszárok hat százada.

1813. jun. 26-án ő felségének főszárnysegéde Kutchera jelenti altábornagy gr. Radetzky-nek Gitschinből, hogy a cs. kir. első tartalékhadtest Csehországba, jelesen az 1-sö oláh gyalog határőrezred egy zászlóalja junius 19-én Kardasch-Rzeczicz-be (a tábori kerületben), továbbá az első székely gyalog határőrezred két zászlóalja junius 17-én Jamnitzba, valamint a székely huszárezred 6. százada Datschitzba és Lukaweczbe megérkezett, végre a Csehországban álló 2-ik tartalékhadsereghez mozgásban lévő csapatok közt találjuk a 2-ik székely határőrezred két zászlóalját, mely jun. 14-én Nagy-Szombathba és a 2-ik oláh határőrezred egy zászlóalját, mely jun. 17-én Neustadtba volt érkezendő.

A csehországi hadseregnek 1813. junius 1-én kelt hadi

rendje szerint a balszárnyon lovassági tábornok gr. Klenau alatt, altábornagy báró Meskó könnyü hadosztályában, Baumgarten vezérőrnagy dandárában, egy zászlóalja volt az 1-sö oláh határőrezrednek. Vezérőrnagy herczeg Reuss alatt altábornagy Fresnel hadosztályában is, vezérőrnagy Suden dandárában, az 1-sö székely gyalog határőrezred két zászlóalja és 6 század székely huszár volt.

1813. aug. 30-ról Marienbergből lovassági tábornok gróf Klenau herczeg Schwarzenberg altábornagynak jelenti, hogy emlitett hó 27-én Kommotauba intézett menete közben ellenségre talált, s hogy Steinbachnál Drezda irányában egy kis összecsapás történt, melyben az oláh gyalog határőrezred egy zászlóalja is részt vett, s hogy altábornagy báró Meskó és vezérőrnagy Széchen, kik igen messzire merészkedtek, az ellenség által elfogattak. Az összecsapásnál az oláh zászlóalj mindössze 155 embert vesztett.

A négy nappal később kelt csatarendben egyéb uj nem fordul elő, csakhogy altábornok báró Mohr veszi át az elfogott Meskó altábornagy hadosztályát.

Szárnysegéd örnagy gróf Thurn 1813. sept. 29-ről jelenti, hogy a megelőző napon Altenburgnál és Zeitznál vivott csatában az 1-sö gyalog határőrezred is jelen volt, jelesen annak egy százada csatárláncul volt alkalmazva.

Vezérőrnagy báró Paumgarten-nek oct. 11-ről tett, és az emlitett hó 3 és 4-én Hohenfichte és Flöhe közt vivott csatára vonatkozó jelentése szerint ez alkalommal az 1-sö oláh határőrezred egy zászlóalja is tüzben volt, s ellenére a tulnyomó ellenség támadásainak, ugy ezen fontos állás, valamint minden többiek meg lőnek oltalmazva; e zászlóaljból kitüntette magát Pettenek örnagy és segédje Nosz.

De kisérjük hazánkfiait a lipcsei csatatérre, hol két részről fél millió harczos találkozott s hol oct. 16-án és egy kis félbeszakitással azt követett két napon, a világtörténelemben egyik legfontosabb és legnagyobb csata vivatott.

A Liebertwolkwitznél és Seifershaunál vivott csatáról oct. 16-án tett tudósitás szerint az első oláh határőrezred zászlóalja 3 halottat, 34 foglyot, és 10 meg nem találtat vesztett zászlótartón alól. A rothenburgi főhadiszállásról oct. 17-én kiadott csatarend szerint lovassági tábornok báró Frimont hadtestében, altábornagy Fresnel könnyü hadosztályában és vezérőrnagy gr. Hardeck dandárában, volt a székely határőr ezrednek is két zászlóalja; továbbá altábornagy báró Splényi lovassági tartalékosztályában, Minetillo dandárában, a székely huszárok hat százada.

Vezérőrnagy Paumgarten-nek a lipcsei ütközetről 1813. oct. 18-ról tett jelentése szerint Holzhausen falu megrohanásánál és bevételénél az 1-sö oláh határőrezred is részt vett és ez alkalommal a zászlóalj örnagya Pettenek hidegvérüsége, elhatározottsága és csapatjának vezénylete által a legdicséretesebben tüntette ki magát.

Az emlitett csatában szenvedett veszteségekről tett jelentés szerint az első oláh határőrezred holtakban egy tisztet és 8 embert, sebesültekben egy tisztet, 63 embert és meg nem találtakban 3 embert vesztett.

Altábornagy gr. Fresnel-nek Mainai-Frankfurtból, 1813. nov. 12-ről kelt, oct. 29-től nov. 1-ig terjedő és a hanaui csatára vonatkozó tudósitása megemliti, hogy a kinzigi hid bevételénél az 1-sö székely gyalogezred legkitartóbb vitézsége által tüntette ki magát, és Földváry őrnagy, valamint Fieschi százados, a legfelsőbb megelégedésre méltóknak mutatták magokat, egyszersmind altábornagy Splényi segédjét, székely huszárezredbeli főhadnagyot Christophorit (talán Kristófi-t) kitüntetésre érdemesnek nyilvánitja.

A nov. 14-én Majnai-Frankfurtban megjelent hadi lap (Feldzeitung) következőleg ir a hanaui csatáról, — mely nem a szövetségesek győzelméről, hanem azon ügyességről de egyszersmind tetemes áldozatról lett emlékezetessé, melylyel Napoleon az egyesült osztrák és bajor sergen át visszavonulását a

Rajnához kierőszakolta: — Oct. 30-án Napoleon császár egész erejével támadta meg a Hanauba vezető országut mindkét oldalán lovassági tábornok gr. Wrédé-t; az ellenségnek tulnyomó lovassága és tüzérsége daczára az egyesült sergek vitézségén minden erőfeszitései meghiusultak. A szövetséges sereg, vezérének hősies példáján fellelkesülve, a legmakacsabbul állott ellen. Az ellenség ismételt kisérlete, hogy az országuton a szövetséges sergek központját áttörje és a kinzigi hidon való átmenetelt kierőszakolja, meghiusult, a bajor gyalogságnak, a székely határőrezrednek és az osztrák gránátosoknak jól irányzott ágyutüzeléssel támogatott vitézsége miatt. A szenvedett veszteség, mely tetemes volt, az adatokból nem jő ki.

Mig a szövetséges hadsergek Németországon érzékeny csapásokat intéztek az erejében fogyatkozni kezdett hires hadúrra, az alatt Austria különvált sergei Felső-Olaszországban is tetemes előnyöket vivtak ki. A hadmiveletek ez oldalról a bécsi béke által a franczia uralomhoz csatolt Horvátország és szomszéd osztrák tartományok visszafoglalásával kezdődtek.

Frimont lovassági tábornok, ki később, mint láttuk, a németországi csatatéren is megjelent, 1813. aug. 21-én Villachnak a Dráva balpartján levő részét elfoglalta. Rebrovich, Fölseis és Estvich tábornokok és Stahrenberg ezredes az alkirály sergei ellen kivivott apróbb előnyök után tábornagy báró Hiller János magát az alkirályt visszanyomta s végre 1813. sept. 29-én Laibachot elfoglalta.

Bonfanti olasz tábornok a mühlbachi szorostól Trientig visszanyomatva, miután több erőt vont magához, ismét visszatért és Fenner altábornagyot Brixenig nyomta vissza; azonban az osztrákok nagyobb erővel visszafordultak és a mühlbachi szorosban helyet foglalt Bonfantit erős állásából bámulatos vitézséggel kiverték, s a visszavonulásnál utját állván csapatját egy részben elfogták, a másik rész önkényt általállott. A mühlbachi szoros megmászása közben, midőn számosan a meredek oldalokról menthetlenül zuhantak a mélységbe, a székely gya-

log határőrzászlóaljból Nadler százados és Simon főhadnagy különösen kitüntették magokat. E győzelem után altábornagy Fenner akadálytalanul vonult be Botzenbe és csakhamar Trientbe.

Az ut Olaszországba Dél-Tyrolon át ezzel meg volt nyitva; lassu, de folytonos előnyomulás után franczia tábornok Grenier Bassanonál megveretett, a trieszti és trienti erőd october 28- és 30-án feladta magát s az utóbbi napon két hónapi táborozás után az osztrákok Karinthia, Krain, Friaul, Isztria, Dalmatia, valamint a velenczei tartományok nagy részének és Dél-Tyrolnak birtokába jutottak. Az alkirály kényszeritve érezte magát a Piavát és Brentát elhagyni és Padua irányában visszavonulni.

Mig Nugent tábornok, oly czéllal, hogy Velenczét a tenger felöl bombázza és a Pó torkolatánál partra szálljon, Triesztben hajóra szállt, az alatt az osztrák sereg nagyobb része, nov. 8-án, az Etsch völgyben állást foglalt; előbb ugyan az alkirály altábornagy Sommariva-t Ala mellé visszanyomta, az erélyes ellentállás következtében azonban, melyet Echardt és Vécsei tábornokok csapatai nov. 15- és 16-án kifejtettek, kénytelen volt az alkirály Caldieroba hátrálni, honnan Veronába vonult vissza.

Az osztrákok nov. 19-én Montoriot elfoglalták, a franczia-kat Saint-Michelbe nyomták vissza, s Hiller készületeket tett, hogy az ellenséget az Etsch völgyből és Veronából elüzze.

Ez alatt Nugent a Pó torkolatánál partra szállt s miután Goro magát megadta, Ferrarát szállta meg. Velencze minden oldalról bezáratott, a dalmát partokon Zárát Tomasits tábornok ostromolta. Lesina, a Napoleon és Spanga erőd s majd Zára is feladta magát; ez utóbbi erődök elesését az őrizetökben szolgáló horvát határőrök elpártolása nem kevéssé mozditotta elő.

Igy álltak a dolgok Olaszországban, midőn Hiller tábornagy a főseregbez hivatván, az olaszországi sereg vezényletét decz. 15-én Bellegarde tábornagynak adta át.

1813. nov. 9- és 10-ről Serravalleból vezérőrnagy Vlassits

a nov. 9- és 10-én Borghettónál és Alánál vívott csatáról altábornagy Sommariva-nak jelenti, hogy a 2-ik oláh határőrezredből főhadnagy Branavaczky emlitett hó 9-én századjával az ellenség vadászai által már elfoglalva tartott Roccapinta hegyet megmászta és az ellenséget onnan levetette, mely tény a foscadabanditói támadásra döntő befolyással volt; másnap ugyanazon tiszt a borghettoi magaslatok megvédésénél tüntette ki magát. Ez ütközetekben a veszteség a következő volt a székely határőrök részéről: elesett egy meg nem nevezett tiszt és 6 legény, megsebesült 22, elfogatott 22.

1814. jan. 2-án Tyrolból Avioból kelt jelentés szerint a 2-ik székely gyalogezrednek Benke örnagy által vezénylett 2-ik zászlóalja 1062 embert számlált.

1814. jan. 4-én altábornagy őrgróf Sommariva jelenti tábornagy Bellegarde-nak, hogy egy zászlóalj a székely gyalog határőrökből Móricz őrnagy parancsnoksága alatt Darzonál Rocca d'Anfo figyelésére felállittatott.

Az emlitett altábornagy ugyanonnan másnapról altábornagy Fenner-rel tudatja, hogy egy oláh határőrosztály Marinovich őrnagy alatt emlitett hó 10-én Arcoba meg fog érkezni.

Másnap Vicenzából kelt jelentés szerint őrgróf Sommariva hadteste következőleg volt felállitva: Fenner altábornagy hadteste Alanál; vezérőrnagy Vlassits-é ugyancsak Alanál. Ehez tartozott egy zászlóalj a 2-ik székely határőrezredből, jobbra Ala felé; vezérőrnagy Stanisawlovits osztálya Roveredoban. Ehez tartozott egy oláh zászlóalj Rocca d'Anfonál. Végre a 2-ik székely gyalogezred másik zászlóalja Riváná és Novinál.

Ugyanazon napon Roveredoból Sommariva altábornagy Fenner-rel egyebek közt tudatja, hogy a (17-ik számu) 2-ik oláh határőrezred zászlóalja, melyet addig Marinovich őrnagy vezényelt, jan. 10-én Arcoba érkezik.

1814. jan. 11-én vezérőrnagy Stanisawlovits jelenti altábornagy Fenner-nek, hogy a 2-ik oláh határőrezred azon

zászlóalja, mely Vermiglionál volt felállitva, azelőtti napon Arcoba érkezett.

1814. jan. 17-én Roveredóból kelt jelentés szerint vezérőrnagy Vlassits hadosztálya egy zászlóalj székelylyel lépcsőzetes védvonalban volt felállitva, vezérőrnagy Stanisawlovits osztálya pedig egy zászlóalj székely gyalog határőrrel Rocca d'Anfonál támadó állásban a Trompia völgyben.

1814. jan. 21-én Alából altábornagy Fenner egyebek közt jelenti altábornagy őrgróf Sommariva-nak, hogy vezérőrnagy Stanisawlovits tudósitása szerint Görtz főhadnagy a főszállásmesteri törzskartól portyázó csapatjával ismét bevonult Darzóba s az ellenségből 8 vadászt csaknem minden podgyászszal együtt elfogott Colombanonál. E portyázó csapatnál az oláh határőrezredből öt szakasz és a tartományi vadászok egy százada volt alkalmazva.

1814. jan. 24-én tábornagy gróf Bellegarde azt irja altábornagy Sommariva őrgrófnak, hogy a hozzá intézett előbbi jelentések következtében nem tartja indokoltnak, hogy a 17-ik számu 2-ik oláh határőrezred zászlóalja csekély megbizhatósága miatt előörsi szolgálatra alkalmaztassék.

Másnap Roveredoból a fentebbi rendeletre Sommariva őrgróf azt feleli, hogy az emlitett zászlóaljat mindamellett a vadászok felváltására rendelte, mert, mint előbbi tudósitásaiból is kitetszik, az oláh határőröknek az előörsi szolgálatnál a székelyek felett némi előnyöket tulajdonit, jóllehet egy rendezett vadászzászlóalj pótlására az előbbiek sem képesek.

1814. jan. 25. Roveredó kelettel, altábornagy Sommariva rendeli altábornagy Fenner-nek, hogy a Kapschermet őrnagy alatt álló oláh határőrzászlóalj a Lago Garda és a Storo között felállitott vadászszázadot váltsa fel. Ezen felváltás febr. 6-án meg is történt.

1814. febr. 3-án Alából altábornagy Fenner jelenti altábornagy Sommariva-nak, hogy Schmeling századosnak a 4-ik vadász zászlóaljból megrendelte, hogy két század 2-ik ezredbeli székely

határőrrel a Monte-Cazotól jobbra és a Brenzon patakot szemközt tartva a santa-christinai magaslatokat megszállja és ott állást foglaljon.

Ugyanazon napon altábornagy Sommariva Roveredóból tábornagy gr. Bellegarde-nak jelentést tesz a keze alatt levő sergekről. E szerint Fenner altábornagy hadosztályában, Vlassits dandárában, volt a 2-ik székely gyalog határőrezred egy zászlóalja; öt század Avioban, és egy század százados Steindel portyász csapatában az estei tartományokban; továbbá Stanisawlovich dandárában volt ugyancsak a 2-ik székely gyalog határőrezredből Rocca d'Anfonál; végre egy zászlóalj az oláh határőrezredből Rivánál állott.

Ugyanazon napon Gardonéból jelenti vezérőrnagy Stanisawlevits Sommariva őrgrófnak az ellenségnek azon napon Sarezzora tett támadását. Ez alkalommal a székely határőrezred három szakasza 60 gyorslövészszel együtt 1500-ra menő ellenséges csapat által visszaveretett, s a határőrök egy halottat s sebesültet vesztettek, heten pedig nem találtattak meg.

Másnap Torboléból vezérőrnagy Stanislawlevits jelenti altábornagy Sommarivá-nak egyebek közt azt is, hogy egy század oláh határőrt Rivából Val di Ladronon át Moernába küldött, hogy az ellenség mozdulatait kikémlelje.

A sereg jobb szárnyának más napról kelt csatarendje szerint Vlassits vezérőrnagy dandárából egy székely gyalog határőr zászlóalj Peschiera ostrománál, vezérőrnagy Stanisawlevits dandárából ugyancsak egy székely határőrzászlóalj és egy oláh határőrzászlóalj Rocca d'Anfonál foglalt helyet.

1814. febr. 6-án Torboléból jelenti vezérőrnagy Stanisawlevits őrgróf Sommarivá-nak, hogy a hó 2-án erősitésül egy székely oláh határőrzászlóalj megérkezett és már 6-án Toscolanoig fog menni.

Másnap Roveredóból altábornagy Sommeriva jelenti tábornagy gr. Bellegarde-nak, hogy vezérőrnagy Stanisawlevits

azelőtt két nappal egy oláh határőrzászlóaljjal Riváról hajóra ült s Gardonéban és Pioveséban partra szállt.

Febr. 8-án Castel-Nuovóból Vlassits dandárparancsnok jelenti báró Heldenfelsi Mayer hadtest parancsnoknak, hogy azon napon Benke őrnagy a 2-ik székely gyalogezrednek vezénylete alatt álló egy zászlóaljával az ellenségnek Peschieráből történt kiütésénél őt kitünően támogatta. Egy meg nem nevezett kapitány az emlitett zászlóaljból és néhány ember elfogatott, 98 ember pedig megsebesült vagy megöletett.

1814. febr. 8. altábornagy Sommariva-nak San-Giorgioból altábornagy Fenner-hez tett tudósitásában, minden további felvilágositás nélkül, a következő fordul elő: "a székely zászlóaljveszteségéről szóló jelentés nagyon meglepett; az esemény közelebbi nyomozást érdemel, hogy a gróf tábornagynak szükséges felvilágositást lehessen tenni; nehogy én jöjjek felelősség alá, felkérem méltóságodat, tegye meg a nyomozást". Talán e nyomozás elrendelése azon fentebb emlitett eseményekre vonatkozott, hogy a peschierai kiütésnél egy meg nem nevezett főtisztet s nehány közvitézt elfogtak s hogy e veszteség különben is jelentékeny volt.

1814. febr. 9-én Bagolinoból vezérőrnagy Stanisawlevits jelenti altábornagy Sommariva-nak, hogy ő a főhadoszloppal, melynél egy székely határőrszázad is van, febr. 10-én Lavenonén át Nozzába fog menni. A másik hadoszlopnál levő székely határőrszakasz Bagolinoban marad, mialatt két század, melyek közzül egyik oláh határőr, összesen mintegy 300 ember, Moernánál és Strovatonál megállapodik, hol a Rocca d'Anfo és a Sabbia völgy közti közlekedést fogja elzárni.

1814. febr. 13. vezérőrnagy Stanisawlovits jelenti altábornagy Sommariva örgrófnak Gardoneból, a febr. 11-én, a Tavernolánál végbement összeütközésről, hogy egy székely határőr elesett és egy megsebesült; Rocca d'Anfo elzárolásánál pedig négy székely század hagyatott hátra.

1814. febr. 15. altábornagy Sommariva, San-Giorgioból

jelenti gróf Bellegarde tábornagynak, hogy Rocca d'Anfo egy gyalog székely határőrszázad és ugyanannyi oláh határőrség által elzáratott.

Három nappal később Sommariva altábornagy Fra-Wrechioból jelenti tábornagy gróf Bellegarde-nak, hogy vezérőrnagy Stanisawlevits Gardonéból Ponte-Pavone felé kémszemlét intézett, melynél a 2-ik székely ezred egy százada egy halottat, egy sebesültet s két hiányzó közlegényt vesztett.

1814. febr. 19. vezérőrnagy Stanisawlevits Storoból jelenti altábornagy Sommarivá-nak, hogy más csapatokon kivül egy század székely határőrt, előbbi napon Casto-Nozzán át Brába küldött, kik éjjel Bagolinoba megérkeztek.

1814 febr. 22-én Piena di Tremosinéből Hohenlohe ezredbeli örnagy Maszberg jelenti Fenner altábornagynak, hogy a 2-ik oláh határőrezred egy századát a moernai állomás megerösitésére küldötte.

Másnap vezérőrnagy Stanisawlevits jelenti altábornagy Sommarivá-nak Storoból, hogy előbbi napon 700-ból álló ellenséges csapat Idro ellen nyomult és a székely határőrezred két zászlóalját visszanyomta.

Ugyanaznap Tremosinéből kelt tudósitás szerint a 2-ik oláh határőrezrednek vezérőrnagy Stanisawlevits dandárában levő öt százada tisztekkel és közkatonákkal együtt 491 főt tett.

Ugyanazon napon és helyről kelt tudósitás szerint, febr. 16 és 17-én a Salonál és Toscolanonál vivott csatában a 2-ik oláh határőrezred a következő veszteséget szenvedte: elesett két ember, megsebesült Branovátzky főhadnagy, egy altiszt és 13 közember, összesen 15; fogságba esett 3 tiszt, u. m.; Bertlef főhadnagy, Mosz hadnagy és Stefanovits zászlótartó, 17 altiszt, 3 dobos és ács, valamint 214 közember, hiányzott egy ember; az egész veszteség ennélfogva 255 ember volt.

1814. febr. 26. egy hadtesti parancs következtében az 1-sö székely gyalog határőrezredben második örnagy Fieschi első örnagygyá, kapitány Simatics második örnagygyá mozdittatott elő.

1814. febr. 27. altábornagy Sommariva San-Giorgioból tudatja altábornagy Neuperg-gel a Mincionál levő sereg jobb szárnyának felállitását; e seregnél egy zászlóalj székely határőr volt Peschiera figyelésére felállitva s állását Paradisotól Piacenza irányában foglalta el.

1814. márcz. 8. Bellegarde tábornagy, Sommariva altábornagynak az olaszországi hadsereg jobb szárnyának felállitásáról, tett intézkedésében vezérőrnagy Stanisawlevits dandárából egy zászlóalj székely határőr Tyrolban; ugyanazon dandárból a a 2-ik székely gyalog határőrezred egy zászlóalja Peschiera előtt Casa Casellenél. A fentebbieken kivül még a Stanisawlevits dandárához tartozott az oláh határőrezred egy zászlóalja.

1814. márcz. 16. vezérőrnagy Stanisawlevits Rivából értesiti altábornagy Sommarivá-t, Accurti kapitánynak tudósitása nyomán, a flottillának a Garda tón mart. 15-én vivott csatájáról, mely alkalommal megemlittetik, hogy egy hózuhatag azon őrszemet, mely egy szakaszvezetőből és hat legényből állott s a Rocca d'Anfo és Bagolino közti utat állta el, az őrkunyhóval együtt a kőszirtről a mélységbe zúditotta; 6 embert megmentettek, de a hetediket minden kisérlet mellett sem lehetett megtalálni.

1814. apr. 11. tábornagy gr. Bellegarde Sondrioból rendeli altábornagy Sommarivá-nak, hogy a sereg balszárnyáról a hegyek közzé erősitést küldjön, s parancsolja, hogy a nagyon is elsatnyult és megfogyatkozott oláh zászlóaljat fel kell váltani, hogy mi történjék vele, nincs megirva.

A sereg jobb szárnyának négy nappal később kelt csatarendje és állománykimutatása szerint a Stanisawlevits dandárához tartozó 1-sö zászlóalja a 2-ik oláh határőrezrednek Torboleban (Tyrolban) 702 egyént számlált. Vezérőrnagy báró Vlassits dandárában a 2-ik székely gyalog határőrezred Avioban állomásozó 1-sö zászlóaljának hat százada 953 emberből, vezérőrnagy Fenner dandárában a 2-ik székely ezrednek 2-ik zászlóalja Darzoban és Lodronban (Tyrolban) hat századdal

904 emberből állott. Az előbb említett 1-sö zászlóaljnál a betegek száma 64, a másodiknál 75, és a harmadiknál 110 ember volt.

1814. apr. 20-án Párisból altábornagy Sommariva-nak az Olaszországban állomásozó Stanisawlevits dandár állományáról tett jelentése szerint az 1-sö székely határőrezred egy zászlóalja 18 törzs- és felsőbb tisztet, 17 altisztet, 10 dobost, 10 ácsot, 744 altisztet és közlegényt, összesen 852 egyént számlált, a betegállomány 89 ember volt. Vezérőrnagy b. Vlassits dandárában a 2-ik székely ezred egy zászlóaljában 18 törzs- és felsőbb tiszt, 70 altiszt, 10 dobos, 13 ács, 674 altiszt és közlegény, összesen 780 egyén volt. A beteg állomány 2 tiszt és 122 közvitéz.

1814. apr. 25. veronai kelettel, lovassági tábornok gróf Klenau hadtestének felállitási tervében altábornagy Fenner hadosztályában, vezérőrnagy Baumgarten dandárában, a székely határőrezred 1-sö és 2-ik zászlóalja 1682 ember létszámmal azon hadoszlop 1-sö csapatjához tartozott, mely Bresciából tovább vonulásra volt rendelve.

Másnap Veronából Stanisawlevits vezérőrnagy jelenti, hogy egy oláh határör zászlóalj, mely 642 emberből áll, Bresciában van.

1811. máj. 3-án Milanoból tett jelentés szerint gr. Klenau lovassági tábornok hadtestéhez, altábornagy Marczián hadosztályához és a Liniselloban állomásozott vezérőrnagy Baumgarten dandárához tartozott Médénél a 2-ik székely határőrezred 1-sö zászlóalja 927 emberrel, Móricz őrnagy alatt, a 2-ik zászlóalj 946 ember Benke őrnagy alatt.

A 2-ik székely gyalog határőrezred főhadiszállása május 17-én Vespolateben volt.

1814. máj. 22. vezérőrnagy Stanisawlevits-hoz Milanóból azon rendelet érkezik, hogy minden határör, ugy szintén 2-ik honvéd zászlóaljak legott hadfogadási kerületeikbe vonuljanak.

1814. máj. 23-án Milanóból kelt csapatmeneti parancs ren-

deli, hogy a székely határőrezred 1-sö s 2-ik zászlóalja, Vicenza környékéről máj. 27-én elindulván, jun. 25-én Laibachba érkezzék; ugyanoda kellett a 2-ik oláh határőrezred zászlóaljának megelőző napon érkezni Bresciából.

1814. junius 30. milanói kelettel a dandárparancsnokság Fodor József és Zöld József 2-ik székely határőrezredbeli közvitézeket vitézségükért ezüst érdemjelre ajánlja fel.

1814. octoberi kelettel Vichisen Nika 2-ik oláh határőrezredbeli szakaszvezető ezüst érdemjelt kap, azért, hogy mult évi novemberben a Toscolano ellen tett támadásnál ezredéből 30 embert, valamint egy osztály tyroli vadászt felbátoritott, hogy vele menjenek és e támadás által az ellenséget hátrálásra kényszeritette.

A röviden vázolt olaszországi hadjárat alatt az osztrák hadsereg Piacenzáig hatolt s eredményül 1814. apr. 23-án az olaszországi alkirály és Bellegarde közt egyezmény jött létre, mely szerint Austria Mantuát és Lombardiát visszakapta. Ennek következtében Jenő alkirály végkép oda is hagyta Olaszországot. Ez elégtétel azonban nagyon is csekély volt azon veszteségekhez képest, melyek kiegyenlitésöket csupán a Franczia-ország kebelében folyó hadjárat által találhatták.

A lipcsei és hanaui csata után is a szövetségesek hadereje, három hadseregre oszolva, három felöl közeledett a franczia határokhoz.

A cseh, ugynevezett nagy és föhadsereg Schwarzenberg herczeg vezénylete alatt állott. E sereghez tartozott az egyesült osztrák-bajor sereg, melyben Wrede tábornok fővezérsége alatt lovassági tábornok b. Frimont s még más osztrák tábornokok vezénylették az osztrák csapatokat.

A sziléziai hadsereget Blücher vezényelte. Az északnémetországi hadsereg a svéd korona-herczeg vezénylete alatt állott, kitöl azonban Bullow tábornok hadteste és az orosz csapatok Németalföldön külön vezénylet alatt müködtek.

A fősereg utját a Schweitzen keresztül vette. Ez ország

semlegessége, mely csak a franczia̋knak lett volna előnyére, nem ismertetett el. Blücher Mannheim és Coblenz között ment át a Rajnán. E két hadsereg találkozási pontjául Champagne volt kijelölve.

A szövetségesek lassan, de jelentékeny akadály nélkül közeledtek a franczia határhoz s az országban is hosszasabb ideig tetemes ellentállás nélkül haladtak előre. Besançont az osztrák sereg egy részen Hessen-Homburg fejedelmi trónörökös alatt jan. 3-ka óta april végéig ostromolta a nélkül, hogy ez a szövetségi sereg tovább haladását gátolta volna. Bar-sur-Aube bevétele után január 24-én Schwarzenberg herczeg főhadi szállását Langersből Chaumontba tette át, hova a szövetséges három uralkodó is, kik addig Baselben tartozkodtak, seregeiket követték. Napoleon is, a fővárosban tett több rendbeli intézkedések után, már ekkor a sereghez megérkezett.

A hadi tudósitások eddig semmi jelentékenyebb eseményt nem foglalnak magokban.

Lovassági tábornok báró Frimont-nak 1813. novemb. 17-röl tábornagy herczeg Schwarzenberg-hez tett jelentése szerint Kehl erősség megrohanásánál a székely gyalog határőrezred 2-ik zászlóalja is részt vett, melyből 3 század báró Geramb ezredes dandárából Auenheim helységet a Rajna mellett tartotta megszállva.

A b. Lederer hadosztályához tartozó zászlóalja az 1-sö oláh határőrezrednek, egy novemberben kelet nélkül kibocsátott rendelet szerint oda utasittatott, hogy nov. 20-án Potschatekből megindulván, decz. 31-én a würtembergi királyságban Ludwigsburgba érkezzék.

1813. decz. 12-én a lovassági tábornagy báró Frimont és gr. Wrede vezérlete alatt egyesült osztrák-bajor hadtestnek az emmendingeni főhadi szállásról kelt állomány kimutatása szerint altábornagy báró Splényi Mahlbergben állomásozó hadosztályához és Munitillo vezérőrnagy dandárához tartozott hat székely huszár század, összesen 730 egyénnel, továbbá

altábornagy gróf Hardegg Antal osztályához tartozott az 1-sö székely gyalog határőrezred két zászlóalja, összesen 1813 emberrel.

A 2-ik hadtestnek 1813. deczemberről kelet nélkül kiadott menetrendje szerint az első oláh gyalog határőrezrednek, melynek egy zászlóalja, egy fentebb emlitett tudósitás szerint, decz. 31-én érkezett meg Ludwigsburgba, 1814. jan. 1-én kellett onnan elindulni és jan. 17-én érkezni Baselbe.

1814. jan. 1-én az oláh gyalog határőr ezred egy zászlóalja 866 emberrel, altábornagy herczeg Lichtenstein Alajos hadtestében, vezérőrnagy Szász-Coburg herczeg dandárához tartozott és mint előcsapat alkalmaztatott Besancon várának czélba vett elzárolásánál.

Az első segéd hadtestnek a főserehez intézett menetrende szerint január 1-ről a székely huszárok két századának 1814. jan. 14-én kellett 362 emberrel és 346 lóval Marcheggből megindulni és febr. 19-én Csehországon át Ulmba érkezni gróf Kinszky vezérőrnagy dandárához.

1814. jan. 9-én Ornansból (Besançon megyében) lovassági tábornok herczeg Hessen-Homburg jelenti herczeg Schwarzenberg-nek, hogy felsőbb intézkedés következtében altábornagy herczeg Lichtenstein Alajos vezérőrnagy herczeg Coburg dandárával, melyben volt az 1-sö oláh határőrezred is, addig fog Besançon várának ostrománál maradni, mig a János főherczeg nevét viselő dragonyosok megérkeznek.

1814. jan. 10. Freiburgból Breisgauban a hadsergi tudósitások szerint bajor királyi vezénylő tábornok gr. Wrede jelenti, hogy lovassági tábornok b. Frimont tudósitása szerint 18 csendörből álló csapat, 1813. decz. 23. délben egy szakvezetői állomást Cernaynél (franczia város Fel-Rajna megyében) megtámadott. Ez alkalommal Tóth Zsigmond huszár közvitézt öt csendör vette körül, ki közzülök négyet megsebesitve futásra kényszeritett és az ötödiket elfogta; az ellenséges csapat többi része pedig, mely már négy foglyot ejtett, elüzetett. A fővezér-

tábornagy Tóth közvitéznek e vitéz tetteért az ezüst érdemjelt adományozta.

1814. jan. 11-én, lovassági tábornok gr. Wredé-t értesiti Schwarzenberg tábornagy, hogy a székely huszár századok jan. 10-én az ő hadtestéhez rendeltettek.

Az első oláh gyalog ezred az ugyanaz napon kelt menetrend szerint jan. 17-én St.-Blaiseből (franczia város Fel-Rajna megyében) a hó 21-ére Roulansba Doubs megyébe volt érkezendő.

1814. jan. 14-én Vesoulból (Fel-Saone megye főhelye) a császári osztrák helyparancsnokságtól tudósitás érkezik Baselbe, hogy az 1-ső oláh határőrezred azon városba érkezik.

1814. jan. 25. altábornagy herczeg Lichtenstein Alajos jelenti Grande-Vaireből lovassági tábornok Hessen-Homburgnak, hogy az első oláh határőrezred egy zászlóalja mint előcsapat a Doubs folyó jobb partján áll és Salins erőd elfoglalásához készül.

1814. jan. 26-ról lovassági tábornagy Hessen-Homburg trónörökös herczeg jelenti Schwarzenberg herczegnek, hogy az első oláh határőrezred a Doubs jobb partján van előörsül felállitva.

Altábornagy herczeg Lichtenstein 1814. jan. 27-ről Grande-Vaire-ből jelenti lovassági tábornok herczeg Hessen-Homburg-nak, hogy az oláh határőrezred 3 százada és a Kienmayer-huszárok Lilien ezredesükkel a portyázó csapatnál (Streif-Corps) előörsképen felállittattak.

A sereg tartalék-osztálya 2-ik hadtestének 1814. jan. 31-én kelt állomány-kimutatása szerint az 1-ső tartalékhadtestben, herczeg Lichtenstein Alajos hadosztályában, vezérőrnagy Szász-Coburg herczeg aldandárához tartozott az első oláh határőrezred egy zászlóalja hat századdal, 28 felsőbb tiszttel, 68 altiszttel, 21 ácscsal és dobossal, 636 szakaszvezetővel és közlegénynyel, összesen 737 emberrel, ezen kivül beteg volt 2 tiszt és 237 ember.

Egy márczius 3-ról kelt jelentés szerint az oláh határőrezrednek Besançonnál jan. 31-ig 7 sebesültje volt; ezekhez járult febr. 17-ig 1 halott és 7 sebesült.

S hogy a Besançon körül történteket, mennyire lehet, összesitsük, altábornagy herczeg Lichtenstein 1814. febr. 12-én Grande-Vaire-ből lovassági tábornok herczeg Hessen-Homburgnak jelenti a besançoni helyőrségnek megelőző napon tett kiütését, midőn az ellenség tulerővel főleg a jobb szárny ellen fordult, hol az oláh gyalog határőrezred egy zászlóalja volt felállitva. Azonban az osztrák seregnek kitünő vitézségén ereje megtört és jelentékeny veszteség után visszaveretett. A fentemlitett zászlóalj élénk csatakedve által tünt ki. A zászlóal őrnagya Kutján ez alkalommal különösen kitüntette magát.

1814. apr. 21-ről altábornagy Lichtenstein jelentette herczeg Hessen-Homburg-nak, hogy tábornok Marulaz-val fegyverszünet köttetett, továbbá hogy több hadosztály Bécsbe indult, számos csapat azonban Besançon előtt maradt; ezek között volt az oláh határőrezred egy zászlóalja Veigel vezérőrnagy dandárából.

A legelső jelentékeny, de eredmény nélküli ütközet jan. 29 és 30-án Briennenél volt.

E csatáról febr. 1-ről lovassági tábornok b. Frimont jelenti, hogy egy zászlóalj székely határőr Chauneuil falu bevételére rendeltetvén, a háromszor számosabb ellenség ellen őrnagy Fieschi dicséretesen kitüntette magát. A zászlóalj által szenvedett nagy veszteség egy febr. 9-ről tett jelentés szerint következő volt: Elesett 2 tiszt (kapitány Herman és alhadnagy Feckel) és 126 legény; megsebesült 12 tiszt és 488 ember; a megsebesült tisztek voltak Hasits, Melchior és Müller kapitányok, Végh, Dispot, Fuleczky főhadnagyok, Ortner, Biró, Latz alhadnagyok, Kormosi, Bernád József és Bernád Antal zászlótartók; mihezképest a holtak és sebesültek száma tisztekben 14, közvitézekben 614 volt; a székely huszárok közzül egy ember s egy ló sebesült meg. A fentebbi ütközetet febr. 9-én

a szövetségesek la-rothiére-i győzedelme váltotta fel Aube megyében.

1814. febr. 1-én Chauneuilből lovassági tábornok gróf Wrede-nek Schwarzenberg herczeghez tett jelentése szerint Malvilliernél végbement szerencsés összecsapásnál a székely ezred dicsőségben önmagát multa felül.

1814. febr. 1-én a Schwarzenberg tábornagy hadtestébe beosztott erdélyi határőrsergek ereje következőleg adatik elő:

Első oláh gyalog határőrezred 1-ső szászlóalja 738 emberrel.

Első székely határőrezred két zászlóalja 1098 emberrel.

Hat század székely huszár 695 emberrel.

Más napról kelt jelentés tudatja, hogy a székely gyalog ezred Ronaynál, hol az ellenség Voisey mellett foglalt állást, némi veszteséget szenvedett s kénytelen volt visszavonulni.

1814. febr. 3-án Grande-Vaireből jelenti altábornagy herczeg Lichtenstein Alajos tábornagy herczeg Schwarzenbergnek, hogy e hó 1-én az oláh határőrezréd két százada is fel lön használva a Chataudun erőd ellen.

1814. febr. 8-án főszállásmester gr. Radetzky értesiti würtembergi tábornok Neuffert-et, hogy febr. hóban két század székely huszár határőr a würtembergi királyságon fog keresztül vonulni.

1814. febr. 9. Troyesből tábornagy Schwarzenberg herczeg a főhadi szállásmesteri törzskar alezredesének Honring-nak megrendeli, hogy a tartalékra szánt csapatrészekből a vesouli magaslatra egy uj tábort alakitson, melyhez a székely huszár ezredből is két század alkalmazandó.

A la-rothiére-i győzelem után a szövetséges sergek, a helyett hogy egyesülve kellő gyorsasággal a fővárosra vonultak volna, egyrészről, hogy Troyest megkerüljék, másrészről, hogy a kizsarolt vidéken csapataikat könnyebben élelmezhessék, két részre oszlottak, s mig Blücher a Marne mellett haladt előre, az alatt a főhadsereg Schwarzenberg

tábornagy alatt lassu menetben a Seine mentében közeledett a fővároshoz.

Napoleon nem késett ez eljárás helytelenségét, valamint a helyzetnek rá nézve előnyös voltát átlátni és kizsákmányolni. Uj erőket vonva magához és sergének aránylag nagyon csekély részét a Schwarzenberg serge foglalkoztatására hagyván hátra, serge többi részével hirtelen a Blücher vezénylette sziléziai seregre veti magát, s azt febr. 10—15-ig Champ-Aubert, Montmirail, Chateau-Thierry és Beauchamps mellett több csatában legyőzvén és visszavonulásra kényszeritvén, ekkor villámgyorsasággal Schwarzenberg-nek fordul, és febr. 17 és 18-án Nangisnál és Montereaunál rajta győzedelmet nyervén, öt Troyesig nyomja vissza.

1814. febr. 13. bray-i főhadi szállásról jelenti lovassági tábornok gr. Wrede tábornagy Schwarzenberg herczegnek, hogy altábornagy Splényi a székely huszárokkal és a Gmeszevich dragonyosokkal Nogentből Everlynen át a provinsi uton előre nyomult.

1814. febr. 13. Everlynből jelenti lovassági tábornok báró Frimont lovassági tábornok gr. Wrede-nek, hogy egy osztály székely huszár Flamboisnál áll és erős őrjárat által a jobb szárnyat fedezi, s egyszersmind Nogent felé az összeköttetést a Wittgenstein hadtestével fentartja. Két zászlóalj székely határőr gróf Hardeck alatt Les Ormesnál áll és a Dome Marie-val való összeköttetést tartja fen.

1814. febr. 17. Ulmból jelenti vezérőrnagy gr. Kinszky a fővezérségnek, hogy az ő vezérlete alatt mozgósitott és a fősereghez szánt 11-ik lovas hadosztálynál a székely huszárezred 2-ik őrnagyának osztálya, összesen 276 ember és 314 ló találtatik, mely Möskirchből Stockachba megyen.

1814. febr. 18-án Stockachból kelt rendelet szerint az emlitett székely ezred osztálynak febr. 22-én kellet onnan indulni és márcz. 10-én Vesoulba megérkezni.

1814. febr. 19-én lovassági tábornok b. Frimont jelenti, gr.

Wrede lovassági tábornoknak hogy Gumey-be megérkezett, és a székely huszárokat Trainelnél állitotta fel, hol a Vieregg bajor dandár felállitva van.

1814. febr. 26 és 27-én azon összecsapásnál, mely a Bar-sur-Aubeból való visszavonulásnál és a helység melletti erdő oltalma közt keletkezett, különösen kitüntette magát két zászlóalj székely határőr és egy székely huszár század vitézsége és kitartása által.

Bar-sur-Aubeból kelt, márcz. 3-iki veszteségi kimutatás szerint febr. 10 és 11-én Nogentnél az első székely gyalog határőrezredből meghalt 20 ember, megsebesült 3 tiszt, u. m. Deák százados, Szekovich főhadnagy, Lukács zászlótartó és 133 alsóbb rangu egyén. Nangisnál febr. 17 és 18-án ugyancsak a fentebbi székely ezredből elesett 22 ember, megsebesült 167 alsóbb rangu egyén, hiányzott 4 tiszt, u. m. Müller kapitány Cséri alhadnagy, Rott és Kormosi zászlótartók.

Febr. 21-én Orvilliersnél meghalt egy tiszt a székely huszárezredből, Oláh százados, megsebesült 8, elfogatott 39, elveszett 8 ember, megsebesült 7 és elfogatott 40 ló.

Febr. 23-án Troyesnél a székely huszárok közzül elesett egy ember, megsebesült 5, elfogatott 3 ember, nem találtatott 2 tiszt, u. m. Sántha és Snéberg hadnagyok, és 12 alsóbb rangu egyén; ló megöletett 1, megsebesült 7, elfogatott 8, nem találtatott 3.

Febr. 26 és 27-én Bar-sur-Aubenál az első székely gyalog ezredből megsebesült 8 ember, nem találtatott 5, s ugyanazon ütközetben a székely huszárezredből elesett 1, megsebesült 8; ló elpusztult 7, megsebesült 4.

1814. febr. 28. Bar-sur-Aubeból lovassági tábornok Frimontnak herczeg Schwarzenberg-hez tett jelentése szerint Troyes megtartása körül e hó 23 és 24-én kifejlett csatában más sergek mellett 2 század székelyhuszár is alkalmaztatott, mely alkalommal közlegény Andra István különösen kitüntette magát.

A székely huszárosztály őrnagy Standl vezetése alatt mint

utócsapat vitézsége által dicséretesen tünt ki. Hasonlóan fényesen tüntette ki magát febr. 2-án a visszavonulásnál a két gyalog határőr zászlóalj és a székely huszárok két százada.

1844. márcz. 1-én Bar-sur-Aubeból, lovassági tábornok b. Frimont jelenti tábornok Schwarzenberg-nek, hogy másokon kivül két székely határőrzászlóalj is Spoynál, Magny-sur-Aube irányában, a tartalékban támaszul fel van állitva, s hogy b. Splényi táborszernagy a székely huszárokkal az előörsöket Villeneuvetől és Vandoeuvrestől elötaszitotta.

Azon jelentésben, melyet 1814. márcz. 6-án Troyesből tábornagy Schwarzenberg herczeg ő felségéhez a császárhoz a nagy sereg működéséről a briennei csata óta Troyes bevételéig felterjesztetett, Fischmeister székely huszár ezredesnek kitünő bátorsága megdicsértetik, valamint ugyanazon ezred István nevü közvitéze is, ki törzskari dragonyos Reháh-kal törzskari örnagy b. Schönnermark-ot az ellenség fogságából kiszabaditotta.

1814. márcz. 7-én Villeneuveből a würtembergi koronaherczeg jelenti tábornok Schwarzenberg herczegnek egyebek közt azt is, hogy egy Nogent irányában kiküldött székely huszárőrjárat, mely éjjel eltévedt, egy franczia nemzetőrezredest és egy ezredorvost fogott el.

Azon váratlan győzedelmek, melyeket Napoleon febr. 15-től 18-ig nyert, a szövetségeseket annyira megfélemliték, hogy ujra egyezkedésre kezdettek hajolni, s Napoleon-nak még ekkor sem lett volna lehetetlen a háboru alatti minden foglalásai visszabocsátása árán Franczia ország uralkodó székét megtartani. De a szerencse utolsó mosolya, a helyett hogy magába téritette volna öt, csak önhittségét nevelte. Mig a chatilloni békealkudozásokon követének korlátolt felhatalmazása s magának kétértelmü nyilatkozatai által az alkudozásokat hátráltatta, az alatt engesztelhetlen ellensége Blücher, a szerencsétlen csaták fáradalmát némileg kipihenve, és az éjszaki seregből Bullow és Vinczingerode alatt erősitést vonva magához, márcz.

7- és 9-én a meggyengült franczia sereg felett Craone-nál és Laonnál (Aisne megyében) ujból előnyöket vivott ki. Erre a béketárgyalások megszüntettek, a Párisba való menetel s Napoleon-nak trónvesztése elhatároztatott, s a mi Napoleon-ra nézve még szomorubb volt, a dolgok azon rendje állott be, midőn a határt nem ismerő tulhajtások a tagadhatlan szellemi fölény ellenében a túlsulyt visszavívhatlanul a számbeli erőnek játszák kezére.

A szövetségeseknek Rheimsnál márcz. 13-án és ugyan e hó 20-án és 21-én Arcisnál nyert győzedelme végképen döntött Francziaország és Napoleon sorsa felett. A Páris mellett folyt véres küzdelmek és Montmartrenak márcz. 30-án történt bevétele után másnap megtörtént a szövetségesek által oly rég ohajtott bevonulás Párisba.

1814. márcz. 11-én a pavillyi főhadiszállásról kelt feljegyzés szerint, b. Frimont hadtestében, mely a bajor királyi sergekkel volt egyesitve, az 5-ik hadosztály csataképes állománya következő volt: osztályparancsnok altábornagy gróf Hardeck Antal és vezérőrnagy b. Geramb vezénylete alatt más csapatokon kivül két zászlóalja az 1-ső székely gyalog határőrezrednek állt 37 törzs- és felsőbb tisztből, 103 altisztből, 8 dobos, 17 ács, 958 szakaszvezetőből és közvitézből, összesen 1127 emberből; ezen kivül beteg volt 17 törzs- és felsőbb tiszt és zászlótartón alól nem kevesebb mint 656 ember. Továbbá ugyanott találtatott vezérőrnagy Minutillo alatt 6 század székely huszár tisztekben és közvitézekben, összesen 462 emberrel s ugyanannyi lóval.

1814. márcz. 23-án az ugyanazon napon Sommepuisnél vivott ütközetről lovassági tábornok Wrede jelenti tábornagy Schwarzenberg-nek, hogy a székely huszárezred éjfélkor a Conterangestől balra fekvő s az ellenség által megszállott magaslatokat elfoglalta.

1814. márcz. 1—15-ig a cs. kir. fősereg veszteségéről szóló kimutatás szerint márcz. 3-án Troyesnél az altábornagy Splényi

alatt álló hadosztályból a székely huszárok közzül meghalt két ember, megsebesült 1, nem találtatott 9; ló megöletett 1, megsebesült 3, nem találtatott 11.

1814. márcz. 16—31-éig ugyanazon hadosztálynál a gyalog székely határőrezredből elesett 15 ember, megsebesült 3 tiszt, u. m. százados Földvári, alhadnagy Bíró és zászlótartó Buskás (bizonyosan Puskás) és 97 ember; az altábornagy gróf Hardeck hadosztályához tartozó székely huszárezredből elesett 5 ember, megsebesült 1 tiszt és 14 közlegény; ló elpusztult 15, megsebesült 14.

Az 1814. márcz. 8-ról kelt hadszerelési beadványból kitetszik, hogy az 1-sö székely gyalogezred akkor csukaszin kabátot viselt.

1814. apr. 14-én kelt főhadsergi elhelyezés szerint az 5-ik hadtestben, mely lovassági tábornok b. Frimont alatt állott, a vezérőrnagy b. Geramb dandárához tartozott az 1-sö székely határőrezred két zászlóalja, Vosges és de la Meurthe megyében, és ugyane megyében a b. Splényi hadosztályában volt a székely huszárezred 8 százada.

1814. apr. 1—10-ig az 5-ik hadtesthez és Geramb dandárához tartozó gyalog székely határőrezred két zászlóaljának állománya volt: törzs és felsőbb tiszt 26, altiszt 98, dobos 16, ács 12, közvitéz 961, összesen 1113 ember; beteg 18 törzs- és felsőbb tiszt, 644 altiszt és közvitéz. A Splényi-hadosztályban a 8 székely huszárszázadban volt 42 törzs- és főtiszt, 92 altiszt, 12 trombitás és 537 közvitéz, összesen 683 ember; a betegek állománya 1 tiszt, 6 közlegény.

1814. apr. 20-án hadtestparancsnok altábornagy Lichtenstein Alajos Párisban kelt jelentése szerint az 1-sö oláh határőrezred egy zászlóalja 24 törzs- és főtisztet, 73 altisztet, 10 dobost, 10 ácsot, 759 közlegényt, összesen 786 embert számlált.

1814. máj. 10-én kelt hadsergi parancs szerint az 1-sö székely gyalogezred ezredese Beczman öregsége és gyengélkedése miatt superarbitrirozás végett feljelentetik.

1814. máj. 13-án Mirecourtból altábornagy gr. Hardeck hadtestparancsnok jelenti lovassági tábornok b. Frimont-nak, hogy székely gyalog határőrszázados Hacsits a nogenti ütközetben magát vitézül viselte s őt kitüntetésre ajánlja.

A fentebbi eseményekkel ért véget az erdélyi határőröknek sok küzdelemmel és szenvedéssel összekötött ez évi hadjárata Franciaországban. A legközelebbi tudósitások szerint ugyanis visszaindultak rég sovárgott szülőföldjükre.

Vezérőrnagy Veigel 1814. máj. 9-ről jelenti lovassági tábornok Hessen-Homburg-nak a menetrend megküldése mellett, hogy az oláh gyalog határőrezred egy zászlóalja 12-én indul el Beaumeból (Doubs megyében) és máj. 18-án érkezik Marktlbe.

Tábornagy herczeg Schwarzenberg 1814. május 10-ről megküldi St.-Cloudból tábornagy gr. Colloredo-Mansfeld-nek az 1814. apr. 30-ki csatarendet; ebben látható a 6-ik hadtest, altábornagy Hardeck Antal hadosztályával, vezérőrnagy Beck dandárával, melyhez a székely határőrezred is tartozott; továbbá altábornagy Splényi hadosztályában és vezérőrnagy Geramb dandárában a székely huszárezred; a 2-ik hadtest altábornagy Hardeck Ignácz vezérlete alatt, altábornagy gr. Klebelsberg hadosztályával és vezérőrnagy gr. Rothkirch dandárával, melyben az oláh határőrezred foglalt helyet.

A Splényi-hadosztálynak 1814. májusban a nap megemlitése nélkül kelt szállásolási elhelyezése szerint a székely huszárezred a Worms városával szomszédos helységekben volt elhelyezve. A gróf Hardeck hadosztálya is a székely gyalog-határőrezreddel Wormsban és környékén szállásoltatott el.

Az 1814. jun. 7-én Ulmból kelt és a tábornokoknak, valamint a különböző hadoszlopoknak, melyek szerint a hadtestek feloszlottak, jegyzékét magában foglaló kimutatás szerint, az 5-ik hadtest lovassági tábornok b. Frimont alatt Mainzba rendeltetett. Vezérőrnagy Beck dandára a székely huszárezred 8 századával és az első székely gyalog határőrezred egy zászlóaljával Efferdingbe ment.

Az 1814. évi juliusról a nap megjelölése nélkül kelt és a cs. kir. hadsergeknek Bajorországon átvonulását magában foglaló kimutatás szerint a 2-ik hadtesthez tartozó erdélyi oláh határőrezred egy zászlóalja jun. 2- és 8-ika közt érkezett Memmingenbe és Mindelheimon át Landshutnak vette utját; itt a hadtest csapatai megoszoltak és Fürthen, Eggenfeldenen és Schweinaun át jun. 14. és 26-ika közt hagyták el a bajor határokat.

1814-ben a cs. kir. főseregnek az osztrák örökös tartományokon át vezető menetrendét, valamint további rendeltetését magában foglaló, napi keltezés nélküli kimutatás szerint, a Frimont lovassági tábornok alatt álló 5-ik hadtest Beck dandárában a 14. számu első székely határőrezred egy zászlóalja és a székely huszárezred 8 százada Efferdingnél érkezett az osztrák örökös tartományokba. Az oláh határőrezred pedig a 2-ik hadtestben, vezérőrnagy Gollmer dandárában, Bayerbachból érkezett Austriába, Efferdingbe.

A cs. kir. hadseregnek 1814. nov. 30-án kelt és Erdélyre vonatkozó állománykimutatása szerint, a 14. számu 1-ső székely gyalog határőrezred valódi állománya volt 2339 ember, 1412 helybeli és 1268 szolgálatképes állománynyal; helyben 69, kint 1 beteggel; ezen ezred jun. 8. és 10-ike közt érkezett Csik-Szeredába. A 15. számu 2-ik székely gyalog határőrezred két zászlóaljának effectiv állománya 2338 ember volt, helybeli állomány 2014, szolgálati állomány 1818; betegállomány helyben 127, kint 75 ember; meghalt 3. Ezen ezred julius 8. és 11-ike közt érkezett Kézdi-Vásárhelyre. Az első székely gyalogezred vezérőrnagy Meyer dandárához, a 2-ik székely gyalogezred vezérőrnagy Rakovszky dandárához s mind a kettő altábornagy Novák hadosztályához tartozott.

Vezérőrnagy Papp dandárához és a Novák hadosztályához tartozott a 16. számu első oláh határőrezred két zászlóalja. Effectiv állomány 1959 ember, helybeli állomány 1381; szolgálati állomány 1305; szabadságolt 1 ember, beteg helyben 30,

kint 116 ember, meghalt 2. Ezen ezred rendes állomására Orláthra, a 17. számu 2-ik oláh határőrezred két zászlóalja pedig, mely Novák dandárához tartozott, rendes állomáshelyére Naszódra ment. Ennek effectiv állománya 2353; helyi állománya 2073, szolgálati állománya 1957 ember; beteg helyben 41, kint 52. A 11. számu székely huszárezred Rakovszky vezérőrnagy dandárához tartozott s jul. 8. és 11-ike közt ért Sepsi-Szent-Györgyre; 8 harczképes és egy tartalékszázadból állott. A harczképes századok állománya összesen 1767 ember és 1347 ló volt; helybeli állomány 1588 egyén, 1264 ló; szolgálatképes állomány 1111 ember s 1111 ló; beteg helyben 51, kint 63; meghalt 1 ember és 2 ló.

A száz nap neve alatt ismert epizódja a franczia történelemnek egy határt nem ismerő rendkivüli tehetség ép oly vakmerő, mint eredmény nélküli vállalkozása volt. A meglepett és rettegett hadur diadalmenete és kezdetleges szerencséje azonban nagyobb megdöbbenést okozott, mint sem az aránylag telette rövid tartamu rázkódás az erdélyi határőröket érintetlenül hagyta volna.

Murat, ki elébb az osztrákokkal az olasz alkirály ellen szövetkezett, Napoleon kiszállása s első sikerei hirére Austriának hadat izent s harczra szólitotta ellene Olaszország népeit.

A felső Olaszországban Murat ellen alkotott osztrák sereg Frimont lovassági tábornok vezényletére bizatott, s ő nem nehéz feladatát oly czélszerüen intézte, hogy Bianchi, ki töle a serget aprilis végén vette át, hat hét alatt a hadjáratot befejezhette. Frimont ezalatt a déli Franeziaország ellen rendelt sereg összealkotásához fogott és sergét két hadtestben a Simplonon és Savoyán átvezetvén, a Suchet alpesi serge ellen szerencsével folytatott küzdelmek után julius 11-én Lyonba bevonult.

1815. márcz. 25-én Bécsből kelt csatarend szerint meg lőn rendelve, hogy az olaszországi hadsereg altábornagy Bianchi alatt álló 2-ik hadtestéhez, altábornagy gróf Crenneville hadosztályához, vezérőrnagy Szuden dandárához, az 1-sö oláh határőr-

ezred egy zászlóalja hazájából gyors menetben induljon, apr. 29-én érjen Ujvidékre és jun. 14-én érkezzék Olaszországba a kijelölt dandárhoz; a 2-ik oláh határőrezred máj. 10-én érjen Erdélyből Ujvidékre és 22-én dandárához érkezzék. Az elsőhöz 1907 ember és 81 ló tartozott, a második állománya nincs megemlitve.

Az 1815. máj. 8-án Milanóból kelt hadsergi parancs szerint 1815. apr. 30-án kelt legfelsőbb határozat által az 1-sö oláh határőrezred ezredese Leibinger vezérőrnagygyá nevezetett ki.

Lovassági tábornok b. Frimont jun. 5-én Milanóból rendeli az 1-sö oláh határőrezred zászlóalji parancsnokságának, hogy az emlitett zászlóalj 3 napi menetben érkezzék Bresciából Lodiba. Junius 13-án b. Frimont Milanóból értesiti Mumb vezérőrnagyot, hogy a dandárához tartozó 1-sö és 2-ik oláh határőrezred egy-egy zászlóalja Lodiba rendeltetett. Másnap ugyanonnan azt a rendeletet intézi a 2-ik oláh gyalog határőrezred parancsnokságához, hogy induljon Aronába, ugyanaz nap megrendeli altábornagy b. Merville-nek, hogy az első oláh határőrezred egy zászlóalja jun. 15-én Piavába és Locatába induljon.

A bresciai helyparancsnokság jun. 18-ról báró Frimontnak jelenti, hogy a 2-ik gyalog oláh határőrezred első zászlóalja oda megérkezett. Másnap altábornagy b. Merville b. Frimontnak jelentést tesz Ornevassóból hadtestének elhelyezéséről, s megemliti, hogy a 2-ik oláh határőrezrednek hozzá tartozó zászlóalja azon hó 24-én fog oda érkezni, ha a főhadiszállásról máskép nem utasittatik.

1815. jun. 20-án a 2-ik gyalog oláh határőrezred 1-sö zászlóaljának őrnagya Sajtinszky Chioriból (Bresciától nyugotra) jelenti, hogy megelőző napon az emlitett helységbe megérkezett s jun. 21-én tovább megy, hogy 25-én a tartalékseregbez Aronába érkezzék.

Jan. 30-án Albrecht, az 1-sö oláh gyalog határőrezred

őrnagya, Varrageből jelenti, hogy előőrsei azelőtti napon Port-Copenál a Rhone folyón átkeltek.

A Perte du Rhône hídtól főhadnagy Wirker jul. 4-ről jelenti, hogy az oláh gyalog határőrezred négy századával az emlitett hídon átment és már a Jura-hegy oldalán halad. Másnapról altábornagy b. Merville St.-Julienből jelenti lovassági tábornok báró Frimont-nak, hogy Bellegardenál a híd helyreállittatott, továbbá Perte du Rhônenál áll Erdman ezredes s alatta van az 1-ső oláh gyalog határőrezrednek egy zászlóalja; Frangynál (Saone és Loire megyében) a Mumb-dandár foglalt állást a 2-ik oláh gyalog határőrezred két századával; végre Seysselnél a Rhône tulsó partján azon ezred két százada és Fort le Clusenél azon ezred más két százada áll.

Altábornagy Merville jul. 6-dikán jelenti lovassági tábornok b. Frimont-nak, hogy altábornagy gr. Hardeck csapataival, melyek közt az 1-ső határőrezrednek egy zászlóalja és a 2-ik határőrezrednek 3 százada találtatik, ma Nantua felé előnyomult (Ain megyében). Altábornagy gr. Hardeck Moulin Scharyxból ugyancsak jul. 6-dikán jelenti altábornagy b. Mervillenek az azon napon ott végbement összeütközésről, hogy a 2-ik oláh határőrezred az ő vezénylete alatt a közepen volt elhelyezve, s hogy azon ismételt ingadozást, melyet a zászlóalj a hely hátrányos fekvése miatt tanusitott, Schwartz főhadnagy eszélye és bátorsága a kétes csata szerencsés kimenetelére forditotta. A fentebbi csatáról altábornagy b. Merville másnap Eloiseből (Savoyában) jelentést tévén lovassági tábornok báró Frimont-hoz, hozzá teszi, hogy az ellenség kemény ellenállás után Nantua irányában vettetett vissza.

Altábornagy gr. Hardeck jul. 10-röl Meximieuxből (Ain megyében) jelenti altábornagy Merville-nek, hogy Pelikán őrnagy az ellenséget, melyre menet közben Caberetnál bukkant, a 2-ik oláh határőrezred négy századával Caberettől Caberet-Dangereux tetejéig nyomta vissza. Ezen alkalommal a zászlóaljból hat ember megsebesült.

Altábornagy Merville jul. 13-ról jelenti lovassági tábornok b. Frimont-nak, hogy Pont d'Ainnél az első oláh gyalog határőrezred egy osztálya szétugrasztatott és St.-Denis falunál találtatott meg Adlersburg kapitány portyász csapata által.

Altábornagy b. Merville jul. 19-ről St. Amourból (Jura megyében) jelenti b. Frimont lovassági tábornoknak, hogy vezérőrnagy Mumb jul. 18-án Maconba bevonult, és dandárából a 2-ik oláh határőrezred 3 százada a város legfontosabb pontjain, ugy szintén a Saone balpartján a hídon, a másik 3 század pedig hasonlóan a Saone bal partján lévő táborban álittatott fel tartalékképen.

B. Frimont jul. 23-ról Chalons-sur-Saoneból tudatja altábornagy gr. Bubná-val, miszerint vezérőrnagy Mumb parancsot kapott, hogy dandárával Maconból Chalons-sur-Saoneba menjen és innen az oláh határőrezred egy zászlóalját Dôleba küldje oly czélból, hogy Auxonnet szemmel tarthassa, a másik oláh határőrezred zászlóalja pedig Mumb vezérőrnagy dandáránál maradt.

Az emlitett két zászlóaljnak egy csatarend szerint aug. 1-én is ugyanazon állása volt.

Tiz nappal későbbről kelt elhelyezési kimutatás szerint az 1-sö oláh gyalog határőrezred egy zászlóalja bekövetkezett felváltása után St.-Trivierben volt, továbbá az utóbbi hadosztály Bellevillebe és környékére tétetett át.

Altábornagy gr. Bubna hadosztályának és vezérőrnagy Klopstein dandárának aug. 20-ról kelt menetterve szerint az 1-sö oláh határőrezred zászlóalja aug. 25-én indulva september elején érkezett Lezouxba és Billomba; a 2-ik oláh gyalog határőrezred egy zászlóalja ugyanaznap indult Ville-Francheból és aug. 29-én érkezett Lezouxba és Billomba.

Sept. 4-ről Schwarzenberg herczeg lovassági tábornok megrendeli b. Frimont-nak, hogy több gyalog határőrzászlóaljak s köztük az 1-sö és 2-ik oláh határőrezredek két zászlóalja is hazájokba küldessenek.

A gyalog határőrzászlóaljak részére sept. 10-én Lyonból kiadott menetterv szerint az 1-sö oláh határőrezred zászlóalja Beauregardból sept. 19-én Milanón át jutott Veronába, hova azon hó 24-én kellett továbbutasittatás végett érkeznie.

A 2-ik oláh határőrezred zászlóalja sept. 24-én indult el Billomból, és Novarrán, Brescián át oct. 20-án kellett Veronába érkeznie továbbutasittatása végett. Ez értelemben tette meg lovassági tábornok b. Frimont jelentését Lyonból a fő hadi tanácshoz a határőrzászlóaljaknak illető ezredeik kerületeibe történt elindulása iránt.

Lovassági tábornok b. Frimont sept. 22-ről Lyonból rendeli a cs. kir. helyparancsnokságnak Chamberyben, hogy a 2-dik oláh határőrezrednek sept. 25-én oda érkezendő zászlóalja a fentebbi rendelet szerint folytassa menetét.

Azon veszteségnek, melyet az osztrák seregek a Franciaország ellen 1815. junius havában folytatott háboruban szenvedtek, hivatalos kimutatása szerint az 1-sö oláh határőrezredből 1 sebesült, s a másodikból 1 halott és 4 sebesült volt.

A cs. kir. hadseregnek 1815-ben octoberben kelt s Olaszországra és Erdélyre vonatkozó elhelyezési rendje és felosztása szerint lovassági tábornok b. Kienmayer hadtestében, altábornagy Novák hadosztályában, vezérőrnagy Pulszky dandárában volt az 1-sö oláh gyalog határőrezred két zászlóalja Orláthon, továbbá a 2-ik oláh határőrezred két zászlóalja Naszódon. Vezérőrnagy Leibinger dandárában volt az 1-sö székely gyalog határőrezred két zászlóalja Csik-Szeredában és a 2-ik székely gyalog határőrezred két zászlóalja Kézdi-Vásárhelyen. Végre Schneller hadosztályában vezérőrnagy Wrede dandárában volt 6 székely huszászázad Sepsi-Szentgyörgyön.

A száz nap alatt a székely határőrök egy részét a franczia földön találjuk, a nélkül, hogy arról adatokkal szolgálhatnánk, hogyan kerültek oda.

1815. márcz. 23-ról Pforzheimról kelt napi parancs szerint

a 2-ik székely határőrezred alezredese Riebel az 1-sö oláh gyalog határőrezred ezredesévé léptettetett elő.

1815. jul. 25. kelt csatarend szerint a 2-ik székely gyalogezred egy zászlóalja, tábornagy gr. Colloredo-Mansfeld hadtestében, altábornagy b. Wimpfen hadosztályához és vezérőrnagy b. Willata dandárához tartozott.

Az 1815. apr. 2-ról kelt csatarend szerint a János főherczeg alatti ostromló hadtesthez (Blocade-Corps), jelesen Hüningen ostrománál, altábornagy b. Máriásy hadosztályához és vezérőrnagy Collenbach dandárához tartozott 6 székely huszárszázad.

János főherczegnek altábornagy báró Wimpfen-hez 1815. aug. 4-ről Baselből tett értesitése folytán a 2-ik székely gyalogezred egy zászlóalja Strassburg előtt, az 1-sö székely határőrezred egy zászlóalja pedig a rheinweileri hidfőnél állott. János főherczeg 1815. aug. 4-én Baselből jelenti altábornagy b. Wimpfen-nek, hogy ha a szász királyi sergek Hüningen ostromára megérkeznek, más császári csapatokon kivül két osztály székely huszár is fog az altábornagy alatt álló hadosztály erösitésére küldetni.

Vezérőrnagy Watzl 1815. aug. 7-ről jelenti Héricourtból altábornagy b. Wimpfen-nek, hogy a székely huszárszázad Mühlhausenbe az ezredhez megérkezett; János főherczeg pedig 1815. aug. 16-ról kérdést intéz altábornagy b. Wimpfen-hez, hogy a 2-dik székely gyalog határőrezred 2-dik zászlóalja hol van?

János főherczeg 1815. aug. 16-ról Baselből parancsot intéz altábornagy b. Wimpfen-hez, hogy azon hó 19-ig a székely huszárezred három osztálya Mömpelgardba átteendő.

A székely huszárezred mozgósitható állományának Mühlhausenből 1815. aug. 16-ról kelt kimutatása szerint volt az ezredben felsöbb tiszt 39, prima plana 157, közlegény 832, tiszti szolgálatbeli ló 17, másféle ló 783.

Altábornagy b. Wimpfen 1815 aug. 16-ról Mömpelgardból

jelenti herczeg Schwarzenberg tábornagynak, hogy a 2-ik székely gyalog határőrezred 1-sö zászlóalja lovassági tábornagy herczeg Hohenzollern hadtesténél van. Hol van azon ezred 2-ik zászlóalja, azt még tudni nem lehet.

Ugyanő ugyanonnan másnap a székely huszárokra nézve következő parancsot ad ki: egy század 19-én a császár nevét viselő könnyü lovasokat váltja fel; két századot vezérőrnagy b. Willata Resoncourtból Sevenansig állit fel, egy század az ezredtörzskarral Bourgba és környékébe, egy század Chalamontba, Villarsba és Forayeba, és az utolsó század Bordevalba megy.

Aug. 26-án kelt kimutatás szerint a székely huszárok 4 százada vezérőrnagy b. Willata dandárában a Belfortot ostromló sereg jobb szárnyához tartozott; más két század ugyanazon sereg bal szárnyán vezérőrnagy b. Watzl dandárában volt.

Sept. 8-ról vezérőrnagy b. Willata jelenti altábornagy b. Wimpfen-nek Novillareból, hogy egy század székely huszár Novillarenál áll.

1815. sept. 13-án kelt menetterv szerint vezérőrnagy herczeg Hohenlohe dandárával az 1-sö székely gyalogezred sept. 17-én indult meg Hüningenből és Rheinweilerből és nov. 8-dikán volt Budára érkezendö. A hat székely huszárszázadnak, megelőző napon, sept. 16-án kellett Héricourtból (Haute Saone megyéből) elindulni és nov. 13-ra érkezni Budára, hol egyelőre mint örség maradott. Erdélybe való visszaszállások későbbi parancsnak volt fentartva.

Ugyanaznap tétetett Baselből jelentés, hogy a székely huszárezred, mely Belfort ostrománál volt alkalmazva, sept. 16-án a Klenau könnyü lovasok által váltatott fel.

Másnap Hüningenből erödparancsnok Krapf örnagy jelenti az ostromló hadtest parancsnokságának, hogy a székely gyalog határőrezred egy százada felváltatván az erödből eltávozott.

A bécsi fejedelmi gyülés s az ottan létesült állapotok évek hosszu sorára visszaadták Europának és hazánknak a békét.

E béke Erdély egyetlen részére sem volt oly kivánatos, mint határőreinkre.

Az áldozatok, melyeket a határőrség a csekély szünetekkel 25 évig tartó háboruban hozott, az ország többi részei által viselt terhekkel legkevésbbé sem állottak arányban. A szám, melyben a határőrnépesség a háboruban részt vett, jóval túlhaladta az ország más népességének részesedési arányát; pedig a határőr bent az országban is terhes, a haza többi polgáraival nem közös határőri szolgálatot tett. Mig továbbá az ország többi lakosai közzül a külháboruban való részvét különösebben a népesség fiatalabb részét érte, mely előtt a családi élet örömei és gondjai még ismeretlenek voltak, vagy azokat terhelte, kik a háboru zajában megélemedve a családi élettől távol tartották magokat: azalatt a határőrök közzül hányat szakasztott ki az ép oly terhes mint veszélyes kötelesség olykor már számos családja köréből? A határőrök közt hány családapa nem áztatta vérével az idegen csatatéreket s találta sirját messze vidéken, gyámoltalan özvegyet és számos árvát hagyva maga után? S midőn a béke helyreállásával olykor évek után a szerencsésebbek haza tértek, a közelgők elébe sietett falusi csoportból nem egy családapa karolva át nejét adta ennek vállára puskáját, s vette karjára az időközben betolakodott kis polgárt, bocsánatot adva és nyerve az időközben történtekért.

A második párisi béke után az erdélyi határőrök többé hazájukból ki nem vonultak. Az a fegyveres közbenjárás, melyel Austria 1821-ben az olaszországi mozgalmakat lesujtotta, a birodalom fegyveres erejét sokkal kevésbbé vette igénybe, mint sem határőreink kivonulására szükség lett volna.

A határőrségnek a történelem igen hütlen képét adná, ha a katonásitás után is a határőrrendszer polgári oldalát s az ebből kifejlett jelenségeket figyelemmel nem kisérné. Nálunk, kivált 1848 előtt, a sorezredbeli katona különösen szolgálati évei alatt a polgári viszonytól csak nem egészen elkülönitve találta magát. A határőrre nézve ellenben, katonai foglalkozá-

sát kivéve, az állampolgári viszonyok nem szüntek meg. E viszonyok az oláh határőrök közzül azoknál, kik a nemesi rendhez nem tartoztak, igen szűk körre voltak szoritva; de a székely, valamint a nemesi rendhez tartozó oláh határőr, katonai foglalkozásán kivül nemesi jogából mindvégig megtartott annyit, mennyi elégséges volt egyrészről hogy a katonai érdekeket maga ellen folytonos ingerültségben tartsa, más részről hogy az ebből kifejlett tusában állampolgári jogai mellett némi sikerrel sikra szálljon.

A határőrélet kétlakiságának e tusája főjellemvonása eleitől fogva a határőrség történelmének. Hogy az emlitett tusa következtében mindinkább a polgári jogok szenvedtek, természetes, a nélkül azonban, hogy ezek teljes legyőzetése bekövetkezett volna.

A határőrség leginkább leigázott állapotjában is megtörténhetett, meg is történt azon sajátságos tünemény, hogy az a határőr, ki ma szigoru katonai szolgálatát teljesitette, holnap mint kiváltságos állampolgár szónokolt a törvényhatósági gyülésen; megtörtént, hogy mig a határőrség egy része szigoru katonai fegyelem alatt ontotta vérét a külellenség ellen, addig a másik bent a hazában a törvényhatósági közgyülésen élesen kelt ki a határőrrendszer kihágásai, sőt maga az egész rendszer ellen; s ha ezt határőrök kevésbbé tették, megtették helyettök az ő jelenlétökben és helyeslésökkel rokonaik, barátaik és nem katona polgártársaik.

A hadi tudománynak időnkénti haladása sem maradhatott a határőr-intézményre befolyás nélkül.

Az intézmény fejlődését, tökélyesbülését czélzó felsőbb rendeletek legfontosabbjai a bécsi főhaditanács s Erdély katonai és polgári hatóságai közreműködésével jöttek létre, s rendesen a kir. kormányszék neve alatt bocsáttattak ki; de tetemesek voltak azon változások is, melyek egyoldalulag a felsőbb s alsóbb katonai hatóságoktól időről időre eredtek s egyenként csekélyebb fontosságúak voltak ugyan, de együtt véve jelentékeny befolyást

gyakoroltak. A felsőbb rendeletek közt nevezetes helyet foglalt el egy 1825-ben 5555 sz. alatt a kir. főkormányszék által kibocsátott szabályzó rendelet, mely az addig tett tapasztalatok nyomán a székely határőrségnek a katonai igények közzé az eddiginél szabatosabb beillesztését tárgyazta.

A közegek, melyek által a határőrség alkotmányos jogainak tolmácsolása és védelme történt, az ország törvényhatóságai és az országgyülés voltak.

A székely székek ugyanis, melyek kebelében a katonásitás végbement, csak úgy megtartották közjogi szervezetöket, mint a többiek.

A székek közgyüléseinek nem csak számos oly nem katona székely nemesek voltak tagjai, kik a hazai nemesi szabadság teljes élvezetében voltak, de részt vehettek és valósággal részt is vettek e gyülésekben a székely határőrök is. E jog változást akkor sem szenvedett, midőn a kormány czélszerünek tartotta az ezredeket küldöttek által képviseltetni, nem annyira az ezredeknek mint birtokosoknak képviseltetésére, hanem azért, hogy az egyes katonákkal szemben egy sokkal hatalmasb és megfélemlitő tekintélyt teremtsen, s az egyes katonák megjelenését, mennyire lehet, feleslegesnek tüntesse fel.

A mondottak után könnyen megfoghatóvá válik, hogy azon erdélyi országgyüléseken, melyek a katonásitás után legelsőben a mult század utolsó évtizedében s a jelen század elsőbb felében elébb ritkán, majd gyakrabban tartattak, a székely határőrség felállitása és folytonos fentartása által okozott sérelmek mindannyiszor megujuló tárgyát képezték a tanácskozásoknak, a legfelsőbb helyre tett feliratoknak. Hasonló értelemben szólaltak fel számtalanszor úgy az egész intézmény mint az időről időre felmerülő egyes sérelmek ellen nem csak a katonásitott, hanem a többi székely székek s Erdély más magyar törvényhatóságai is, a nélkül, hogy felszólalásuknak bármi sikere lett volna. Az általános államviszonyokhoz képest az emlitett nyilatkozatoknál az oláh határőrség állapotja felette ritkán, mellé-

kesen és csak annyiban jött szóba, mennyiben az oláh határőrségbe is számos nemes volt bekebelezve.

A székely határőrség fejlödését, az országgyüléseknek és törvényhatóságoknak azzal szemben követett eljárását, nyomról nyomra kisérni kitüzött czélunkhoz képest hosszadalmas volna. Szükségesnek találjuk azonban olvasóinkat azon felirat főbb mozzanataival megismertetni, melyet Erdély egyik ujabbkori országgyülése 1830. márcz. 20-dikán a szélbeli katonaság tárgyában a felséghez tett. E feliratból tisztán átláthatni, hova nőtte ki magát az intézmény 80 év alatt, mily ellentétben állott az alkotmánynyal és egyes törvényekkel, s hogy miképen vélekedett róla Erdély országgyülései közzül az, mely bárha merészségben nem nagyszerü és a haza viszonyaihoz nem mindig illő alkotásokban, azonban ugy hazafiságban, valamint felfogása és munkálkodása alaposságában utódaival a versenyt bármely részrehajlatlan biró előtt kiállja.

A fejedelemnek 1819. febr. 4-ről a közelebb összejövendő országgyüléshez intézett leirata világosan szükségesnek jelentette ki, hogy a határőrség szolgálata azon szabályrendelethez alkalmaztassék, mely a rendes katonaság számára 1810-ben 1965. sz. a. kiadatott. Erdélyben 1810—11 után az első országgyülés 1834-ben tartatott, de ez eredmény nélkül oszlattatván szét, az emlitett rendelet az országos rendekkel 1837. julius 22-ről közöltetett.

A rendek feliratára az emlitett leirat szolgáltatta egy részről az alkalmat, de csak egy részről, mert kétségtelen, hogy a leirat közöltetése nélkül sem mulasztották volna el a rendek a határőrség körüli sulyos sérelmek ellen felszólalni.

Hazai törvényeink szerint, — igy kezdi a figyelmet érdemlő felirat, — minden fontosabb közügynek az országgyülésen kell tárgyaltatni. Ezt a katonaügyekre nézve is világos törvények rendelik. E sarkalatos törvények ellenére a határőrség felállitásával az uralkodás egyoldalu rendelkezése által számos czimeres és adományos nemesek, kiket a felülésen kivül bár-

mely szolgálatra erőltetni tilalmas, az említett katonáskodási módtól különböző és az ország törvényei előtt ismeretlen katonaságra kényszeritették, a kik ezt tenni nem akarták, önkényes kemény büntetéssel illettettek, sőt, miként a madéfalvi véres kihágásnál történt, halállal lakoltak, a nagy mérvü kihágás okozói pedig büntetetlenek maradtak; jóllehet később maga a katonásitó bizottság bevallotta, hogy a székelyeket lázadással vádolni nem lehet. Az említett önkényes eljárás által nem csak egyesek személye, hanem általában az egyetemes haza törvénye s biztossága a legnagyobb sérelmet szenvedte. Világos, hogy a határörségnek nem csak felállitása a legérzékenyebb sérelem, hanem annak jelen ideig való fentartása a szüntelen növekedő sérelmek szakadatlan lánczolatát képezi. A határörség kebelében ugyanis oly szigoru személyi, valamint birtokviszony hozatott be, minő hazánk régibb miveletlen korszakában még a földhöz kötött jobbágyi állapotban sem található.

A határőrkatonának szolgálata sokkal terhesebb a jobbágyénál, midőn a nélkül, hogy birtoka kiterjedésére tekintet volna, a határőr a szerint, a mint több vagy kevesebb gyermeke van, felsőbb tisztjeinek akaratjához képest kevesebb vagy többedmagával bármely szolgálatra megjelenni, magát és hozzátartozóit ruházni, a szolgálatra szükséges kellékekkel ellátni és a magáéból táplálkozni kénytelen, kivéve a határok őrzését, midőn naponként 4 kr. zsoldot kap. Ez annál terhesebb, minthogy a határőrvidék terméketlensége miatt a székelység sulyos helyzetén csak kereskedés által segithetne, de annak gyakorolhatására az engedelem a katonai parancsnokság határain kivül az illető tiszt szabad tetszésétől függ. A katonai szolgálatokon kivül továbbá, melyek az év nagyobb részét igénybe veszik, még számos másnemü szolgálatokat is teljesit a határőr, minők a katonaszállások, lovardák, istállók épitése körüli kézi munkák, anyagok beszerzése, mely mindkétnemü szolgálatokért csak akkor kap tisztjei által megszabott némi kárpótlást, midőn az épitkezések felsőbb parancs folytán történnek, más esetekben pedig,

midőn a munka a katonatisztek kivánatára csak magán kényelmök végett történik, nem szokás sem a munkát sem az anyagot kárpótolni. Sőt az úgynevezett ordonanz szolgálat czim alatt, saját dolgaik érzékeny hátramaradásával, a határőrök tetemes szolgálatot tesznek tisztjeik kertjeiben és a tiszti szállások körül.

Miután Csik-Szereda és Brassó közt posta nincs, a postaszolgálatot részint gyalog, részint lovas határőrök saját lovaikon teljesitik, jóllehet e szolgálat legkevésbbé sem katonai s az Approb. Constitutio 62. szabványával (edictum), valamint a 72-ik szabványnyal sem egyeztethető. Ez utóbbi ugyanis világosan rendeli, hogy a hadban szolgáló székelységet békés időben való postáskodásra erőltetni nem szabad, hanem a tisztek rendeljenek bizonyos és alkalmatos személyeket, félre tevén egyéb magán tekinteteket, kik mind a fejedelmekhez, mind a szomszéd országokra a szükséges dolgokban postáskodjanak.

Az idézett törvények ellenére a határőrkatonák elébb emlitett szolgálatjokon kivül kötelesek az 1764-beli katonaszabályok értelmében minden ezredi kellékeket ingyen szállitani, a tiszteket, hol jobbágyok nincsenek, előfogatokkal ellátni, nekik tulajdon erdeikből a legcsekélyebb szabályzati árban tűzi fát adni és szállitani, s mind ezen felül még minden katonai szállitásokat teljesiteni.

A székelyek, valamint az adományos és czimeres nemesek, birtokaikat a hazai törvények szerint teljes tulajdonjoggal birják. Hogy ennek ellenére a székely határőrök közzé a legszigorubb hübér-rendszer (systema feudale) hozatott be, világosan bizonyitja az 1825-ben kiadott legfelsőbb rendeletnek azon szabálya, mely semmiségi büntetés alatt megtiltotta, hogy a határőrök elöljáróik beleegyezése nélkül valakivel, legyen az bár nem határőr, fekvő birtok felett egyezkedjenek, semmisek levén azon szerződések is, melyeket a határőrök a fentebbi módon magok közt kötnének. E szabály már annyira terjesztetett, hogy a határőrök elöljáróik beleegyezése nélkül birtokaikra legkissebb kölcsönt sem vehetnek, sőt nem határőrök birtokot nem is

örökölhetnek, hanem csak a becsárral elégittetnek ki. Ugyanezen szabálynak kénytelenek magokat aláadni a vármegyei, valamint a székely határőr nemesek a határőrség kebelében megnyilt örökségekre nézve. Ha pedig valamely határőr birtokát elhagyja, azt az elhagyó rokonai csak ugy vehetik birtokba, ha elébb azon birtok becsértékét a kincstár javára befizették; sőt megtörtént, hogy magszakadás esetében, az ősi székely örökösödési jog ellenére, az örökséget a szomszédok birtokukba nem vehették, hanem az ezred parancsnoksága tetszés szerint másoknak adományozta.

A határőrezredek parancsnoksága magát a határőrezredek területén földesurnak tekinti. Több helyeken a visszafoglalt havasokban létező erdőségeket az ezredek tulajdonuknak nyilvánitották, azokat önhasznukra forditják, az igazi birtokosokat a használattól elzárják, a közhelyek és jövedelmek kezelésébe avatkoznak, sőt Csikszékben 1816 óta a katona határőrség teszi a falusbirókat, ugynevezett szabad birákat, és rendelkezik felettök, jóllehet azok a közhelyekre vigyáznak, azok jövedelmeit kezelik, a falu határozatait végrehajtják és merőben polgári ügyekkel foglalkoznak. Ezen intézkedés következtében a vegyes hatóságu falvakban is a közigazgatás egészen a katonai hatóság kezére van játszva, mely nem csak a falu jövedelméről, hanem a közhelyekről és erdőkről is szabadon rendelkezik, azokat vágatja, hasznára forditja, sőt egész helységeket telepitett a visszafoglalt havasokra, valamint házasságon kivül szülötteket és bitangokat is határőri zászló alá irván, ezeknek utat nyit, hogy a székelyek ősi birtokaiban és ezek haszonélvezetében részesedjenek.

A határőrezred parancsnokságai a székely határőr személyén nagyobb hatalmat gyakorolnak, mint a mennyit a nemesség a földhöz kötött jobbágyság korszakában jobbágyai felett magának tulajdonitott. Az Approb. I. R. 6. czim 1-sö czikke értelmében ugyanis a földesur jobbágya gyermekeit nem tilthatta el az iskolák gyakorolhatásától; a székely határőrnek

ellenben a katonatisztek tudta és beleegyezése nélkül fiait a katonai parancsnokság határain kivül iskolába adni tilalmas. Sőt azon esetben is, ha valamely határőr ifju, megnyerve a katonai elöljáróság engedelmét, iskolai pályáját egészen bevégzi, polgári hivatalok folytatásában annyira gátoltatik, hogy a többször emlitett 1825-beli legfelsőbb rendelet nem a polgári, hanem a katonai elöljáróság belátására bizza felügyelni arra, hogy a határőrkatonák közzül olyanok ne tétessenek a székek ülnökeivé, kik arra a katonai hatóság belátása szerint képesitve nincsenek; mely intézkedésnek az a szomoru következése lett, hogy mult évben több iskolát végzett s a határőrséghez tartozó fiatal ember közzül, kik az illető katonatiszt tudtán kivül a szék közgyüléséhez az iránt folyamodtak, hogy a szék ülnökei közzé felvétessenek, a lovas határőrséghez tartozók bebörtönöztettek, a gyalogok pedig határőrökké soroztatván s megbotoztatással fenyegettetvén, kényszerittettek azon kivánságaiktól elállni, hogy a fejedelmet és hazát polgári hivatalban szolgálják.

A haza szabad szolgálhatásának általános megszoritása annyira terjed, miszerint a határőrök abban is akadályoztatnak, hogy a sorezredekben szolgálhassanak. Annál nyomasztóbb ez, minthogy a határőrségbeli tiszti állomásokat nagy részben idegenek foglalják el, s igy, midőn a jelen határőrintézmény idegenek előmentének eszköze, a székely hazafiak előmehetésének akadályául szolgál. Felforgatja ez a székelyeket illető gyökeres azon kiváltságot, melynél fogva a Hármaskönyv tanusága szerint ők jogositva voltak a köztök létező hivatalokat törzsek és családágak szerint osztani, valamint azon többi törvényeket, melyek értelmében azok, kik a fejedelem vagy mások szolgálatára adták magokat, az otthon való teherviselés alól kivétettek, a csekély birtoku székelyek pedig a hadviselés terhétől merőben fel voltak mentve.

A haza törvényei az igazságszolgáltatás módját megszabják, s e törvények megtartására mindenkit köteleznek. I. Lipót hitlevele pedig az igazságszolgáltatásban divó régi gyakorlatot

ujból megerösiti. Ennek ellenére az 1825-ben kelt kormányszéki rendelet többszörösen s a legérzékenyebben sérti és csak nem egészen felforgatja a haza törvényes igazságszolgáltatását s tetemesen tovább terjeszti a már magában is eléggé sérelmes határőr szabályzatot.

Főbb és pedig tisztán dologi pereket, például a zálogiakat és adósságiakat, utasit ezen rendelet a katonai birósághoz; más perekre nézve, melyeket a polgári törvényszékeknél meghagy, a hazai törvényeket ellenkező eljárást rendel, végre pedig az egész igazságszolgáltatást a legtörvénytelenebb megszoritásnak veti alá, midőn a határőrök megidézését, valamint irányukban több más törvényes eljárás tételét, a katona elöljáróság értesitése és engedelme nélkül eltiltja. E tilalom folytán a hazai törvényekben legtöbbnyire járatlan katonatiszt valamely törvényes lépés megtételét kénye-kedve szerint megakadályozhatja.

A határőri katonai hatóság hatalma kiterjed nem csak a tényleges állománybeliekre (Activ-Stand), hanem a nyugalmazottakra, a határőrök egész családjára, nejeikre s leánygyermekeikre is, és általában minden személyi ügyeik annyira a katonai hatóság alá vannak rendelve, hogy a határőrök leányait sem lehet férjhez adni a katonatisztek elöleges beleegyezése nélkül. A katonai hatóság igazságszolgáltatási hatalmát mennyire terjesztette ki, sajnosan bizonyitja az a nem rég előfordult eset, midőn a katonatörvényszék egy nőt nem csak halálra itélt, hanem a szelidebb érzelmek megsértésével fel is akasztatott. *)

Midőn a fentebbiek szerint a székelyek személyes és vagyoni ügye a legsérelmesebb nyomás alatt szenved, a székelység közjogi állását teljesen megingatja a kormányszék azon intézkedése, mely szerint a székek közgyülésein a határőr ezredeket képviselő tiszteknek szavazatjogot törekszik adni.

*) A hazai gyakorlat szerint a halálra itélt nő-gonosztevők ellen a fejvétel divatozott; ezt az akasztásnál illedelmesbnek tartották.

Hogy a tisztek jelenlétében a székely határőr tanácskozási szabadságát mily veszély fenyegeti, könnyü átlátni. E helyzet annál veszélyesebb, minthogy számos régibb hazai törvény, sőt az I. Lipót hitlevelében foglalt biztositékok ellenére, számtalan idegen határőrtiszt van, kiknek a székely határőrök jogi és társadalmi viszonyairól semmi felfogásuk sincs, kik a hazai törvények megtartására esküvel nem kötelezvék, s kik közzül többen a hazai nyelvvel is merőben ismeretlenek. Az ily tisztek aztán, a helyett hogy a határőrök sulyos helyzetét könnyitenék, még sulyosbitják, midőn őket egyéb sulyos büntetéseken kivül botozással illetik, mely a velök született nemesi érzelmekkel és jellemökkel, sőt a határőri szabályzat 33-ik pontjával is ellenkezik.

Már 1792-ben a végett esedeztek az ország rendei a felség előtt, hogy szüntettessék meg azon sérelem, mely szerint az azon év tavaszán kiadott felsőbb rendeletek ellenére a határőröket, legyenek bár adományos vagy czimeres nemesek, akadályozzák abban, hogy határőrök közzül leendő kivétetésök és elbocsáttatásuk ügyében a polgári törvényszékhez folyamodjanak. Sőt a katonaságból való elbocsáttatásukat még azoknak is különböző módokon gátolják, a kikre nézve a felség már kedvezőleg intézkedett. E sérelem az emlitett idő óta még nevekedett, a menynyiben az elbocsáttatás iránti szándéknak csupán kifejezhetésére is az ut el van zárva, sőt a nyilvánitott akaratot büntetés is éri.

Azon többféle akadályok, melyekkel a hibásan zászló alá irattak felszabadulását gátolják, a következők: a felszabadulhatást csak az adományos székely nemesekre kivánják érteni, ellenére annak, hogy a fentebb emlitett kir. leiratban a czimeres nemesek is be vannak foglalva; azon nemes családok tagjai közzül, a kikre nézve a felszabadulás biróilag kimondatott, némelyek, kik ügyök eldöntésekor itthon tartózkodtak, felszabadultak, ellenben a kik rájuk erőltetett kötelességök teljesitésében az országon kivül voltak elfoglalva, törvényesen megitélt

jogaik élvezetétől maig is el vannak zárva; többen vannak továbbá olyanok is, kik ezelőtt 40 sőt több évvel a legalaposabb törvényes okmányok alapján felszabaditásukért folyamodtak, de azóta sem ügyök ellátását, sem okmányaik visszaszolgáltatását nem nyerhették meg; mi némelyek részéről azon botrányos panaszra adott alkalmat, hogy más magánügyi pereikben is rövidet huztak azért, mert okmányaikat, melyek kétségtelen sajátjaik, kezökre keritniök nem sikerült.

Könnyen átláthatni, — folytatja a felirat, — hogy a székelyek vagyoni és személyes viszonyainak törvényes állásából ekként történt teljes kivetköztetése mily veszélylyel fenyegeti az egyetemes haza közjogi állapotját, midőn az emlitett törvénytelenségek által azon honlakosoknak, kik az államélet és alkotmány fentartására hivatvák, jelentékeny része nem csak a legjogtalanabb szolgaság állapotjában nyög, hanem egyszersmind attól is el van zárva, hogy alkotmányos szabadsága visszanyerését a törvény engedte uton eszközölhesse.

Ezen fejtegetések után kérelmökkel odajárultak a rendek, hogy ő felsége a határőr intézményt megszüntetvén, a szabad székelyeket a béke idején teljesitett régi katonai szolgálatjokra bocsássa vissza, háboru idején pedig a határőrség megszüntetésével az ország véderejében támadt hiányt pótolja a székelység valamint a többi nemesség felkelésével. Hogy béke idején a székelyek, szintugy mint az ország többi nemesei, a törvényhozás utján alkotandó törvények szerint a hadi mesterségben gyakoroltassanak, abban a rendek semmi akadályt nem láttak. Az ekként eszközölt előnyök a rendek véleménye szerint a határőrség megszüntéből eredő hátrányokat böven fogják pótolni, kivált ha a felség fontolóra veszi, mennyi erő fekszik abban, hogy alkotmányos országban a törvényeknek elég tétessék, és ez a bizalom és ragaszkodás legerősebb kötelékeivel csatolja a nemzetet az uralkodóhoz és kormányhoz.

Az elősorolt sérelmek kevés kivétellel ép oly természetes, majd nem elmaradhatatlan kellékei voltak a határőri rendszer-

nek, mint a mily összeférhetetlen ellentétben álltak a csak valamennyire szabad nemzet alkotmányos jogaival.

Ezen feliratra a fejedelem 1842. jan. 26-ról keltezve küldte le válaszát az 1841. nov. 15-re Kolozsvárra összehivott országgyülésnek.

A legfelsöbb leirat határozottan kijelentette, hogy a határörség, melyről 1791-ben magok a rendek elismerték, hogy felállitásakor a czél az ország jólléte volt, s mely a mult idők tanusága szerint is üdvösnek és hasznosnak mutatkozott, mindaddig meg nem változtatható, mig róla a fentebbi czélnak megfelelő uj terv nem lesz kidolgozva s királyi tekintély által megerősitve.

A felség továbbá kijelentette, hogy az illető hatóságokhoz a szükséges intézkedést megtette, hogy a határörök fiainak a köziskolák szabad látogatása megengedtessék, hogy továbbá az iránt is megtétetett a szükséges intézkedés, hogy a birtokos és törvény szerint kiváltságos nemesek törvényes állapotukba visszahelyeztessenek, ha nemességöket a kiszabott nemességi bebizonyitás utján (via productionali) kimutatják s az alsóbb itéletek a legmagasb királyi helybenhagyást megnyerik.

Az országgyülés az ezen királyi leiratra 1842. jun. 21-én válaszul adott feliratában azt, hogy a határőr ifjaknak a köziskolák látogatása megengedtetett, tudomásul vevén, szabadkozott az ellen, hogy az 1791-iki országgyülés a leiratban emlitett nyilatkozat által a határőrség törvényességét elismerte volna, s ujabb sérelmet látott abban, hogy a leirat a határőrségből való menekülést csak a per utján bebizonyult birtokos nemesekre szoritja, valamint abban is, hogy a határör-rendszer megváltoztatása egy kidolgozandó és legfelsöbb helyen elfogadott rendszer behozatalától tétetik függővé. Miként a rendek helyes logikával megjegyzik, az utóbb emlitett két nyilatkozat azt foglalja magában, hogy a nem birtokos nemesek a határőrséget jogosan viselik; holott a szabad székelyek irányában a határőrség épen ugy törvénytelen, mint a birtokos nemesekre nézve.

Az a nyilatkozat pedig, hogy a határőrseregnek egy uj terv elkészültéig jelen állapotjában meg kell maradni, nem csak a jelen rendszert törvényesiti, hanem az ország kivánatának teljesitését bizonytalan időre halasztja.

A rendek feliratuk további folyamában a határőrség felállitása és fentartása ellen előbbi feliratukban felhozott érveiket röviden ismétlik, s befejezésül kérelmüket oda intézik, hogy a fejedelem a székely nemzetnek a határőrség sulya alatt nyögő egyik részét ez alól, másik részét pedig az adó és más törvénytelen terhek hordozásától mentse fel, s ha a birodalom biztonsága valamely határőr katonaság felállitását kivánná, az az iránti terv megkészitését a rendekre bizni, s ezen mindkét rendbeli intézkedésével a folyamatban levő országgyülést megörvendeztetni méltóztassék.

Ugyanazon napról a rendek egy másik feliratot is terjesztettek fel, melyben különösen a székely taxás városoknak a határőrség alóli felmentését és régi kiváltságos állásukba való visszahelyezését kérték, hogy törvényes taxájok fizetése mellett magukat a kézmivek és kereskedelem gyakorlása által fentarthassák. E taxás helyek voltak Kézdi-Vásárhely, Sepsi-Sz.-György, Illyefalva, Bereczk és Csik-Szereda.

A rendek, kik előbbi feliratukban annyira óvakodtak a határőrökre nézve különböztetést tenni, a taxás helyek javára különösen tett fellépésöket azzal indokolták, hogy már a régibb, t. i. az 1771., 1792., 1794. és 1809-beli országgyülések a taxás helyek és más határőrök közt különböztetést tettek, s az előbbiek felmentetését ugy feliratok mint felterjesztetett törvényczikk által különösen követelték. Mindemellett a helyzet megismerésére nem tartjuk feleslegesnek megemlitni azt is, hogy a taxás helyek sérelmeinek orvoslását az emlitett helyeknek az országgyülésen ülő 10 követe szorgalmazta, s hogy az alkotmányos párt érdekében állott e követek jó indulatját, ragaszkodását birni és biztositni.

A rendek két feliratára a fejedelem 1842. sept. 10. és nov.

17-ről kelt két kir. leiratában válaszolt, melyekben a határőrségbe sorozott birtokos nemesekre, a taxális helyekre, valamint általában a határőrségre nézve előbbi leirataihoz ragaszkodott, egyszersmind pedig azt a tervet, melyet az 1794-diki országgyülés a határőrség iránt készitett, a rendeknek azon további kijelentéssel küldte meg, hogy a közlött tervet a tárgy fontosságához képest fontolóra vevén, s a határőrség üdvös rendeltetését szemök előtt tartván, a jelen viszonyoknak megfelelő tervet készitsenek és azt a maga módja szerint ő felsége helybenhagyása elé terjeszszék.

A rendekkel közlött 1794-diki terv kiindulási pontját azon országgyülési tárgyalásokban találta, melyek a határőrség felett az 1791-diki országgyülésen vették kezdetöket.

Az 1791-beli országgyülés figyelmét ugyanis, — mely az ország törvényes állapotjának helyreállitását tüzte feladatává, — nem kerülhette el annyira kirivó törvénytelenség, minő a határőrség intézménye volt, s hogy kitüzött czélját elérje, különböző törvényczikkelyeket hozott javaslatba és terjesztett a fejedelem megerősitése alá.

Ezen törvényjavaslatok közzül az 58-dik arról szólt, hogy a székely lófők és darabontok a közadók és minden más közterhek alól felmentessenek és a Lipót hitlevele szerinti régi állapotjukba helyeztessenek vissza. A 63-ik arról szólt, hogy a határőr ezredekbe sorozott nemesek régi törvényes állapotjukat nyerjék vissza. A 64-ik a székely katonaságnak törvényes és diplomai állapotjába való visszahelyezését, a 66-ik az oláh adózó népből alkotott határőrök megszüntetését, a 67-ik a határőrségbe befoglalt városoknak a törvények által meghatározott állapotjukba való visszahelyezését tárgyazta; végre a 68-ik az elidegenitett székely nemesi birtokokról és székely örökségekről a birtokosok által kiadott elismervényeket semmisitette meg.

A diplomai állásba való visszahelyezés a régi kiváltságos állapotot jelentette, miután ez állapot a Lipót-féle szerződésben

el volt ismerve és megerősitve. A 68-ik törvényjavaslat pedig azon elismervényekre, — reversalisokra, — vonatkozott, melyeket a katonai elöljáróság birtokaikról való lemondás iránt azon székely birtokosoktól kivánt, kiket egy vagy más okból a határörség kötelezettsége alól felmentett.

A fentebbi törvényjavaslatokat a fejedelem az 1792-ben egybehivott rendekhez május 26-ról küldött leiratában a megerősitettek közzül kihagyta, indokul hozván fel, hogy a határörség jelen állapotjában egy ujabb törvényes és állandó határőri rendszer állandó kidolgozása előtt változást tenni nem lehet, s ő folyó évi febr. 21-dikén kibocsátott leiratában már megrendelte, hogy az országban a főkormányzó elnöklete alatt a hazai törvényekkel és a határőrök állapotjával megegyező terv kidolgozására vegyes bizottság gyüljön össze, a kidolgozott terv hozzá felküldessék, és a rendekkel is kivánságaik megállapithatása végett közöltessék, addig is pedig azon nemesek, kiknek kiváltságos nemessége a kir. tábla és a kormányszék előtt bebizonyittatik s a fejedelem által is helybenhagyatik, mentessenek fel a katonai kötelezettség alól.

Az ország rendei még a folyamatban volt országgyülés alatt kérték, hogy a vegyes bizottság kidolgozandó munkálata a szükséges tanácskozás alá vétel végett velök minél előbb közöltessék. A fejedelem azonban azon évi nov. 8-ikán a rendekhez intézett leiratában kijelentette, hogy egy olyan fontos és terjedelmes munkálat, mint a határőri rendszer kidolgozása, a folyamatban lévő országgyülés alatt el nem készülhet, s azt a rendek sem vehetnék az előre haladt idő miatt tanácskozás alá; ennélfogva reményli a felség, hogy a székely nemzet a rövid időhaladékot nyugodt lélekkel hordozza, valamint a rendek is ő felségének ez ügyben teendő későbbi határozatait hűségi kötelességökhöz képest engedelmesen bevárják.

Ezen kir. leirat következtében a vegyes bizottság munkálata az 1794-ben egybegyült rendekkel közöltetett, kik a munkálatot előleges megfontolás végett egy kinevezett rendszeres

bizottsággal, azután pedig a székely nemzet követeivel közölték, s az ekként felmerült különböző véleményeket együttesen vették fontolóra.

Legnagyobb megütközésüket találták a rendek a vegyes bizottság munkálatának azon részében, mely szerint a katonaköteles székelyeknek capitulatio mellett kellett volna katonáskodni, s a határőrség költségeinek a tényleges szolgálatban nem levő székelyek adójából fedeztetni. Ez intézkedést az ország rendei sem a székelység általános katonai kötelezettségével, sem a székely nemzet adómentességével összeegyeztethetőnek nem tartván, miként feliratukban is kifejezték, főleg ez oknál fogva mellőzték a vegyes bizottság munkálatát, és a Lipót hitlevele 14-ik pontjának alapul vétele mellett egy egészen más tervet terjesztettek fel, mely a székely nemzet régi katonáskodási kötelezettségéhez arányositottabb legyen, és egyszersmind, — a mennyire a hazai törvények épségbentartása mellett megtörténhetik, — az ujabb hadviselés módjának is megfeleljen.

E munkálat főelvei következők voltak:

A székelyek az adótól mentesittessenek, ellenben kötelesek legyenek a haza oltalmára tulajdon költségükön katonáskodni.

Azon székelyek közzül, kik a törvényes számbavétel (lustratio) következtében katonáskodni tartoznak, rendesen nem mind, hanem csak minden tizedik szorittassék katonáskodásra; ezeken kivül, ha a haza védelme megkivánná, valamint a nemzeti fejedelmek alatt történt, az ellenség elébe viendő székelyek száma mindég országgyülésileg állittassék meg.

A székely katona feladata a haza oltalmazása lévén, háboru ideje alatt, ha a szükség kivánja, a szomszéd Magyarországba, mely ugyanazon államhoz és koronához tartozik, a székely katonák is kivitethessenek; akaratjok ellenére azonban idegen országokba kimenni kénytelenek ne legyenek.

A székely katona lóval, lőfegyverrel, szíj szerszámmal és köntössel tartozzék magát ellátni, otthon, midőn nincs katonai szolgálatban, élelmezéséről is maga gondoskodjék, midőn azon-

ban házán kivül tényleges katonai szolgálatban van, élelmezéséről az állam gondoskodjék; minthogy világos, hogy nem csak régebben, hanem a Lipót-szerződés keletkezése után is, a székelyek, midőn várőrségen voltak, zsoldot huztak, ugyszintén midőn lakásukon kivüli szolgálatot teljesitettek, államsegélyben részesültek. Jelenleg azonban első alkalommal kegyeskedjék ő felsége a székely katonát fegyverrel ellátni, valamint a katonának a fegyverben saját hibáján kivül szenvedett kárát pótolni. E kivánságot a rendek annál jogosabbnak itélték, minthogy világos, hogy 1711-ben (a Rákóczi-forradalom végével) a megszüntetett székely katonaságtól minden fegyver elvétetett, Brassóba vitetett és soha nem kárpótoltatott. A jelenleg fegyverben lévő székely katonaság fegyverének árát az ország megfizette.

Hogy a székely katonaság a fegyverhordozásban jártas és jól begyakorlott legyen, szükséges, hogy minden székben neveztessék ki egy kapitány, ki a székely katonaság főtábornokától függjön és ennek ajánlatára a kormányszéktől neveztessék ki, s a hazai törvények megtartására esküvel kötelezteссék. Továbbá ha a katonaság száma azt kivánja, neveztessék ki a nemzet kebeléből több alsóbb tiszt is, kik a katonákat a fegyverben és katonai tudományokban gyakorolják, a szükség ugy kivánván, a szék többi tisztjeivel együtt felüljenek, a katonai fegyelmet fentartsák és a tisztán katonai büntettekért a tényleges szolgálatban levő székely katona felett, a megállitandó büntető törvények szerint, a tábori itélő székeken itéljenek; a székelyeknek nem tisztán katonai büntettei, valamint bármely más, akár személyes, akár dologi, akár vegyes ügyei pedig rendes polgári itélő székeiken folyjanak.

A székelyek között a hazai törvények szerint fenállott kölcsönös örökösödési rendszer állittassék vissza.

Mindazok, kik a székely határőrök közzé oly egyének közzül irattak be, kik törvény szerint adó alá tartoznak, a végbeviendő lustra alkalmával a katonaságból kikülönittessenek és adó alá vétessenek.

A székely nemzet kebelében létező taxás helyek, u. m. Kézdi-Vásárhely, Sepsi-Szentgyörgy, Illyefalva, Bereczk, Csik-Szereda, Udvarhely, és ha más hasonlók lennének, régi törvényes állapotjukba állittassanak vissza.

A mi a határőri szolgálat részletes szervezetét és a fegyelmet illeti, miután ezek a meghatározott kötelezettség belrendezését illetik, és oly természetüek, hogy iránt ok a székely nemzetet még meg kell hallgatni, az emlitett szabályzat pontjai a székely nemzet e végett tartandó közgyülésén állittassanak meg, a mely gyülésre minden szék a katonai tisztviselő befolyása nélkül választott követeit küldje el.

Ezt a tervet azzal a különös kivánsággal fejezték be a rendek, hogy a fejedelem vigyázván arra, hogy az előbbi pontban emlitett belrendezés az ország rendei határozatával semmi ellenkezőt magában ne foglaljon, a jövő országgyülést be sem várva, ezt az egész tervet hajtassa végre, és a végrehajtásról az országgyüléshez tudósitás tétetvén, a tárgy csak akkor váljék törvénynyé, midőn az országgyülés azt elfogadja.

Az országgyülés azon határőrséget, mely a magyar és szász törvényhatóságokban állittatott fel, s mely nagy részben oláhokból állott, teljesen megszüntetendőnek inditványozta, azon további intézkedéssel, hogy az emlitett határok őrzése béke idején a rendes katonaság által történjék, midőn pedig a rendes katonaság kivitetik, azon határokat is a székelyek őrizzék.

A szász nemzet az oláh határőrség irányában a rendekétől eltérő külön véleményét abban nyilvánitotta, hogy azok közzül, kikből jelenleg az emlitett határőrök állanak, 2000 katonai lábra tétessék, a hadi pénztárból fizettessék, és ezek teljesitsék a határőrzést az oláh határőrök által jelenleg elfoglalt vonalon.

A kir. kormányszék a rendek tervét azon kijelentéssel küldötte vissza az országgyüléshez, hogy azt az országgyülés végéhez közeledése miatt tanácskozás alá nem veheti, s igy arról véleményt nem adhat. A rendek a kormányszék ezen nyilatko-

zata által magokat feltartóztatni nem engedték, s kijelentvén, hogy a kormányszéknek külön testületi szavazata nincs, a tervet utolsó ülésükben végkép elfogadták s a fejedelem elé terjesztették.

A fejedelem az 1842. sept. 10-röl kelt leiratához mellékelt tervet kétségen kivül nem azért közlötte a rendekkel, mintha abban a kormány nézeteit megközelitve találta volna, hanem főleg azért, mert a kormánynak mindenek felett érdekében feküdt az erdélyi határörség szervezetét az országgyülés rendszeres tanácskozása tárgyává tenni, mely esetben addig, mig az ujabb tanácskozás czélhoz vezet, az előbbi állapot szilárdulást nyert volna.

Az 1841/s-beli országos rendek utolsó feliratukban teljesen a tagadás terén maradtak; kétségtelen másfelől, hogy az 1794-beli rendek által készitett terv is igen keveset foglalt magában, mi a haza igényeinek és a kor kivánalmának megfelelő határöri intézmény alapjául szolgálhatott volna; azonban, hogy a tényleg létező határörség is más eredményre vezetett, mint a milyet az uralkodás várt, valamint az ország előre kiszámitott, azt az események 5 év mulva 1848-ban igen meglepőleg igazolták. Különben kétségtelenül a kormány nem kardoskodott volna annyira a határörség fentartása mellett, valamint másrészről az ország rendei sem viseltettek volna oly élénk ellenszenvvel iránta. Az ügyet, ugy a mint az az országos rendek és a kormány közti tárgyalások közepette kifejlett, bátran azon kényszerállapotok közzé sorozhatjuk, melyek a népek életében a közigazgatás terén igen gyakran fordulnak elő s melyek nehézségei abban állanak, miszerint bajos elhatározni, hogy törvényes megváltoztatásuk vagy törvénytelen fentartásuk jár-é nagyobb akadálylyal?

1822-ben jött létre a székely katonai növelde. Ezt báró Purczel, a közügyért buzgó emberbarát és az 1-sö székely gyalog határőrezred ezredese, 1811-ben inditványozta, s a felsőbb engedélyt kinyervén ő gyüjtötte rá az alapot. A két székely ezred

tagjai 45000 frttal járultak hozzá, mely összeg a székely földön és a vármegyéken gyüjtött adakozások által 74.000 frtra emelkedett. Épitkezési anyagot és napszámot ingyen ajánlott a székelység, a fejedelem pedig 4000 frtot utalványozott a szegényebb sorsu növendékek élelmezésére. 1823-ban nagy ünnepélyességgel nyilt meg a növelde, s Jancsó Áron léczfalvi lelkész a megnyitáskor jeles beszédet tartott. Az épület homlokzatán e felirat volt látható:

EDUCANDAE SOBOLI MARTIAE
SICULORUM LIMITANEORUM SUBSIDIIS
PRIVATAQUE MUNIFICENTIA
EXTRUCTUM.
FRANCISCI I. ET **CAROLINAE AUGUSTAE**
TRANSILVANIAM PERLUSTRANTIUM
MEMORIAE DICATUM.
M.D.CCC.XX.III.

A HARCZIAS IVADÉK NEVELÉSÉRE
SZÉKELY HATÁRÖRÖK SEGEDELMÉBŐL
S MAGÁN ADAKOZÁSBÓL
ÉPÜLT.
I. FERENCZ S **CAROLINA AUGUSTA.**
ERDÉLY MEGLÁTOGATÓINAK
EMLÉKÉRE SZENTELVE.
M.D.CCC.XX.III.

Az emlitett intézet a katonai szótárban a következő czimet nyerte: "Szekler National Knaben-Erziehungs-Institut, verbunden mit einer Haupt-Normal-Schule" s következő tanfolyammal bírt: 1. Négy alsó osztály; az első és utolsó két-két, összesen 6 évfolyammal. 2. Katonai osztály (Militär-Haus-Klasse) három évfolyammal. 3. Mennyiségtani iskola három évfolyammal. És igy együtt az egész tanfolyam tizenkét évre terjedt s

felsöbb katonatisztek képzésére is alkalmas volt. Virágzott is az iskola a báró Purczel ezredessége alatt, azonban kevésbbé az ő halála után. Később jött létre Csík-Szent-Mártonban egy harmadik altiszti katona iskola, hasonló a csikszeredaihoz és sepsi-szent-györgyihez.

$184^1/_2$-on innen a forradalomig az erdélyi határörség ügyében ujabb mozzanat az országgyülési tárgyalások terén sem fordult elö. A franczia háborunak 1815-ben történt berekesztése után tehát az erdélyi határörség szervezete ugyanaz maradt, mint azelött, azon változtatással, melyet abban a késöbb megjelent felsöbb rendeletek eredményeztek, s melyek, mint fentebb röviden elöadtuk, a határör állapotát inkább sulyosbitották, mint könnyitették. Ez intézkedésekkel szemben azonban az idö természetes folyama rendén tényleges viszonyok következtek be, melyek a terhelö kormányrendeletek hatását sokszorosan ellensulyozták. 1815-töl fogva 30 éven át, a tartós béke közepett, az erdélyi határörök folytonosan tüzhelyeik mellett maradtak, s ez által a határöri szolgálatnak legnyomasztóbb része, a hazán kivüli katonáskodás, tényleg elmaradt, melynek azelött a határörség csak nem annyi ideig a legsulyosabb áldozatot hozta.

A határörök külellenségtöl meggazdálkodott élete, ideje, munkája beljóllétök gyarapodása felé fordult. A határör népesség tetemésen megszaporodott, s a katonai rend és fegyelem több hátrányai mellett a határörség kebelében a polgárosodás és fejlödés nem egy örvendetes jele volt szemlélhetö. Jó utak, csinos, tiszta lakások s általában rend és csín oly mértékben voltak a nagyobb részben határörök által lakott falvakban és vidékeken láthatók, milyet hazánknak a természettöl jobban megáldott környékei közzül kevés volt képes felmutatni. Mindezekkel szemben azonban a mélyebben tekintö abban találja fel az igazságot, hogy az emlitett jelenségek, melyek több külszint mint belértéket foglaltak magokban, nem a létezö rendszernek voltak okvetetlen következményei, s hogy más eszkö-

zök által ugyanazon czélt, sőt még többet is, elérni nem lett volna nehéz.

Zárszavak.

Nem tartozunk azokhoz, kik nem hiszik, hogy a hozzánk közel eső multról igaz és tanulságos, — mert a kettő egy, — történelmet lehetne irni, kik helyesnek, sőt szükségesnek tartják, hogy a történelem az eseményeket bizonyos és pedig messze távolságból szemlélje. Ez állitásnak régebben több alapja lehetett; jelenleg azonban, a szabad sajtó korában, ama nagy körhöz képest, melyben az emberi nem fejlődése halad, midőn az egy helyt elnyomott igazság tiz más helyt annál szebb alakban tünik fel, (pulchrior prodit) legfőbb támaszát elvesztette, s inkább csak azon meggyőződés által tartja fen magát, hogy az iró kora eseményeinek és kortársainak helytelen befolyása alól magát megóvni nem képes.

Az alig lezajlott események történelmi feldolgozásának nehézségeit mi sem tagadjuk, de másfelől a közelünkben lefolyt események történelmének megirása oly előnyökkel jár, minőket eltölt időknek messziről való visszatükröztetése magában nem foglal. Meg vagyunk továbbá győződve, hogy minél miveltebb valamely nemzet, minél több történetirásra képes iróval dicsekszik, annál hamarább olvassa alig letelt multja alapos történelmét, s birja benne a remek latin jelmondat szerint élete legjobb mesterét.

Hogy nálunk az ellenkező nézetet oly nagy kiterjedésben és dogmaticai szigorral ápolják, az szellemi és erkölcsi fejletlenségünknek egygyel több bizonysága.

Mig más miveltebb nemzetek májokat, ha nem is holnap, de legalább a közel jövőben, a történelem becses tanuságaként birják, és pedig nem egy hanem több oldalról megvilágitva, azalatt hazánk eseményeit sánta lábon meghunyászkodva távolról kiséri a történelem. Igen, mert másutt a társadalmi élet minden tényezői, a kissebb nagyobb cselekvők, álljanak bár

alantabb vagy fentebb, tetteik közepette egyaránt vannak alávetve az igazságos és egyszersmind szigoru birálatnak, a több oldalu itéletnek. Igy tisztulnak azután a tények, erősödnek az egyének nyomról nyomra, lépésről lépésre, a közel történelem számára.

Az erdélyi határőrségnek a közel forradalom alatt viselt dolgait megirni nem azért tartózkodunk, mintha azoknak részrehajlatlan előadását, kivált a jelen távolságban, akár kivihetetlennek, akár czéltalannak tartanók. Hallgatásunk okai egészen más természetüek.

Az erdélyi határőrségre vonatkozó adataink gyüjtése az ötvenes évekre esik, mely korszak foglalkozásunknak több tekintetben elégséges magyarázatául szolgálhat. Kezdetben csak a határőrség felállitásának történetét szándékoztunk megirni. Az adatok közzül, melyekhez jutottunk, némelyek igen ritkák voltak, s megsemmisittetésök esélye sem tartozott a lehetlenségek közzé. A határőrség felállitásának története továbbá már annyira a mult homályába kezdett visszavonulni, hogy történelmi feldolgozása mind nagyobb nagyobb nehézségekkel járt volna. Helyesnek sőt szükségesnek tartottuk tehát a Horavilág után hazánk ujabb történelme másik bibéjének, a határőrség felállitásának, történelmét megirni s vagy idegen földön bocsátani közre, vagy közrebocsátását bent a hazában későbbi időkre hagyni. Hogy később, s csakis az ujabb időben, tanulmányunkat a határőrség történelméről egész a forradalomig kiterjesztettük, ez azon kedvező körülménynek tulajdonitható, melylyel igyekezetünk találkozott, hogy az emlitett korszak, különösen pedig azon viselt dolgok adatainak birtokába jussunk, melyeket az erdélyi határőrség felállitása óta Europa különböző csatatérein véghez vitt. E tekintetben nem tehetjük, hogy a legnagyobb köszönettel ne emlitsük azon készséget, melylyel mód szolgáltatott, hogy tisztán tudományos komoly szándékunkhoz képest, és a szükséges elővigyázat mellett, a bécsi főhadi levéltár legbecsesb adatainak kivonatait megnyerhessük.

Az erdélyi határőrségnek a közelebbi forradalom alatti történelmével egészen másként áll a dolog. Itt az anyag akkora bőségben és változatosságban van meg, hogy a közelebb vagy távolabb jövőben a határőrség forradalom alatti viselt dolgainak hű leirása nehézséggel nem jár. Erre csupán oly történetiró kivántatik, ki a történetirásra szükséges más szellemi és erkölcsi tulajdonok mellett a legfőbbel is birjon, t. i. hogy mindenek felett az igazságot keresse és kövesse.

Ezen tényállás mellett helyesebbnek találtuk életünk még hátralevő napjait rendezetlen kevés dolgozataink rendezésére forditani, mint ujabb, általunk már alig betölthető tér elfoglalására használni.

TARTALOM.

	Lap
Előszó	1
Buccowuak a határőrség felállitása körüli működése a Lázár-bizottság kinevezéséig	14
A Lázár-bizottság eljárása a madéfalvi mészárlásig	48
A Lázár-bizottság eljárása a madéfalvi vész után a határőrség felállitásának végrehajtásáig	102
A feladat, melyet a határőrség az ország határain belül teljesitett	140
A határőrség viselt dolgai a birodalom külháboruban. Bajor örökösödési háboru. Török háboru. Francia háboru	144
A határőrség elleni alkotmányos ellenhatás	203
Zárszó	224

5. 9.